

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН
АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

Ахборотнома ОАК Раёсатининг 2016-йил 29-декабрдаги 223/4-сон қарори билан биология, қишлоқ хўжалиги, тарих, иқтисодиёт, филология ва архитектура фанлари бўйича докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган

2022-6/4

**Вестник Хорезмской академии Маъмуна
Издается с 2006 года**

Хива-2022

Бош муҳаррир:*Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.***Бош муҳаррир ўринбосари:***Ҳасанов Шодлик Бекнўлатович, к.ф.н., к.и.х.***Таҳрир хайати:**

<i>Абдуллаев Икрам Искандарович, б.ф.д., проф.</i>	<i>Рўзметов Бахтияр, и.ф.д., проф.</i>
<i>Абдуллаев Баҳром Исмоилович, ф-м.ф.д.</i>	<i>Садуллаев Азимбой, ф-м.ф.д., акад.</i>
<i>Абдуллаев Рашид Бабажонович, тиб.ф.д., проф.</i>	<i>Салаев Санъатбек Комилович, и.ф.д., проф.</i>
<i>Абдуҳалимов Баҳром Абдурахимович, т.ф.д., проф.</i>	<i>Сапарбаева Гуландам Машариповна, ф.ф.ф.д.</i>
<i>Агзамова Гулчехра Азизовна, т.ф.д., проф.</i>	<i>Сапаров Каландар Абдуллаевич, б.ф.д., проф.</i>
<i>Аимбетов Нагмет Каллиевич, и.ф.д., акад.</i>	<i>Сирожов Ойбек Очилович, с.ф.д., проф.</i>
<i>Бабаджанов Хушнот, ф.ф.н., проф.</i>	<i>Сотилов Гойипназар, к/х.ф.д., проф.</i>
<i>Бекчанов Даврон Жуманазарович, к.ф.д.</i>	<i>Тожибаев Комилжон Шаробитдинович, б.ф.д., академик</i>
<i>Буриев Хасан Чутбаевич, б.ф.д., проф.</i>	<i>Холлиев Аскар Эргашевич, б.ф.д., проф.</i>
<i>Ганджаева Лола Атаназаровна, б.ф.д., проф.</i>	<i>Холматов Бахтиёр Рустамович, б.ф.д.</i>
<i>Давлетов Санжар Ражабович, тар.ф.д.</i>	<i>Чўпонов Отаназар Отожонович, ф.ф.д., доц.</i>
<i>Дурдиева Гавҳар Салаевна, арх.ф.д.</i>	<i>Шакарбоев Эркин Бердикулович, б.ф.д., проф.</i>
<i>Дўсчанов Бахтиёр, тиб.ф.д., проф.</i>	<i>Эрматова Жамила Исмаиловна, ф.ф.н., доц.</i>
<i>Ибрагимов Бахтиёр Тўлаганович, к.ф.д., акад.</i>	<i>Эшчанов Рузумбой Абдуллаевич, б.ф.д., доц.</i>
<i>Жуманиёзов Зоҳид Отабоевич, ф.ф.н., доц.</i>	<i>Ўразбоев Файрат Ўразалиевич, ф-м.ф.д.</i>
<i>Кадирова Шахноза Абдухалиловна, к.ф.д., проф.</i>	<i>Ўрозбоев Абдулла Дурдиевич, ф.ф.д.</i>
<i>Кутлиев Учқун Отобоевич, ф-м.ф.д.</i>	<i>Ҳажиева Мақсуда Султоновна, фал.ф.д.</i>
<i>Ламерс Жон, к/х.ф.д., проф.</i>	<i>Ҳасанов Шодлик Бекнўлатович, к.ф.н., к.и.х.</i>
<i>Майкл С. Энжел, б.ф.д., проф.</i>	<i>Худайберганаева Дурдона Сидиқовна, ф.ф.д., проф.</i>
<i>Мирзаев Сирожиддин Зайниевич, ф-м.ф.д., проф.</i>	
<i>Пазилов Абдуваеит б.ф.д., проф.</i>	
<i>Рахимов Раҳим Атажанович, т.ф.д., проф.</i>	
<i>Рашидов Негмурод Элмуродович, б.ф.н., доц.</i>	
<i>Рўзиев Рашид Юсупович, тиб.ф.д., проф.</i>	

Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал.-№6/4 (90), Хоразм Маъмун академияси, 2022 й. – 164 б. – Босма нашрнинг электрон варианты - <http://mamun.uz/uz/page/56>

ISSN 2091-573 X

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси минтақавий бўлими – Хоразм Маъмун академияси

МУНДАРИЖА
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Absalamov X.U. Dars jarayonida og‘zaki muloqot kompetensiyasini rivojlantirish usullari	5
Alibekova R.X. Agrar universitetida rus tilini turli profil bo‘yicha o‘qitishning xususiyatlari	8
Amonov A.T., Bahriyeva N.Z. Filologiya fakultetlarida chet tilini o‘qitishda rolli o‘yin usulidan foydalanish xususiyatlari	10
Aripova G.Sh., Ahmedova A.A. Improving the system for forming the idea of international peace and religious tolerance among youth	14
Ashurova Sh. The advantages of using project method in foreign language teaching	16
Bayanxanova I.F. Linguopragmatic features of proverbs in uzbek, korean and english	18
Babakeldiyeva A.A. Bo‘lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni shakllantirish	22
Burxonova G.M. Agrar universitetida rus tilini o‘qitishning samarali texnologiyalari	24
G‘ofurov M.U. Boshlang‘ich ta‘limda fanlararo aloqadorlikning ahamiyati	27
Idiyeva L.I. Til o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirish va uning nazariy jihatlarini	29
Ismatova Yu.N. Ta‘limning yangi kredit-modul tizimida talabaning mustaqil ta‘limini tashkil etishning ahamiyati va samaradorligi	32
Ismatullayeva G. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar kitobxonligini rivojlantirish	36
Jalilova G.G’. “Flipped classroom” модели асосида гапириш кўникмасини такомиллаштиришга мўлжалланган мобил дастурларнинг аҳамияти	39
Kalandarova S.T. Development of business competence of non-philologist specialty students in foreign language	42
Kamolova Sh.U. Teaching reading and teaching activity in esl classes	44
Mamatova N. By making the younger generation a harmonious human being the importance of pedagogical science in education	47
Matyaqubova N.U. Maktablarda kimyo fanini o‘qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	49
Muhamadiyev T.U., Farmonov G.X. The review of assessing teaching	51
Muqimov M. Pedagogical techniques, methods and tools used in the development of the world's national landscape	54
Namozova S.B. Shekspir ijodi konsepsiyasi va adabiy jarayon	57
Nizomova M.B. Ingliz va o‘zbek tillardagi pedagogikaga oid terminlarning tarjima qilish tamoyillari, muammolar va o‘ziga xos texnologiyalari	59
Nomozova M.A., Poyonova M.A. Characteristics of reflective learning	62
O‘zbekova G., Ahmedov L. Bo‘g‘in hosil bo‘lishidagi umumiy yondashuv	65
Polvonov D.J. Moral stories and their role in children’s education	68
Rahmatova D. XVII-XIX asrlarda Xorazm adabiy muhiti namoyondalaridan Pahlavonquli Ravnaq ijodida izdoshlik	71
Salikhova Z.A. Development of reading competence of students at university	74
Saydalieva G. New trends in foreign language teaching	78
Sirojiddinova Sh.S. Description of legal terms in the integration of education	80
Suvonova D., Mustafaeva M. Effective ways of presenting and reinforcing vocabulary through effective tools and techniques in english language classes	85
Turakulova S.F. National cultural specificity of phraseological units of the korean language	87
Tursunbekov X.R. Za‘monaviy ta‘lim boshqaruvida singapur ta‘lim tizimining ahamiyati	92
Xamidov M.M. Qishloq xo‘jalik oliy o‘quv yurtlarida kasbiy terminologiyani o‘qitish nazariyasi	95
Xasanov I.T. Jismoniy tarbiya vositalaridan samarali foydalanish salomatlik garovi	97
Xurramov J.O’. Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish darslarida axborot- resurslari integratsiyasi tizimini rivojlantirish usullari	99
Абсаламова Г.Ш. Мишель Монтен “Тажрибалар” асарида “Инсонпарварлик” тарбиясидаги лексемаларнинг парадигматик таҳлили	102
Акрамова Г.А., Мирзарахимова А.А. Экологические факторы совершенствования информационных технологий в эру цифровизации общества	105
Арипова Н.А. Замонавий педагогикада модул технологияси	107
Бозорова М.А. Ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини шакллантириш	110
Жалолов Ш.У. Проблемы и возможности использования словарей при обучении русскому языку в ВУЗах страны	113
Жумаева Н.А. Дехқончилик байрамлари халқимиз тафаккурининг ноёб мўъжизаси	116

Зайнабидинова З.М. К вопросу о возникновении русской школы арабистики на примере научной деятельности И.Ю.Крачковского	119
Исроилова Д.И. Инглиз тилининг турли хил идеографик луғатларини амалий қўллаш хусусиятлари	122
Каримов У.У. Ёш авлод тарбиясига ахборот хуружларининг таъсири	126
Қосимова Ф. Халқ ижодининг ёрқин кўзгуси	128
Матязова Н.С., Отамурадова А.С. Бошланғич синф ўқувчиларида ижодкорлик қобилиятини шакллантиришда математиканинг ўрни	131
Маҳкамова М.Ю. Олий ўқув юртлари талабаларида муомала маданиятини тарбиялашнинг шакллари	134
Мирзахолов Х.Т. Оила институтини мустаҳкамлашнинг ижтимоий-фалсафий асослари	138
Сафарова З.Р. Ўзбек халқ мақолларининг шаклланишида мифонимларнинг таъсири	140
Сориев Х.Я. Ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий тарбияни ташкил этиш услубияти манбаларига доир мулоҳазалар	143
Хамдамова С., Маҳмудова Н. Инглиз тили дарсларида эртак жанрини ўқитилиши	147
Якубов А. Болалар ҳуқуқбузарликларини олдини олишнинг қонуний асослари	149

ТЕХНИКА ФАНЛАРИ

Аманов Б.Н., Хайдар-Заде Л.Н. Продукты переработки томатов перспективное сырье в производстве ржаных сортов хлеба	152
Камалова М.Б., Аманова З.М. Значение отдельных компонентов пищи и их роль в питании человека	156

ТИББИЁТ ФАНЛАРИ

Наимова З.С. Клиническая эффективность метаболической терапии в комплексном лечении нейросенсорной тугоухости	159

UO'K 37. 04. 053.

**DARS JARAYONIDA OG'ZAKI MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH
USULLARI***X.U. Absalamov, o'qituvchi, Samarkand davlat chet tillar instituti, Samarkand*

Annotatsiya. Zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs o'zini o'zi anglash uchun muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak va chet tilida muloqot bugungi kunda tez o'zgaruvchan dunyoda har bir inson uchun majburiy bo'lgan bir qator asosiy vakolatlarga kiritilgan. Shu sababli, zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri chet tillarini o'qitishda erkin muloqot qilish darajasini oshirishdir. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida pedagog tomonidan talabani muloqot kompetensiyasini shakllantirish usullari haqida nazariy qarashlar tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, metodlar, "Matn-stimul", og'zaki muloqot, "dialog + o'yin".

Аннотация. В современном обществе успешный человек должен уметь общаться, чтобы понимать себя, а общение на иностранном языке входит в число базовых компетенций, обязательных для всех в современном быстро меняющемся мире. Поэтому одной из главных задач современного образования является повышение уровня владения иностранным языком. В данной статье анализируются теоретические взгляды педагога на пути формирования коммуникативной компетенции школьника в образовательном процессе.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, инновационные педагогические технологии, методы, «текст-стимул», устное общение, «диалог + игра».

Abstract. In modern society, a successful person must be able to communicate in order to understand himself, and communication in a foreign language is included in a number of basic competencies that are mandatory for everyone in today's rapidly changing world. Therefore, one of the main tasks of modern education is to increase the level of fluency in foreign language teaching. This article analyzes the theoretical views of the educator on ways to form the student's communication competence in the educational process.

Keywords: competence, communicative competence, innovative pedagogical technologies, methods, "text-stimulus", oral communication, "dialogue + game".

Kirish. Kompetensiya – (lot. Competentis – qobiliyatli) tilni o'rganish jarayonida shakllanadigan bilim, ko'nikma, malakalar majmui. Binobarin, "til" madaniyat ko'zgusi bo'lib, unda nafaqat insonni o'rab turgan dunyo, balki uning mentaliteti, turmush tarzi, an'analari va dunyo haqidagi g'oyalari ham ko'rinadi [10]. "Kompetensiya" atamasining o'zi 1965-yilda amerikalik tilshunos N.Xomskiy tomonidan kiritilgan bo'lib, uni ona tilida asosan nutq faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lum qobiliyat deb ta'riflagan [9].

Ilmiy adabiyotlarda "kommunikativ kompetensiya" ("muloqot kompetensiyasi") atamasi birinchi marta 1976 yilda Xalqaro rus tili va adabiyoti o'qituvchilari assotsiatsiyasining 3-Kongressida kiritilgan. Oddiy muloqotni ta'minlash uchun faqat lingvistik kompetensiya yetarli emasligi, qo'shimcha, ijtimoiy bilimlar yoki nolingvistik xususiyatga ega bo'lgan sotsiolingvistik kompetensiya ham zarurligiga e'tibor qaratish bu kontseptsianing asosi edi [7].

Mavzuning dolzarbligi va hozirgi holati. Kommunikativ kompetensiyaning bir nechta ta'riflarini taqqoslaylik:

1. "...nutq nazariyasi uchun nutqni qamrab oluvchi eng muhim kommunikativ kompetensiya – o'rganilayotgan tilda gapirish, tinglash va yozish hamda o'qish..." [2].

2. Kommunikativ kompetensiya deganda shaxsning o'z nutqiy faoliyatini muloqot holatiga adekvat bo'lgan lisoniy vositalar va usullar bilan tashkil etish qobiliyati qaraladi" [3].

3. "Kommunikativ kompetensiya – bu boshqalarni tushunish va muloqotning maqsadlari, sohalari va vaziyatlariga mos keladigan o'zlarining nutq xatti-harakatlari dasturlarini yaratish uchun

zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalardir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: nutq lingvistikasining asosiy tushunchalarini bilish (nutq bilimi) va to'g'ri muloqot qobiliyatlari” [5].

Ushbu fikrlarni jamlagan holatda aytish mumkinki, kommunikativ kompetensiya – shakllangan kommunikativ madaniyat bo'lib, u nutq nazariyasini bilish, nutq faoliyatining asosiy turlarini o'zlashtirish, nutq vaziyatini tahlil qilish, muloqot holatlariga mos keladigan til vositalari va usullardan foydalangan holda nutq faoliyatini tashkil etish qobiliyatini o'z ichiga oladi [7, 42].

Tajriba qismi. Chet tilini o'rgatishda kommunikativ yondashuv talabalarni chet tili muhitida yetarlicha navigatsiya qilishga va turli xil til vaziyatlariga adekvat javob berishga o'rgatishi kerak. Umumiy ta'limning Davlat ta'lim standarti nutqiy ko'nikmalarni shakllantirish sohasida aniq talablarni belgilaydi, bu esa ushbu ko'nikmalarni to'g'ri, maqsadli o'zlashtirishga yordam beradi. “Kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponenti (ya'ni nutq (kommunikativ ko'nikmalar)) til ko'nikmalari, shuningdek, lingvistik bilimlar asosida shakllanadi” [8]. Til muloqotda qo'llaniladigan belgilar tizimidir, shuning uchun o'zlashtirish tilning rasmiy tomoni (fonetika, lug'at va grammatika) va til tizimi muloqot maqsadi va muloqot jarayonida amalga oshirilishi kerak. Shuning uchun chet tillarini o'qitishda kommunikativ-kognitiv yondashuv asosiy maqsadga aylanadi. Natijada chet tili darslari nutqiy muloqot nutq faoliyati orqali faoliyat topshiriqlari orqali amalga oshiriladi. Talabalar muloqot jarayonida xayoliy va real muammoli-kognitiv vazifalarni hal qilishga harakat qiladilar.

Olingan natijalar tahlili. Talabalar kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish uchun o'quv materialining mazmuni muammoni hal qilishda mustaqil izlanish manbai bo'lishini ta'minlashga qaratilgan ish shakllari, usullari va metodlari qo'llanilishini ko'rish mumkin. Mashg'ulot davomida innovatsion pedagogik texnologiyalar, metodlar, usullardan foydalanish zarurati tug'ildi: tadqiqot usuli, munozaralar, aqliy hujum, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi, interfaol, guruh shakllari va usullari, o'rganishning kollektiv usuli – bularning barchasi ijodiy faoliyatni rivojlantirish, aqliy faoliyatga tayyor va materialni chuqur anglaydigan faol shaxsni shakllantirish. Og'zaki muloqotga yo'naltirilgan darsda ishning asosiy usullari va shakllari sifatida quyidagilar tavsiya etiladi:

- qayta hikoya qilish;
- tarbiyaviy muloqotning barcha shakllari;
- hisobotlar va xabarlar;
- rol va biznes o'yinlari;
- so'rov o'tkazishni talab qiladigan ilmiy va ta'lim loyihalarini o'qitish;
- munozaralar, bahslar.

Og'zaki kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda o'qitishda kompetensiyaga asoslangan yondashuvdan foydalanish zarur. O'qitishda ushbu yondashuvdan foydalanish o'quvchilarning tilni bilishi, muloqot qobiliyatlarini namoyon etishi va maktabdan tashqarida muvaffaqiyatli faoliyat yurita olishini anglatadi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv nafaqat hamma uchun tanish bo'lgan bilimlarni o'qituvchidan talabaga o'tkazish jarayonini, balki talabaning mustaqil tadqiqot ko'nikmalarini egallashi uchun sharoit yaratishni ham o'z ichiga oladi. Kompetensiyaga asoslangan yondashuv orqali kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning ko'plab usullari mavjud:

- a) muammoli vaziyatni yaratish usuli;
- b) dialog vaziyatidan foydalanish;
- v) so'zning semantik ma'nosini ochishga asoslangan semantiklash usuli.

Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridan biri ijtimoiy-madaniydir. Uni amalga oshirish uchun madaniy faktlari haqida ma'lumotni o'z ichiga olgan matn ham mos keladi: an'analar, urf-odatlar, og'zaki xalq ijodiyoti. Ish uchun material sifatida xalq bayramlari, mamlakat tarixi va boshqalar haqidagi matnlar xizmat qilishi mumkin. Matn bilan ishlash bosqichida talaba yana og'zaki kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlari bilan aloqa qiladi.

Chet tili darslarida talabalar kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishdagi innovatsiyaning markazida til va madaniyatni o'zaro bog'liq, bir-birini to'ldiradigan o'qitishni o'z ichiga olgan “Matn-stimul” (“Matn-rag'batlantirish”) texnologiyasi turadi. Matnni boshqa san'at

asarlari bilan taqqoslash o'quv va kognitiv faoliyatni kengaytiradi, faollashtiradi va chaqiruv bosqichida o'quv faoliyatini boshlash uchun turtki bo'ladi.

“Matn-rag‘batlantirish” texnologiyasi L. Vygotskiy [4] fikriga asoslanadi, u estetik reaksiyaning ta'siri mantiqiy jihatdan emas, balki san'at asarining hissiy tushunchasi va tajribasida yotadi, deb hisoblaydi. Har qanday matnni o'qish muallifning badiiy fikrining harakatini ko'rishga, matnning chuqurligiga kirib borishga imkon beradigan juda ko'p assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradi. Assotsiativ tafakkur qanchalik rivojlangan bo'lsa, matn mazmuni shunchalik boy va chuqur idrok etilishi isbotlangan.

Og'zaki kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradigan interaktiv metodlardan birir bu “dialog + o'yin” metodidir. Dialogli muloqot mavzuli, vaziyatli, rolli va ishbilarmonlik o'yinlari jarayonida amalga oshiriladi. Talabalar o'z-o'zidan tuzilgan juftliklarda dialoglar tuzadilar, bu esa spontan nutq mahoratini shakllantirishga yordam beradi. Monologik nutq ham juda muhimdir. Monologlar maqsadli, mantiqiy, ifodali va semantik to'liqlikka ega bo'lishi kerak. O'qituvchi dars davomida quyidagi monolog o'qitish usullaridan foydalanishingi mumkin: o'z nuqtai nazarini isbotlash, vaziyatni sharhlash, bayonotga qo'shilish yoki uni rad etish.

Kommunikativ kompetensiyani o'zlashtirish uchun bir qator tavsiyalar mavjud: og'zaki nutqning lug'atini soddalashtirish va foydalanish uchun tayyor iboralarni berish, ichki sinf lug'atining asosiy xususiyatlari har bir darsda takrorlash va izchillik bo'lishi kerak, talabalarni ma'lum bo'lgan so'zlardan foydalangan holda so'zlarni parafraza qilishga o'rgatish. Har bir muloqot holati uchun individual tarqatish, doskaga yozish yoki proyektorda taqdimot orqali lug'at yoki grammatik tuzilmalar shaklida yordam mavjudligi juda muhimdir. Bularning barchasi nutq ko'nikmalarini shakllantirish bosqichida stressdan xalos bo'lishga yordam beradi. Loyiha metodologiyasi loyihaviy ta'lim usullaridan biri bo'lib, ushbu metodologiyani qo'llash umumta'lim maktabining barcha bosqichlarida dolzarbdir. Bir necha darslar davomida talabalar yangi mavzu, lug'at va grammatika qoidalari bilan tanishadilar. Materialni birlashtirish uchun ular keyingi taqdimot va muhokama bilan loyiha yaratadilar.

Loyiha usuli sinfda ijodiy muhitni yaratishga imkon beradi, bu yerda har bir o'quvchi faol ijodiy jarayonda ishtirok etadi, yuqori kommunikativlik bilan ajralib turadi va o'quvchilar o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifodalaydi. Kommunikativ ta'lim uchun loyiha ishi hatto minimal til materialiga tayangan holda noyob imkoniyatlarga ega. Axborot texnologiyalaridan foydalanish ham yangi imkoniyatlarni ochib beradi, ta'lim jarayonini jonlantiradi va rang-barang qiladi. Loyiha faoliyati talabalarga muallif sifatida harakat qilish imkonini beradi, ijodkorlikni oshiradi va til bilimlarini kengaytirishga hissa qo'shadi. Kommunikativ usulning asosiy maqsadi muloqot qo'rquvini yo'q qilishdir. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning muhim elementi xato qilishdan qo'rqmaslik motivatsiyasini shakllantirishdir.

Xulosa. Zamonaviy darsliklar o'rganish va muhokama qilish uchun qiziqarli va real hayotdagi turli vaziyatlarda foydali bo'lishi mumkin bo'lgan turli mavzularni taklif etadi. Zamonaviy qo'llanmalarda talabalarga chet tilini o'rganishga yordam beradigan ko'plab qiziqarli suhbat mashqlari, rolli o'yinlar, dialoglar mavjud. Bunday mashg'ulotlar davomida o'quvchilarda til ko'nikmalari rivojlanadi, ijodiy imkoniyatlar ro'yobga chiqadi. O'quv jarayoni qiziqarli va hayajonli bo'lishi kerak. Guruhlar uchun o'qituvchi muloqot qilish va ko'proq o'rganish istagini uyg'otadigan ta'lim shakllarini tanlashi kerak [10]. Kommunikativ texnikaning “yangilik” yo'qligiga qaramay, juda ko'p afzalliklarga ega ekanligiga bugungi kun olimlari ishonishadi hamda bu ingliz tilini o'rganishning eng samarali va yuqori salmog'li usulidir. Va, albatta, har qanday texnika faqat boshqa texnikaning elementlari bilan to'g'ri birlashtirilganda yaxshi natijalarga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choratadbirlar to'g'risida»gi PQ-3775-sonli Qarori.

2. Аманбаева Л. И. Теоретические основы гражданского воспитания учащейся молодежи в новых социальных условиях / Л. И. Аманбаева; Якут, гос ун-т им. Аммосова М.: АСА, -Якутск: Изд-во ЯГУ, 2001.- 55 с.

3. Байденко В.И., Джерри ван Зантворт. Модернизация профессионального образования: современный этап. Европейский фонд образования. – М., 2003. – С. 57-62.

4. Выготский Л. С. Мышление и речь: собр. соч. в 6 т. / Л. С. Выготский. М., Педагогика, 1982Т. 2: С.84.

5. Вятютнев, М. Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах [Текст] / М. Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – № 6. – С. 38–45.
6. Ерина Т. Н. Коммуникативные качества русской речи / Т. Н. Ерина, Н. Н. Михайлов.; Чуваш. Гос. ун-т им. И. Н. Ульянова. Чебоксары: Изд-во Чуваш, ун-та, 1992. - 112 с.
7. Зияева С.А. Социолингвистическая компетенция как один из комплнентов коммуникативной компетенции // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. LXI междунар. науч.-практ. конф. № 6(61). – Новосибирск: СибАК, 2016. – С. 92-96.
8. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — М.: Просвещение, 1991, 245 с.
9. Хомский Н. Хомский Н. Язык и мышление / Н.Хомский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 122 с.
10. Шумская, О. А. Развитие коммуникативной компетенции на уроках иностранного языка / О. А. Шумская, И. Г. Придворева. — Текст: непосредственный // Образование: прошлое, настоящее и будущее: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, ноябрь 2018 г.). — Краснодар: Новация, 2018. — С. 15-17. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/309/14621/> (дата обращения: 30.03.2022).
11. Тухтасинов, И.М. (2014). Национально-культурная специфика сложных слов, выражающих внешность и характер человека (на материале английского и узбекского языков). *Paradigmata poznání*, (3), 74-78.

UO'K:37.02

AGRAR UNIVERSITETIDA RUS TILINI TURLI PROFIL BO'YICHA O'QITISHNING XUSUSIYATLARI

R.X.Alibekova, o'qituvchi, Toshkent Davlat agrar universiteti, Toshkent

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности обучения русскому языку студентов в аграрного вуза и некоторые особенности преподавания русского языка аграрном вузе разных профилях.

Ключевые слова: обучение студентов, аграрный вуз, русский язык, образование

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jaligi universitetida talabalarga rus tilini o'rgatishning xususiyatlari va qishloq xo'jaligi universitetida rus tilini turli sohalarida o'qitishning ba'zi xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: talabalar ta'limi, qishloq xo'jaligi universiteti, rus tili, ta'lim

Abstract. This article discusses the features of teaching the Russian language to students in an agricultural university and some features of teaching the russian language at an agricultural university in various fields.

Key words: student education, agricultural university, Russian language, education.

Kirish. Taraqqiyotning hozirgi bosqichi keng insonparvarlik tafakkuriga ega, barkamol rivojlanish qonuniyatlariga muvofiq malakali kasbiy faoliyatni qura oladigan mutaxassislarini talab qiladi. Ammo gap nafaqat muhandislik-texnik xodim o'z ishining samaradorligini ta'minlashi uchun etarli darajadagi intellektual tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak. Umumjahon qadriyatlarini uchun mas'uliyat, dunyoqarashning o'zini o'zi belgilash, umumiy madaniy kompetentsiya, shaxsiy o'zini o'zi anglash kabi ustuvorliklarni insonparvarlik bilimlari berishi ham muhimdir.

Dolzarbliqi. Agrar universitetida rus tilini o'rganayotgan talabalar nafaqat ilmiy nutq uslubi bilan, balki tizimdagi mutaxassislik tili bilan ham tanishadilar. Mutaxassislik tili - bu ma'lum bir bilim profili va muayyan mutaxassislik ehtiyojlari tizimida nutqning ilmiy va rasmiy ishbilarmonlik uslubini amaliy amalga oshirish. Maxsus til nima? Keling, ba'zi ta'riflarni beraylik. Mutaxassislik tili - bu tilning kasbiy muloqot sohasiga xizmat qiluvchi va terminologiyaning keng qo'llanilishi, so'zlarning to'g'ridan-to'g'ri, o'ziga xos ma'nolarida ustun qo'llanilishi va o'ziga xos sintaktik konstruktsiyalarga moyilligi bilan ajralib turadigan quyi tizimdir. "Muayyan maqsadlar uchun til - bu ma'lum bir mavzu bo'yicha muloqot qilishda ishlatiladigan "umuman til" ning o'ziga xos turi." Maxsus maqsadlar uchun til heterojendir: bir tomondan, u kundalik hayotga imkon qadar yaqin bo'lsa, boshqa tomondan, u o'ziga xos kontseptual yo'nalishga ega bo'lgan o'ziga xos lug'atni o'z ichiga oladi. Bu ta'riflar bir-birini to'ldiradi.

Rus tilini o'rgatish o'quvchilar nutq faoliyatining barcha tomonlarini qamrab olishi kerak. "Nutq faoliyati - bu til tizimi vositachiligidagi va muloqot holati bilan belgilanadigan xabarni uzatish yoki qabul qilishning faol, maqsadli jarayoni." Bu turli xil kommunikativ vazifalarni hal qilishga

qaratilgan ko'nikmalar tizimi. Gap quyidagi xususiyatlar asosida birlashtirilgan kommunikativ vazifalar haqida bormoqda: a) nutq shakli - og'zaki yoki yozma; b) nutqni idrok etish yoki hosil qilish.

Tajriba qismi. Zamonaviy metodologiyada ta'lim jarayonining shartlarini erkin muloqot shartlariga yaqinlashtirish istagi mavjud. Shu munosabat bilan nutq faoliyatining barcha to'rt turi bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor beriladi. O'zaro bog'langan ta'lim kabi atama mavjud bo'lib, u umumiy til materialiga asoslangan nutq faoliyatining to'rt turini ularning ketma-ket-vaqt munosabatlari doirasida parallel va muvozanatli shakllantirishni o'z ichiga oladi. Tinglash, gapirish, o'qish va yozish o'rganishning maqsadi va vositalaridir. Nutq faoliyatining ushbu turlari bo'yicha ishlar amaliy mashg'ulot yoki umumiy til materiali majburiy bo'lgan darslar tsikli doirasida ma'lum bir ketma-ketlikda amalga oshiriladi. Kommunikativ-faollik yondashuvida til materialini tashkil etishning eng keng tarqalgan uslubiy birligi mavzu bo'lib, u "ongimizda aks ettirilgan va til yordamida mustahkamlangan voqelikning bo'lagi" deb tushuniladi. Mavzu doirasida nutq faoliyatining barcha turlarida ma'lum leksik va grammatik material taqdim etilishi kerak, bu eshitish, ko'rish va vosita analizatorlarini faollashtirish orqali lingvistik materialni yaxshiroq o'zlashtirishni ta'minlaydi. Kommunikativ ahamiyatga ega bo'lgan ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish o'rganilgan leksik va grammatik materialni ma'lum bir mavzu bo'yicha taqdim etadigan maxsus ishlab chiqilgan bir qator mashqlar yordamida amalga oshiriladi.

Natija. Universitetda rus tilini o'qitishning an'anaviy usuli savodli yozishga katta e'tibor berdi. Biroq, bu psixolingvistikaning asosiy qonunlaridan birini buzdi, ya'ni o'quv jarayonida nutq faoliyatining barcha turlari birlikda va o'zaro bog'liqlikda shakllanishi kerak. Tinglash tilni o'rgatishning kuchli vositasi bo'lib, o'rganilayotgan tilning tovush tomonini, uning fonemik tarkibi va intonatsiyasini: ritm, urg'u, ohangni o'zlashtirish imkonini beradi. Tinglash og'zaki kommunikativ faoliyatning bir qismi bo'lgan harakat sifatida ishlab chiqarish, ijtimoiy yoki shaxsiy ehtiyojlarga bog'liq bo'lgan har qanday og'zaki muloqotda faol qo'llaniladi. Tinglash nutq paytida har bir ma'ruzachining fikr-mulohazasi sifatida nutqni o'z-o'zini nazorat qilish va nutq niyatlari tovush shaklida qanchalik to'g'ri amalga oshirilishini bilish imkonini beradi.

Tinglash jarayoni nafaqat so'zlovchining nutqini tushunish, balki eshitilgan narsani tushunish asosida o'z fikrini bildirish zaruratidan kelib chiqadi. Shubhasiz, bunday motivatsiya tinglovchining ichki munosabatini yuzaga keltiradi, bu esa "idrok sxemasini, reaksiya sxemasini tayyorlik holatiga" olib keladi. O'z navbatida, bu holat diqqatni jamlash va jamlashda, demak, barcha aqliy jarayonlarning yuqori mahsuldorligida ifodalanishi mumkin emas. Tinglashni o'rganish yoki quloq orqali nutqni semantik idrok etish (tushunish) o'quvchilarning umumiy eshitish qobiliyatini shakllantirish mashqlari, nutq mashqlari va audio matn bilan keyingi o'quv ishlarini o'z ichiga oladi. Mana shunday mashqlarga misollar:

1. Hikoyaning boshini tinglang va keyin nima bo'lganini taxmin qilishga harakat qiling.

2. Berilgan kommunikativ vaziyat uchun bayonot rejasini tuzing va kerakli ma'lumotlarni olish uchun matnning bir nechta qismlarini tinglang.

3. Gaplarni tinglang va nechta so'roq, tasdiq, inkor gaplarni eshitganingizni ayting.

Zamonaviy til-til tizimi tabaqalashtirilgan yondashuv va talabalarning o'quv faoliyatini individuallashtirish asosida izchil matnning tinglab tushunishga o'rgatish imkonini beradi. Har bir taklif qilingan vazifa aniq ko'rsatmalarga ega bo'lishi kerak. Differensiyalangan topshiriqli kartalar barcha talabalarga oldindan tarqatiladi. Vazifaga ajratilgan vaqt hamma uchun bir xil.

Audio matn bilan ishlash bir necha bosqichlardan iborat: matndan oldingi, matn va matndan keyingi. Keling, ularni ko'rib chiqaylik.

Matndan oldingi bosqich doska, tarqatma materiallar va audio matn qismlari bilan ishlash, shuningdek, jonli ta'lim muloqotini o'z ichiga oladi. Bosqichning asosiy mazmuni: audio matnning tildagi qiyinchiliklarini bartaraf etish (matnning eng qiyin jumllarini tushunishni nazorat qilish, alohida so'z va iboralarning ma'nosini tahlil qilish), matn asosida o'quv mashqlari, tanishtirish va birlamchi mustahkamlash. yangi so'zlar, matndagi leksik birliklar va grammatik hodisalarning qo'llanilishini sharhlash, matnning alohida qismlarini tinglash. Nutqni quloq orqali idrok etishga matndan oldingi yo'nalish matndan oldingi savollarni, matnga sarlavha qo'yish bo'yicha takliflarni, o'qituvchi tomonidan taklif qilingan fikrlarni tasdiqlash yoki rad etish, bir qator ma'lumotlardan

to'g'ri, taxminiy va noto'g'ri bayonotlarni tanlashni o'z ichiga oladi. , savolga to'g'ri javobni tanlang, kontekstlarni kalit so'zlar bilan ko'paytiring.

Matn bosqichi butun matnni va navbat bilan alohida paragraflarni, semantik bloklarni tinglashni o'z ichiga oladi. Matnni takroriy tinglash jarayonida talabalarga quyidagi ish turlari taklif etiladi:

1. Gap boshlash uchun sarlavha tanlash.
2. Kalit so'zni kontekstda o'ynatish.
3. Parafrazlash.
4. Savollarga javoblar.
5. Matn yoki parchalarni takror tinglash.

Matn bosqichidan so'ng savol-javob, so'zma-so'z, ixcham, yo'naltirilgan qayta hikoya qilish, o'quvchilar tomonidan matnni kengaytirish va davom ettirish, o'xshashlik bo'yicha hikoya tuzish, matn mavzusi bo'yicha dialog tuzish kiradi.

Talabalarning nutqni tinglashni va eshitilgan narsani tushunishni o'rganish istagiga erishish, ularga o'z imkoniyatlarini, taraqqiyotini his qilishiga imkon berish muhimdir. Bu ularning ona tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Tinglash bilan bog'liq holda, monolog nutqi, o'quvchilar matnni tinglagandan so'ng, mustaqil muloqot va shaxsiy baholash bilan, muloqotning ta'lim, mehnat, ijtimoiy va ijtimoiy-madaniy sohalar doirasida turli vaziyatlarda nutq so'zlash qobiliyati bilan rivojlanadi. shakllanadi. Faol tinglash yordamida jumla darajasidagi nutqdan matn darajasidagi izchil monolog nutqiga o'tish amalga oshiriladi. Tinglash muloqotning asosidir, og'zaki muloqotni o'zlashtirish undan boshlanadi. Tinglash qobiliyati odamga o'ziga aytilgan narsani tushunishga va aytilgan gapga adekvat javob berishga imkon beradi, og'zaki nutqning asosi bo'lgan raqibga javobini to'g'ri aytishga yordam beradi.

Xulosa. Shunday qilib, biz rus tilini ona tili sifatida o'rgatishda u o'quv jarayonining zarur tarkibiy qismlaridan biri, jumladan, ta'lim nodavlat tilida olib boriladigan talabalarning mustaqil ishlarini muvaffaqiyatli tashkil etish uchun ekanligini ko'ramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Raimjanova M. N., Alibekova R. K. The Principles Of Classification Of Composite Sentences //European Journal of Molecular & Clinical Medicine. – 2021. – T. 8. – №. 01. – C. 2021. 13.
2. Jumanbaevna A. M. Development of oral and written speech in the study of the russian language in an agrarian university //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – C. 1743-1747. 14.
3. Алибекова Р. Х. Обучение русскому языку как иностранному в иноязычной среде //European science. – 2019. – №. 3 (45). – C. 64-66. 15.
4. Khudaiberdievna A. R. Analysis of the formation of a friendly atmosphere when using educational technologies in the Russian language lessons for students of agrarian university //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 3. – C. 1738-1742. 16.
5. Zhumanbaevna A.M. Teacher's role in short-term foreign language teaching //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 2. – C. 288-290.

UO'K 378.147

FILOLOGIYA FAKULTETLARIDA CHET TILINI O'QITISHDA ROLLI O'YIN USULIDAN FOYDALANISH XUSUSIYATLARI

A.T.Amonov, katta o'qituvchi, Samarqand davlat chet tillar institute, Samarqand
N.Z.Bahriyeva, katta o'qituvchi, Samarqand davlat chet tillar institute, Samarqand

Annotatsiya. Rol o'yinlari individual (individual rolli o'yin) yoki guruhning har bir a'zosi o'z rolini yoki xarakterini o'z zimmasiga oladigan jamoaviy rolli o'yin shaklida amalga oshirilishi mumkin. Ssenariyda rollar va o'yin qoidalari aniq belgilangan. Rolli o'yinlar o'quvchilarni xavfsiz muhitda ma'lum bir rol yoki xarakterni ijro etadigan simulyatsiya qilingan real vaziyatlarga jalb qilish orqali o'quvchilarga juda samarali ta'lim tajribasini taqdim etishi mumkin.

Kalit so'zlar: Rolli o'yinlar, rollar va o'yin qoidalari, ijro etadigan simulyatsiyalar, samarali ta'lim tajribasi, jamoaviy rolli o'yinlar.

Аннотация. Ролевая игра может проводиться индивидуально (индивидуальная ролевая игра) или как групповая ролевая игра, в которой каждый член группы берет на себя роль или характер. Роли и правила ролевой игры четко определены в сценарии. Ролевые игры могут

дать учащимся очень эффективный опыт обучения, погружая их в смоделированные ситуации реального мира, в которых учащиеся разыгрывают определенную роль или персонажа в безопасной среде.

Ключевые слова: ролевые игры, ролевые игры и правила игры, имитационное моделирование, эффективный учебный опыт, командные ролевые игры.

Abstract. *Role play can be done individually (individual role play) or as a group role play in which each member of the group takes on a role or character. The roles and rules of the role-play are clearly defined in the script. Role-playing games can provide students with a very effective learning experience by immersing them in simulated real-world situations in which students act out a particular role or character in a safe environment.*

Keywords: *role-playing games, role-playing and game rules, performance simulations, effective learning experience, team role-playing games.*

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Rolli o'yinni o'rganish strategiyasi sifatida ishlatish har qanday tilni o'rganishning muhim qismidir. Rolli o'yin tajribaviy o'rganish shaklidir (Russell and Shepherd 2010). Talabalar belgilangan rollarni o'z zimmalariga oladilar va ssenariy bo'yicha o'yinda o'sha rollarni ijro etadilar. Rol o'yinlari individual (individual rolli o'yin) yoki guruhning har bir a'zosi o'z rolini yoki xarakterini o'z zimmasiga oladigan jamoaviy rolli o'yin shaklida amalga oshirilishi mumkin. Ssenariyda rollar va o'yin qoidalari aniq belgilangan. Rolli o'yinlar o'quvchilarni xavfsiz muhitda ma'lum bir rol yoki xarakterni ijro etadigan simulyatsiya qilingan real vaziyatlarga jalb qilish orqali o'quvchilarga juda samarali ta'lim tajribasini taqdim etishi mumkin.

Mazkur dissertatsiya tadqiqoti O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xorijiy tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son Farmoni kabi qator me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishga ma'lum darajada xizmat qilmoqda." 2012-yil 10-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi PF-4958-sonli "Oliy ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 2017-yil 16-fevral, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son qarori. , O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3775-son Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 11-avgustdagi "Ta'lim muassasalarida chet tillarni o'qitish sifatini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 610-sonli qarori va ushbu sohaga oid boshqa huquqiy hujjatlar.

Tadqiqotning respublika fan va texnikasi rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga muvofiqligi. Mazkur tadqiqot O'zbekiston Respublikasi fan va texnikasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishiga muvofiq amalga oshirildi: 1. "Innovatsion g'oyalar tizimini shakllantirish va ularni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy va ijtimoiy sohalarida amalga oshirish yo'llari. axborot jamiyati va demokratik davlatning ta'lim rivojlanishi".

Tadqiqot maqsadi. Ushbu tadqiqot rolli o'yinlar orqali til o'rganishga innovatsion yondashuvning ahamiyatini o'rganadi. Ushbu yondashuvning innovatsion jihati taniqli va mashhur yulduzlar, kino qahramonlari va qahramonlar kabi mahalliy va xalqaro miqyosdagi rol modellarini ishlab chiqish va keyin tegishli lug'atni yaratishdir. Talabalarga o'zlari bo'lishni istagan namunalarni tanlash va o'z dialoglari yoki ssenariylarini yozish imkoniyati beriladi. Keyin ular o'z rollarini ijro etadilar va bir-birlarining namunalarni taxmin qilishadi. Rolli o'yin texnikasidan to'g'ri foydalanilsa, sinfda o'quvchilar o'rtasida ijobiy muhit yaratishga yordam beradi. Zero, har qanday tilni o'rgatishdan maqsad o'quvchilarning o'rganish qobiliyatlaridan muvaffaqiyatli foydalanish orqali ularning diqqatini jalb qilishdir.

Rolli o'yinlar orqali til o'rganish bo'yicha adabiyotlarni ko'rib chiqish: Rolli o'yinlar bo'yicha keng adabiyotlar mavjud bo'lib, bu usul chet va ikkinchi tilni samarali o'rganish uchun ishlatiladi.

Rolli o'yinlardan foydalanish uchun ko'plab manbalar mavjud, ammo bu tadqiqot faqat til strategiyasini o'rgatishga qaratilgan. Shunday qilib, quyidagi tadqiqotlar rolli o'yinlar orqali til o'rganish haqida tushuncha beradi, lekin ular innovatsion yondashuvni qabul qilmaydi. Biroq, bu manbalar til o'rgatish vositasi sifatida rol o'ynashni tasvirlash uchun qimmatlidir.

Salis (1995) "Realistik til o'rgatish: rol o'ynash kalitidir" nomli maqolasini chop etdi. Uning yozishicha, rolli o'yin til o'rgatishning ideal usulidir, chunki u o'quvchilarni real hayotdagi muloqotning oldindan aytib bo'lmaydigan tabiatiga tayyorlaydi. Shuningdek, u tildan to'g'ri foydalanishni o'rgatadi va o'ziga ishonchni oshiradi. Salis til o'rganishga hozirgi kommunikativ yondashuvga yo'l ochgan nazariyalar orqali rolli o'yinlarni ko'rib chiqadi. Shuningdek, u rolli o'yinning mantiqiy asoslarini bayon qilib, uning samaradorligiga alohida urg'u beradi. Muallifning ta'kidlashicha, rolli o'yinlar o'quvchilarni til o'rgatishda hissiyot, zukkolik va tinglovchilarning xabardorligini qo'shish orqali real muloqotga tayyorlaydi. Bundan tashqari, maqola tildan foydalanishni o'rganadi va talabalarni suhbat tartiblari va madaniy muhokamalar bilan tanishtiradi (Salis, 1995). Rolli o'yin shuningdek, bugungi kunda COVID-19 uchun juda muhim bo'lgan onlayn ta'limni keltirib chiqaradi. Russell and Shepherd (2010) Oliy ta'lim uchun onlayn rol o'ynash o'yinlari maqolasida EnROLE loyihasini o'rganadilar. Ularning yozishicha, rolli o'yin - bu o'quvchilar turli shaxslarni qabul qiladigan va taqdim etilgan stsenariy orqali ishlaydigan tajribaviy o'rganish shaklidir. Bundan tashqari, ular birgalikda ishlashadi, o'z vazifalarini bajaradilar. Ularning ta'kidlashicha, rolli o'yinlar murakkab ijtimoiy va insoniy tizimlarni o'rganish uchun ayniqsa samarali. Doimiy ravishda soni, xilma-xilligi va foydalanish imkoniyati ortib borayotgan onlayn muhitda talabalar anonim, rollarda muloqot qilishlari mumkin.

Uills va boshqalarning (2009) EnROLE (Maintaining the Role-Based Online Learning Environment) loyihasi 1990 yildan beri onlayn rolli o'yinlarni ishlab chiqish, muhiti va vositalarini o'zida jamlagan. Universitetlarda onlayn rolga asoslangan ta'lim murakkab moslashuvchan tizimning bir qismidir. EnROLE loyihasi onlayn rolli o'yinning quyidagi aniq ta'rifidan foydalanadi. Tarmoqli (va aralash) rolli o'yinlar odamlarning haqiqiy o'zaro ta'siri va dinamikasini tushunishni yaxshilash uchun mo'ljallangan. Ishtirokchi talabalar g'alati joy yoki vaziyatda rol o'ynashadi. Ular hamkorlik, muzokaralar va munozaralar kabi rollarda insonning muhim o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan haqiqiy kontekstda haqiqiy vazifalarni bajaradi. Rollar o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosan onlayn tarzda amalga oshiriladi (Wills, Rosser, Devonshire, Light & Russell, 2009). Fadila (2016) og'zaki tilni o'rgatishda rolli o'yin muhimligini ta'kidlaydi, chunki bu o'quvchilarga turli ijtimoiy kontekstlarda va turli ijtimoiy rollarda muloqot qilish imkoniyatini beradi. Maqolada rolli o'yin deganda aktyor film yoki spektaklda tasvirlaydigan shaxs tushuniladi (Fadila, 2016). Og'zaki nutqni rolli o'yinlar orqali o'rgatish, shubhasiz, o'quvchilarni o'quv muhitida faol ishtirok etishga undaydi.

Dalgarno, Gregory, Knox and Reiners (2016) virtual sinfda rolli o'yin yordamida o'qitish amaliyoti haqida yozadilar. Shubhasiz, COVID-19 tufayli maktablar va universitetlar allaqachon talabalar bilan muloqot qilish uchun virtual o'rganishdan foydalanmoqda. Shuning uchun, virtual sinfda o'rganishdan foydalanish vositalari bilan tanishish muhimdir (Dalgarno, Gregory, Knox and Reiners, 2016). Liu va Ding (2009) ingliz tilini rolli o'yinlar orqali o'rgatish muhimligini ta'kidlaydi. Mualliflar sinfga rolli o'yinni kiritish, rang-baranglik, sur'atni o'zgartirish va qizg'in til o'rganish imkoniyatlarini, shuningdek, ko'p qiziqarli narsalarni qo'shishni taklif qiladilar (Liu va Ding, 2009).

Rol o'ynash muammolari: Rol o'ynash texnikasining eng katta qiyinchiliklaridan biri bu barcha talabalarni ishtirok etishga va chinakam ishtirok etishga undashdir. O'qituvchilar talabalarning faol ishtirok etish ehtimolini oshirish yo'llarini ko'rib chiqishlari kerak. O'qituvchilar, shuningdek, talabalar ishtirokini oshirish uchun bonus ballari shaklida rag'batlantirish yoki mukofotlarni taklif qilishlari kerak. O'quvchilarning kontekstni yaxshi bilishlari uchun ular faol ishtirok etayotgan rolli o'yin haqida xabardorligini oshirish yo'llarini izlash zarur.

Rol o'ynashning afzalliklari: Talabalar mazmunni darhol tegishli real dunyo kontekstida qo'llaydilar.

- Talabalar qaror qabul qiluvchi rolini o'z zimmlariga oladilar, bu ularga o'zlarining odatiy cheklovlari yoki chegaralaridan tashqariga chiqishga imkon beradi;

Innovatsion rolli o'yindan qanday foydalanish - bosqichma-bosqich jarayon

Qadam 1. O'rnak oluvchilar ro'yxatini tuzing.

2-qadam: O'rnak oluvchilar ro'yxatini qo'llab-quvvatlash uchun lug'atni yarating.

3-qadam. Talabalarni namunalar ro'yxatidan tanlashga taklif qiling.

4-qadam: Talabalardan o'zlari tanlagan namunalarini qo'llab-quvvatlash uchun o'zlarining dialoglari yoki skriptlarini yozish uchun taqdim etilgan lug'atdan foydalanishlarini so'rang.

5-qadam: Talabalar o'zlarining dialoglari yoki stsenariylaridan foydalangan holda o'zlari tanlagan namunalarini namoyish etishlarini so'rang.

6-qadam: Talabalardan "kimni taxmin qil" usulidan foydalanib, o'zlarining namunalarini taxmin qilishlarini so'rang. Aks holda, talabalar guruhlarda rol o'ynaydi.

Klassik rol o'yin qadamlari

Qadam 1. Vaziyatni aniqlang. Jarayonni boshlash uchun odamlarni bir joyga to'plang, muammo haqida gapiring va barcha tegishli masalalarni aniqlash uchun ochiq muhokamani rag'batlantiring.

2-qadam: Tafsilotlarni qo'shing.

3-qadam: Rollarni tayinlash.

4-qadam: Ssenariyni bajaring.

5-qadam: Talabalaringiz natijada nimani o'rganganligini muhokama qiling.

Rolli o'yin texnikasi / texnikasini foydalanish uchun maslahatlar:

1. Talabalarga mos stsenariyni taklif qiling. Ushbu stsenariy talaba o'ynashi kerak bo'lgan rolni, ushbu rol bo'yicha qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumot tafsilotlarini va ma'lumotlarga asoslangan holda bajarilishi kerak bo'lgan vazifani o'z ichiga olishi kerak. Ushbu ma'lumot ekranda elektr rozetkasi yoki tarqatma qog'oz orqali taqdim etilishi mumkin. Talabalarga nima qilishlari va qanday qilishlari aniq bo'lishi uchun ko'rsatmalar yozma ravishda taqdim etilishi qat'iy tavsiya etiladi.

2. Talabalarga topshiriqni bajarish uchun besh-o'n daqiqa vaqt bering. O'qituvchi o'quvchilardan buni yakka tartibda yoki kichik guruhlarda bajarishni so'rashi yoki o'quvchilar yakka tartibda ishlagan holda fikrlash-juft almashish formatiga rioya qilishlari va keyin ularning natijalarini sherigi bilan muhokama qilishlari mumkin.

3. Talabalarining munozaralarini hal qilish yo'lini toping. O'qituvchi talabalardan topshirish uchun javoblarini yozishni so'rashi mumkin yoki bu talabalar o'zlarining turli natijalari yoki qarama-qarshi fikrlarini oqlashlari mumkin bo'lgan kengroq sinf muhokamasi uchun juda yaxshi boshlanish bo'lishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotlar. Rolli o'yinlar orqali til o'rganishga innovatsion yondashuv o'quvchilarda tilni o'rganishga jiddiy rag'bat yaratadi. Bu o'quvchilarga o'zlarining namunalarini tanlash va o'zlarining dialoglari va stsenariylarini ishlab chiqish imkonini beradi. Talabalar nafaqat nutq qobiliyatlarini mashq qilishlari, balki lug'at boyligi, o'qish, yozish va tinglash qobiliyatlarini ham oshiradilar. Shunday qilib, rolli o'yinlar o'qitish va ta'lim muhitini jonlantirish, o'quvchilarning qiziqishini uyg'otish va tilni o'zlashtirishni ta'sirchan qilishning samarali usuliga aylanadi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot asosan uni qanday qilib muvaffaqiyatli qo'llash va har qanday sinfda undan maksimal darajada foydalanishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqot uning muvaffaqiyati uchun to'rtta hal qiluvchi omil mavjudligini ko'rsatadi. Birinchidan, tanlangan mavzu haqiqiy va dolzarb bo'lishi kerak. Ikkinchisi - o'qituvchi uchun tegishli tilni "oziqlantirish" kerak. Uchinchisi - to'g'ri xato tuzatish. Va eslash kerak bo'lgan oxirgi narsa - o'qituvchining roli tashkilotchi, tomoshabin yoki ishtirokchi bo'lishdir. Sinfda rolli o'yinning qo'shilishi qiziqarli rang-baranglik, sur'atning o'zgarishi va qizg'in til o'rgatish va qiziqarli imkoniyatlarni qo'shadi.

Xulosa. Rolli o'yinlar orqali til o'rgatishning innovatsion yondashuvi, agar to'g'ri qo'llanilsa, har qanday sinfda juda samarali vosita hisoblanadi. Bu talabalarni ijtimoiy, tarixiy, madaniy va iqtisodiy sohalaridagi bilimlarini mustahkamlaydigan tarzda til o'rganishga undaydi.

Ushbu yondashuvda rol o'ynash o'quvchilarga tarkibni darhol qo'llash imkonini beradigan o'quv tuzilmasi bo'ladi, chunki ularga siyosat, resurslarni taqsimlash yoki boshqa natijalar haqida qaror qabul qilish kerak bo'lgan qaror qabul qiluvchi roli beriladi. Bu usul talabalarni jalb qilish uchun ajoyib vosita bo'lib, ularga o'z tengdoshlari bilan o'zaro munosabatda bo'lish imkonini beradi, chunki ular o'zlarining muayyan rolida o'zlariga yuklangan vazifani bajarishga harakat qilishadi. Bu

mashg'ulotni guruhlarda bajarish mumkin va o'quvchilar dars davomida o'zlarining roli tasvirini saqlab qolishlari mumkin. O'quvchilar ko'proq ishtirok etadilar, chunki ular o'z xarakterining roli bo'yicha materialga javob berishga harakat qiladilar.

Ushbu tadqiqot rolli o'yinlarning texnikasi va metodologiyasidan foydalangan holda har qanday tilni o'rgatish uchun barcha mavjud vositalarni ko'rsatadi. Har qanday tilni o'rgatishda ulardan samarali foydalanishimiz uchun bu vositalardan xabardor bo'lish zarur. Shu sababli, ushbu tadqiqotda til o'rganish va o'qitishda rolli o'yinlardan foydalanishning innovatsion usullari, tavsiyalari va metodologiyasi ham taqdim etilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYYOTLAR RO'YXATI:

1. Dalgarno, B., Gregory, S., Knox, W., & Reiners, T. (2016). Virtual sinfda rol o'ynash bo'yicha o'qitish amaliyoti, 41. (8-modda) 2021-yil 10-mayda Avstraliya o'qituvchilar ta'limi jurnalidan olingan: <http://dx.doi.org/10.14221/ajte.2016v41n1.8>
2. Fadila, F. (2016 yil noyabr). Rolli o'yin orqali gapirishni o'rganish, 10. (R. Geyt, Prodyuser) 2021-yil 10-mayda OKARA Journal of Language & Literature dan olingan. Ingliz tilini o'rgatishda rol o'ynash. 5 (10). (AS Sciences, Ed.)
4. Qingdao, Xitoy: www.ccsenet.org/journal.html.
5. Russell, K. va Shepherd, J. (2010). Oliy ta'lim uchun onlayn rol o'ynash o'yinlari. (DOI: 10.1111/j.1467-8535.2009.01048.x, tahr.)
6. British Journal of Educational Technology, 41(6), 992-1002. Salis, T.G. (1995). Haqiqiy tilni o'rganish: asosiysi rolli o'yinlar. ERIK, 25.
7. Wills, S., Rosser, E., Devonshire, E., Light, E. & Russell, K. (2009). Onlayn ta'lim uchun rol o'ynash muhitini rag'batlantirish. 2021-yil 10-mayda Vollongong universitetidan olindi. Internet tadqiqoti: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=asdpapers>

UDC 351.858

IMPROVING THE SYSTEM FOR FORMING THE IDEA OF INTERNATIONAL PEACE AND RELIGIOUS TOLERANCE AMONG YOUTH

G.Sh.Aripova, Associate Professor, Tashkent Institute of Chemical Technology, Tashkent
A.A.Ahmedova, senior lecturer, Tashkent Institute of Chemical Technology, Tashkent

Аннотация. Мазкур мақолада ёшларда миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик тафаккурини шакллантириши тизимини такомиллаштириши борасида фикр юритилади. Шунингдек мақолада, олий таълим ташкилотларида миллатлараро мулоқот жараёнида миллатлараро бағрикенгликни шакллантириши масаласи сайёравий тафаккурга эга кўп маданиятли шахсни ривожлантиришига қаратилган харакатлар сифатида талқин этилади.

Калим сўзлар: умуминсоний маданият, олий таълим, умуминсоний жараёнлар, халқаро таълим интеграцияси, ўзаро яқинлашув, бир-бирини тўлдириши.

Аннотация. Данная статья посвящена совершенствованию системы формирования межнационального согласия и религиозной толерантности среди молодежи. В статье также интерпретируется формирование межэтнической толерантности в процессе межнационального диалога в высших учебных заведениях как стремление к развитию поликультурной личности с планетарным мировоззрением.

Ключевые слова: общечеловеческая культура, высшее образование, общечеловеческие процессы, интеграция международного образования, сближение, комплементарность.

Abstract. This article focuses on improving the system of formation of inter-ethnic harmony and religious tolerance among young people. The article also interprets the formation of interethnic tolerance in the process of interethnic dialogue in higher education institutions as an effort to develop a multicultural personality with a planetary mindset.

Keywords: universal culture, higher education, universal processes, integration of international education, rapprochement, complementarity.

In the 21st century, obedience became a belief in human existence in world culture. In this case, it is even more important to find effective techniques for training youth in obedience. Globalization, the integration of global learning, and the transition to open civil society have created new goals for higher education. It is the generation of the planet's mind that can be regarded as a single organism. The people of the world, themselves and foreign cultural leaders, as well as the nation, are aware of

their position in the global human process. International Education Integration captures the spirit of humanitarian ethnic relations while increasing the efficiency of international educational institutions. International education integration is an educational phenomenon in which educational institutions around the world collaborate. Public institutions, including states, societies and universities, must work together to address this challenge. Ethnic tolerance ensures inter-ethnic harmony and unity, fosters the creative, personal and professional talents of participants who participate in inter-ethnic relationships, and inter-ethnic tolerance addresses these concerns. Guarantee the harmony between ethnic groups needed to do so. Ethnic harmony and peace are global ways to avoid harmful thoughts and conflicts. As a result, promoting interracial tolerance in educational institutions aims to foster a multicultural character with a planetary attitude that seeks to be a global citizen, unity, advance and personal growth. It is said that. The socialization of an individual in society, as well as his spiritual and moral growth and development, is determined by innovation based on the establishment of ethnic tolerance, which is a tumor of socially important individuals. This tumor has a positive effect on the nature of the relationships between the subjects of the educational process, has a practical character, interacts in educational institutions, is systematic, and is a type of activity-based education characterized by expression. Has features related to. Ethnic relationships are improved as a result of examining the causal relationships between various conditions of ethnic tolerance and ethnic relationships. The complexity of the subject of study and the variety of tolerances among ethnic groups lead to these relationships. Enriching the multicultural environment contributes to the creation of a multicultural learning environment that respects humility, behavior, cultural and ethnic diversity, and contributes to the innovative development of the higher education system. Explaining modernity as an era of crisis, such as the global political, ecological, and moral crisis, researchers on the issue of tolerance focus on the opposite feature. Some people consider tolerance as an "ideal and important principle" and "by itself.

A chance for civilization to survive. Others believe that it "only helps to symbolically hide and heal the actual division and indifference exhibited by mankind" [2, p.23]. Despite such significant differences in the assessment of tolerance, all scientists are united in their belief in the need to combat their antipodes, intolerance, which manifest themselves in various forms in our lives.

Tolerance or forgiveness, the desire and ability to build and maintain a community with people who differ in some respects from the general type, or who do not follow generally accepted opinions. Tolerance is a difficult and rare outcome, simply because the foundation of the community is tribal consciousness. We unite in the same community as those who share our faith, who speak the same language and culture as us, or who belong to the same ethnic group. In essence, a common sense of language and ethnicity throughout human history serves as the basis of the community. At the same time, we tend to be hostile or afraid of "others," that is, people who are different from us. Differences can occur at any level of biological, cultural, or political reality. In the content of the term "tolerance", A. G. Asmolov [1, p. 7] distinguishes between three main aspects that connect the term with stability, patience, the other is tolerance, and the third is tolerance, tolerance, and acceptable deviation. I think we were also able to reveal the fourth aspect. First, as important as the previous three, they are notable for their upbringing and good breeding. Tolerance also has two specific aspects:

1. External tolerance (to others) is the belief that they can take their place.
2. Internal tolerance (as an attitude towards flexibility, uncertainty, risk and stress).

It is noteworthy that the issue of tolerance in Western civilization first occurred exactly at the religious level, and that religious tolerance laid the foundation for all other freedoms achieved in a free society. It can be believed that nothing is more difficult than being tolerant of people of other religions. This judgment is based on the assumption that religion is basically fanatical in the sense that religion means the complete self-offering of an individual. Ideally, faith should produce charity, not fanaticism. It leads to a conflict between fragmentary and finite values and absolute and sacred. But in reality, a religious person can easily succumb to the temptation to sanctify his limited values with the absolute light he is dedicated to, while at the same time awakening God as his ally. can do. Therefore, religion, whether cultural, governmental, or ethnic, can contribute to the deepening and exacerbation of prejudice. In modern life, there are many complex situations that require the ability

to deal with a significant number of human conflicts. Conflicts occur in all areas of society. Conflict is a type of social interaction involving an individual, social group, or organization. Conflicts between people, conflicts that do not match their desires, interests, or ambitions, and the existence of hostile parties are all causes of conflict [2; 40p.]. Conflicts run throughout the action process.

The more complex the structure of society, the more diversified it is, the more independent and mutually exclusive sources of interests, ambitions and conflicts. At the same time, the focus is on cross-cultural tensions and tolerance to different ethnicities and cultures. Cross-cultural conflicts are conflicts of worldviews, interpretations, and views that belong to a particular group, as the country's worldview is directly related to the individual's spiritual life. The main goal of cross-cultural conflict is to separate "ourselves" from "others". It should be noted that in real life there are no "pure" cross-cultural conflicts. It is a mistake to think that the actual relationship is intertwined with complete conflict and that all quarrels between different cultures ignore the cultural composition of the partner. Conflict is frequently the consequence of a specific sort of action in a conflict situation, rather than something that negatively impacts individuals and enhances their relationships. Aggressive behavior, for example, is based on unpleasant emotions, involves few voluntary acts, and is intended to strangle or injure another person who does not want such treatment as a type of self-confident wellbeing. We witness changes in a person's self-esteem (excessive self-esteem), impaired self-esteem (lack of self-control) in this situation, and we're talking about psychological phenomena like self-confident conduct respect based on unpleasant emotions, and positive emotional attitude toward oneself. As a result, people with high self-esteem may opt for a dispute resolution strategy such as "competition." With the phrase "You have to beat me to beat me," it's a competitive technique that forces one partner to manage the other. When you overestimate yourself and underestimate your opponent, competition is inevitable. Unreliable passive behavior is another type of conflicting behavior. Low self-esteem, discomfort in virtually all living situations, low self-esteem, and emotional stress, and therefore low self-esteem, are all common consequences of this behavior. Such people prefer to avoid or reduce conflicts to resolve it. Conflict avoidance is characterized as neglect, avoidance, and objective negation. He hopes everything is done properly and they don't have to explain their faith. Mildness is a betrayal of one's own interests, a betrayal of one (often shaky) compromise for the sake of another. In summary, our hypothesis that self-esteem necessitates the use of innovative conflict resolution methods has been confirmed. However, student preference varies. Perhaps this is because the adolescents who have preserved their adolescence symptoms have age specific characteristics. The drive for self-reinforcement, emotional instability, hostility, excessive criticism, and a tendency to judge, all of which are present in this age group, force girls and boys to choose competition techniques. Others find it simpler to avoid dealing with problems that occur as a result of shifts in their value system, internal connections, and actions, as well as small emotional conflicts. During adolescence, the young child develops adult qualities and is equipped to solve issues imaginatively, and the most essential personal standards and characteristics are developed.

REFERENCES:

1. Orlov A.B., Shapiro A.Z. "Psychology of tolerance: problems and prospects"// Questions of psychology No. 5. 2006.
2. Nikitina E.A. Ethics of business relations. Organization of students' independent work: study guide / E.A. Nikitina; Southwest State. University; Kursk, 2011. 3p.

UDC 378

THE ADVANTAGES OF USING PROJECT METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Sh.Ashurova, o'qituvchi, Qarshi davlat universiteti, Qarshi

Annotatsiya. Maqolada chet tili o'qitish jarayonida talabalarning bilim va taqdimot ko'nikmalarini rivojlantirishda loyiha ishlaridan foydalanishning samaradorligi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: chet tilini o'rganish, loyiha, loyiha ishi bosqichlari, taqdimot ko'nikmalari.

Аннотация. В статье рассматривается эффективность использования проектов в процессе овладения иностранным языком, где студенты будут приобретать знания и навыки презентации.

Ключевые слова: изучение иностранного языка, проект, этапы проектной работы, навыки презентации.

Abstract. *The article discusses the effectiveness of using projects in the process of mastering a foreign language where students will acquire knowledge and presentation skills.*

Keywords: *learning a foreign language, project, stages of project work, presentation skills.*

The task of forming performance skills in intercultural communication becomes more and more urgent in the conditions of high dynamics of social processes and the development of the information space. Obviously, the achievement of this goal becomes possible if motives and conditions are created in which students can be cognitively active and feel a desire to really use the acquired knowledge and formed speech skills and abilities. The availability of information resources does not form a creative personality and does not lead to a systematic knowledge of students. It is necessary to create such conditions and use such methods that would contribute to the solution of the following tasks:

- Formation of informational, general scientific, communicative and social competencies.
- Formation of an independent, active and proactive position of students in learning a foreign language.
- Development of research and reflective skills.
- Development of cognitive interests of students.

An innovative search for new teaching aids leads teachers to understand that we need to use wide range of activities, role-playing, problem-based forms and methods to develop students' performance skills. Among the various modern pedagogical technologies, from our point of view, is project-based learning, which, according to the definition of E. S. Polat, "is the development of cognitive skills of students, the ability to independently construct their knowledge, the ability to navigate in the information space, the development of critical thinking" [1].

We prefer this method for a number of reasons:

- It can be used in work at different stages of education in different teaching materials, while maintaining the methodological concept of the authors of programs and textbooks.
- This method is humanistic. It ensures not only the successful assimilation of the material, but also the intellectual and moral development of learners, their independence, goodwill towards each other.
- Projects unite learners, develop communication skills, responsibility for teamwork, the ability to work in a team.

The project method is not fundamentally new in world pedagogy. The project method was actively developed in the USA, Great Britain, Israel, Belgium, Germany, Italy and many other countries. Researchers explain the meaning of the phrase "method of projects" in different ways. Thus, J. Dewey interprets the method of projects "as a way of learning through doing." E. Karpov defines the project method as an educational technology aimed at acquiring new knowledge by students in connection with real life practice. Sidenko A.S. considers the project method as a learning system in which students acquire knowledge and skills in the process of planning and performing gradually and progressively more complex practical tasks of projects [2].

In the methodology of teaching foreign languages, design is considered as a creative educational activity, problematic in the form of presentation of the material, practical in the way of its application, intellectually loaded in its content, independent in the nature of obtaining knowledge, taking place in a constant competition of opinions and proposals. There are different types of projects: gaming, informational and research, projects of a specific sociological survey, publishing, creative. In terms of the course content, projects are interdisciplinary in nature. According to the number of participants, the project can be individual, in pairs and group work. In numerous groups, great attention is paid to group projects. The composition of the creative group members is determined by such criteria as the level of English language proficiency, sociability, initiative, efficiency, students' interests, etc. There is course "Integrated skills" which will be delivered for first year students at universities. The course will complement the other skills courses, reinforcing the use of language for intercultural communication. Emphasis will be on developing students' fluency and confidence in language use. Intercultural awareness is considered as an integral part of language learning in this course. The course covers the following project works:

- "Our Book of People" (book about famous people, group mates, parents, friends);
- "First encounters" (poster presentation)
- "National Symbols" (poster presentation)
- "System of Government of Great Britain" (quiz contest)
- "Ten tips for healthy eating" (handbook)
- "Recipe book" (book of recipes with illustrations)
- "How to develop a healthy life style" (poster presentation)
- "How to give up smoking" (brochure)
- "Family album" (short film)
- "Family rules" (poster presentation)
- "An ideal school" (poster presentation)
- "Staff portrait gallery" (compiling a broadsheet)

The project work has several stages. Depending on the planned result (poster, drawing, photo exhibition, multimedia presentation), it can take one or more sessions. In addition, students receive exploratory homework assignments. Such tasks involve independent work with additional literature, interviewing classmates, teachers, and parents. Project work in a foreign language has a certain general structure, regardless of the type of project and stage of study and can be represented as follows. Stages of work:

1. Work on the topic of the section (mastery of vocabulary, grammatical patterns, listening and reading texts on the topic, working with video material, etc.).
2. Planning (analysis of the topic and problem, identification of sources of information, selection of criteria for evaluating results).
3. Formation of creative groups (distribution of roles, tasks between members of the group).
4. Research (collection and clarification of information, discussion of alternatives).
5. Design of the project (drawings, posters, diagrams, presentations).
6. Presentation of the project (demonstration of the results of the work. Particular attention is paid to the ability to talk about the joint work and its results in English)
7. Reflection (analysis of project implementation, successes and failures, the reasons for this).

When summing up the results of the work, we try to give all students the opportunity to express their opinions and share their impressions. The brightest, original, meaningful projects are awarded with applause and constructive feedback. Each project deserves approval and praise: work and creativity are invested in it. You should not focus on mistakes, they can be quietly fixed and worked out in subsequent lessons. It should be noted that work on the project is carried out not only within the framework of the lesson. It is part of extracurricular and research work. As a rule, these projects are of a long-term nature, a large number of benefits. Practical experience of using projects shows that this method has positive results:

- Internal cognitive motivation develops, which is confirmed by the increased cognitive interest of students in working on the project.
- Work on the project increases the activity of students of different levels of development and abilities (not only gifted children have become interested in working on the project, but also those who study with difficulty. Participation in the project, even if on the sidelines, increases their self-esteem).
- The creative potential of students of different levels of development develops.
- The general outlook of schoolchildren is expanding and their communicative culture is developing.

There are rules for designing a multimedia presentations are recommended:

Keep the presentation in the same style.

Headings, font size and design elements on all slides must be identical.

Don't put too many objects on a slide.

It is not recommended to use more than three different fonts on one slide.

Use as few colors as possible to make text easier to read.

When creating backgrounds, try to avoid standard textures and "stretching" pictures to cover the entire slide.

Handle sound objects carefully. Their use must be justified.

Use ready-made templates for business presentations and the Blank Slide layout for creative presentations.

When working with a presentation, do not repeat what is written on the slide, comment and decipher the information.

REFERENCES:

1. Polat E. S. Method of projects in foreign language lessons // Foreign languages at school. 2000.
2. Sidenko A.S. Pedagogical workshop: from theory to practice of project-based learning // Innovative projects and programs in education. 2008.
3. Harmer J. The Practice of English Language Teaching, 5th edition, Pearson. 2015

UDC 428

LINGUOPRAGMATIC FEATURES OF PROVERBS IN UZBEK, KOREAN AND ENGLISH

I.F. Bayanxanova, Senior Lecturer, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Samarkand

Annotatsiya. Maqolada o'zaro munosabat ,murojaat qilish jarayonidagi o'zni tutish va fikr almashuvlar muomala madaniyati tushunchasi haqida fikr yuritilgan. Munosabat, murojaat, muloqot, munozara, mubohasa, muhokama, mulohaza singari tushunchalarning barchasi muayyan millat ,ya'ni o'zbek va koreysning ziynatiga mos bo'lgan ziynatlar haqida bo'lib, u etik va estetik me'yorlar, qoidalar bilan amalga oshirilishiga ko'p ta'riflar berib o'tilgan. Maqolada inson dilini ovlash, unga mehr berish, samimiy tilaklar izhor etish ilinji sharq adabiyotida yoritilgan. Sababi,

dunyoda bir ilm borki, bu adabiyotning bosh mavzusi bo'lib kelgan. Bu insonshunoslikdir. Ushbu ilmning ibtidosi esa inson diliga yo'l izlashdir. Ilmu fan ham, ma'naviy madaniyat va san'at ham shu haqda bosh qotirib kelgan.

Kalit so'zlar: *lingvopragmatika, maqol, paremiopragmatika, nutqiy akt, transaktsiya, propozitsiya, muomala madaniyati, xulq-atvor, odob-axloq, nutqiy faoliyat, qalbga yo'l, o'zaro tushunish, so'z ko'rki, tarbiya asosi, 한국어 속담, 중의적 표현, 직접적 표현, 동음어, 다의어, 단의어. 의사 소통, 치료 문화, 매너, 품위, 연설 활동, 영혼의 길, 상호 이해, 단어 비전, 교육의 기초.*

Аннотация. *В данной статье обсуждается идея сотрудничества, поведение в процессе подачи заявки и культура общения. Такие понятия, как отношение, просьба, общение, дискуссия, дискуссия, размышление - все это украшения отдельного народа, точнее, узбека и корейца, и существует множество определений его реализации этическими и эстетическими нормами и правилами. В статье описывается стремление человека охотиться за душой человека, заботиться о ней, выражать искренние пожелания в восточной литературе. Причина этого в том, что в мире существует наука, которая была первоочередной темой этой литературы, которая называется - антропология. Суть этих знаний – поиск пути к сердцу человека. И наука, и духовная культура, и искусство обращали внимание на эту тему.*

Ключевые слова: *лингвопрагматика, пословицы, паремипргматика, речевой акт, трансакция, пропозиция, культура поведения, поведение, этикет, речевая деятельность, путь к душе, взаимопонимание, видение, основы воспитания, 한국어 속담, 중의적 표현, 직접적 표현, 동음어, 다의어, 단의어. 의사 소통, 치료 문화, 매너, 품위, 연설 활동, 영혼의 길, 상호 이해, 단어 비전, 교육의 기초.*

Abstract. *In this given article the cooperation idea, behavior in the application process, and communication culture is discussed. Concepts such as attitude, request, communication, debate, discussion, reflection are all about the ornaments of an individual nation, more precisely, Uzbek and Korean, and there are many definitions of its implementation by ethical and aesthetic norms and rules. The article describes the desire to hunt person a person's soul, to care for it, to express genuine wishes in Eastern literature. The cause of this that there is a science in the world that has been the paramount topic of this literature which is called - anthropology. The essence of this knowledge is the search for the path to the human heart. Either science or spiritual culture, as well as art have been paying their attention to this subject.*

Keywords: *linguopragmatics, proverbs, paremioprgmatics, speech act, transaction, proposition, behavioral culture, behavior, etiquette, speech activity, path to the soul, mutual understanding, vision, upbringing bases, 한국어 속담, 중의적 표현, 직접적 표현, 동음어, 다의어, 단의어. 의사 소통, 치료 문화, 매너, 품위, 연설 활동, 영혼의 길, 상호 이해, 단어 비전, 교육의 기초.*

Introduction. *In world linguistics, the transition from the stage of studying language as a theoretical concept to practical linguistics began in the second half of the twentieth century. At this stage, the concept of language as a natural language differed from artificial language, and its specific features were analyzed in depth when applied in the context of a particular text. We know that in the process of speech, not only language units, words, phrases, fixed expressions and other compounds create active communication, but also extra linguistic factors such as the participants of communication - personality factor, time and space factor, speech maker actions and facial expressions directly affects the process of speech. So, it was concluded that the study of semantic, stylistic and syntactic features of language alone was not enough. As a result, the field of "pragmatics" has found its position in linguistics, having its own goals and objectives. As described by S. Levinson: "Pragmatics is a field that looks at the linguistic structure and studies the grammatical interrelationships between language and context, ... pragmatics is the study of all aspects of hidden meaning that semantic theory does not cover, ... it is appropriate for language users to form sentences and sentences analyzes the ability to choose "[8.9 p.24]. It is clear from these definitions that*

pragmatism has a wide scope; this area includes the analysis of concepts such as dexterity, explication and implication of communication, proposition, intention, presupposition, infertility, speech act, discourse. [1.p.57]

Relevance of the topic. If an integral part of a person's spirituality is the culture of behavior, the concepts of behavior, etiquette, speech activity are at its core. It is natural that the traditions, behavior and way of life, which for centuries have been a symbol of high culture, national and spiritual values, are reflected in the personality of each person. This pamphlet focuses on the Eastern view, the norm of human relations, which is directly related to the Eastern philosophy of life, their role in the formation of personal spirituality.

The deceased President of our country claimed that, " It is inevitable that bringing up a well-educated, intellectually developed generation is the most important condition for sustainable development and modernization of the country" . The attitude undoubtedly stems from the individual's behavioral culture. This is linked to education and upbringing, spirituality and enlightenment, which is a sign of perfection. Only mentally, spiritually and physically healthy generation is the bright future of the country. Just as it is impossible to imagine the flight of a bird without double wings, it is difficult to understand the destiny of man and the future of the country without education and spirituality. [2.p 155-158] Every nation has for centuries left a great spiritual treasure for the next generation. Such priceless wealth is the product of hard work, great life experiences, passed down from generation to generation through proverbs, sayings and various phraseologies, serving the aesthetic enrichment of the nation. The richness of language is measured by the vocabulary richness, the unit of phraseology. Thousands of wonderful proverbs and sayings, as well as phraseologies created by people over the centuries, are passed from generation to generation, and over time, their meaning becomes clearer and clearer.

The experimental part of the article. The use of proverbs in the classroom, especially in practical lessons of a foreign language, imposes a number of difficulties on students, as well as the study of how to use a proverb in their native language in the target foreign language, its inconsistency. In the practical teaching of Korean and English to students, it is important to compare the articles in these languages with the existing articles in Uzbek, as well as to study their specific features. It is well known that every nation has its own beliefs, mentality and unique national characteristics. It will have its own fantastic images, symbols of various portable meanings. We will try to make a comparative analysis of these aspects on the example of Korean, English and Uzbek languages. For example, in English: "After dinner mustard", the translation of this proverb is: "Pepper after a meal." It sounds like this in Korean: 소 잃고 외양간 고친다. Actually, the literal translation of the proverb into Uzbek corresponds to "When the property is lost, the barn will be repaired". Or it is appropriate to interpret it as follows: "After the wedding, the drum", "After the battle, the number of heroes increases." [7.p207]. The meaning of proverbs is equal to the meaning of trying to accomplish something after any past work, and the folklore reflects the national and cultural aspects of the peoples in its oral creation. In the Korean nation, cattle are a symbol of abundance, and it is said that a person begins to repair a damaged barn after losing it.

Analysis of the obtained results. Only a correct assessment of the situation, purposeful approach, objectivity, reasonable, fair attitude and sincere communication can be an integral part of the culture of communication. It can tolerate anything, but it is no coincidence that the inability to tolerate injustice is inherent in the nature of our people. Evaluating someone is actually evaluating yourself. Inappropriate reprimands, insults or hurts a person's heart and upset his mood, affect his psyche. It's hard work, like limiting a broken bowl, to crack a sincere treat. Only the correct recognition and explanation of the successes and failures, the pros and cons, of everything — an event or a person — will eliminate disagreements and conflicts. This means knowing the specific secrets of the culture of communication. It is important to react to whom and how. The wedding, which is the main tradition of the Uzbek people, is of special importance. Due to this, the proverb "Drum after the wedding" is unique to the Uzbek people, and when translating the proverb, the word "drum" can not be literally translated into another language.

After all, the uniqueness of each nation, the integration of its traditions is a bright confirmation of our proof. We will explain our idea through the following proverb. In English: "Speak of angels and they flop their wings." Translation: "If you talk about angels, they will flop their wings". In Korean, they say: "“호랑이도 제 말하면 온다” ." The translation is: "If I call him a tiger, a tiger will come." In the Uzbek language, it is like: " Hizrni yo'qlasa bo'larkan" or "Bo'rini yo'qlasang, qulog'i ko'rinadi" [3.p512]. The meaning of proverbs is that when something is mentioned or spoken about, it also means that what is said is visible. For this reason, it cannot be denied that in English folk proverbs there are many proverbs expressed in the words "angel" and "satan" in harmony with religious views. The tiger has a worthy place in the social life of the Korean people, and there are many proverbs that mean that a tiger is visible when people talk about it. In most cases, the Uzbek language also has equivalents that correspond to bilingual articles. Conversely, if a person is remembered for fear of not wanting to see anyone, the following proverbs, which immediately describe their appearance, are important in their widespread use in usage. Although the semantic meaning of this proverb is the same, but it is created based on the nationality, customs and traditions of each nation. The English translation of the article "Baggards cannot be chosers" is synonymous with "The poor cannot choose," while the Korean translation is "배고픈놈이찬밥더운밥가리랴." This is in Uzbek: "When the poor is full once, it is equal to their becoming half-rich." [2.p108]. The meaning of these proverbs is that a poor person can only afford to eat when he is hungry. Korean people have been consuming rice porridge as a food for centuries. The fact that a person who is hungry for this dish, which is ingrained in folk culture, eats it despite the hot and cold means that the poor have no choice. In the Uzbek language, the proverb that a poor man is half-rich when he is full once also has a deep meaning, as in the above proverbs. So it is clear that the style of expression in all three language variants of these proverbs is related to the culture of that people, the meaning is the same.

Conclusion. In general, proverbs and sayings, which are among the examples of folklore, serve the positive formation of a wide audience, both morally and educationally-aesthetically. This means that the disease is transmitted from the mind to the body. We pay more attention to healing the body. That is why we will not have a place we have not visited, a doctor we have not met, a medicine we have not taken, a doctor we have not seen. We fill our body with various chemicals. True, the cause of the drug can be cured for some time and prevent the disease. But unless the psyche is cured, the body will not be fully healed. Human life consists of the unity of body, soul and spirit. If they are not healthy, there is no perfection. The sign of perfection is based on mental and physical strength. Influencing and treating the human psyche through words and speech is a test case. While there are forces in the human body that are prone to disease, there is no denying that there are immunity and instincts against it. The word breaks, the word corrects. Applause is in words, and curses are in words. Peace is with him, and prosperity is with him. The word kills, the word laughs. Both constructive ideas and destructive ideas are with him. These definitions of the word are not uttered in vain.

REFERENCES:

1. Sh.Safarov. Pragmalingvistika. Toshkent, 2008. 57-bet
2. O'zbek xalq maqollari. Toshkent, 1989, 108-b.
3. O'zbek xalq maqollari, 2012. 512-bet
4. Young H.Yoo.Wisdom of the Far East.1972
5. Yule G. Pragmatics. – Oxford Univ. Press, 1996. 25p
6. Karamatova K.M. Proverbs-maqollar-posloviцы. –T.:Mehnat, 2000, -400 b.
7. Chong Jong Jin. Koreys maqollari lug'ati. –Seul:Tehaksa, 2006, -207 b.
8. Kim Chun Sig. Koreys tili grammatikasi. –Toshkent:KOICA, 2007, -175 b.
9. Kim Jong Suk, Pak Dong Ho. Koreys tili grammatikasi. 1 qism. –Seul, 2005, -570 b.
10. Kang Bong Kyu. Traditional Korean lifestyles. –Seul, 1995, -219 b.
11. 김부식의 삼국사기.1145
12. 김일연의 삼국유.1281
13. 성현의 용재총화.15세기
14. 한국속담집.1996

15. Madaminovich, T. I. (2017). The linguistic peculiarities and appropriate methods of translation. *Восточно-европейский научный журнал*, (12-4 (28)), 52-53.

16. Швачко, Е. В. (2017). Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. 31 окт.–3 нояб. 2017 г./Челяб. гос. ин-т культуры; сост. ЕВ Швачко.–Челябинск: ЧГИК, 2017.–394 с. ISBN 978-5-94839-629-3.

17. Madaminovich, T. I., Khusanovich, K. B., Akhatovna, K. O., & Kholmamatovna, B. L. (2019). Features of the system of formation of compensatory competence among agricultural students as a means of filling in professional terminology. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(11), 2202-2206.

UO'K 378

BO'LAJAK TARBIYACHILARDA KREATIV FAOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

A.A. Babakeldiyeva, o'qituvchi, Termiz davlat universiteti, Termiz

Annotatsiya. *Bo'lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni shakllantirish orqali ta'lim-tarbiya jarayonini samaradorligini oshirish, jumladan jamiyat taraqqiyoti, innovatsiyalar, zamonaviy tendensiyalar barchasi ilmiy salohiyat va kreativ fikrlash negiziga quriladi. Ushbu maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya mashg'ulotlarini sifatli tashkil etish va kreativ yondashish, kreativ fikrlash hamda pedagogik faoliyatlarni kreativ tashkil etish asosida o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishish mumkinligi to'g'risida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Kreativlik, texnologiya, rivojlanish, innovatsiya, zamonaviylik, tendensiya, faoliyat, harakat, shaxs, ruhiyat, ehtiyoj, faollik, ko'nikma, malaka, bilim, padagog, tarbiyachi, tasavvur, tajriba, sifat, o'sish, sub'ekt, ob'ekt, xulq, munosabat, mavjudot.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается повышение эффективности образовательного процесса через формирование творческой активности у будущих педагогов, в том числе развития общества, инновации, современные тенденции - все это основано на научном потенциале и творческом мышлении, а также организация воспитательной деятельности, творческого подхода, творческого мышления и творческой организации педагогической деятельности.*

Ключевые слова: *Творчество, технология, развитие, новаторство, современность, тенденция, деятельность, движение, личность, психика, потребность, деятельность, умение, квалификация, знание, педагог, воспитатель, воображение, опыт, качество, рост, субъект, объект, поведение, отношение, существо.*

Abstract. *Improving the effectiveness of the educational process through the formation of creative activity in future educators, including the development of society, innovation, modern trends are all based on scientific potential and creative thinking. This article discusses the possibility of achieving th goals in preschool education through quality of organization of educational activities and a creative approach, creative thinking and creative organization of pedagogical activities.*

Keywords: *Creativity, technology, development, innovation, modernity, trend, activity, movement, personality, psyche, need, activity, skill, qualification, knowledge, pedagogue, educator, imagination, experience, quality, growth , subject, object, behavior, attitude, being.*

Jamiyat taraqqiyoti, innovatsiyalar, zamonaviy tendensiyalar barchasi ilmiy salohiyat va kreativ fikrlash negiziga quriladi. Kreativ fikrlash, jamiyat taraqqiyoti va rivojlanishiga kreativ yondashish bugungi kunning dolzarb masaladir. Darhaqiqat, o'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda pedagoglar va tarbiyachilarning bilim, ko'nik va malakalarini oshirish va ta'lim jarayonini sifatli tashkil etishdadir. Respublikamizdagi Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya mashg'ulotlarini sifatli tashkil etish va kreativ yondashish, kreativ fikrlash hamda faoliyatlarni kreativ tashkil etish asosida o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishish mumkin.

Har bir pedagog-tarbiyachi ilmiy faoliyatini olib borish jarayonida zamonaviy, yangi va innovatsion strategiyalar asosida tashkil etishlari lozim. Ya'ni har bir tarbiyachida pedagogik kreativlik va kompetentlik shakllangan bo'lishi kerak. Pedagogik kreativlik pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati hisoblabadi.

Bugungi kunda jamiyatning ta'lim oldiga qo'yayotgan talablari yil sayin ortib bormoqda va bu talablarga to'g'ri yondashgan holda ularni amalda bajarish har bir tarbiyachi-pedagogning muhim vazifasidir.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish uchun dastlab «kreativlik» tushuncha-sining mazmunini aniqlash talab etiladi. Kreativlik deganda insonning yangilik yaratish, muammolarni yechishga qaratilgan ijodiy qobiliyati tushuniladi. Uning tag zamirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash muayyan masalasi yuzasidan har tomonlama fikrlash, bir nuqtaga turli rakursdan qaray olishni anglatadi.

Kreativlik shaxsni rivojlantiruvchi kategoriya sifatida inson tafakkuri, ma'naviyatining ajralmas qismi hisoblanadi, u shaxs ega bo'lgan bilimlarning ko'pqirrali ekanligida emas, balki yangi g'oyalarga intilishda va o'rnatilgan stereotiplarni isloh qilish va o'zgartirishda, hayotiy muammolarni yechish jarayonida kutilmagan va noodatiy qarorlar chiqarishda namoyon bo'ladi.[4].

Qaysi soha vakili bo'lishidan qat'iy nazar shaxsda kreativlik sifatleri shakllangan bo'lishi kerak. Fan, jamiyat, ta'lim rivojlanishida yangi g'oyalar, innovatsiyalarga tayangan holda faoliyat yuritish masalasi ko'zda tutilgan. Jumladan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat olib borayotgan tarbiyachilardan tortib bo'lajak tarbiyachilargacha kreativ tafakkurni rivojlantirish, kreativ fikrlash va masalalarga kreativ yondashish qobiliyatlarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Kelajak avlodga ta'lim va tarbiya berayotgan shaxsning o'zida ma'naviyat-ma'rifat, ilm, bilim va malaka yetarli darajada bo'lishini nazarda tutadi. Bo'lajak tarbiyachilarning AKT bo'yicha savodxonligini oshirish, chet tillarini puxta o'zlashtirishi, buyuk mutafakkirlarning katta va boy merosini o'qib o'rganib, o'zlaridagi ma'naviy boylikni boyitib borish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarni ilm bilan qurollantirib boramiz. Kreativlik atamasi lotincha va ingliz tilida "create" - yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor ingliz tilidan tarjima qilinganda ijod ma'nosini anglatadi. "Kreativlik otasi" bo'lgan mashhur Pol Torrans ko'plab tadqiqotlar olib borgan va kreativlikni to'rtta turini ko'rsatib o'tgan.

1. Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.

2. Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.

3. O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

4. Yaratuvchanlik. G'oyalarni kengaytirish ko'nikmasi qo'shish degan so'zga asoslanadi.[6].

Darhaqiqat bo'lajak tarbiyachilar mashg'ulotlarni noan'anaviy tashkil etishda ajoyib va takrorlanmas g'oyalardan foydalangan holda o'ylab topishlari ya'ni o'ziga xoslik, ularni kengaytirish va yanada rivojlantirish yoki boshqa yangi innovatsion g'oyalar bilan solishtirish orqali ulardagi bog'liqlikni topish vazifasi qo'yilganda, kreativlik, ijodkorlik ko'nikmalari bir-biri bilan to'qnashadi. Mashhur Patti Drepeau shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning maxsus yo'llarini ishlab chiqqan:

- Kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish;
- Amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish
- Kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish;
- Kreativ mahsulot (ishlanma) lardan foydalanish.[6].

Bugungi kun pedagoglari davr talabi va taklifiga amal qilgan holda o'zlarida kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish orqali sifatli ta'lim jarayonlarini olib boradilar. Kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim mashg'ulotlari bo'lajak tarbiyachilarni ijodiy faoliyatini oshiradi, rag'batlantiradi va ularni ruhlantiradi. Bo'lajak tarbiyachilarda amaliy kreativ harakat ko'nikmalarini rivojlantirish asosida pedagogik kreativ faoliyatlarini tashkil etishlari lozim. Bo'lajak tarbiyachilar kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etishda kreativ mahsulot ishlanmalardan foydalanishlari lozim. Demak, mashhur Patti Drepeau shaxsda kreativlik sifatlarini shakllantirish orqali turmush tarzini, umuman olganda hayotimizni yanada sayqallashtirish mumkinligini isbotlagan.

Umuman olganda bo'lajak tarbiyachilar o'zlarida yana bir necha kreativ sifatlarni shakllantirishlari muhimdir. Kreativ yondashuv, noodatiy tarzda fikrlash, kreativ yondashuv va izlanuvchanlik qobiliyati, kreativlik muvozanatsizlik xissini yuzaga keltirish, nutqiy ravonlik, to'g'ri

muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, ijodiy tafakkurni rivojlantirish zamon talabidagi pedagogik faoliyat jarayonida talab qilinadigan qobiliyatlar sirasiga kiradi.

Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratish zarur.[6].

Bo'lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni shakllantirish va ularda turli vaziyatlarga kreativ yondashish munosabatini rivojlantirish ularni dastlabki ta'lim jarayonlaridanoq o'rgatib borilishi lozim. Sababi, oliy ta'lim muassasalarining shu yo'nalishida ta'lim olayotgan bo'lajak tarbiyachilar bilimni, ilmiy salohiyatini o'stirishda ularni ko'proq mustaqil o'z ustida ishlashlari va amaliyot bilan bog'langan holda ta'lim mashg'ulotlarini olib borishlari maqsadga muvofiqdir. Masalan, til savodxonligingiz juda yaxshi bo'lsa-yu amma insho yozib bera olmasangiz bu natijasiz hisoblanadi. Chunki bu yerda kreativ fikrlash va kreativ tafakkur jarayonida tasavvur muhim rol o'ynaydi.

Albert Eynshteyn "tasavvur bilimdan muhim" deganida aynan mana shu jihatni nazarda tutgan. Ko'pincha noodatiy fikrlar, yechimlar kutilmaganda inson xayoliga keladi. Buning uchun avvalo inson fikrlash jarayonidagi bir xillikka, odatiylikka barham berilishi lozim.[4]

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ta'limda amalga oshirilayotgan islohatlarning barchasi xalqimizning manfaatlari va inson qadri uchun ekanligi bo'lajak tarbiyachilarni kreativ faoliyatlarini tashkil etishda dasturil amal bo'la oladi. Zera, ta'lim bu yuksalish, kreativlik, yaratuvchanlik bu farovon hayot va taraqqiyot omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). - Alexandria - Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Muslimov N.A. "Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi" /Monografiya. -T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
3. S.B.Jumanova. "Kreativ fikrlash"-T.: "Издательские решения",2020.
4. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". - T.: 2003.
5. Sarvinoz Yusufali qizi Shaxlo Rasul qizi Ilhomjon Abduhamid "Kreativlik pedagogik faoliyatni rivojlantirishning asosiy omili sifatida"/maqola -T.: "Scientific progress" Scientific Journal .170-171 b
6. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". -T.: "Fan", 2005.

UDK 37.02

AGRAR UNIVERSITETIDA RUS TILINI O'QITISHNING SAMARALI TEXNOLOGIYALARI

G.M. Burxonova, o'qituvchi, Toshkent davlat agrar universiteti, Toshkent

Annotatsiya. Maqolada dasturlar bo'yicha talabalarga rus tilini o'rgatish texnologiyalari haqida so'z boradi. Maqolaning markazida qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtida tahsil olayotgan talabalarda bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyalari keltirilgan. Maqolada rus tilini o'qitishning samarali texnologiyalarini joriy etishning asosiy tarkibiy qismlari - o'quvchilarning mavjud bilim darajasining bir hil darajasiga ega bo'lgan guruhlarga bo'linish darajasini diagnostika qilish, talabalarining o'quv faoliyatini rag'batlantirish va tashkil etish, samarali vositalardan foydalanish.

Kalit so'zlar: samarali texnologiyalar, o'quv jarayoni, rus tili, talaba, takomillashtirish.

Аннотация. В статье рассматривается технология обучения студентов русскому языку в рамках программы. В основе статьи лежат технологии формирования знаний, умений и навыков у студентов, обучающихся в Аграрном университете. Основные составляющие внедрения эффективных технологий обучения русскому языку в статье - диагностика уровня разделения учащихся на группы с одинаковым уровнем знаний, стимулирование и организация учебной деятельности учащихся, использование эффективных средств.

Ключевые слова: эффективная технология, процесс обучения, русский язык, студент, усовершенствование.

Abstract. The article discusses the technology of teaching Russian to students in the program. At the heart of the article are technologies for the formation of knowledge, skills and abilities of

students studying at the University of Agriculture. The main components of the introduction of effective technologies of teaching the Russian language in the article - to diagnose the level of division of students into groups with the same level of knowledge, to stimulate and organize students' learning activities, to use effective tools .

Keywords: *effective technology, learning process, Russian, student, improvement*

Kirish. Ushbu maqola talabalarga rus tilini o'rgatish texnologiyasining tavsifidir. "Texnologiya" tushunchasi bizning holatlarimizda ta'lim jarayonining algoritmi, o'qitishning maqsad va vazifalari, o'qitish jarayonining mazmuni va usullarini o'z ichiga olgan pedagogik faoliyat modeli sifatida talqin etiladi. Har qanday ta'lim texnologiyasi o'qituvchi va o'quvchining xatti-harakatlari tizimini, o'quv faoliyati natijasini va uni baholash mezonlarini o'z ichiga oladi.

Tadqiqotning dolzarbligi so'nggi o'n yilliklarda pedagogikaga xos bo'lgan samarali ta'lim texnologiyalarini aniqlash va tavsiflash istagi bilan bog'liq. Maqolaning markazida qisqa muddatga butun dunyodan akademik mobillik dasturlari bo'yicha kelgan talabalarda bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirish texnologiyalari mavjud. Qisqa muddatli ta'lim dasturlari, shu jumladan chet tili sifatida rus tilidagi dasturlar pedagogik jarayonga va o'qitish texnologiyalaridan foydalanishga ma'lum yondashuvni talab qiladi.

Hozirgi holati. Akademik harakatchanlik guruhleri talabalariga rus tilini chet tili sifatida o'rgatishning eng samarali usullari va texnologiyalarini toping, o'quv jarayonini uning samaradorligi va samaradorligi nuqtai nazaridan tavsiflang.

Dasturlar hamkor universitetda individual modullarni / fanlarni o'rganishga ham, o'quv va ilmiy loyihalarni amalga oshirishga, stajirovka va amaliyot o'tashga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin. Qoida tariqasida, "akademik" talabalarining asosiy vazifalaridan biri rus tilini o'rganishdir. Akademik almashinuv guruhleri uchun rus tili kursining maqsadi talabalarda aloqaning tegishli sohalarida tipik muammolarni hal qilish ko'nikmalarini, o'rganilayotgan tilda jumalarni qurish, tahlil qilish qobiliyatini, shuningdek, asosiy turlarni o'zlashtirish ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. nutq faoliyati. Rus tili dasturlari mazmuni tabaqalashtirilgan va rus tilini bilish darajasi turlicha bo'lgan talabalarga (noldan yuqori darajagacha), shuningdek, kasbiy ixtisoslikka qaratilgan. Rus tilini chet tili sifatida bilish darajasini aniqlash grammatik test, yozma topshiriq, shuningdek og'zaki suhbatni o'z ichiga olgan test natijalari asosida amalga oshiriladi. Grammatik test rus tilini bilishning turli darajalariga mos keladigan 60 ta topshiriqdan iborat bo'lib, talaba tomonidan kompyuterda bajariladi. Universitet xodimlari tomonidan ishlab chiqilgan maxsus dasturda har bir daraja uchun foiz va ball hisoblab chiqiladi, umumiy natija va talabaning bilim darajasi ko'rsatiladi. Yozma topshiriq talabalarining yozma nutq sohasidagi bilim va ko'nikmalarining shakllanish darajasini aniqlashga qaratilgan. Sinovdan o'tgan shaxs darajasini aniqlashning ishonchligining asosiy mezonlari - qat'iy vaqt chegarasi va har qanday lug'atlardan foydalanishni taqiqlash. Og'zaki suhbat monolog (o'zingiz, oilangiz, bo'sh vaqtingiz haqida hikoya) va dialogik bayonot (savollarga javob berish va savollar berish qobiliyati) qurish qobiliyatini tekshirish uchun o'tkaziladi. Yozma va og'zaki topshiriqlarning natijalarini to'g'ri baholash uchun maxsus mezonlar ishlab chiqilgan (hajmi, izchilligi, kommunikativ vazifani hal qilishning adekvatligi, ma'lum darajadagi kommunikativ ahamiyatsiz va kommunikativ ahamiyatga ega xatolarning mavjudligi).

Tajriba. Rus tilini o'rganish uchun qisqa muddatli kurslarga kelayotgan talabalarining alohida motivatsiyasini, shuningdek, darslarga muntazam qatnashishini, mas'uliyatli uy vazifalarini ta'kidlash kerak. Talabalarining katta hajmdagi materialni o'rganish uchun rus tilini o'rganishni xohlashlari sababli talabalarining o'quv faoliyatini tashkil etish alohida qiyinchiliklarga olib keladi. O'qituvchining vazifasi - materialni tizimlashtirish va to'g'ri tanlash, o'quvchilarning mustaqil bilim faolligini faollashtirish, to'g'ridan-to'g'ri darsda yozma faoliyatni minimallashtirish. Kursning boshida talabalar o'rtasida rus tilini o'zlashtirishda eng katta qiyinchilik tug'diradigan qanday leksik va grammatik mavzularni o'rganishni xohlashlari haqida so'rov o'tkazish mumkin. 98 ta anketa tahlili shuni ko'rsatdiki, asosiy va ilg'or bosqichlarda eng katta qiziqish "Rossiya milliy xarakteri", "Ta'lim", "Mehnat va martaba", "Siyosatning qirralari", "Sayohat va dam olish" kabi mavzularga sabab bo'ladi. "Atrof-muhit muammolari zamonaviylik". Grammatikani o'rganish "markazdagi fe'l" tamoyiliga asoslanadi, chunki

nutqning aynan shu qismi chet elliklar uchun juda qiyin. Grammatik mavzular quyidagi tartibda yoritiladi:

"Fe'llarni boshqarish" (holatlar tizimini o'rganish va takrorlash), "Fe'llarning turlari", "Harakat fe'llari", "Prefiksli fe'llar" (ilg'or darajada), "Birlashish", "Qatilish".

O'quv qo'llanmalari rus tilini chet tili sifatida o'qitish metodikasining eng muhim toifalaridan biridir. Ushbu kontseptsiya o'quv qurollari va texnik qurilmalar majmuasini o'z ichiga oladi, ular yordamida boshqaruv amalga oshiriladi.

- 1) o'qituvchining til o'rgatishdagi faoliyati;
- 2) o'quvchilarning tilni o'zlashtirishdagi faolligi.

Talabalar uchun o'quv qo'llanmalari darslik, shuningdek, qo'shimcha qo'llanmalarni o'z ichiga oladi: mashqlar to'plami, o'qish uchun kitob, ma'lumotnoma, lug'at va boshqalar. Ro'yxatga olingan ob'ektlar tipik o'quv majmuasiga kiritilishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, akademik almashinuv guruhlar uchun to'liq mos keladigan darslik mavjud emas. O'qituvchilar o'quvchilarning darajasi va qiziqishlariga qarab turli darsliklardan materiallardan foydalanadilar: boshlang'ich bosqichda - Xavronina S.A., Shirochenskaya A.I. Mashqlarda rus tili. Ingliz tilida so'zlashuvchilar uchun o'quv qo'llanma; Aksenova M.P. rus tilini yangi usulda; Motorina V.I., Gordeeva O.I. Yangi boshlanuvchilar uchun rus tili. Chet ellik talabalar uchun darslik va boshqalar, asosiy darajada - Tsareva N.Yu. Biz rus tilini o'rganishni davom ettiramiz; Kuzmich I.P., Larioxina N.M. Holatlar! Oh, holatlar!.. Fe'l nazorati bo'yicha mashqlar to'plami;

Natija. Guruh talabalar bilan mashg'ulotlarda auditoriya va audiovizual o'qitish vositalari faol qo'llaniladi, chunki sinfda tinglash kabi nutq faoliyatiga alohida e'tibor beriladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, TPUDA akademik almashinuv dasturi bo'yicha kelgan chet ellik talabalar rus tilidagi ovozli nutqni, ayniqsa yangiliklar, teleko'rsatuvlar, ma'ruzalarni tinglashda sezilarli qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu ularning ko'nikmalari va tinglash qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatadi. Talabaning bilim darajasidan qat'i nazar, har bir rus tilida tinglash malakasini chet tili darsi sifatida o'rgatish maqsadga muvofiq va samarali ko'rinadi. Talabalarga rus tilini o'rgatishda samarali texnologiyalarni joriy etishning asosiy omillaridan biri bu yangi o'quv materialini taqdim etishda, uni tushuntirish va semantizatsiya qilishda yordam beradigan Internet resurslaridan foydalanishdir. Rus tilini chet tili sifatida o'rgatish uchun Internet-resurslardan foydalanish juda muhim, chunki ular o'rganilayotgan tilda haqiqiy muloqot qilish, haqiqiy materiallardan va matn, audio va video formatlardagi juda ko'p o'quv resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi.

Xulosa. Rus tilini chet tili sifatida o'qitishning zamonaviy texnologiyalarining eng muhim elementi samarali nazorat tizimini tashkil etishdir. Samarali nazorat nafaqat chet ellik talabalarning o'quv jarayonidagi faoliyatini baholash, qo'yilgan maqsad va erishilgan natijalar o'rtasidagi muvofiqlikni o'rnatish, balki o'qitishning asosiy texnologiyalari samaradorligini aniqlash va kerak bo'lganda ularni sezilarli darajada o'zgartirish imkonini beradi. takomillashtirish va optimallashtirishga qaratilgan. Rus tilini chet tili sifatida o'qitishning zamonaviy metodologiyasida uchta nazorat turi mavjud: joriy, oraliq va yakuniy. Akademik almashinuv guruhlarida joriy nazorat har bir darsda leksik va grammatik material o'rganilishi munosabati bilan amalga oshiriladi. Oraliq nazorat, qoida tariqasida, bitta o'quv mavzusiga oid darslar tsiklining oxirida bilim va ko'nikmalarni sinab ko'rishga qaratilgan. Yakuniy nazorat chet tili kursi sifatida rus tilining oxirida amalga oshiriladi, u nutq faoliyatining barcha turlari, shuningdek, lug'at va grammatika bo'yicha vazifalarni o'z ichiga oladi. Ko'pgina talabalar rus tilida imtihon topshirish va Davlat sertifikatini olish istagini bildiradilar, bu talabaning ma'lum darajaga etganligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, diagnostika natijalarini taqqoslash. Kurs boshida umumiy test va yakuniy nazorat yakunida nutq faoliyatining barcha turlari va grammatika bo'yicha rus tilini bilish darajasi oshganligini ko'rsatadi: umuman olganda, talabalar rus tilini bilishning keyingi darajasiga erishadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.A. Sharipova Efficiency of interactive methods of teaching a professionally-oriented English language for students of a technical university.// Theoretical & Applied Science, 2019
2. I.A. Sharipova Didactic games on English language classes as a means of developing professionally significant qualities of a future specialist// Научные горизонты № 1(17) | 2019

3. I.A. Sharipova Efficiency of interactive methods of teaching a professionally-oriented English language for students of a technical university.// Theoretical & Applied Science, 2019
4. Bazarova, S. Suyarova Development formation of professional competence and moral education system for students of universities// Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka, 2021
5. Bazarova U.M. The Role of Spiritual and Moral Education of Students of Technical University in the Lessons of Foreign Languages. // Philadelphia, USA-2019.-614-616s.
6. Bazarova U.M. The state of the problem of moral and aesthetic education of students by means of a foreign language at the present stage // International scientific journal "Scientific Horizons" No. 1 / Moscow 2019

UO'K 37.02

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI**M.U. G'ofurov, o'qituvchi, Farg'ona viloyati XTXQTMOHM, Farg'ona**

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'lim o'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati, integratsion darslar orqali o'quvchilar dunyoqarashini kengaytirish usullari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: fanlararo aloqadorlik, modernizatsiya, ta'lim sifati, innovatsion o'qitish, dunyoqarashni kengaytirish.

Аннотация. В статье рассматривается значение межпредметной коммуникации в повышении качества образования в начальных классах, а также пути расширения мировоззрения учащихся посредством интегрированных уроков.

Ключевые слова: междисциплинарность, модернизация, качество образования, инновационное обучение, расширение мировоззрения.

Abstract. The article examines the importance of interdisciplinary communication in improving the quality of education in primary education, and ways to broaden students' worldviews through integrated lessons.

Keywords: interdisciplinary, modernization, quality of education, innovative teaching, broadening the worldview.

O'quv jarayonida fanlararo aloqadorlikning amalga oshirilishi ta'lim sifatining oshirilishiga jiddiy ta'sir ko'rsatib, ta'limni modernizatsiyalash, innovatsion o'qitish imkoniyatlarini kengaytiradi. Integratsiya jarayonini o'rganishda didaktik olim Yan Amos Komenskiy quidagi fikrlarni bildirgan: "Bir-biri bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa, huddi shunday holda o'rganilishi kerak". Fanlararo bog'liqlik g'oyasiga keyinchalik juda ko'p pedagoglar yondashib, uni rivojlanishi va umumlashtirilishiga hissa qo'shdilar. D.Lokk g'oyasiga ko'ra: "Ta'lim mazmuning aniqlanishida bir fan boshqa fanlar elementlari va faktlari bilan to'ldirilishi kerak". Xuddi shuningdek, I.V.Pestalossi o'zining didaktik maqolasida o'quv darsliklaridagi fanlararo bog'liqlik masalasiga keng to'xtalib o'tar ekan: "Bir-biri bilan bog'liq fanlarni ongingga keltir, ularni tabiatdagi uzviy bog'liqlik holatida ekanini angla" -deydi. Pestalossi bir fanning boshqa bir fandan uzoqlashuvi hatto havfliligini ta'kidlaydi. Fanlararo aloqa va integratsiyaning maktablarda o'qitish va tarbiyalashdagi ahamiyati juda ko'p pedagog olimlar tomonidan ko'rib chiqilgan. Jumladan, I.D.Zvernov, M.A.Danilov, V.N.Maksimova, S.P.Baranov, N.M.Skatkin; ruhshunos olimlar Ye.N.Kabanova-Miller, N.M.Polizina, Yu.A.Samarin, G.I.Vergelis; metodist olimlar M.R.Lvov, V.G.Goreskiy, N.N.Svetlovskaya, Yu.M.Kolyagina, G.N.Pristupa va boshqalar. Bir qator olimlar T.L.Ramzayev, G.N.Akvilev, N.YA.Vinelkin, G.V.Belyukovlarning ilmiy ishlari boshlang'ich maktablarda fanlararo va fanlar ichidagi bog'liqliklar muammosiga bag'ishlangan.

Hozirgi vaqtda ham integratsiya muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Integratsiyani uslubiy hodisa sifatida e'tirof etgan I.Kalojvari va L.Pechnikovalar «Qanday qilib integrirlangan darsni tashkillash mumkin?» nomli maqolasida ta'kidlashlaricha: «Integratsiyaning kelajagi porloq. Bu usul natijasida o'quvchilar ongida olamning faol va ko'p tomonli tasviri shakllanadi. O'quvchilar olgan bilimlarini amalda faol foydalanishga boshlashadi. Chunki bilimlari osonroq amaliyotga xos xususiyatlarni aniqlaydi, yangicha fikrlay boshlaydi, fanni tez o'zlashtiradi, uning boshqa fanlarga bo'lgan munosabatini ravshanlashtiradi».

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda dars samaradorligiga erishish uchun integrirlashga e'tibor berish shart. E.Smironova «Bo'lmasdan egalik qil» maqolasida shunday deydi: «Birinchi sinfda quyidagi fanlarni integrirlash mumkin: o'qish, yozuv, tasviriy san'at va mehnat. Faqat o'qish va faqat yozish bolani juda charchatadi va unda salbiy tuyg'ularni uyg'otadi. 1-sinf o'quvchisida birinchi darslardayoq o'qishga bo'lgan istak yo'q bo'lmasligi kerak. Uning ko'zlaridagi uchqun o'chmasligi kerak. Yuqorida aytib o'tilgan fanlarni tartiblashda o'quvchining o'rganish jarayonini, qiziqishini ushlab turish, faollashtirishga e'tibor beriladi». 2-sinfda o'qish, ona tili, tabiatshunoslik va tasviriy san'at fanlarini integrirlash mumkin. 3-sinfda fanlarni integrallash imkoni bor variantlaridan foydalanish mumkin. Ta'lim tizimida ilgari integrirlangan kurslar borligini unutmaslik kerak. Savodxonlik darslari o'qish va yozuv K.D.Ushinskiy davridanoq integrirlanib o'tiladi. Hozir 1-sinfda yarim yillikda o'qish va yozuvga o'rgatiladi. Sinfdan tashqari o'qish ham integrirlangan. Bunda bir butun jarayon: kitob-o'qish jihozi sifatida, darsda olgan o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish, matn - so'z san'ati sifatida, nutqning rivojlanishi, kitob olami, suhbatdoshlar doirasi sifatida. Azaldan tabiatshunoslik integrirlangan: tabiatshunoslik va geografiya. Matematika asli arifmetika, algebraning elementlari, geometriya, arifmetik materiallar yaxshiroq o'zlashtirishga ko'maklashadi. Shu bilan birga algebrani, geometriyani, mehnat ta'limi o'rganishga asos soladi. Yuqorida aytilgan integrar kurslarni o'qish - ona tili, o'qish - tabiatshunoslik, o'qish — tabiatshunoslik, o'qish — tasviriy san'at, o'qish - tabiatshunoslik - tasviriy san'at, ona tili - o'qish -tasviriy san'at, o'qish — tabiatshunoslik — mehnat, ona tili -tabiatshunoslik - tasviriy san'at kabilarga birlashtirish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi, bo'sh vaqt orttiriladi va to'garaklarga jalb etiladi. Boshlang'ich ta'limda ona tili, o'qish, tabiat, tasviriy san'at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, O'zbekiston mening Vatanim mavzusini o'tishi uchun mavzu tushuntiriladi, tabiiy boyliklari va ularni qadriga yetish ko'rib chiqiladi, mavzu asosida rasm ham chiziladi. Bu esa bolaning mavzuni yaxshi tushunib olishiga yordam beradi, kengroq va chuqurroq tushunishiga imkon ortadi, uzoq vaqt yodda saqlab qolishiga yordam beradi. Bu esa dars samaradorligini oshiradi. Ona tili, o'qish, matematika, mehnat darslari integratsiya qilinsa ham yaxshi natijaga erishiladi. Bunda ham o'quvchi darsni yaxshi tushunadi. Masalan, "Kuz" mavzusi o'tilsa, mavzu o'qiladi, tushuntiriladi, hosil yig'ib olishga doir masalalar yechiladi, mehnat darslarida mevalarni yasash mumkin. Shunda esa darsni mukammal o'zlashtirib olishlariga imkon yaratadi. Masalan; Bog'da o'quvchilar birinchi kuni 35 kg, ikkinchi kuni 45 kg olma terishdi. Hammasi bo'lib necha kg olma terishdi? $35+45=80$ javob: 80 kg. Bu masala asosida mevalar rasmini chizishlari mumkin. Bola bir darsning o'zida kuz haqida o'rgandi, mevalar haqida bildi va rasm chizadilar, kuz mevalari haqida masala yechadilar. Shunday qilib, o'quvchi birgina integratsiya darsida juda ko'p ma'lumotlarga ega bo'ladi va uzoq vaqt esda saqlab qoladi. Matematika, jismoniy tarbiya, tabiat, musiqa darslari mujassamlashtirilsa foydadan holi bo'lmaydi. Musiqa eshitish, mavzu yuzasidan misol yechish, narsalar yasash - bularning hammasi dars samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Fanlarni integratsiya qilib dars o'tilganda quyidagilarga e'tibor berish kerak.

- har bir dars muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi kerak;
- fanlararo aloqalarga oid tanlangan qo'shimcha material o'tiladigan mavzu bilan bog'lanishi shart;

- sinf o'quvchilari faolligini oshirish maqsadida ular bilan ishlash yo'llarini aniqlash mumkin.

Dars faqat ta'limiy bo'lib qolmasdan, o'quvchilarni insonparvarlik jihatlarini tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi zarur. Mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda, tabiat, jamiyat, inson tafakkuri, taraqqiyoti haqidagi bilimlar respublikamiz kelajagiga ishonch va e'tiqodni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu esa o'quvchi dunyoqarashini kengaytiradi. Umuman olganda integratsiya darsi bir- biriga mos kelishi (mavzu jihatdan) va puxta reja asosida tuzilgan bo'lishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisiga integrirlangan darslarga o'tish oson, chunki bir o'zi hamma fanlarni o'qitadi. O'quvchi qanchalar yosh bo'lsa, u shuncha kam biladi. Shuning uchun boshlang'ichda integratsiya imkonlari chegaralangan. Boshlang'ich ta'limda amalda ichki va fanlararo aloqalardan foydalanish va rivojlantirish kerak. Boshlang'ich ta'limda integratsiya «oz -oz hamma narsadan» usuliga ega. Bolalar boshlang'ich ta'limda juda ko'p hodisa, tushuncha, fanlar

bilan tanishishadi, lekin ular to'g'risida elementar tushuncha olishadi. Keyingi yillarda mavjud bilimlarini to'ldirib va kengaytirib borishadi. Shuning uchun o'qituvchi bir xillikdan qochishi va rang-barang shakl va usullarda dars o'tishi talab etiladi. Integratsiyalangan darslar charchoqni va taranglikni o'quvchilardan oladi, faoliyatning bir turidan ikkinchisiga o'tishi hisobidan ziyraklik va hozirjavoblikka o'rgatadi. Lekin 1-2-sinflarda integratsion darslarga uncha berilmaslik tavsiya etiladi. Chunki bolaning bilim zahirasi ko'p emas, grammatik, matematik va texnik ko'nikmalari shakllanib ulgurmagani. Chunki integratsiya mavjud mavzuni kengaytiradi, chuqur tahlil qilishni talab qiladi, hodisalarni umumlashtiradi, ularning bilim doirasi boshqa fanlar hisobiga kengayadi. O'quvchilar mustaqil tarzda shuncha ishni bajarishga kuchi yetmasligi mumkin. O'z navbatida o'qituvchiga juda ko'p talablar qo'yiladi. Integriqlangan dars o'qituvchidan qo'shimcha tayyorgarlik, katta bilimdonlik, yuqori kasb mahoratini talab qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayoni har bir o'qituvchidan katta aql-zakovat, sabr-matонат, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib boruvchan bo'lishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sayidaxmedov N.S. Oliy pedagogik ta'limda integral texnologiyalar. 2003 y.
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi, Nasaf, 2000 y.
3. Yo'ldoshev J. Xorijda ta'lim. Integratsiyalashgan va maxsus kurslar. T, «Sharq» 1995.
4. Asqarova O'., Egamberdieva G. Boshlang'ich ta'limda integratsiya. Namangan-2007 y
5. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi., T: "ILM ZIYO" 2009 y

UO'K 37.013.00.02

TIL O'RGANISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH VA UNING NAZARIY JIHATLARI

L.I. Idiyeva, assistent, "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti, Buxoro

Annotatsiya. Maqolada til o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishning nazariy jihatlari bayon etilgan. Muammo misollar orqali tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: xorijiy til, mavzu, usul, matn, izohli lug'at, mashqlar, ko'nikma.

Аннотация. В статье излагаются теоретические аспекты развития навыков изучения языка. Проблема анализируется приведенными примерами.

Ключевые слова: иностранный язык, тема, текст, глоссарий, упражнения, навык.

Abstract. The article is about language learning skills development and its theoretical aspects. The problem is analyzed and there are given many examples.

Keywords: foreign language, subject, text, glossary, exercises, and skill.

Hozirgi globallashayotgan dunyoda ta'lim jarayonida olingan bilimlardan faol va o'rinli foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun ta'lim va chet tilini o'rgatish o'quvchiga ma'lumotni saqlashga va undan ba'zi grammatikaga javob berishni so'rash va ko'p tanlovli test savollarini o'qish orqali natijalarni talab qilishga emas, balki tildan foydalanishga qaratilishi kerak, shunda ular kundalik hayotda nimani anglatishi mumkinligini o'rganadilar. Bizning fikrimizcha, til ta'limi maqsadli tildan foydalanish uchun kompetentsiyaga asoslangan yondashuv va paradigmaga e'tibor qaratishi kerak. Bugungi kunda til o'qitishda mavjud bo'lgan xilma-xillik turli vaqtlarda qo'llanilgan ba'zi usullar va yondashuvlarni ko'rib chiqishni talab qiladi. Har bir uslub til o'qitishning ma'lum bir rivojlanish davriga to'g'ri kelsa-da, har bir usul o'z navbatida o'z vorisi foydasiga butunlay voz kechgan deb o'ylamaslik kerak.

Darhaqiqat, barcha usullar saqlanib qolgan va hali ham ba'zi o'qituvchilar tomonidan dunyoning biron bir joyida qo'llaniladi. Bundan tashqari, metodlar o'qituvchilar va darslik mualliflari tomonidan o'zgartirilgan. Ehtimol, bugungi kunda ko'pchilik ingliz tili o'qituvchilaridan qaysi usuldan

foydalanishlari haqida so'rashsa, ular bitta usulga amal qilmasliklarini, aksincha, ular tanlash usullaridan foydalanishlarini aytishadi. Uning eng katta afzalligi shundaki, o'qituvchi bitta usulda qat'iyatli bo'lish ehtimoli kamroq va yangi texnika va yondashuvlarga ko'proq e'tibor beradi. "Bugungi kunda til o'rgatishning yagona maqbul yo'li yo'q". Diane Larsen Frimanning yozish yoki til o'rgatish metodologiyasidan olingan bu iqtibos birlikdan xilma-xillikka bo'lgan asosiy tendentsiyani umumlashtiradi. Har bir yondashuv taklif qiladigan narsaga ega. Bizning vazifamiz ushbu samarali elementlarni aniqlash va ulardan foydalanishdir. Sinfdagi amaliy mashg'ulotlarni faqat bitta yondashuv bilan bog'lab bo'lmaydi. Biroq, keyingi bobda biz til o'rganish jarayonini Kommunikativ ta'lim nuqtai nazaridan taqdim etishga harakat qilamiz. Ko'pgina g'oyalarimiz va qarashlarimiz munozarali va ular hali muhokama qilinishi va ishlab chiqilishi kerak. Ammo ingliz tilini o'qitish forumi jurnali muharriri Enn Nyuton aytganidek, "ilmiy yutuqlar aql bovar qilmaydigan narsani o'ylashga tayyorlikdan kelib chiqdi" va eng ishonchli asosli nazariya obro'sizlanishi mumkinligini tan oladi. Mashhur nazariya tarafdorlari uchun jarayon qanchalik og'riqli bo'lib ko'rinmasin, fan shunday rivojlanadi. Til o'qituvchilari til o'qitish samaradorligini oshirish uchun pedagogik amaliyotdagi o'zgarishlarga vositachilik qilish mas'uliyatiga ega. O'qituvchilar bitta usuldan emas, balki tanlov usullaridan foydalanadilar. Bugungi kunda ta'lim berishning yagona maqbul usuli yo'q. Shikoyat qilish, maslahat berish yoki ma'lumot so'rash kabi vazifani bajarish uchun maqsadli tildan foydalanishga urg'u beriladi. Ushbu funktsiya amalga oshiriladigan ijtimoiy kontekstga ham e'tibor beriladi. Ingliz tilini o'qitishda kommunikativ metod asoschilaridan biri Kristofer Brumfit "Asosiy savol - bu o'qituvchi talabalarga chet tilida muloqot qilishni sinfdan tashqarida o'rgata oladimi" deb ta'kidladi.

Hikoyalardan foydalanish sabablari to'risida bahs yuritsak, bolalar uchun ona tilini o'rganishda ertaklar juda muhim, har qanday chet tilini o'rganishda ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ingliz tilini o'rgatishda imkon qadar tezroq hikoyalardan foydalanishni boshlash yaxshidir. Boshlang'ich maktab o'quvchilari ertaklarni qayta-qayta tinglashdan zavqlanishadi. Bu tez-tez takrorlash ba'zi til elementlarini egallashga imkon beradi, boshqalari esa oshkora mustahkamlanadi. Ko'pgina hikoyalarda asosiy lug'at va tuzilmalarning tabiiy takrorlanishi mavjud. Bu bolalarga har bir tafsilotni eslab qolishga yordam beradi, shuning uchun ular asta-sekin ertakda nima sodir bo'lishini oldindan bilishni o'rganishlari mumkin. Takrorlash ham hikoyada ishtirok etishga undaydi. Hikoyalar bolalar uchun juda rag'batlantiruvchi, qiyin va juda qiziqarli. Ular chet tili, madaniyati va tillarini o'rganishga ijobiy munosabatni rivojlantirishga yordam beradi. Hikoyalardan foydalanish o'qituvchiga turli xil, esda qolarli va tanish kontekstlarda bolalarni til bilan tanishtirish orqali yangi lug'at va jumla tuzilmalarini kiritish yoki qayta ko'rib chiqish imkonini beradi, bu ularning tafakkurini boyitadi va asta-sekin o'z nutqiga kiradi. Ertaklarni tinglash bolalarga tilning ritmi, intonatsiyasi va talaffuzidan xabardor bo'lishga yordam beradi. Hikoyalar, shuningdek, bolalar ta'limida uzluksizlikni rivojlantirish uchun imkoniyatlar beradi. Ular ingliz tilini o'quv rejasidagi boshqa fanlar bilan bog'lashlari mumkin. Talabalar sinfda hikoyalarni tinglaganlarida, ular ijtimoiy tajriba bilan o'rtoqlashadilar, bu kulgi, qayg'u, hayajon va kutishning umumiy javobini keltirib chiqaradi, bu nafaqat yoqimli, balki bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga va ijtimoiy va hissiy rivojlanishini rag'batlantirishga yordam beradi. Hikoyalar fantaziya va tasavvurni bolaning haqiqiy dunyosi bilan bog'lashda foydali vositadir. Ular bolalarga o'zlarining kundalik hayotini anglash va uy va maktab o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish imkonini beradi. Bolalar o'z tasavvurlarini hikoyalar orqali amalga oshiradilar. Ular hikoyada shaxsan ishtirok etishlari mumkin, chunki ular qahramonlar bilan tanishadilar va hikoya va rasmlarni sharhlashga harakat qilishadi. Bu hayoliy tajriba talabalarga o'zlarining ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi. Hikoyalar, shuningdek, til o'rganishga hissa qo'shadigan turli xil intellekt turlarini, shu jumladan hissiy intellektni rivojlantiradi. Hikoyalar bolalarning umumiy ma'noni tinglash, bashorat qilish, ma'noni taxmin qilish va faraz qilish kabi o'rganish strategiyalarini rivojlantiradi. Hikoyalar asosiy suhbatlar va kundalik faoliyatning foydali darajasidan tashqariga chiqadigan universal mavzularga qaratilgan. Ular bolalarga g'oyalar va his-tuyg'ular bilan o'ynashga va ular uchun muhim va dolzarb bo'lgan masalalar haqida o'ylashga imkon beradi. Shuningdek, ular madaniy ma'lumotlarni taqdim etish va madaniyatlararo taqqoslashni rag'batlantirish uchun ideal imkoniyatlarni taqdim etadi. O'qituvchilar uchun hikoyalar optimal

kiritish orqali egallashga asoslangan metodologiyadan foydalanishga imkon beradi. Haqiqiy hikoyalar kitoblaridan foydalanish juda yaxshi, chunki ular rang-baranglikni qo'shadi va mini-sillabularni tashkil etuvchi to'liq ish birliklarini yaratish uchun tramplin bo'lib xizmat qiladi va o'quvchilarni shaxsiy, ijodiy va faol o'quv dasturiga har tomonlama yondashishga jalb qiladi. Ular shu tariqa kurs kitobiga yangi muqobil taqdim etadilar. Biz o'quvchilar uchun turli xil hikoyalar va turli mavzularni tanlashimiz kerakligi aniq. Shuningdek, hikoyalar manbalari ham har xil. Talabalar, agar ular to'g'ri kirishsa, o'zlarining hikoyalarini yaratishlari mumkin.

Hikoyalar manbalari haqida gapiradigan bo'lsak, darslarda foydalanish uchun hikoyalarni qidirganda ko'plab manbalardan foydalanishimiz mumkin. Birinchidan, biz hammamiz hikoyachilarmiz va har doim kimgadir poezdni o'tkazib yuborish yoki soatimizni yo'qotish, oilaviy hayotimiz haqida hikoya qilamiz. Biz barcha faktlarni ayta olmaymiz, tanlashimiz kerak. Biz birinchi navbatda nima deyishni hal qilishimiz kerak, keyin ta'sir va tushunish uchun ketma-ketlikni tanlaymiz, qanday so'zlarni tanlashni va tanamizni qanday harakatlantirishni va ifoda qilish uchun ovoqimizdan foydalanishni hal qilamiz. Demak, eng yaxshi manba bu bizning kundalik hayotimiz, tajribalarimizdir. Biz, o'qituvchilar, haqiqiy odamlarmiz va biz o'z tajribalarimizni ba'zi yoki ko'p narsalarni talabalar bilan baham ko'rishimiz mumkin. Hayotimizdagi voqealarni aytib berish o'quvchilarimizga shaxsiy narsalarni berishi mumkin. Bu nafaqat tinglab tushunish, balki sinf bilan alohida munosabat o'rnatishga yordam beradi. Talabalar ingliz tilini mexanik ravishda mashq qilishdan ko'ra, muloqot qilish uchun haqiqatdan ham ko'proq foydalanadilar. Ehtimol, ular bizni nafaqat o'qituvchilar, balki odamlar sifatida ko'rishni boshlaganlari uchun buni qilishadi. Va ular tushunishadiki, biz ularni nafaqat ingliz tili talabalari, balki odamlar deb hisoblaymiz. Shaxsiy hikoyalar idrokning bu o'zgarishiga yordam berishi mumkin. Bu yerda biz o'rgatadigan asosiy ko'nikmalar - gapirish va tinglash. Hikoyalar empatiya va turli nuqtai nazarlarga hurmatni rag'batlantiradi.

Ikkinchidan, juda ko'p ingliz bolalar fantastikasi yoki original matnlari mavjuddir (masalan, gazeta maqolalari, latifalar, xalq ertaklari va boshqalar). Haqiqiy kitoblar bizga muvaffaqiyat va qoniqish hissini beradi, hech bir kurs kitobi hech qachon taqdim eta olmaydigan tilning shunday boyligi va sehidir. Haqiqiy kitoblardan foydalanish bolalarning yaxshi kitobxon, yozuvchi va til foydalanuvchilari bo'lishiga yordam beradi. Ular, shuningdek, yo'qotish, o'lim, do'stlik, mas'uliyat, kuch va hukmronlik kabi muammolarga duch kelishadi, bu ularning sezgirligini oshiradi va ulg'ayishda yordam beradi. Qolaversa, hikoyaga ishora beruvchi, qiziqish uyg'otuvchi va matnga yo'l ochadigan rang-barang illyustratsiyalar o'z-o'zidan bolalarning badiiy idroki va tasavvurini rivojlantiradi. Talabalar boshqa zamon va joylardan xalq ertaklarini tinglashlari yoki o'qishlari mumkin. Ular xalq ertaklarini tarixiy kontekstidan baholay oladilar. Xalq ertaklari odatda axloqiy xususiyatga ega, bu talabalar uchun muhim bo'lishi mumkin. Keyinchalik, biz ishlamoqchi bo'lgan mavzuni tasvirlash uchun rasmlarni olib kelishimiz yoki qisqa video bo'lagidan foydalanishimiz mumkin. Rasmlar o'quvchilarning tasavvurini uyg'otadi va videodan haqiqiy tilni ko'rsatish uchun foydalanish mumkin. Qo'shiqlar boshqa alternativa. O'smirlar qo'shiq tinglashni yaxshi ko'radilar va haqiqiy qo'shiqlardan foydalanish bolalarni ingliz tilini boshqa o'rganishga undashi mumkin. Masalan, The Beatles - bu Britaniya madaniyatining bir qismi bo'lgan va qo'shiqlarida kuchli hikoyalardan foydalanadigan guruh. Afsuski, ba'zi talabalar uchun ular eski moda. Lekin biz boshqa pop-qo'shiqlardan foydalanishimiz mumkin yoki xalq balladalaridan foydalanishimiz mumkin. Odatiy faoliyat bo'shliqni to'ldirishdir. Yana bir ish - qo'shiqdagi voqeani o'quvchilarning o'z so'zlari bilan takrorlash.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, hikoyalar til o'rganishda ideal vositadir, chunki ular butun hayotimiz davomida bizni boshqaradi. Demak, nafaqat ona tilimizni, balki boshqa xorijiy tillarni ham hikoyalar orqali o'rganish bizning sa'y-harakatlarimizni yanada qiziqarli, qiziqarli va esda qolarli qilish imkonini beradi. Talabalar mashg'ulotlar ularga tanish va yoqimli bo'lsa, tilni o'zlashtirishning ajoyib qobiliyatiga ega. Chet tilini hikoya qilish asosida o'rgatish - bu tanish va qiziqarli mashg'ulot. Hikoyalar nafaqat bolalar uchun, balki barchamiz uchundir, shuning uchun ulardan o'smirlarni o'qitishda foydalanish yosh bolalarni o'qitishda foydalanish kabi muhimdir. Hikoyalar o'quvchilar e'tiborini jalb qilishi mumkin, chunki ular sevgi va do'stlik kabi kundalik

qiziqishlariga asoslangan qiyin mavzularni taqdim etadi. Ular, shuningdek, fantaziya va ijodkorlik uchun katta maydonni ta'minlaydi. Hikoyalar ingliz tilini o'quv dasturidagi boshqa fanlar bilan bog'lashi mumkin, biz ushbu tezisda buni ko'rsatishga harakat qilamiz. Ular o'quvchilarni fikrlashga o'rgatadi. Barcha ko'nikmalar, funktsiyalar va tuzilmalarni hikoyalar orqali o'rgatish mumkin. So'z boyligi, talaffuzi va ijodkorligi rivojlanishi mumkin. Ushbu tadqiqotda biz haqiqiy kitobdan ko'chirma asosida dars rejasini tuzishga harakat qildik va hatto uni sinfda sinab ko'rish imkoniga ega bo'ldik. Til o'rganishda hikoyalardan foydalanish muhim o'qitish usuli hisoblanadi. Hikoyalar insonni butun hayoti davomida boshqaradi va inson o'z ona tilini yoki chet tilini o'rganganida ulardan foydalanadi. Binobarin, hikoyalar yordamida chet tilini o'rganish tabiiydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2012 yil 10 dekabr, T., 2012 yil № 1875.
2. Karimov I. A. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1998. – b. 3-11.
3. Auerbach E.R. Competency-based ESL: One step forward or two steps back? // Tesol Quarterly. 1986. №20 (3). – P. 411 – 415.
4. BRUMFIT, Christopher; MOON, Jayne and TONGUE, Ray, Teaching English to Children from Practice to Principle, Longman 1991, ISBN 0-17-556889-8.
5. Jeremy Harmer, The Practice of English Language Teaching, Longman, 2005
6. Gail Ellis and Jean Brewster, Tell it Again!, Penguin 2002

UO'K 378.147

TA'LIMNING YANGI KREDIT-MODUL TIZIMIDA TALABANING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISHNING AHMIYATI VA SAMARADORLIGI

Yu.N. Ismatova, stajyor – tadqiqotchi, Samarqand davlat chet tillar instituti, Samarqand

Annotatsiya. Kognitiv faoliyatda talabalarning mustaqil ishlarining o'rni nihoyatda katta, shuning uchun ham oliy ta'lim o'qituvchilari tomonidan unga katta e'tibor qaratilayotgani bejiz emas. Talabalarning mustaqil ishlariga bag'ishlangan ko'plab maqolalarda talabalarning nazariy va amaliy bilimlarni o'zlashtirishga ongli munosabatini tarbiyalash, qizg'in intellektual mehnat odatini singdirish maqsadi yotadi. Bu ta'limning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Biroq, o'quvchilarning nafaqat bilim olishi, balki uni o'zlashtirish usullarini ham o'zlashtirishi muhim, ya'ni o'quvchilarni aniq fan bilimlari bilan qurollantirishdan ko'ra ko'pincha bilim olishga o'rgatish muhimroqdir. Shuning uchun ham ushbu maqolada talabalar mustaqil ta'lim soatlarini tashkil etish va boshqarishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, kognitiv faollik, an'anaviy ta'lim, kredit-modul tizimiga asoslangan ta'lim, intervyu, intellektual tashabbus va tafakkur.

Аннотация. Роль самостоятельной работы студентов в познавательной деятельности огромна, поэтому не случайно преподаватели высшей школы уделяют ей большое внимание. Многие статьи по самостоятельной работе студентов имеют целью воспитать осознанное отношение студентов к получению теоретических и практических знаний, привить привычку к напряженному умственному труду. Это одна из важнейших задач образования. Однако важно, чтобы учащиеся не только приобретали знания, но и овладевали методами их приобретения, т. е. часто важнее научить учащихся приобретать знания, чем вооружать их конкретными научными знаниями. Именно поэтому данная статья посвящена организации и проведению самостоятельных учебных часов студентов.

Ключевые слова: самостоятельное обучение, познавательная деятельность, традиционное обучение, кредитно-модульное обучение, собеседование, интеллектуальная инициатива и мышление.

Abstract. The role of students' independent work in cognitive activity is enormous, so it is no coincidence that it is given a lot of attention by higher education teachers. Many articles on independent work of students aim to cultivate a conscious attitude of students to the acquisition of theoretical and practical knowledge, to instill a habit of intense intellectual work. This is one of the most important tasks of education. However, it is important that students not only acquire knowledge, but also master the methods of acquiring it, i.e., it is often more important to teach students to acquire

knowledge than to equip them with specific scientific knowledge. That's why this article is dedicated to organizing and managing students' independent study hours.

Keywords: *independent learning, cognitive activity, traditional education, credit-module education, interview, intellectual initiative and thinking.*

Kirish. Talabani mustaqil fikrlash, kognitiv faolligi yuzaga kelishi uchun shart-sharoit yaratadigan har qanday turdagi o'quv mustaqil ish bilan bog'liq. Keng ma'noda mustaqil ish talabalarning auditoriyada ham, undan tashqarida ham, o'qituvchi bilan aloqada bo'lgan va u yo'qligidagi barcha mustaqil faoliyatining yig'indisi sifatida tushunilishi kerak. Talabalarning mustaqil ta'limi o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bu jarayonda ko'nikma, malaka va bilimlarni shakllantirish, kelajakda esa talabani kognitiv faoliyat usullarini o'zlashtirishi, ijodiy mehnatga qiziqishi va pirovard natijada o'zlashtirishi amalga oshiriladi, o'quv va ilmiy muammolarni hal qilish qobiliyati ta'minlanadi [10].

Mavzuning dolzarbligi va hozirgi holati. O'zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 824-sonli "Oliy ta'lim muassalarida ta'lim jaroyonini tashkil etish va bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'qrisida" gi qarorga muvofiq [1] mamlakatimizda ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy hayotda tub o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Mazkur xujjatlarda uzluksiz ta'lim tizimining uzviyligini takomillashtirish, yuqori malakali, yuksak kasbiy, ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi zamonaviy kadrlar tayyorlash tizimini yaratish ko'zda tutilgan.

Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar ayniqsa ta'lim mazmuni bilan bog'liq, yangilanishlar talabalar o'qishini tashkil etishning yangi shakli va usullari haqida ham bosh qotirish talab etiladi. Shu ma'noda talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish muxim shakliga emas, balki ta'lim jarayonining asosini tashkil etuvchi muhim qism bo'lishini taqazo etadi.

Tajriba qismi. Bularning barchasi ta'lim berish (olishning) zamonaviy metodlarini egallashni, talabalarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishni har bir talabani imkoniyat va salohiyatini e'tiborga olgan holda patok va guruh o'qishlaridan individual o'qishga o'tishni ko'zda tutadi.

Bu yerda asosiy gap talabalarning mustaqil ishlariga ajratilgan soatlar haqida ketayotgani yo'q. Talaba mustaqil ishlarini rolining ortishi oliy ta'limdagi o'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish tubdan qayta ko'rib chiqishni taqazo etadi. Bu jarayonni shunday tashkil etish lozimki, uning natijasida talabani mustaqil bilim olishda, bu bilimlarining hayotga tadbiiq etishga oid qobiliyati, ko'nikma va malakalari shakllansin.

Olingan natijalar tahlili. Talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishning asosiy vazifasi har qanday shakldagi darslarda intellektual tashabbus va tafakkurni rivojlantirish uchun psixologik-didaktik shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Mustaqil ta'limni tashkil etishning asosiy prinsipi muammoli masalalarni hal qilishda o'z fikrini shakllantirish va talabani passiv roli bilan muayyan vazifalarni rasmiy bajarishdan kognitiv faoliyatga o'tish bilan barcha talabalarni individual ishlarga o'tkazish bo'lishi kerak [10].

Quyidagi jadvalda kredit-modulli o'qitishning kontseptual qoidalarini aniqlash imkonini beradigan an'anaviy va kredit-modulli o'qitishning taqqoslanishi keltirilgan.

Jadval 1.

"An'anaviy va kredit-modulli ta'limning kontseptual qoidalari"

An'anaviy mashg'ulotlar	Kredit-modul mashg'ulotlar
O'qituvchi asosiy qoidalar va tushunchalarni tushuntiradi	O'qituvchi o'z oldiga maqsad qo'yadi, kutilgan natijani tavsiflaydi, tinglovchilar bilan birgalikda vazifalarni tuzadi, ishning umumiy aniq yo'nalishlarini aniqlaydi
Hamma o'quv materiallari assimilyatsiya qilinadi, talabalar o'z ta'lim yo'nalishlarini yaratishda erkin emaslar	O'quv materiallari qiyinchilik darajalariga bo'linadi, o'rganish o'rganilayotgan materialning qiyinchilik darajasini tanlashda erkindir
O'qituvchi mashg'ulot ishini doimiy ravishda kuzatib boradi	O'qituvchi maslahat beruvchi vazifasini bajaradi, nazorat jadvalga muvofiq amalga oshiriladi
Mashg'ulot sinfda va mustaqil ravishda bajariladi	Mashg'ulotlarning ko'p qismi mustaqil bajarish uchun ishlab chiqilgan.
Talabalar professional ahamiyatga e'tibor qaratmasdan, o'quv dasturining barcha fanlarini o'rganadilar	Kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan fanlarni puxta o'rganish uchun sharoit yaratilgan

Til fakultetida kredit-modulli tizim sharoitida o'qitish, mustaqil ishlarining keng tarqalganligini hisobga olgan holda, quyidagi tashkiliy-uslubiy shartlar bajarilgan taqdirda eng samarali bo'ladi:

- 1) o'qituvchilar talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish tuzilishi va tamoyillari bilan tanish;
- 2) asosiy yuklama talabalarning bajarilgan ishning foydaliligi va ahamiyatini tushunishiga asoslanib, protsessual motivatsiyadan foydalanishga tushadi. Natijada, talabalarning mustaqil pafosi turli bilim sohalaridagi vositalardan foydalangan holda, aniq va amaliy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak;

3) mustaqil ishlar o'qituvchi rahbarligida muntazam, tizimli ravishda olib boriladi.

Mustaqil ishlashga ajratilgan soatlarning ko'payishi bilan talabalarni ushbu faoliyat turiga rag'batlantirish muammosi paydo bo'ladi. T.I. Shamovanning so'zlariga ko'ra, mustaqil ishning motivatsion komponenti doimiy ravishda paydo bo'ladigan elementlar majmuasini o'z ichiga oladi: intellektual his -tuyg'ular, quvonch, ajablanish, shubha, o'qishga ijobiy munosabat, bilim va ko'nikmalarga ichki ehtiyoj, qiziqish va mustaqil ishlashga bo'lgan ehtiyoj. Talabalarning kasbiy manfaatlarini ro'yobga chiqarish, tuzilgan vazifani bo'lajak kasbiy faoliyat kontekstiga kiritish o'quv motivatsiyasi darajasining oshishiga yordam beradi.

Ijobiy motivatsiyaning shakllanishi, mavzuga qiziqishning rivojlanishiga guruhdagi umumiy muhit, o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlar, o'quv materialini taqdim etishning yangiligi, o'qituvchining nutqining emotsionalligi yordam beradi. o'qitishning faol va interfaol usullaridan foydalanish.

Kredit-modulli tizim sharoitida o'qitishning navbatdagi xususiyati-o'quv materialining darajadagi farqlanishi.

Darajani farqlash shunday dasturni nazarda tutadiki, unda bitta dastur bo'yicha o'qiyotgan talabalar uni har xil murakkablik darajalarida, lekin majburiy talablar darajasidan past bo'lmagan holda o'zlashtirish huquqiga va imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quv mazmunining darajadagi farqlanishi majburiy o'qitish natijalarini rejalashtirishga asoslangan. Uning yutug'i o'quvchining tarkibni o'zlashtirishda zarur bo'lgan minimal talablarni bajarganligidan dalolat beradi. Bu majburiy minimal asosida materialni o'zlashtirishning yuqori darajalari shakllanadi. O'quv materialining darajadagi farqlanishi va talabalarning mustaqil ravishda tanlashi o'quv jarayonidagi guruh faolligini istisno qilmaydi. Guruhda ishlayotganda, talabalar o'zlari tushunmagan savollarni darhol topish, topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatish, GYga do'stining fikrini tinglashga, uni himoya qilishga va isbotlashga o'rgatish imkoniyatiga ega. o'z qarorlarining to'g'riligi va qaror qabul qilish. Bularning barchasi o'qishning boshlang'ich bosqichida, talabalar faqat universitetga kelganda, eng dolzarb bo'lib qoladi.

"O'qituvchi va talabaning dars va mustaqil ishdagi harakatlari algoritmi"

Tayyorgarlik bosqichi				
Auditoriya mashg'ulotlari		Mustaqil ta'lim		
Bosqich	O'qituvchi	Talaba	O'qituvchi	Talaba
1	Guruh bilim darajasini aniqlash		Muayyan maqsad va vazifalar uchun maslahat berish	Ishning maqsad va vazifalarini aniqlash
2	Maqsad va vazifalarni belgilash	-	Ishni tashkil etish bo'yicha tavsiyalar tayyorlash	Tavsiyalar bilan tanishish, dastur bo'yicha tavsiyalarni muhokama qilish
3	Ishning tayyorlanish darajasiga qarab baholash kriterialarini ishlab chiqish	Talabalar savollarga tayyorgarlik ko'rishadi	Talabalarga til kompetensiyalari rivojlanishini baholash mezonlarini berish	Mezonlari bilan tanishish, mezonlarini muhokama qilish o'qituvchi bilan maslahatlashuvlar
Protsessual bosqich				
4	Yangi leksik birliklar ustida ishlash Mavzu bo'yicha leksik ko'nikmalarni shakllantirish va mustahkamlash Til xatolarini tahlil qilish, tasniflash va tuzatish Matnlar bilan ishlash, tinglash	Talabalar lug'atlar bilan ishlashadi, mavzu bo'yicha til mashqlarini bajarishadi, mashq qilishdagi qiyinchiliklarni muhokama qiling	Talabalarga mustaqil ish uchun darajali topshiriqlar berish	Talabalarning topshiriqlarni qiyinchilik darajalariga qarab tanlashi

5	Nutq harakatlari va nutq qobiliyatini yanada avtomatlashtirishga qaratilgan nutq mashqlarini bajarish	Talabalar mavzu bo'yicha nutq mashqlarini bajaradilar, mashqlar va topshiriqlarni bajarishda qiyinchiliklarni muhokama qilishda qatnashadilar	Topshiriqlar jadvalini muvofiqlashtirish va ularni topshirish	Topshiriqlarni rejalashtirish va ularni o'qituvchiga berish
6	-	-	-	Belgilangan tartibda topshiriqlarni bajarish
Refleksiv bosqich				
7	O'qituvchi o'quvchilarni yangi o'rganganlari, ular uchun qiyin, oson, qiziqarli va qiziq bo'lmagan narsalar haqida qisqacha so'rov o'tkazadi.	Talabalar so'rovda qatnashadilar, yangi o'rgangan narsalarining ro'yxatini tuzadilar, ular uchun nima qiyin va oson bo'lganini, qiziq, qiziqmas.	-	O'z-o'zini nazorat qilish va bajarilgan vazifalarni tuzatish
8	O'qituvchi o'quvchilarga sinfda ishlash uchun baho (ballar) qo'yadi	-	Talabalarga topshiriqlarni bajarishda yuzaga keladigan savollar va xatolar bo'yicha maslahat berish	Tugallangan va tuzatilgan topshiriqlarni taqdim etish
9	O'qituvchi talabalarga baholarini tushuntiradi	Talabalar o'qituvchiga o'z baholari haqida savollar berishadi	Ko'nikmalarning rivojlanish darajasini baholash	-

Talabalarining mustaqil ishi asosida o'quv jarayonini qurishning ikkita asosiy yo'nalishi mavjud.

1. Dars jarayonida mustaqil ishlarning rolini oshirish. Bu yo'nalishni amalga oshirish o'qituvchilardan talabalarining yuqori mustaqilligini ta'minlaydigan va mashg'ulotlar sifatini oshiradigan sinf faoliyatini tashkil etish usullari va shakllarini ishlab chiqishni talab qiladi.

2. O'quvchilarning auditoriyadan tashqari faolligini oshirish. Darsdan tashqarida ishlashda talabalarining faolligini oshirish bir qator qiyinchiliklar bilan bog'liq.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu nazariy qarashlar talabalar uchun tavsiyalar bo'lib, ular talabalarining mustaqil ishlarining o'quv jarayonida o'rni haqida aniq ma'lumot manbai sifatida foydalanish mumkin. Talabalarining mustaqil ishi shunday tuzilishi kerakki, bilim olish qobiliyatini rivojlantirish, talabalarining o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirish, olingan bilimlarni ijodiy qo'llash, zamonaviy dunyoda kasbiy faoliyatga moslashtirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 824-sonli "Oliy ta'lim muassalarida ta'lim jarayonini tashkil etish va bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori. 31.12.2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-4391-sonli qarori. 12.07.2019

3. Azizov U. Kredit-modul tizimi va uning o'ziga xos xususiyatlari. - http://uzbekistonovozi.uz/uz/articles/index.php?ACTION_ID=161&ELEMENT (Manbaga 24.09.2020 da murojaat etilgan).

4. Alekseeva, L.P. Talabalarining mustaqil ishlarini ta'minlash / Alekseeva L.P., Norenkova N.A. // Mutaxassis. - 2010-yil - № 6.

5. Argunova T.G. Kasbiy usulni o'rta maxsus o'quv yurtida qo'llash / T.G. Argunova, I.P. Pastuxova, V.A., Podvoiskiy. - M.: "O'zR DPI" jurnali kutubxonasi, 2009-yil.

6. Gubaydulina R. X., Logvinova N. L. Talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish va nazorat qilish. / R. X. Gubaydulina, N. L. Logvinova // Zamonaviy yuqori texnologiyalar - 2006. 7-son 71-bet.

7. Davidova M. L., Shanin L. L. Talabalarining mustaqil ishi: boshqarish shakllari va vositalari, samaradorlikni oshirish vositalari. / M. L. Davydova, L. L. Shanin // Volgograd davlat texnika universiteti Axborotnomasi. - 2005. 10-12-son.

8. Jarova L.V. Mustaqillikka o'rgatish. - M.: Ta'lim, 2009-yil.

9. Kondaurov M.T. Talabalarining mustaqil ishlari / M.T. Kondaurov // Kasbiy ta'lim. - 2011-yil - № 9.

10. Пидкасистый П.И., Фридман Л.М., Гарунов М.Г. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы. М.: Педагогическое общество России, 1999. 354 с.
11. Ugli, A. Y. R. (2021). Gastronomic discourse: linguoculturological and translation aspects. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 62-66.
12. Sherzodovich, A. S. (2020). The role of online teaching and innovative methods. *Science and education*, 1(3), 524-528.

UO'K 37.02

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALAR KITOBXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

G. Ismatullayeva, katta o'qituvchi, Farg'ona viloyati XTXQTMOHM, Farg'ona

Annotatsiya. Maqolada bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan bo'lib, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar kitobxonligini rivojlantirish asoslari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, ma'rifiy-estetik zavq, yosh xususiyatlar, badiiy adabiyot, bolalar kitobxonligi.

Аннотация. В статье анализируются факторы обучения узбекской народной сказке в системе дошкольного образования и основы формирования национально-духовных ценностей у подрастающего поколения через жанр сказки.

Ключевые слова: фольклор, духовные ценности, жанр сказки, основные черты, народный быт, борьба, история, психология, мировоззрение, обычаи.

Abstract. The article analyzes the factors of teaching Uzbek folk tales in the preschool education system and the basis for the formation of national and spiritual values in the younger generation through the genre of fairy tales.

Keywords: folklore, spiritual values, fairy tale genre, main features, people's life, struggle, history, psychology, worldview, customs.

Bolalar adabiyoti deganda yozuvchilar tomonidan ularga mo'ljallab yozilgan maxsus asarlarni tushunamiz. Shuningdek, katta yoshdagilarga atalgan, biroq bolalar ma'naviyatini boyitadigan, ularga ma'rifiy - estetik zavq berishi mumkin bo'lgan asarlar ham bolalar kitobxonligini tashkil etadi.

Ijtimoiy ong shakllari, mafkuraviy ishning barcha sohalari kabi, bolalar adabiyoti ham voqelik bilan, hayotdagi turli ijtimoiy hodisalar hamda insoniyat turmushi bilan bog'liq bo'lib, ularni o'ziga xos vositalarda badiiy aks ettiradi. Bolalar adabiyotida aks ettirilgan voqelik hayotiy, haqqoniy tasvirlanish hamda ularning ruhiyaiga, ongiga mos, tushunarli va qiziqarli bo'lishi kerak. Shunga ko'ra, bolalarga atalgan badiiy asarlar ularning xarakter xususiyatlarini to'la namoyon qilishi bilan bir qatorda pedagogika va psixologiya fanlari bilan uzviy aloqada bo'lishi, demakki, muayyan ma'rifiy - estetik g'oyani ilgari surishi lozim.

Bolalar sohasida ish yuritmoqchi bo'lgan har bir muallif kitobxon yoshining barcha xususiyatlarini nazarga olishi lozim. Aks holda, uning kitobi bolalarga ham, kattalarga ham keraksiz, betayin bo'lib qoladi.

O'quvchilarning yosh xususiyatlarini uch guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar (2 yoshdan 7 yoshgacha)
2. Maktab yoshidagi kichik bolalar (7 yoshdan 10-11 yoshgacha)
3. O'rta va katta yoshdagi bolalar (12-15 yoshdan 15-17 yoshgacha).

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar hali savodi kamligi uchun dunyo ularning ko'ziga mutlaqo noma'lum narsadek ko'rinadi. Ammo bola uni bilishga intiladi. Yozuvchi boladagi ana shu intilishni his etib, uning xarakterini yaratishga harakat qiladi, ya'ni san'atkor hayotdagi muhim, xarakterli voqea va hodisalarni badiiy obrazlar orqali bolalar nutqiga xos tilda tasvirlab beradi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun yoziladigan kitoblarning mavzu doirasi tor va faqatgina mushukcha - kuchukchalardan iborat bo'lmasligi aksincha, ularda hayot har taraflama aks ettirilgan bo'lishi lozim. Biroq bu o'rinda shuni ham ta'kidlab o'tish ham lozimki, bunday asarlarning mazmuni juda sodda, aniq, bolalarni o'rab turgan hayot va atrof - muhitni tushunib olishga yordamlashadi,

shunga ko'ra ularda rang-barang suratlarining ham ko'p bo'lishi taqozo etiladi. Kitobdagi suratlar hayotiy bo'lishi bilan birga, mazmunga mos, oddiy hamda aniq ishlanishi kerak.

Bu yoshdagi bolalar ko'pincha xayoliy - sarguzasht asarlarni sevib tinglashadi. Lekin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar kitobida xayolga ortiqcha berilib ketish pedagogikaga to'g'ri kelmaydi. Chunki bunda bolani qo'rqitib qo'yish, uning aqliy jihatdan o'sishga yoki bema'ni xayollarning vujudga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun tavsiya etiladigan asarlar uchun hozirda va kelajakda bo'ladigan turli voqea vahodisalar mohiyatini o'zida yaqqol ko'rsata oladigan umid baxsh fantaziya kerak.

Bu yoshdagi bolalar kitobxonligida ishtirok etuvchilar - odamlar, so'zlovchi parrandalar, hayvonlar, xasharotlar, gullar, shuningdek kundalik hayotimizda uchrab turadigan predmetlardir. Bu xol esa bolalarning olam sirlarini bilishga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi. Ko'rinib turibdiki, bolalarga tezda tushiniladigan, ularning badiiy nutqini o'stiradigan, takror tovushli so'zlarni ohangdor qilib ayta bilishga yordam beradigan kitoblar g'oyat muhim.

Maktab yoshidagi kichik bolalar uchun yoziladigan kitoblar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar kitobxonligidan o'zgacha bo'lib, yanada rang-barang, g'oyaviy mazmuni murakkab, hajmi ham kattaroq bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarga tavsiya etiladigan asarlar bolalarning muhim hayotiy tajribalarini umumlashtirib, ular diqqatini ko'proq ijtimoiy voqelikka qaratishi, g'oyaviy kurashdagi murakkabliklar, yuksak vatanparvarlik va tinchlik sevarlik g'oyalarini aks ettiradigan voqea - hodisalar mavzuga olinishi zarur.

O'rta va katta yoshdagi bolalarga atab yozilgan kitoblarda mehnatkash xalqning ozodlik yo'lida olib borgan kurashlari, vatanga muhabbat, mehnat, do'stlik mavzulari yoritilsa maqsadga muvofiq bo'lardi. O'smirlar adabiyotining mavzu doirasi keng va rang - barang, tili, badiiy hikoya qilish usullari ham ancha murakkab.

Bolalar adabiyotining yana bir muhim xususiyati uning pedagogika bilan mahkam bog'langanligidadir. Bolalar adabiyoti talablari bilan birga pedagogika talablariga ham alohida e'tibor berilishi lozim. Ana shu talablar asosida yaratilgan g'oyaviy - badiiy yuksak asarlar bolalar uchun eng qimmatli kitoblar hisoblanadi.

Zero, pedagogika bilan bolalar adabiyotining maqsad va vazifalari mushtarak: yosh avlodga chinakam aqliy - axloqiy estetik va jismoniy tarbiya berishdir. Bolalar yozuvchilari bolalarga mos, ularni qiziqtiradigan va ulkan ishlarga otlantiradigan asarlar yozib, yorqin, kuchli badiiy obrazlar yaratib, yosh avlodning ongi, xarakteri va irodasini o'stirib chiniqtirishda, har qanday qiynchiliklarni yenga oladigan, mehnatsevar kishilar qilib tarbiyalashda xalqqa, davlatimizga katta yordam berishlari kerak.

Hozirgi zamon bolalar adabiyotining eng yaxshi asarlari katta badiiy kuchi, boy, ravon, obrazli va ifodali tili bilan ajralib turadi. Shu sababli bunday asarlar kitobxonning sevimli do'stiga, hamrohiga aylanib qoladi. Insonni bolalarga, avvalo, buyuk qahramon, noma'lum mamlakatlarni kezgan qo'rqmas sayyoh, afsonaviy pahlavon, haqiqat uchun kurashuvchi, o'z orzu-umidlariga sodiq, irodali qilib ko'rsatish kerak. Barcha yozuvchilarning eng yaxshi asarlari bolalarni atrofdagi hodisalarga to'g'ri baho berishga o'rgatadi, kishilarimizning yuksak ma'naviy sifatlarini ko'rsatadi, bolalarni ona - Vatanga, mehnatga, har xil ishlarga muhabbat, sadoqat ruhida tarbiyalaydi. Kitob bolalarga hayotni o'rgatuvchi haqiqiy muallim bo'lishi uchun ularning kitobxonligini to'g'ri tashkil qilish kerak. Bolalarni kitob tanlashga, muntazam ravishda o'qish o'rgatish lozim. O'qilgan kitoblar yuzasidan o'qituvchining rahbarligida turli mulohazalar, muhokamalar, kitobxonlar konferensiyasi o'tkazib turish katta foyda keltiradi.

O'qituvchi va tarbiyachilarning bolalar adabiyotidan foydalana bilishlari, maktabda va bog'chada ta'lim - tarbiya ishlarining sifat va samarasini yanada yuqori darajaga ko'tarishi, o'quvchilarning badiiy kitoblarga bo'lgan muhabbatini oshirish ishlarini yaxshilash vositalaridandir.

Bolalar kitobxonligini rivojlantirishda bolalar folklorining ahamiyati kata. Bolalar tamonidan yoki bolalar uchun kattalar tamonidan yaratilgan og'zaki ijod namunalari bolalar folkloriga kiradi. Bolalar folklorining doirasi nihoyatda keng bo'lib, uning namunalari xalq og'zaki ijodining deyarli barcha janrlarida mavjud. Bular qo'shiqlar, ertaklar, tez aytishlar, topishmoqlar, o'yin qo'shiqlari, ermaklar va boshqalar. Bolalar o'yinlari va o'yin bilan aytiladigan qo'shiqlarning ko'plari yil fasllari

bilan bog'langan. "Boychechak", "Oftob chiqdi olamga", "Chittigul", "Laylak keldi yoz bo'ldi", "Qurbaqa", "Qaldirg'och" singari qo'shiqlarni bolalar tom boshlarida, dalalarda, qishloq ko'chalarida, devor-tomlar tagida aytishadi. Ular bahor kelishi, quyoshning olamni isitishi, qushlarning uchib kelishi, suvlarda qurbaqalarning paydo bo'lishi bilan bog'langan. "Yomg'ir yog'aloq" qo'shig'i esa dehqon bolalarni quvontirgan, dehqonchilikda mo'l hosil va'da qilgan bahor yomg'irining yog'ishini tasvirlaydi, albatta. Ko'p qo'shiqlar ota-onalarning mehnat jarayoni bilan bog'langan. Ular bolalarning "Tepdim sandiq ochildi" singari qo'shiqlariga o'xshab to'qilgan.

Oq sholi, ko'k sholi,
Oq sholini oqlaylik,
Ko'k sholini ko'klaylik
Niyozbekka saqlaylik...

Bolalar yoshlikdan mehnatda qatnashadilar. Ular kattalarning ishiga o'z ulushini qo'shadilar, ekinlarni begona o'tdan tozalaydilar, bug'doyzorlarni, bog'larni qushlardan qo'riydilar.

Jo'xorilar bo'ldi oq,
Qo'nma shum qorayoloq,
Agar qo'nsang,urayin,
Bo'lar oyog'ing cho'loq,
Ha-yu, huvvv!

Bolalar yilning hamma faslida ham o'yin bilan shug'illanadilar,ovunvdilar.Bu o'yinlarning ko'pchiligi kattalarning mehnat jarayoniga taqlidan o'ylab topilgan. O'yin ham, qo'shiqlar ham bolalarni ham aqliy ham jismoniy kamolatga yetishiga yordam beradi,estetik zavq o'yg'otadi.

Xalq og'zaki ijodida shunday qo'shiqlar borki, ularning ayrimlari qadimgi davrlarda muayan marosim va urf odatlar bilan bog'liq bo'lgan.Keyinchalik ular kattalar repertuaridan chiqib, butunlay bolalar folkloriga o'tgan.SHundaylardan biri "Boychechak" qo'shig'idir. Boychechak yerning qori erib tugallanishi bilan yer betiga chiqib hamal kirganini bildiradigan o'simlikdir. Uning paydo bo'lishi xalqimiz orasida qadimgi zamonlardan beri o'tkazilib kelayotgan navro'z bayramiga to'g'ri keladi . Bu bayram kunlari har bir xonadonda qoqi mevalardan sharbatlar tayyorlangan, bo'za, qimiz, ayronlar hozirlangan. Yangi chiqqan o'simliklardan ko'k somsa,chuchvaralar pishirilgan, mahallalarda sumalak, ko'k oshi bazmlari boshlangan. Xuddi shu faslda bolalar to'p-to'p bo'lib boychechak o'simligini dala-qirlardan qidirib topishib, so'lib qolmasligi uchun ildizdagi loyi bilan lattalarga o'rab, ko'chama-ko'cha, hovlima-hovli yurib qo'shiq aytganlar. Boychechak madhi aytilgan yuqoridagi parchalar ana shu xushchaqchaqlik kayfiyatini aks ettirgan."Boychechak" qo'shig'ining to'rtliklarini yolg'iz bola aytsa, naqoratni birgalashib kuylashgan.

"Oftob chiqdi olamga" qo'shig'ida bolalarning o'ziga xos arazi, noroziligi ifodalangan.

Oftob chiqdi olamga,
Yugurib bordim xolamga.
- Ana dala,er, dedi.
Xolam o'tin ter, dedi
O'tin terdim bir quchoq,
Kulcha yopdi bir o'choq.
O'g'liga berdi ancha,
Menga bir kuyuk kulcha.

Xullas, maktabgacha yoshdagi bolalarning kitobxonligini rivojlantirishda bolalar folklorining ahamiyati katta bo'lib, bolalarni ma'naviy, ma'rifiy, estetik jihatdan kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Suyumov, M.Jumaboev. Bolalar adabiyoti. T.: «O'qituvchi» nashriyoti. - 1995.
2. Bolalar bog'chasida estetik tarbiya. Toshkent, 1981.
- 3.Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. –T.: «Fan va texnologiya», 2012.
4. R. Nuritdinova . Ideas that led to the emergence of sociolinguistics and interpretation of study.

<https://indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=3&article=234>

**“FLIPPED CLASSROOM” МОДЕЛИ АСОСИДА ГАПИРИШ КЎНИКМАСИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА МЎЛЖАЛЛАНГАН МОБИЛ ДАСТУРЛАРНИНГ
АҲАМИЯТИ**

G.G'. Jalilova, doktorant, Navoiy davlat pedagogika instituti, Navoiy

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim modellaridan biri bo'lgan “Flipped classroom” modelida qo'llaniladigan mobil dasturlar va ularning afzalliklari so'z boradi. Ingliz tilida talabalar gapirish kompetentsiyasini takomillashtirishda ular o'quv darsliklar va tarqatmalarga qo'shimcha tarzda qo'llanilishi darsning samarasini oshirishga xizmat qiladi. Mobil dasturlarni tanlashda interaktivlik, o'yinga asoslanganlik, shaxsga yo'naltirilganlik prinsiplarini inobatga olish muhim ahamiyatga egadir.

Kalit so'zlar. “Дифференциал кўрсатма” (Differentiated instruction), “Геймификация” (Gamification), “Мультимедиа ёрдамида ўрганиш” (Multimedia-assisted learning), “Ақлий хариталар”, “Flipgrid” dasturi, “Socrative” dasturi, “Kahoot”, “Edpuzzle”, “Iscollective.com” dasturlari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются мобильные приложения и их преимущества в перевернутом классе, одной из современных образовательных моделей. Улучшение навыков разговорной речи учащихся на английском языке может осуществляться в дополнение к учебникам и раздаточным материалам для повышения эффективности урока. При выборе мобильных приложений важно учитывать принципы интерактивности, игровой, лично-ориентированной направленности.

Ключевые слова. “Дифференцированное обучение”, “Геймификация”, “Мультимедийное обучение”, “Ментальные карты”, программа “Flipgrid”, программа “Socrative”, программы “Kahoot”, “Edpuzzle”, “Iscollective.com”.

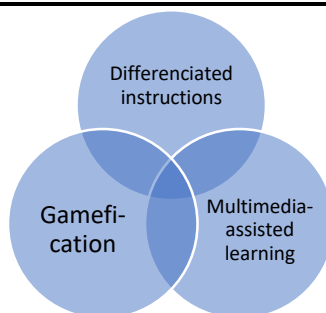
Abstract. This article discusses the mobile applications used in the “Flipped classroom” model and their advantages. Besides textbooks and handouts, teachers can implement these applications to improving students' speaking skills. It is important to consider the principles of interactivity, game-based, student-centered in the selection of mobile applications while choosing and implementing these applications.

Keywords. “Differential instruction”, “Gamification”, “Multimedia-assisted learning”, “Mental maps”, “Flipgrid”, “Socrative”, “Kahoot”, “Edpuzzle”, Iscollective.com programs.

Таълим бериш жараёнининг ажралмас компонентларидан бири - дидактик материаллардир. Дидактик материал деганда, ўқув жараёнини ташкил қилишда фойдаланилувчи ресурслар тушунилади. Инглиз тилида гапириш компетенциясини такомиллаштиришда дарсларда қўлланилувчи материаллар аҳамияти катта бўлиб, у нафақат ўқитувчи учун таълим бериш воситаси ҳисобланади, балки бир вақтнинг ўзида талабалар учун ҳам ўрганишни осонлаштирадиган восита бўлиб хизмат қилиши керак.

“**Flipped classroom**” моделидаги “pre-class” (дарс олди) ва “post-class” топшириқларини жўнатишда бугунги кунда қўллаш учун қулай бўлган мобил дастурлардан кенг фойдаланилмоқда. Бироқ шуни ҳам таъкидлаш жоизки, таълим жараёни учун қўлланиладиган АКТ воситалари таълим жараёнининг самарасини оширишга хизмат қилсагина, у фойдали бўлади. Ноўрин танланган технологиялар бу жараёни осонлаштириш ўрнига қийинлаштиради. Бу борадаги муҳандис Эрнст Фридрих Шумахер ўзининг “Small is Beautiful” китобида изоҳлаган жамият учун мос технология танлаш борасидаги фикрлари таълим соҳасида ҳам аҳамиятлидир. Унга кўра, мос технология қуйидаги хусусиятларга эга бўлиши муҳимдир: а) оддийлик (қўллашга осон); б) кичик доира учун мустақил фойдаланиш ва бошқариш имконини берадиган; в) кам харжлилик; г) экологик зарарсизлик.

“**Flipped classroom**” моделининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, унда қўлланиладиган ўқув материалларини танлашда қуйидаги учта тушунчани асос қилиб олдик:

“Дифференциал кўрсатма” (Differentiated instruction) деганда, Керол Энн Томлинсон таърифига кўра, ҳар бир талабанинг индивидуал қизиқиши, мавжуд қобилияти, ютуқли ва камчилик томонларини инобатга олган ҳолда ўқув материалларини, топшириқларни мослаштириш (ўзгартириш) тушунилади. Маълумки, ўқиш усуллари (learning styles) талабаларда турличадир, кимдир кўриб эшитиб яхши тушунса, кимдир ўқиб яхшироқ тушунади. Шундай экан ўқув материалларини турли форматларда (пдф, видео, аудио, ппт такдимот ва ҳ.к) такдим этиш орқали ўқиш усули турлича бўлган талабаларнинг эҳтиёжларини қондириш мумкин бўлади. Ўқитувчидан бир мавзуга оид турли форматли материаллар танлаш ва яратиш талаб қилинади. Бугунги кунда турли таълимга оид сайтлар ва дастурлар сабабли, уларни топиш ва мосини танлашни тез ва қулай тарзда амалга ошириш мумкин.

“Геймификация” (Gamefication) таълим усули деганда, К. М. Кап таърифига кўра, турли ўйин элементларини таълим жараёнида қўллаш орқали талабаларнинг ўқишга бўлган қизиқшини орттириш тушунилади. Ундан кўзланган мақсад, ўрганишга бўлган ички мотивацияни (интринсис мотиватион) оширишдир. Ички мотивациянинг пайдо бўлиши сабабларидан бири эса айнан, қизиқишдир. Ички мотивацияни оширувчи топшириқлар эса ўрганиш жараёнини осон ва давомли бўлишига ёрдам беради, дейди Ж. Ф. Фигуероа. Бу усул одатда лексик ва грамматик билимни синовдан ўтказишда анча самаралидир.

“Мултимедиа ёрдамида ўрганиш” (Multimedia-assisted learning). Бу назарияси асосчиси бўлган Р. Э. Маер фикрига кўра, матн ва расмлар билан бирлаштирилган анимацион таркиб ўқувчиларга фаол психологик тасвирни яратишга имкон беради. Бу эса узоқ муддатли хотирада маълумот сақлаб қолишни осонлаштиради.

Юқоридаги фикрларни далиллаш мақсадида “Flipped classroom” модели орқали гапириш компетенциясини такомиллаштириш фойдаланиш мумкин бўлган бир нечта мобил ва компьютер дастурларини ҳамда уларнинг фойдали хусусиятларини такдим қилишни лозим топдик.

“Ақлий хариталар” (“Mindmap”, “Mimind” дастури орқали) яратиш. Талабалар дарс давомида улардан гапиришга мўлжалланган машқларда фойдаланишади. Жумладан, қуйида “Муаммоли вазият” учун талабанинг тузган ақлий харитаси такдим этилган. Дарсгача талаба муаммоли вазиятга мавжуд билимларидан ва янги мавзу юзасидан ўрганган билимларидан фойдаланган ҳолда ўз ечимини кластер шаклида қисқа жумлалар, калит сўзлар орқали ифодалайди. Юзма-юз дарсда эса диолог, миниполилоглар шаклидаги машқларда улардан фойдаланиши мумкин.

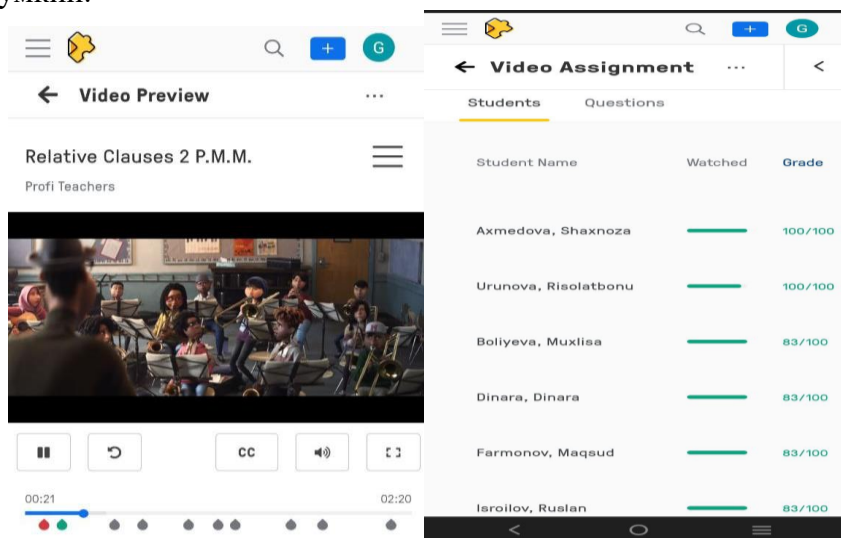
“Socratic”- мазкур дастур назарий ва амалий фанлар учун бирдек мос келади. У ўқитувчига талабаларнинг янги мавзу юзасидан қанчалик билимга эга эканлигини тез, қулай ва қизиқарли тарзда аниқлаб олишига ярдам беради. Очик ва ёпиқ тарзда тест саволлари тузушга имкон берувчи бу дастурда ишлаш жуда осонлиги билан ажралиб туради. Қолаверса, тест бажарувчи ва унинг натижалари автоматик тарзда дастур томонидан аниқлаб берилади, бу ўз навбатида ўқитувчи учун кўпроқ вақт тежашига ёрдам беради. Бундай дарсолди синовидан ўтган талабалар қўшимча баллга эга бўлишади, бу эса улардаги ички мотивацияни бирмунча ошишига туртки бўлади.

‘Kahoot league’- мазкур дастур мусобақа тарзида индивидуал ва гуруҳли мусобақа тарзидаги ўйинлар ташкил қилиш имконини беради. Ж.Бургуилло айтганидек, мусобақа кўринишидаги ўйинлар талабаларнинг дарсга бўлган қизиқшини ва иштирокини сезиларни

оширади. Шунингдек, ўрганиш жараёнида талабаларнинг эътиборини қарата олиш, диққатини жамлаш муҳим омил дея эътироф этадилар ва бунда турли ранг, расм, мусика элементларига эга воситалардан фойдаланиш самарали деб ҳисоблайдилар. Дастурда дунёдаги бошқа ўқитувчилар томонидан тайёр тузилган мавзули тестлар базаси мавжуд бўлиб, ўқитувчи улардан фойдаланиши мумкин ёки ўзи янги тест яратиш имкони ҳам бор. Ўқитувчи талабаларнинг натижаларини бевосита кўриш имкониятига эга бўланлиги учун уларни назорат қилиш ва баҳолаш жараёни қулайдир.

“Flipgrid” дастури орқали талабалар берилган топшириқ ёки мавзу юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини, саволларга жавобларини дарсдан ташқари ҳолатда видео кўринишида юборишлари мумкин. Мазкур дастур 2014-йил Миннесота университети профессори Чарлз Миллер томонидан ишлаб чиқилган. Бу дастурнинг имкониятлари кўп бўлиб, жумладан, юборилган видеоларни нафақат ўқитувчи балки талабанинг бошқа гуруҳдошлари ҳам кўриб, эшитиш имкони бор. Қолаверса, ўқитувчи ва талабалар ҳар бир видео остида ўз фикр-мулоҳазаларини ёзиб қолдириши ҳам мумкин. Биз бу дастурни маълум лойиҳалардан (project work) сўнг, ҳар ўқув семестери охирида ёки каттароқ қамровли мавзудан сўнг қўллашни тавсия қиламиз. Т.Туег ва Н.Кҳанг Виетнамда ўтказган тақдиротга кўра, бу дастур талабаларнинг инглиз тилида гапиришдаги стресс ва ҳаяжонини камайтиришга ёрдам берган.

“Edpuzzle”, “Iscollective.com” дастурлари грамматика ва лексик билимларни дарсгача болган муддатда текширишга ёрдам беради. Саволларнинг жавоблари дастур томонидан автоматик тарзда текширилади ва ўқитувчига шу заҳоти кўринади. Бу дастурларнинг яна бир афзаллиги шундаки, талабалар видео кўриш жараёнида сўзларнинг тўғри талаффузини ҳам ўрганишлари мумкин.

2-расм. “Edpuzzle” мобил дастури

Шуни алоҳида таъкилаш жоизки, бундай мобил дастурлардан фойдаланишни самарали ташкил қилиш учун аввало талабаларнинг шу дастурлар бўйича техник саводхонлигини шакллантириш лозим. Бунинг учун ўқув йилининг дастлабки кунларини танлаган маъқул, сабаби ҳақиқий топшириқ бажариладиган кунгача улар тажриба ҳосил қилишлари учун етарлича вақт бўлади. Бундан ташқари, “video tutorial” дарслари бугунги кунда анча оммалашган бўлиб, ўқитувчи шу дастурлардан фойдаланиш учун махсус видео дарс тайёрлаб ижтимоий гуруҳларига юбориши мумкин. Бу талабага уни қайта-қайта кўриб ўрганиш имконини беради.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burguillo, J. C. (2010). Using game theory and competition-based learning to stimulate student motivation and performance. *Computers & Education*, 55(2), 566–575. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2010.02.018>
2. Figueroa J. F. (2015). Using Gamification to Enhance Second Language Learning. *Digital Education Review*, vol. (27), pp. 32-54.
3. Kapp, K. M. (2012). *The gamification of learning and instruction: game-based methods and strategies for training and education*. New Jersey: John Wiley & Sons.
3. Guan N., Song J., Li D. On the advantages of computer multimedia-aided English teaching. *Procedia Comput. Sci.* 2018;131:727–732. 2018.

4. Mayer, R. E. (2002). Multimedia learning. *Psychology of Learning and Motivation*, 41, 85-139. Richard, Jack C and Rogers, T.S. 2001. *Approaches and Methods in Language Teaching*. USA: Cambridge University Press.
5. Miangah, T. M., & Nezarat, A. (2012). Mobile assisted language learning. *International Journal of Distributed and Parallel Systems (IJDPSS)*, 309 - 319.
6. Nguyen, Khang & Tuyet, Tran. (2020). The influences of the flipgrid app on vietnamese efl high school learners' speaking anxiety. 5. 128-149. 10.46827/ejfl.v5i1.3264.
7. Tomlinson, C. A. (1999). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development

UDC 37.02

DEVELOPMENT OF BUSINESS COMPETENCE OF NON-PHILOLOGIST SPECIALTY STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE

S.T. Kalandarova, teacher, Academy of Armed Forces of the Republic of Uzbekistan, Tashkent

Аннотация. Ушбу мақолада филолог бўлмаган мутахассислик талабаларининг чет тилида ишбилармонлик компетенциясини ривожлантириши омилини ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ривожлантириши, ишбилармонлик компетенцияси, хорижий тил, нофилологик мутахассисликлар.

Аннотация. В данной статье рассматриваются факторы, влияющие на развитие деловой компетенции студентов нефилологической специализации на иностранном языке.

Ключевые слова: развитие, деловая компетентность, иностранный язык, нефилологические специальности.

Abstract. This article covers the factors of non-philologist specialization students to develop business competence in a foreign language.

Keywords: development, business competence, foreign language, non-philological specialties.

Statement of the problem in general form and its connection with important scientific and practical tasks. The need for a thorough modernization of Uzbekistan education became indisputable at the beginning of the XXI century. The processes taking place in the economic, political and social spheres have led to a paradigm shift in the entire educational system. Since traditional education has outlived its usefulness, innovative didactic methods, tools, techniques and forms of organization of education in the modern system of higher education are needed. Since the most important goal of higher education in the conditions of the modern information society is not to form a narrow specialist with the maximum amount of academic knowledge, but a harmoniously developed creative personality, holistically perceiving the surrounding reality, capable of acting mobile in social and professional spheres, ensuring the comprehensive and sustainable development of mankind, there is an objective need to take a fresh look at the learning process in general, and for teaching a foreign language, in particular.

Analysis of recent studies and publications in which aspects of this problem were considered and on which the author is justified; identification of previously unresolved parts of the general problem. Recently, the study of the formation of professionally-oriented foreign language competence among students of non-linguistic faculties has attracted more and more attention of researchers. By the discursive component, we will understand verbal communication, which is characteristic of the situation of communication in a virtual environment. In our opinion, the reasons for the emergence of certain linguistic features of Internet discourse, as well as the influence of linguistic features of communication in a virtual environment on the result of this communication, are insufficiently studied.

The main purpose of teaching a professionally oriented foreign language is to increase the initial level of foreign language proficiency achieved at the general education stage of training, and to master the necessary level of communicative competence for students to solve professionally important tasks in various fields of everyday, cultural, professional and scientific activities when communicating with foreign companions, as well as for further self-education and self-development. To achieve this goal in the educational process, teachers need to adjust the leading techniques, methods, technologies, means and content of teaching a foreign language, make them professionally oriented and personally

significant for students, use active and interactive teaching methods, modern pedagogical technologies of teaching and upbringing - multimedia software and Internet resources, which makes it possible to significantly increase the effectiveness of classroom and individual classes, to form socially significant qualities for professional activity.

In a market economy, the most effective means of increasing the level of professional competencies of students of non-linguistic areas within their specialty and the formation of their professional orientation is a foreign language. Today, a foreign language is increasingly turning from a specialty into a language for a specialty, a means of improving professional competence. In conditions when, on the one hand, one foreign language proficiency is not enough for a wide range of specialists, and on the other hand, a modern professional cannot do without proficiency in the necessary level of a foreign language, justification and actualization of the problem of professionally-oriented foreign language competence is required. As E.S. Polat notes in his research, modern pedagogical technologies should serve as an effective means of expanding the cognitive capabilities of students, as well as to activate the educational process. It is necessary that they be aimed not so much at the development of new knowledge and skills by students, as at the formation and development of new personal, professionally important qualities in them.

The main directions of the implementation of these technologies are: to teach students both individual work and teamwork; to find and analyze a large amount of educational and methodological information, select the necessary part of it to solve a professionally oriented educational task; to identify the nodal problems of the topic under study; to consider alternative ways to resolve the situation and evaluate them, choose the optimal solution and form an algorithm of step-by-step actions, etc.

The concept of "professionally-oriented training" is used to denote the process of teaching a foreign language at non-linguistic faculties, focused on the study and analysis of educational literature on a specific specialty, mastering professional terminology and vocabulary, and recently on business communication in the field of professional activity. Professionally-oriented education is usually understood as student education based on taking into account the needs of students in learning a foreign language dictated by the peculiarities of their future profession or specialty, which, in turn, require its intensive development.

The essence of professionally-oriented teaching of a foreign language is its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and the formation of professionally significant personality qualities. Full-fledged training of specialists in an educational organization consists in the formation of communicative skills that would allow professional contacts in a foreign language in various fields and situations. To form the aspiration and ability of a future specialist to function as a strong linguistic personality of a democratic type, possessing high linguistic competence in the field of not only Russian, but also English, in professionally significant speech events of various types, in various modes, registers, forms, styles, types and genres of professionally oriented speech-thinking activity.

The most significant values are obtaining the highest quality education, material well-being, self-realization, self-improvement, certainty of professional goals, life plans and prospects, which, in turn, are the basis of their future activities. In this context, the task of a personality-oriented approach in teaching foreign languages is actualized, which implies the development of activity, independence, creativity, and personal growth. The sphere of communication is understood as a set of homogeneous communicative situations characterized by the uniformity of the speech stimulus, the relationship between communicants and the communication environment. Foreign language communication can take place both in official and informal forms, during individual and group contacts, in the form of speeches at conferences, when discussing contracts, projects, and writing business letters. The purpose of teaching foreign languages in technical universities is to achieve a level sufficient for the practical use of a foreign language in future professional activities. Practical mastery of a foreign language is only one aspect of professionally-oriented teaching of the subject.

Professionally-oriented training provides for a professional orientation not only of the content of educational materials, but also of activities that include methods and techniques that form

professional skills. Teaching professionally-oriented communication in a foreign language to students of non-linguistic universities, firstly, the integration of the foreign language discipline with the core disciplines; secondly, it sets a task for a foreign language teacher to teach a future specialist on the basis of interdisciplinary connections to use a foreign language as a means of systematically replenishing their professional knowledge, as well as a means of forming professional skills; thirdly, it involves the use of forms and methods of teaching that can ensure the formation of the necessary professional skills and skills of a future specialist. Thus, it will be legitimate to consider the content of teaching a foreign language at non-linguistic faculties of universities as a set of what students should learn in the learning process so that the quality and level of foreign language proficiency correspond to their needs and goals, as well as the goals and objectives of this level of education.

Conclusions of the study and prospects for further research in this area. Taking into account the above, it is possible to distinguish the following structural elements of the content component of the model of professionally-oriented foreign language teaching: Communicative skills in all types of speech activity (speaking, listening, reading, writing) based on general and professional vocabulary. The ultimate goal of professionally - oriented dialogic speech training is to develop the ability to conduct a conversation, purposefully exchange professional information on a specific topic. The training of monologue speech consists in the formation of skills to create various genres of monologue texts: communication of professional information, presentation, extended statements during discussion, discussions, both with and without preliminary preparation. Listening training consists in the formation of the skills of perception and understanding of the interlocutor's utterance in a foreign language, generated in a monologue form or in the process of dialogue in accordance with a certain real professional sphere, situation.

REFERENCES:

1. Tokhirovna K. S. Non linguistic specialized students in the foreign language development of business culture in a foreign language //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 904-907.
2. Каландарова С. Т., Собирова Н. К. Нофилологик мутахассислик талабаларини чет тилида касбий ишбилармонлик компетенциясини ривожлантириш масалалари //Инновации в педагогике и психологии. – 2021. – Т. 4. – №. 6.
3. Donna, Sylvie. Teaching Business English (Cambridge Handbooks for Language Teachers). Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

UDC 372.41

TEACHING READING AND TEACHING ACTIVITY IN ESL CLASSES

Sh.U. Kamolova, student, Karshi State University, Karshi

Annotatsiya. *O'rta maktabda chet tilini bilishning zamonaviy talablari bo'lajak mutaxassislarining chet tilining kommunikativ kompetensiyasining mavjudligini o'z ichiga oladi. Bu tilni bilishning ma'lum darajasi, nutq va ijtimoiy-madaniy bilim, ko'nikma va ko'nikmalar majmui bo'lib, ular chet tilidagi muloqotning funktsional ko'rsatkichlariga qarab kommunikativ tarzda ularning kommunikativ xatti-harakatlarini maqbul va mos ravishda o'zgartirishga imkon beradi va asos yaratadi. turli sohalarida malakali axborot va ijodiy faoliyat uchun.*

Kalit so'zlar: *daraja, tilni bilish, bilim, ko'nikma, tilshunoslar, metodistlar, o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilar, umumiy bilim, kommunikativ.*

Аннотация. *Современные требования к владению иностранным языком в вузе предусматривают наличие у будущих специалистов иноязычной коммуникативной компетенции. Он определяется как определенный уровень владения языком, речевыми и социокультурными знаниями, умениями и навыками, который позволяет допустимо и целесообразно варьировать свое коммуникативное поведение в коммуникативном ключе в зависимости от функциональных предикторов иноязычного общения и создает основу за квалифицированную информационную и творческую деятельность в различных областях.*

Ключевые слова: *уровень, владение языком, знания, навыки, лингвисты, методисты, разработчики учебных программ, общие знания, коммуникативные.*

Abstract. *The modern requirements for the foreign language proficiency in high school include the presence of foreign language communicative competence of future specialists. It is defined as a certain level of language proficiency, speech and social-cultural set of knowledge, skills and abilities that enable to vary acceptably and appropriately their communicative behavior in a communicative*

way depending on the functional predictors of foreign language communication and creates the basis for the qualified information and creative activities in various fields.

Key words: *level, language proficiency, knowledge, skills, linguists, methodologists, curriculum developers, general knowledge, communicative.*

Introduction. English is one of the most important and growing subjects in our primary schools and it is also present in our curriculum. Moreover, many schools are adopting bilingual programs. Though there is abundant legislation stipulating how teachers must proceed and how they should incorporate the different approaches and methodologies, it is the teachers themselves who are expected to design and plan the lessons.

Materials and Methods. Learning a foreign language as if it were a mother tongue would be the ideal way, since the need to learn grammar and structures would be obviated. This is difficult if the teachers themselves are non-native and is therefore one of the most complicated aspects. Thus, we consider it very important to investigate how to teach English in each situation. Sometimes it is not a matter of teaching English but a matter of teaching in English. The main purpose is to create a new method made of all the different methods already known and take advantage of all the positive features in each method. However, just a simple mixture of all methods would not be enough since we are dealing with very different situations regarding age, level and resources. Therefore, the main idea is to use all the methods in a varying proportion depending on the circumstances. Learning a foreign language may cause stress and anxiety and in order to mitigate this problem, teachers could follow a Natural approach involving teaching in a setting as close as possible to the one people learn their mother tongue.

As a theoretical base and precedents, and since I have had the English Teaching Method subject this academic year, I will follow the subject theory, in which we can find the different English Methods used nowadays and their main characteristics.

The Methods are as follows:

1. The Grammar Translation Method
2. The Direct Method
3. The Audio-lingual Method
4. The Total Physical Response
5. The Communicative Language Teaching
6. Task-based Language Learning

Results. According to traits: Describes concrete ways of Teaching. Another definition: Tries to be as precise as possible giving examples of how to teach following a determined method.

Discussion. In learning a second language, the teacher must know the different methods of teaching and learning of this language. This will help him to know which method to apply in each context. Teaching a foreign language involves many different methods. There is no recommended method for learning a second language, but some seem more appropriate than others. As mentioned earlier, the main aim of this work is to develop an eclectic approach through the analysis of existing methodologies coupled with our own experiences studying abroad in an internship in a bilingual school where English was taught by natives. The aim, at all times, was to develop an approach as similar as possible to the approaches used by natives.

Communication will be effective only when it gets the desired action or response. The decree of the first president of the republic of Uzbekistan on measures for further enhancement of the system of teaching of foreign languages (PD №1875 Issued in December, 2012) is a key factor for modernization of teaching foreign languages at all stages, in which the importance of teaching and learning English across the country were pointed out. Taking account this directive document the competence – based teaching was implemented in the Uzbekistan system of FLT.

The basic principle is that learners should engage with texts and meaning through the process of use and discovery. The essence of CLT is the engagement of learners in communication to allow them to develop their communicative competence. Terms sometimes used to refer to features of CLT are “task-based”, “content based”, “process-oriented”, “interactive”, “inductive” and “discovery oriented”. CLT cannot be found in any one textbook or set of curricular materials. Strict adherence to a given text is not likely to be true to the processes and goals of CLT. In keeping with the notion of context of situation, CLT is properly seen as an approach, grounded in a theory of intercultural communicative competence that can be used to develop materials and methods appropriate to a given context of learning. No less than the means and norms of communication they are designed to reflect, communicative language teaching methods will continue to be explored and adapted.

Improving reading skills. Reading is defined as an interactive cognitive process in which readers interact with text. During reading process, readers constantly form hypotheses, test predictions and use their knowledge of vocabulary and language to construct meaning (Carrell, 1989; Zhang, 2001). With the emergence of psycholinguistic models of second language reading, readers' background knowledge and use of appropriate strategies such as previewing text, using contextual cues or making inferences has been emphasized for reading comprehension. For the purposes of this module, reading means 'reading and understanding'. A foreign language learner who says, 'I can read the words but I don't know what they mean' is not, therefore, reading, in this sense He or she is merely decoding - translating written symbols into corresponding sounds.

Types of reading activities. Text + comprehension question activities.

A conventional type of reading activity or test consists of a text followed by comprehension questions. In this unit, we shall look at some examples of this kind of material, consider what makes it more, or less, effective, and suggest variations.

Task. Answering comprehension questions (1)

Answering comprehension questions (2)

Here, the reader would have to understand the content of the passage in order to answer these questions (similar ones would be unanswerable if applied to the previous 'nonsense' text). Can you put your finger on why? In other words, in what ways apart from the fact that they are in normal English.

The questions here are different in that they do not quote verbatim from the text but paraphrase it or request paraphrases or invite some measure of interpretation and application of the reader's background knowledge. They thus demand real comprehension, and encourage an interactive, personal 'engaging' with the text, as well as being more interesting to do. Interpretative questions often have more than one possible answer and can be used as a basis for discussion. However, one disadvantage of the conventional text-plus-questions remains the reader has no particular motive to read the text in the first place.

Task . Answering comprehension questions (3)

Stage I : Trying a task (1)

Stage 2: Reflection

Before reading on, try answering the following questions (assuming that you did not cheat and read the source passage first!): Were your guesses as to what the answers would be completely random? Or did you base them on some kind of evidence or knowledge?

Stage 3: Trying a task (2)

Try as you do so to compare your motivation to read and ease of comprehension with those you felt when reading the 'new patient' passage. You probably felt more motivated to read, and the reading itself was more purposeful, because of the challenge of finding out whether you had got your answers right or not. Probably at least some of your answers were in fact right; you will have based them both on information given within the questions themselves (the necklace, for example, was obviously one of the things stolen) and on your own 'schemata' (your previous knowledge, for example, of thieves and theft; thus you would be likely to guess that having stolen something the thief would run away). Whether you found the reading text easier to understand is more difficult to judge, since your level of English is obviously too high for this example; but for a learner, the passage would probably have been easier simply because of the preparation of topic and vocabulary which was provided through the questions. Guessing the answers to comprehension questions before reading is only one way of motivating learners to read a text. There are, of course many others, and these can often be based on the learners' own previous ideas on the topic rather than the teacher's or textbook writer's. For example, you might tell them what the topic of the text is going to be and invite them to frame their own questions (what do they want to find out?) or suggest vocabulary that they think will come up in the course of the text (what sorts of things do they think the text will say?).

Reading tasks other than questions. Setting questions to answer, whether before or after the text, is not, of course, the only way to get learners to engage with the meaning of a reading passage. Sometimes no actual task is necessary if the passage is easy and motivating to read: the learner reads, as in his or her own mother tongue, for enjoyment or information. But a task is useful for two reasons: first, it may provide the learners with a purpose in reading and make the whole activity more interesting and effective; second, we need to know how well our learners are reading, and we can get this information conveniently through looking at the results of comprehension tasks. An example of a task not based on comprehension questions might be: giving the learners a set of titles together with

a set of extracts from different newspaper articles or stories and asking them to match the titles to the appropriate extracts

Improving reading skills. Getting our learners to understand a simple text, as discussed in the previous unit, is only the beginning. Reading skills need to be fostered so that learners can cope with more and more sophisticated texts and tasks, and deal with them efficiently: quickly appropriately and skillfully. The following task invites you to look at characteristics of efficient reading and think for yourself about how they would affect teaching.

Next, note for each what the implications are for teaching. In other words, try to put your finger on what you as a teacher could, or should, do to help to foster the 'efficient' quality: what types of texts or tasks you might select, what kinds of instructions and advice you might provide. Having done this, you might like to compare your ideas with mine as discussed in the Comments. When you have finished, summarize for yourself a list of main recommendations for teaching.

Finally this is a place where frank explanation of efficient reading strategy (for example, where the teacher 'legitimizes' skipping in significant parts of a text for certain tasks) can help learners help themselves. 7 and 8 On the whole, it is best to give the task in advance, so that learners know what their purpose is in reading. The exception is the case of extensive reading (novels or stories, for example) when the reading material is motivating in itself and a task may actually distract and spoil the reader's enjoyment. 9. We should make sure that our learners are provided with a variety of different kinds of reading tasks, and encourage them explicitly to use different strategies ('Just skim through this quickly and get the main idea; You'll find you have to study this fairly carefully to grasp the author's prejudices look for ...').

REFERENCES:

1. The decree of the president of the republic of Uzbekistan on measures for further enhancement of the system of teaching of foreign languages (PD №1875 Issued in December, 2012)
2. Canale, M., Swain, M., 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1, 1–47.
3. H. Douglas Brown. Principles of language learning and teaching. Fifth edition. Pearson Longman. Pages 75–86.
4. Richards, J. y Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press.
5. Francisco Jose Francisco Carrera, (2014). *English Language Teaching Methodology*
6. Пассов Э. И. *Общительный метод обучения иностранного разговора*. – Москва., 1985: – 10.
7. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // *TESOL Quarterly*., – London., 2006: – 235.
8. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. – London., 2001: – 64.

UDC 37.013.21

BY MAKING THE YOUNGER GENERATION A HARMONIOUS HUMAN BEING THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL SCIENCE IN EDUCATION

N. Mamatova, Lecturer, Andijan State University, Andijan

Annotatsiya. Maqolada o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda pedagogika faning ahamiyati hamda oliy o'quv yurtlarida o'quvchi talaba yoshlarni milliy qadriyatlarga uyg'unlashuvi darajasini aniqlash va uning mezonlari asoslagan, shuningdek ushbu jarayonni takomillashtirishning pedagogik yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, diagnostika, jarayon, uslub, globalizatsiya, me'zon, xulq-atvor, ijtimoiy tadqiqotlar, oliy o'quv yurti, ijtimoiy fikr.

Аннотация. В статье показано значение педагогики в воспитании подрастающего поколения как гармонично развитой личности, а также уровень соответствия учащихся национальным ценностям и его критериям, а также педагогические пути совершенствования этого процесса..

Ключевые слова: национальные ценности, диагностика, процесс, методология, глобализация, критерии, нрав, социологические исследования, высшее учебное заведение, общественное мнение.

Abstract. The article shows the importance of pedagogy in educating the younger generation as a harmoniously developed personality, as well as the level of compliance of students with national values and its criteria, as well as pedagogical ways to improve this process.

Key words: national traditions, diagnosis, process, methodology, globalization, criteria, behavior, social researches, higher education institution public thought.

Rapidly developing in all areas of development due to national independence. The world standards of the level of knowledge of the younger generation in our country meets the requirements, is aware of scientific and technical innovations, thinks independently able to enter life with confidence, entrepreneurially, spiritually harmonious upbringing is one of the most important tasks. This is, first of all, pedagogical science, education system on the basis of modern technologies requires improvement.

It is the sacred duty of every parent, teacher and educator to the Motherland to pay serious attention to the education of young people. The question is: what should they do about education, what should they do, what should they pay attention to? To some extent, pedagogy answers these questions. What is the science of pedagogy and when did it appear? Before answering these questions, let us turn to historical sources. According to sources, with the emergence of human society, there was a need to pass on the experience gained in social life to the younger generation. As a result of the accumulation of experience, the first factors of education emerged. Certain knowledge about nature and social life was enriched. Educators are beginning to emerge as professional sponsors. Their activities in the field of education and the appropriate use of their experience have led to the emergence of the science of pedagogy. At the same time, the first school-type institutions were created and developed. Thus, pedagogy has become a science that provides information about the goals and objectives of education, their content, methods and forms of organization. The science of pedagogy makes the younger generation a harmoniously developed person the content of education for upbringing, general laws and implementation is a science that teaches ways to increase.

It is known that every teacher-educator, student learns the history of his homeland must know, be patriotic. Education - the history of education, the history of pedagogy It is not possible to teach without knowledge of the subject. For a deeper understanding of the theory of pedagogy, its past need to know the progress. For example, the history of pedagogy in the past is education what struggles have taken place and how positive or negative due to changes in socio-economic and political conditions pedagogical ideas, the content of work in educational institutions and how the methods of pedagogy of historians have changed introduces their ideas and activities. The teacher-educator has a systematic influence on students in order to educate, inform, educate them. It is based on psychology and social factors. That is, in order to know the effect of the impact, the teacher determines the student's intuition, perception, imagination, attention and thinking, how the process of thinking is going, and based on them determines the plan of action. This means that the science of pedagogy is inextricably linked with such disciplines as psychology and sociology. In a sense, the disciplines of psychology, which serve teachers, can also be included in the system of pedagogical sciences.

Ethics and aesthetics provide information on the department of educational theory of pedagogy. This subject is connected with the pedagogical science of defining, defining the norms of behavior, etiquette of the student and the true explanation of beauty, directly stimulating in the mind of the student the attractive, elegant aspects of life is in contact. Ways of teaching sciences are also included in the didactic department of pedagogical science related. Because the method of teaching any subject is the content, the system of that subject serves for mastering by students.

At present, pedagogy is divided into several branches. Including, general pedagogy (discusses the education and training of school-age students), preschool pedagogy (deals with the problems of preschool education), cultural and educational pedagogy (studies the problems of managing cultural and educational work), military pedagogy (in the direction of educating army commanders and students to the leading fighters for the honor and dignity of our country, the effective use of military weapons). Pedagogy is not only about educating healthy students, but also educates children with disabilities. Such branches into a special pedagogical system of oligophrenopedagogy (mentally education of backward children), typhlopädagogie (blind children) education), deaf pedagogy (education of deaf and dumb children).

In conclusion, combining the pedagogical and social aspects, it shows that in our modern society, the role of pedagogical education in the harmonious upbringing of the younger generation is very important.

REFERENCES:

1. “Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O‘zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni 05.07.2017 y PF-№-5106.
2. Asmolov A.G. “Diniy bag‘rikenglik to‘grisida so‘z” // “Diniy bag‘rikenglik maktabi” umumrossiya tanlovi oilaviy plakati.- M.: Bonfi, 2001. - S. 32-34.
3. Ijtimoiy so‘rov natijasida olingan “O‘zbekiston yoshlari: ma‘naviyati, hayotiy e‘tiqodi, kelajakka nazar” axborot-tahliliy doklad 2017. - 69 c.
4. Ubaydullaeva R.A. “O‘zbekistonda oila”. Tashkent: «Ijtimoiy fikr» jamoat fikrini o‘rganish markazi, O‘zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi iqtisodiyot instituti, 2012.
5. Maxkamov U.I. “YUqori sinf o‘quvchilari ahloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari” avtoreferat pedagogika fanlari doktori. – Toshkent, 1988.
6. Ergasheva SH.T. “Mutaxassislik ta‘limini modernizatsiya qilishning muammolari” Zamonaviy ta‘lim va tarbiyaga shaxsiy yo‘naltirilgan yondashuv – Toshkent: Qori Niyoziy nomidagi O‘zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, 2008. 3 bosma. 3bo‘lim.-S. 38-44.

UO‘K 37.02

MAKTABLARDA KIMYO FANINI O‘QITISHDA PEDOGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

N.U. Matyaqubova, o‘qituvchi, 14-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi, Xiva shahar

Annotatsiya. Ushbu maqolada, o‘quvchilarda tabiatga to‘g‘ri, materialistik nuqtai nazardan qarash xususiyatlarini hosil qilishga alohida e‘tibor berish, o‘quvchilarni ilmiy bilishning vositalaridan biri bo‘lgan kimyoviy eksperimentdan foydalana oladigan qilib tarbiyalash, o‘quvchilarni kimyo faniga nisbatan qiziqishlarini yanada orttirish, o‘quvchilarni mustaqil ravishda izlanuvchanlikka va bilim olishga o‘rgatis, o‘quvchilarning qo‘lidan keladigan ijtimoiy foydali ishga jalb qilish. kimyo fanining hayotimizdagi ahamiyatini tushuntirish, elementlar davriy qonuni va davriy sistemasi bilan konkret tanishish kimyo kursining asosiy mazmunini tashkil etish usullari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: педагогик технология, кимёвий эксперимент, даврий қонун, элемент, даврий система

Аннотация. В данной статье особое внимание уделяется формированию у учащихся умения смотреть на природу с материалистической точки зрения, научить учащихся пользоваться химическим экспериментированием, являющимся одним из средств научного познания, повысить интерес учащихся к учебе, научить учащихся самостоятельно искать и учиться, привлекать учащихся к общественно полезному труду, объяснить значение химии в нашей жизни, познакомить с периодическим законом элементов и таблицей Менделеева.

Ключевые слова: педагогическая технология, химический эксперимент, периодический закон, элемент, таблица Менделеева.

Abstract. In this article, special attention should be paid to the formation of students' ability to look at nature from a materialistic point of view, to educate students to use chemical experimentation, which is one of the means of scientific knowledge, to teach students chemistry. to increase students' interest in learning, to teach students to search and learn independently, to involve students in socially useful work. To explain the importance of chemistry in our lives, to get acquainted with the periodic law of elements and the periodic table. methods of organization are described.

Keywords: pedagogical technology, chemical experiment, periodic law, element, periodic table

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan boshlab, malakali, yetuk mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyoj keskin ortganligining guvohi bo‘lib turibmiz. Maktabdan boshlab mustaqil fikrlovchi yigit-qizlarni tarbiyalash shu kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Yosh avlod ma‘lum bilimlar yig‘indisini bilibgina qolmay, mustaqil davlat quruvchiga xos ma‘naviyat va ma‘rifat egasi bo‘lib, o‘zining mehnatga munosabati va xulq atvori hammaga havas qildiradigan bo‘lishi kerak. Bizning mamlakatda o‘qituvchiga, yosh avlodni tarbiyasiga katta imtiyozlar berilmoqda.

O'qituvchi-mukamal shakllangan kimyo fani bo'yicha mutaxassis bo'lishi kerak. U kimyo fani, kimyoviy bilimlar va amaliy uslublardan tashqari bolalarning yoshiga qarab psixologiyasini bilish kerak. U oldindan bilim berishning hamma bosqichlarini amalga oshirish uslublarini mukammal egallashi kerak. O'zi dars beradigan fanning didaktik asoslarini bilib, bilimni berish umumiy uslublarini bolalar yoshlarini hisobga berib, o'zining hayotiy tajribasiga asoslanib bilimni yetkazishi kerak.

O'qituvchi o'zining bilimini hamma vaqt to'xtamay oshirib borishi shart, ya'ni pedagogik texnologiyalarini egallashi, o'quv jarayoni mukammallashtirishga harakat qilishi kerak. Chunki o'qituvchi o'z izlanishlarida to'xtab qolsa, ertasiga u shablon qotgan fikrlab qoladi va yuqori xavas qiladigan darajadagi insonlar orasidan chiqib qoladi va o'quvchilar orasida unga nisbatan hurmat kamayadi, bolalar unga taqlid qila boshlashadi. Har bir o'qituvchi boshqalar tajribalarini quruq nusxa qilmasdan, o'zining tajribasi bilan to'ldirishi kerak va shunda o'quv jarayoni mukammalashadi, chunki har bir inson uziga xos uslub va unga xos shaxsiy xislatlarga ega.

Kimyo o'qitish uslublari ma'lum tartibda o'rganiladi. Avval o'qish jarayonining asosiy vazifalari qarab chiqiladi. Keyin o'qish jarayonini tashkil etish uslublari, o'qitish qurollari, shakli va o'qituvchi mehnatini ilmiy tashkil etish uslublari qarab chiqiladi. Kimyo o'qitish uslublari faqat ma'ruzalar orqali yetkazilmaydi, o'quvchilar tajribalar ko'rsatish uslublarini bilishi, darslarni rejalashtirishni, kimyoviy masalalarni yechish uslublarini, dars berish shakllarini va boshqalarni bilishi kerak. Shu sababli ular nazorat ishlari bajarishi, dars amaliyotida mustaqil ishlashi kerak. Uslublarni o'rgatayotganda maktab, akademik litsey, kasb hunar kolledjlarga ekskursiyalar qilish kerak. Maxsus kurslar, maxsus kurslardan amaliyotlar ham tashkil etish katta ahamiyatga ega. Kimyo metodikasi, boshqa o'quv predmetlari o'qitish metodikasi kabi, asl mohiyati bilan olganda, uchta asosiy masalani:

- ta'lim-tarbiyaviy ishlarning maqsadi va vazifalarini;

- bu ishning mazmuni;

- o'quvchilarni ma'lumotli qilish va tarbiyalash protsessining xarakterini hal qilib beradi.

Kimyo fanining xulosalari hayot bilan chambarchas bog'liq holda bo'lishini va falsafali talqin qilishini talab qiladi. Kimyo o'qitish o'quvchilarda asta-sekin kimyoviy dunyoqarash hosil qilishi kerak. Kimyo o'qituvchisining vazifasi:

- kelajagi buyuk mustaqil O'zbekistonimiz uchun o'quvchilarni hozirgi zamon kimyo fani asoslarini ongli ravishda va puxta o'zlashtirishga erishishi;

- o'quvchilarni kimyoning atrofdagi tabiatni izohlab berish va undan foydalanish uchun zarur bo'lgan ilmiy asoslari bilan tanishtirish;

- o'quvchilarda tabiatga to'g'ri, materialistik nuqtai nazardan qarash xususiyatlarini hosil qilishga alohida e'tibor berish;

- o'quvchilarni ilmiy bilishning vositalaridan biri bo'lgan kimyoviy eksperimentdan foydalana oladigan qilib tarbiyalash;

- o'quvchilarni mehnatga o'rgatish-ularni kelgusi amaliy faoliyatga tayyorlash zarurdir;

- o'quvchilarni kimyo faniga nisbatan qiziqishlarini yanada orttirish;

- o'quvchilarni mustaqil ravishda izlanuvchanlikka va bilim olishga o'rgatish;

- o'quvchilarda kundalik turmushda, hayotda bo'ladigan o'quv va malakalarini hosil qilish;

- o'quvchilarning qo'lidan keladigan ijtimoiy foydali ishga jalb qilish;

- kimyo fanining hayotimizdagi ahamiyatini tushuntirish;

- jismoniy baquvvat, aqlan yetuk insonlar darajasiga etqazish;

- elementlar davriy qonuni va davriy sistemasi bilan konkret tanishish kimyo kursining asosiy mazmunini tashkil etadi.

Fan va texnikaning rivojlanishi o'quvchilarni bilimlar oqimiga va voqealar to'liqliniga bo'lgan qiziqishini kuchaytirmoqda. Bugungi kun nuqtai-nazaridan qaraydigan bo'lsak, o'quvchilar bilim faoliyati yuqori, aqliy faoliyati yaxshi va mustaqil fikrlay olishi zarur.

O'quvchilardagi bunday xislatlarni maktab o'qituvchilari rivojlantirib boradilar. Mustaqil yurtimiz ravnaqi uchun, kelajak avlodimiz uchun bunday sharaflilik bilan ishlash har bir pedagogning burchi hisoblanadi. Bunday mas'uliyatli ishni hal etish o'quvchilarni chuqur va mustahkam bilimlar bilan qurollantirish, fanga qiziqtirish, mustaqil ishlash va fikrlashga qaratishni

uslubiga bog'liq. Har qanday mutaxassis o'z ishi metodikasiga qanchalik e'tibor bersa, u shunchalik katta natijalarga erishadi. O'qituvchi ishining asosiy o'qitish metodikasi o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash metodikasidir.

UDC 378.146

THE REVIEW OF ASSESSING TEACHING

T.U. Muhamadiyev, o'qituvchi, Termiz Davlat Universiteti, Termiz

G.X. Farmonov, o'qituvchi, Termiz Davlat Universiteti, Termiz

Annotatsiya. *O'qitish - bu san'at. Har bir o'qituvchi o'z talabalariga ta'lim berishning o'ziga xos usuliga ega bo'lishi kerak. Yozuvchining fikricha, yaxshi o'qitish jarayoniga ko'ra o'qituvchining e'tiqodi bir-biridan farq qilishi kerak. Xuddi shu usul turli o'qituvchilar tomonidan qo'llanilayotganga o'xshaydi, ehtimol natija bir xil bo'lmaydi yoki ehtimol, haqiqatan ham boshqacha bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *O'qitish, o'rganish, baholash, talabalar.*

Аннотация. *Преподавание — это искусство. У каждого учителя должен быть свой собственный способ учить своих учеников. Убеждение писателя в том, что убеждения учителя в отношении хорошего процесса преподавания и обучения должны отличаться друг от друга. Похоже, что один и тот же метод используется другим учителем, возможно, результат будет не таким же или, возможно, будет действительно другим.*

Ключевые слова: *преподавание, обучение, оценивание, студенты.*

Abstract. *Teaching is an art. Every single teacher they must have their own way to teach their students. The writer belief that the belief of teacher according good teaching-learning process must be different one to other. Seems like a same method being used by different teacher perhaps the result will not same or perhaps will be really different.*

Keywords: *Teaching, learning, assessing, students.*

Introduction. There are a lot of theory that an English teacher can take as a method or technique to teach the students. The way to teach is very divers. We cannot claim our way to teach is the best or we cannot claim that one theory is the best. All of method or all of theory and all of teaching learning process must not be perfect. The theory must have strengthened and weaknesses. And we as the teacher should know that we are not perfect and in teaching process we must have a lot of weaknesses. Base on that we as teacher should learn again and again to develop knowledge and skill that we have. As an English teacher particularly, we need to learn from the expert. This is because to teach English is not easy so we need the lightens from the expert so we will be able to teach our student more accurate and more effective. If we follow experts' judgments the teaching learning process will be better because theory that has been found by an expert must had been test and to find the theory an expert must have made detailed research. So, in this case the author belief that as the teacher we need to make our evaluation about teaching learning process that we have made. To make a reflection, based on that we know our strengthen and our weaknesses so we can make some evaluation to make our technique and skill better. In this article the writer would like to make summarize about assessing teaching from international journal and the writer hopes this article will have benefit for all reader.

1. **Shaukat Ali Raza, Syed Abir Hassan Naqvi and Ahmed Sohail Lodhi (2011)**

The title of their research is Assessing Need for Teaching Development of Faculty at University of Pakistan: A Students' Perspective. This study explored the perceptions of students about the need for teaching development of faculty at Pakistani University. The first research question was posed to explore the need for teaching development of faculty at university of Pakistan. The second research question addressed the variation of degree on need for teaching development of faculty as perceived by students. The third research question was about the difference of opinion among the respondents in respect of their background variables. A spectrum of 670 students from 67 departments of 33 faculties of 15 public sector university constituted the sample. Data were collected through self-

constructed questionnaire. Principal component factor analysis generated three factors namely art of teaching, science of teaching and sociology of teaching for which mean scores, alpha coefficients and correlation were calculated. One sample t-test, independent sample t-test and one-way ANOVA were employed for significance and variance analysis. Respondent profile revealed that in gender category males were 385(57%), and female were 285(43%). The discipline spread was found as engineering 41(06%), social sciences 300(45%), physical sciences 118(18%), business 79(12%), languages 68(10%) and agriculture 64 (09%). Degree program distribution of respondents was found as graduate 108(16%). Master 507(76%). M Phil 36 (05%) and PhD 19(03%). The finding reveals that students from most of the sample universities of Pakistan seem to be dissatisfied regarding art, science and sociology of teaching of their teachers. Teaching is composed of sociology, art and science. The behavior of teachers in and outside the class; feed-back patterns of teachers and teachers-students relationship all matter in the development of students. Sociology of teaching, art of teaching and science of teaching respectively are not found as excellent and students of Pakistani universities are not fully satisfied as they pointed out a high degree of need for development of faculty in these areas. For the purpose of comparison, sociology of teaching of teaching was found as the weakest area of university teaching whereas art and science of teaching respectively were relatively at better positions.

2. Maria A. Wamsley, MD, Katherine A. Julian, and Joyce E. Wipf, MD (2004)

The title of their research is A literature Review of “Resident-as- Teacher” Curricula Do Teaching Courses Make a Difference. The object of this research is to examine the evaluation methods of resident teaching courses and to estimate the effectiveness of these teaching courses. The research questions of this research are what methods have been used in evaluating the evocativeness of resident teaching courses. What is the estimate of the effectiveness of resident teaching courses? The method that has been used in this research is the literature using the PubMed MESH terms internships and residency and teaching. The results of this research are like this Five uncontrolled pre-post studies used resident self –reported teaching skill/behaviors as outcome measure; all reported some improvement in self-reported skills. Three uncontrolled pre-post studies examined live or videotaped resident teaching encounters and all revealed improvement in some teaching skills. One uncontrolled trial and three nonrandomized controlled trials used learners’ evaluations of resident teaching behaviors as outcomes and all revealed an improvement in ratings of resident teaching curricula are included in this review. One study did not show any quantitative benefits of resident teaching evaluations before and after course participation showed conflicting results. One study noted improvements in resident teaching skills assessed through videotape analysis. In conclusions, resident teaching courses improve resident self-assessed teaching behaviors and teaching confidence. Teaching courses was linked to improved student evaluations. Further studies must be completed to educate the best format, length, timing, and content of resident teaching courses and to determine whether they have an effect on learner performance.

3. Cornella R.M.G., Fluit, MD, Richard Grof, PhD and Michel Wensing, PhD. (2010)

The title of their research is Assessing the Quality of Clinical Teachers; A Systematic Review of Content and Quality of Questionnaires for Assessing Clinical Teachers. The objectives of this research are to systematically review the content, validity and aims of questionnaires used to assess clinical teachers. The data sources are MEDLINE, EMBASE, PsycINFO and ERIC from 1976 up to March 2010. As the methods, the searches revealed 54 papers on 32 instruments. Data from these papers were documented by independent researchers, using a structured format that included content of the instrument and its setting. The results of this research have revealed that aspects covered by the instruments predominantly concerned they use of teaching strategies (included in 30 instruments), supporter role (29), role modeling (27) and feedback (26). Providing opportunities for clinical; learning activities was included in 13 instruments. Most studies referred to literature on good clinical teaching, although they failed to provide a clear description of what constitutes a good clinical teacher. Instrument length varied from 1 to 58 items. Except for two instruments, all had to be completed by clerks/ residents. Instruments served to provide formative feedback (instruments) but

were also used for resource allocation, promotion, and annual performance review (14 instruments). All but two studies reported on internal consistency and reliability; other aspects of validity were examined less frequently. As conclusions, no instrument covered all relevant aspects of clinical teaching comprehensively. Validation of the instruments was often limited to assessment of internal consistency and reliability. Available instruments for assessing clinical teachers should be used carefully, especially for consequential decisions. There is a need for more valid comprehensive instruments.

4. Amy J. Warner

The title of her research is Quantitative and Qualitative Assessments of the Impact of Linguistic Theory on in formation Science. This research has investigated the relationship between linguistics and information science. Overall, this study explored both the extent and nature of the contributions of linguistic theory to information sciences research from 1950 to 1984. More specifically, it attempted to provide both an indication and a measure of the use of linguistic theory cited sources within a body of information science subject literature through both quantitative and qualitative an analysis of those cited sources. In order to address the questions previously raised, a citation analysis was performed as follows. First of all, the CITING (information science) literature was identified as all full-length articles in a portion of the information science serial literature. Second, the CITED (linguistic theory) literature was identified and extracted from the bibliographies and footnotes of the citing information science article. Thirty, each citation to linguistic theory was identified as belonging to a particular branch of linguistic. Forth, each citation to linguistic theory was examined in its citing context and classified in a qualitative manner. The results of this study suggest, through citation analysis, that linguistic theory may not have been widely exploited by information science researchers. However, although the overall frequency of citation was quite small, further data analysis revealed citation patterns and practices which allowed some reasons to be suggested for the possible under exploitation of linguistic theory by information science research. It was then suggested that linguistic theory is widening its domain of inquiry; that information scientists may be unaware of this fact; and that it is therefore premature to conclude that linguistic theory is only of limited use to information science.

5. John J. Chiodo

The title of this research is Students Perceptions of Teaching; Assessing Their Mental Images of Teaching Social Studies. This research tried to attempt to assess the ideas and beliefs of pre- service students entering a social studies education program. Using drawing and written statements, the authors have developed an evaluation instrument that assesses pre-service social studies student 'beliefs regarding instruction in social studies. Fifty-two secondary pre-service social studies teachers tool part in a study which explored the use of evaluations instrument. We see the use of instrument as a way for pre-service students to reflect on their personal beliefs about teaching social studies and also help faculty with understanding how their student's attitudes and beliefs coincide with their instructional approach. The result of this study has shown that The Draw a Social Studies Teacher Evaluation analyzed students 'drawings and written comments related to their perceptions of themselves teaching social studies. An analysis was conducted in three areas: and the teaching environments.

Conclusion. Base on the data that the writer has summarized the writer conclude that there are a lot of theory related to teaching assessment. According to the writer different country they have different theory. I think this is because the students from different country they must be different. And according theory that the writer has understood the theory of teaching always growing every year. So, theory that has been popular being studied in this time next year's perhaps will not be popular again and really possible being substituted with new theory. So as the teacher we have to be more dynamic and always follow the information because the information has been running so fast in this time. Sophisticated technology has changed the society, has changed the students and as the teacher we have to develop our skill to teach our students because the students in this time are different with the students in past. And the students in future will be different also. So, we as the teacher should always study to be better and better.

REFERENCES:

1. Austin, JI. 1962. How to Mod things with words. Oxford: Oxford University Press.
2. Grundy, Peter.2008. Doing Pragmatic. London
3. Muhamadiyev T. U. The impoliteness strategies finding in internet user // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2020, pp. 61-64.
4. Muhamadiyev, T. U. (2020). The impoliteness strategies found in Ron Clark // Актуальные научные исследования в современном мире, (11-12), 32-36.
5. Gerasimova, S. S. (2020). The analysis of animal idioms in different languages by translating strategies// Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (6), 59-61.
6. Хасанова, К. Б. (2018). Проблемы и преимущества преподавания литературы в классах// Гуманитарный трактат, (37), 49-50.
7. Mukhamadiev, T., Wijayanto, A., & Hikmat, M. H. (2018). *The Impoliteness Strategies in Press Conference of Floyd Mayweather And Conor McGregor* (Doctoral dissertation, Universitas Muhammadiyah Surakarta).
8. Mukhamadiev, T. (2021). Feminist analysis of Qaisra Shehraz's novel the holy women. *InterConf*.
9. Mukhamadiev, T. (2021). Psychological approach of the super ego of Harry Potter in the Harry Potter and philosopher of stone. *InterConf*.
10. Farmanov, G. (2021). Formal style in documents' writing. *InterConf*.
11. Farmanov, G. X. (2020). The importance of using games in teaching english to young children. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (11-12), 11-13.
12. Мадалов, Н. Э. (2021). Использование видов нетрадиционных лекций для повышения языковых навыков взрослого обучаемого. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (5-8), 197-203.

UDC 371

**PEDAGOGICAL TECHNIQUES, METHODS AND TOOLS USED IN THE
DEVELOPMENT OF THE WORLD'S NATIONAL LANDSCAPE**

M. Muqimov, Lecturer, Pedagogical institute of Termez state university, Termez

Annotatsiya. Ko'pmillatli Vatanimiz uchun yosh avlodni insonga, uning millati va irqiy mansubligidan qat'i nazar, hurmat ruhida tarbiyalash masalalari davlatni mustahkamlash va mustahkamlash kontekstida ko'rib chiqiladi. Milliy ta'lim-tarbiya ta'limoti ta'limning strategik maqsadlarini jamiyatdagi ma'naviy inqirozdan chiqish muammosi, milliy madaniyatni asrab-avaylash, tarqatish va rivojlantirish, bolalar o'rtasida millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish bilan chambarchas bog'laydi.

Kalit so'zlar: o'simlik va hayvonot dunyosi, o'zaro hissiy yordam, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, hikoya chizig'i, yorqin tasvir.

Аннотация. Для нашей многонациональной Родины вопросы воспитания подрастающего поколения в духе уважения к человеку, независимо от его этнической и расовой принадлежности, рассматриваются в контексте укрепления и консолидации государства. Национальная доктрина образования тесно связывает стратегические цели образования с проблемой преодоления духовного кризиса в обществе, с сохранением, распространением и развитием национальной культуры, формированием культуры межнационального общения детей.

Ключевые слова: флора и фауна, взаимная эмоциональная поддержка, личностно-ориентированный подход, сюжетная линия, яркие образы.

Abstract. For our multinational homeland, issues relating to the education of the rising generation in respect for human beings, regardless of their ethnic or racial identity, are considered in the context of the strengthening and consolidation of the State. The national education doctrine links the strategic aims of education closely with the problem of overcoming the spiritual crisis in society, with the preservation, dissemination and development of national culture and with the development of a culture of inter-ethnic communication among children.

Key words: flora and fauna, mutual emotional support, person-centered approach, storyline, vivid imagery.

Multicultural education means educating a child in the culture of the peoples of the region in which he or she lives, giving priority to the culture of his or her nationality.

The ethnopedagogical orientation of the educational process makes it possible, on the one hand, to preserve and develop an ethnocultural identity and shape an ethnic identity and, on the other, to cultivate a respectful attitude to the people around and strengthen Uzbek society.

Since preschool age is the period when the basis of personal culture begins to form, it is the most favorable time for developing interest and respect for a child's native culture, accepting the diversity and specificity of ethnic cultures, fostering a benevolent attitude towards people regardless of their ethnicity.

Modern approaches to preschool education require the creation of conditions for the introduction of national values, the history of the native land, and an orientation towards a dialogue between the cultures of ethnic groups in a pedagogically multinational preschool. Familiarity with the home country and the sights of the region, love of the home, pride in one's people, a feeling of inseparability from the surrounding world, and a desire to preserve and augment the riches of the native land - all these ideas must be formed in preschool years, when the foundations of a child's value attitude towards the world are laid.

Children's multicultural education is conducted in three areas:

- Informational saturation (providing knowledge about the traditions, customs of different nations, the specificity of their cultures and values, etc.)
- emotional impact (during the first direction of "informational saturation" it is important to evoke a response in the child's soul and "stir up" his/her feelings)
- behavioral norms (the knowledge that a child has acquired about the norms of relations between peoples and rules of etiquette must be necessarily reinforced in his or her own behavior).

Including the following tasks:

- fostering a caring attitude towards nature and all living things;
- Fostering in children love and attachment to their family, home, kindergarten, town and country
- Fostering respect for work
- Development of an interest in traditions and customs
- Establishment of elementary knowledge of human rights
- Increasing awareness of the native land;
- The formation of tolerance and a sense of respect for other peoples and their traditions.

For the harmonious inclusion of the process of transmission of ethno-cultural heritage into the system of mastering of universal moral, ethical and cultural values by an individual, the creation of a corner of regional studies in the group became necessary. As the children master the material, the corner is replenished and updated with new material. Children are offered illustrations of fairy tales of the Uzbek peoples and Uzbek legends, dolls dressed up in Uzbek national costumes, folk toys, and photographs of the flora and fauna of Uzbekistan.

In drawing a child's attention to the picturesque landscapes of Uzbekistan and the flora and fauna, we cultivate in children a love for the native land, a desire to protect and defend it, a patriotic attitude and a moral and aesthetic concern for the surrounding world.

Pedagogical techniques for introducing preschool children to folklore and the development of moral feelings are based on the following approaches:

- Involvement of children in a variety of activities (specially organized communication, educational and cognitive, theatrical, motor activities, graphic, decorative and applied);
- Integration of different types of arts (music, dance, folklore, drama) based on different folklore genres;
- Use of interaction in the system "teacher-child-parents";
- Implementation of educational work based on folk culture;

The main directions of work with parents: the establishment of partner relations with the family of every child, joining efforts for the development and education of children; creation of an atmosphere of common interests, mutual emotional support and interpenetration of each other's problems; activation and enrichment of the educational skills of parents, support of their confidence in their own pedagogical capabilities.

I pay special attention to the person-centered approach in upbringing, to the development of creative initiatives, individual qualities and abilities of children. My professional skills are aimed at versatile development and maintaining the mental health of children. In my work I use modern health saving technologies, which are a prerequisite for the intellectual, creative, and moral development of children. Only a healthy child enjoys all kinds of activities, is cheerful, optimistic and open in his communication with his peers and teachers. This is the key to the successful development of all spheres of the personality, all its properties and qualities.

Priority is given to dialogue forms of communication, the method of pedagogical situations, encouraging self-education, creating conditions for personal development and education: role-playing games, various excursions, walks, competitions, quizzes.

Pre-school is a period of play. Play has a developmental influence on children. In order to familiarize children with nature, Uzbekistan uses both verbal and didactic games, drama and role-playing games, and movement games. The alternation of such games and actual walks shapes a conscious and correct attitude to the forest and its inhabitants and to the native land. Children's sports games play an important role in the development of a physically developed personality.

In my pedagogical practice I widely use information and computer technology: creating and presenting multimedia presentations and searching for information on the Internet to create collections of information sources on various topics. These classes allow the integration of audiovisual information presented in a variety of forms (video film, animation, slides, music), activating children's attention through the possibility of demonstrating phenomena and objects in dynamics. The computer helps to diversify the illustrative material in the selection of visual material for the lessons and festivals.

Compared to traditional forms of education for pre-school children, the computer has a number of advantages:

- Presenting information on a computer screen in a playful way arouses children's interest;
- It provides a new type of information that preschoolers can understand;
- Motion, sound, animation attracts attention for a long time;

The development of cognitive interests of preschool children is one of the current problems of pedagogy, designed to educate a person capable of self-development and self-improvement. Experimentation is the leading type of activity in both the early childhood and older preschool years. In the course of experimentation, the child learns about the object. In practical activity, the child carries out and performs a cognitive, orientation and research function, creating conditions in which the content of the object is revealed.

Modern pedagogical technologies, project methods, interactive interaction, and the use of new information technologies help to implement a learner-centered approach to children, providing for individualization and differentiation of the pedagogical process, taking into account their abilities and level of development. Today, the focus is on the child, his or her personality, unique inner world. Therefore, the main goal of the modern educator is to choose methods and forms of the educational process that best suit the goal of personal development.

Native culture has to become an integral part of each person's soul, the beginning that generates national identity. Therefore, I have a professional responsibility for the spiritual and moral education of children and educating parents on this topic. I can only work successfully in this direction if I am constantly increasing my pedagogical level of education. The most interesting and informative events in our kindergarten are those in which every teacher has an opportunity to take part in creative problem solving. These are round tables, training sessions, workshops, rings, etc. The teaching staff study the history and culture of the native land, local folklore, works of folk artists, painters, poets and the culture of other peoples around the world.

By introducing children to the culture of their people, we instill pride and respect for the land in which we live. Therefore, they need to know and study the culture of their ancestors. All this will help them in the future to respect and be interested in the cultural traditions of other peoples. The moral and patriotic education of children is thus one of the main tasks of pre-school education establishments.

REFERENCES:

1. www.ziyonet.uz
2. www.lexicology.com

UO'K 808.5

SHEKSPIR IJODI KONSEPSIYASI VA ADABIY JARAYON**S.B. Namozova, o'qituvchi, Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar institute, Qarshi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada qariyb to'rt asr o'tgach, Shekspirning shaxsiyati shahar aholisi va tarixchilar uchun sir bo'lib qolmoqda. buyuk dramaturg emas, balki, o'zining eng yaxshi ijodlarini yaratishga ilhomlantirgan kishi edi. Axir, u o'zining eng chiroyli sonetlarini butun dunyoga tadbiiq qildi. Shuningdek, maqolada dramaturgning jahon miqiyosidagi mavqe haqida so'z boradi.

Kalit so'z: renessans, roman, sonet, teatr, jamiyat tuzilmasi, uyg'onish davri, dramaturgiya.

Аннотация. Почти четыре столетия спустя в этой статье личность Шекспира остается загадкой для жителей города и историков. не великий драматург, но именно он вдохновлял на создание своих лучших творений. Ведь свои самые красивые сонеты он распространял по всему миру. Также в статье будет рассказано о мировом положении драматурга.

Ключевые слово: Ренессанс, Роман, сонет, театр, структура общества, Ренессанс, драматургия.

Abstract. in this article, nearly four centuries later, Shekspir's personality remains a mystery to residents and historians of the city. it was not the great playwright, but the one who inspired him to create his best creations. After all, he introduced his most beautiful sonets to the whole world. Also in the article we will talk about the World position of the playwright.

Key word: Renaissance, novel, sonnet, theater, structure of society, period of awakening, dramaturgy.

Renessans so'zi fransuzcha so'z bo'lib o'rta asrlarda G'arbiy Yevropa adabiyoti va san'atdagi buyuk o'zgarishlar yuz bergan davri desa bo'ladi. Ushbu davr XIV asrning 2 choragidan boshlanib, XVII asrgacha davom etadi. Renessans ilm-fan, madaniyat va san'atda o'zini namoyon qildi. Ayni payda uyg'onish davri ijodkorlari yaratgan asarlarda antik adabiyot an'analari realistik elementlar bilan uyg'unlashadi. Bu zamin kishisi hayotidan olingan vaziyatlar, hayotiy obrazlar, insoniy kechinmalarning tabiiy ko'rinishlarda ko'zga tashlanadi. Ingliz Uyg'oniy davri adabiyoti uch bosqichga ajratiladi. Dastlabki bosqich XV asrning oxirlari va XVI asrning 60-70-yillarini o'z ichiga oladi, ikkinchi bosqich Shekspir ijodi davri deb ham atash mumkin, bu davr XVI asr oxirlaridan XVII asrning boshlaridagi ya'ni Shekspir o'limigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Uchunchi bosqich XVII asr boshlaridan shu asrning 40-yillarigacha davom etadi. Aynan shu yillar teatrlar yopila boshlab, Uyg'onish davri g'oyalari tanazzulga yuz tuta boshlaydi. Uyg'onish davrining Ispaniyadagi ilk asari F.Roxasning "Selestina"si hisoblansa, Yevropada Uyg'onish davriga yakun yasagan asar Servantesning "Don Kixot" romani bo'ldi. Uyg'onish davriadabiyoti rivojiga katta hissa qo'shgan buyuk yozuvchilar - Shekspir va Servantesdir. Shekspir jahon dramaturgiyasida alohida bosqich yasagan bo'lsa, Servantes ijodi realistik roman janrining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Shekspir ijodiesa G'arbdagi Uyg'onish adabiyotining eng yuqori chuqqisi hisoblanadi. Shekspir haqida yuzlab kitoblar yozilgan, ko'plab shekspirshunoslar yetishib chiqqan, uning ijodi turli, ziddiyatli fikr-mulohazalar uyg'otgan. Gyote o'z asrlaridan birida Shekspir ijodining haqqoniyligi haqida so'zlab, koinot kengligi va ummon teranligidagi ma'no, hayrat, hayajon va baland ovoz bilan aytgan edi. Shekspirning buyuk ruhiyatiga jon baxsh etgan narsa real olamning o'zi bo'lib. Dramaturg asarlarining asosini haqiqat va chin hayotiyarguzashtlar tashkil etadi, shuning uchun uning barcha asarlari nihoyyatda haqqoniy va kuchli bo'lib butkul orginallikdan iboratdir. Shekspir buyuk o'zgarishlarning Renessans ayni paytda shiddatli shakllanish davrida ijod etdi.

Uilyam Shekspir adabiyot olamida universal maqomga erishdi, buni uning dunyo miqyosida tarjima qilingan va milliy va xalqaro darajadagi sifati va o'z mavqeini yo'qotmagan asarlari orqali ko'rish mumkin. Shekspir hozirgi zamonaviy dunyoni ham tavsiflovchi asosiy mavzular bo'lgan

mavzular va personajlardan foydalangan holda o'z asarlarini abadiylashtirgan dunyo miqiyosidagi noyob yozuvchilardan biri hisoblanadi.

Shekspirning adabiy faoliyati 22 yil davom etgan bo'lib, uning 12 yili eng samarali davrlar bo'lgan. U badiiy jihatdan eng yuksak tragediyalarni yaratdi. Shekspir yaratgan obrazlarda insonning tabiiy holati, orzu-istaklari, ishqiy-muhabbati yorqin aks etgan. Shekspir realistik metodining o'ziga xos xususiyati shundaki, u xarakterlarni nihoyatda tiniq qilib yartgan.

Buni uning hali ham ingliz adabiyotida milliy va xalqaro darajada o'z sifati va mavqeini yo'qotmagan dunyo bo'ylab taqdim etilgan va tarjima qilingan asarlari orqali ko'rishimiz mumkin. 16-dan 17chi, 18chi, 19chi va 20chi asrlarda Shekspirning obro'si pasaymadi. "Shekspir, ko'plab oldingi dramaturglardan farqli o'laroq, zamonaviy va Elizabeta davrida o'ynash uchun juda yuqori ko'rsatkich o'rnatdi, inqilob va bugungi kunda foydalanadigan ko'plab umumiy atamalar va iboralar uchun vositachi bo'ldi..." Shakespeare butun dunyodagi yagona dramaturg bo'lib, uning asarlari estetik sifatini yo'qotmagan. Shunday qilib, bu Shekspir ingliz adabiyotida inqilob qildi, ya'ni inqilobchilar o'z mamlakatlarining mustaqilligi uchun qilgan nomini abadiylashtirishga olib keldi. Shekspir tadqiqotlar, tarjimalari uchun eshikni ochdi. Shekspir asarlari toboro ommaviylasha bordi, Angliya mamlakatlaridan tashqariga yoyila boshladi va dunyoning har bir burchagigacha yetib bordi. Ular Afrika, Markaziy va Janubiy Amerika va Osiyo mamlakatlarida, uning pyesalari tarjima qilinib, betakror usullarda ijro etildi. Shekspir asrlar davomida ingliz tili va adabiyotini Buyuk Britaniyadan tashqarida ham dunyoga targ'ib qilishda eng kata hissa qo'shgan yozuvchi hisoblanadi. Ko'zga ko'ringan yozuvchilar, Uilyam Shekspirning adabiy asarlaridan ta'sirlangan. Teatr repertuarida uning asarlari, xususan, asl va tarjimasidagi pyesalari doimiy ustunlik qilib kelmoqda. Adabiy asarlar zamonaviy jamiyatni aks ettiradi, ammo ozchilik saqlanib qoladi va universallik va abadiylikni qo'lga kiritadi. Dunyo bo'ylab turli mamlakatlar Shekspir asarlari ilhom manbai sifatida qabul qilinadi. Shunday qilib, ular Shekspirni o'zlarining madaniy, psixologik va shaxsiy qarashlari va an'alarini o'z ichiga olgan "Shekspir" ni yaratishga moslashtirdilar. Boshqacha aytganda, Shekspir butun dunyoda o'zlashtirildi. Har bir mamlakatda hind, xitoy, rus, nemis, frantsuz yoki arab Shekspir kabi o'ziga xos "Shekspir"lari bor. Shekspirning do'sti, qalamkash iliq tanqidchi Ben Jonson "u faqat o'z davridagina emas, balki hamma davrlarga taaluqli", deb bashorat qilgan edi, asrlar o'tishi jamiyat tuzumidagi o'zgarishlar, inqiloblar, fan texnika revolyutsiyalari, kosmos sirlariga kirib borish va insonga xizmat qildirish kabi insoniyat hayotidagi o'zgarishlarga qaramay, Shekspir zamonaviylikni yo'qotmadi. Shekspir ijodiy faoliyati yigirma yil davom etgan bo'lsa ham, eng samarali davr hisoblanadi. Gumanistik g'oyalarning qizg'in targ'ibotchisi Shekspir kishining tabiiy haloati, istak-orzulari, ishq-muhabbatini aks ettirgan yorqin obrazlar yaratdi. Shekspir ijodi ingliz tili leksikonidagi juda faol ishlatiladigan 20-25 mingdan ziyod so'zni qamrab oladi. Bu ijod qanday muhtasham salohiyatga ega bo'lgan aqlu tafakkur ila yaratilganini quyidagi birgina taqqosdanoq bilib olsa bo'ladi – olimlarning hisob-kitoblariga qaraganda, unga zamondosh bo'lgan ulug' faylasuf Frensis Bekon asarlarida ishlatilgan so'zlar 9-10 mingta birlikni tashkil etar ekan. Vaholanki, hozirgi kunda eng savodli ingliz kishisining ham kundalik turmushda ishlatadigan so'z boyliklari (leksikoni) – to'rt mingta so'zdan nariga o'tmaydi. Dunyoning eng muhtasham lisoniy loyihalaridan biri – "Oksford lug'ati" xodimlari Shekspirning ingliz tili leksikoniga uch ming ikki yuzta yangi so'z qo'shganligini ibrat qilib ko'rsatadilar. Bu esa dramaturgga zamondosh bo'lgan barcha adiblarni birga qo'shib hisoblaganda ham Shekspir ijodichilik boy va rang-barang emasligidan darak beradi. Xullas, Shekspir ismli daho ijod qilib o'tmaganida edi, ingliz tili dunyo tillari orasida bugungidek ilg'or mavqega erisha olarmidi-yo'qmi, degan xayollarga ham boradi, kishi. Ularning barchasi bizni son-sanoqsiz jihatdan boyitadi. Shekspirning do'sti qalamkash va ilk tanqidchisi Ben Jonson "u faqat o'z davrigagina emas balki hamma davrlarga taalluqli", deb bashorat qilgan edi. Asrlar o'tishi, jamiyat tuzimidagi o'zgarishlar, inqiloblar, fan, texnika inqiloblari, kosmos sirlariga kirib borish kashf etishiga qaramay, Shekspir ijodi o'z zamonaviylikni yo'qotmadi.

Shekspirning pyesalari qahramonlik, hukumat va urush kabi mavhum masalalar haqida fikr yuritishi mumkin: do'stlik va sevgi; bir-birini maftun qilish, shaxsiy va jamoat mas'uliyati; insoniyatning jamiyat va koinotga munosabati. Ular aql va hazil bilan to'la. Shekspirning g'ayrioddiy kuzatish va san'atga aylantirish qobiliyati bor edi, odamlarning g'alati va g'alati gaplari va o'zini tutishi

g'ayrioddiylikdan zavqlanish, aqlli javoblar va yorqin repartadan zavqlanish. Shekspir jinsiy aloqa haqida ham yozgan. Uning hazillari o'ziga xosdir. Uning pyesalari estetik zavq bag'ishlaydi, o'quvchilar va tomoshabinlar hayratini uyg'otadi, tafsilotlarning bir butunga bo'lgan munosabati, lisoniy mahorati va intellektual hayotiyiligi, hayotni qadrlashimizni oshiradigan tarzda bizni jalb qilish va zavqlantirish qobiliyatiga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jahon adabiyoti. Oliy o'qub yurtlari uchun o'quv qo'llanm. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent-2008 13-14 betlar
2. F.Sulaymonova Skekspir O'zbekistonda, Fan nashriyoti 1978yil 3-bet
3. O.Qayumov Vilyam Shekspir "Qizil O'zbekiston", Правда Восток" va "O'zbekiston surx" birlashgan nashriyoti Toshkent-1964 24-bet
4. F.Sulaymonova Skekspir O'zbekistonda, Fan nashriyoti 1978yil 3-bet
5. G.Salomov. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent-O'qituvchi-1983 yi; umumiy 232-bet.

UO'K 37.02

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDAGI PEDAGOGIKAGA OID TERMINLARNING TARJIMA QILISH TAMOYILLARI, MUAMMOLAR VA O'ZIGA XOS TEXNOLOGIYALARI

M.B. Nizomova, o'qituvchi, Qarshi davlat universiteti, Qarshi

Annotatsiya. *Og'zaki va yozma nutqni o'rgatishda an'anaviy tarzda o'quv parafrazasi muhim o'rin tutadi, chunki u nutq birligining (so'zlar, iboralar, bayonotlar) ma'nosini etkazish qobiliyatini shakllantiradi, boshqacha qilib aytganda, leksikni o'zlashtirish va faollashtirishga yordam beradi va grammatik material, fikrni cheklangan lingvistik vositalar bilan ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Perifrazadagi sof leksik vositalarga quyidagilar kiradi: tor (maxsus) tushunchalarni umumiyroq (umumiy) bilan almashtirish, notanish so'z va iboralarning ta'riflari, antonimizatsiya va sinonimizatsiyadir.*

Kalit so'zlar: *terminlarning etimologik komponentini, tarjima kompetentsiyasi, etimologik kompetentsiya, antonimizatsiya, sinonimizatsiya.*

Аннотация. *В обучении устной и письменной речи традиционно большую роль играет парафраз обучения, так как он формирует умение передавать смысл речевой единицы (слова, словосочетания, высказывания), иными словами, лексическая о. способствует гармонизации и активизировать, а грамматический материал развивает способность выразить мысль ограниченными языковыми средствами. К чисто лексическим средствам в перифразах относятся: замена узких (специальных) понятий более общими (общими), определения незнакомых слов и словосочетаний, антонимизация и синонимизация.*

Ключевые слова: *этимологическая составляющая терминов, переводческая компетенция, этимологическая компетенция, антонимизация, синонимизация.*

Abstract. *In the teaching of oral and written speech, traditionally the paraphrase of learning plays an important role because it forms the ability to convey the meaning of a speech unit (words, phrases, statements), in other words, the lexical o. helps to harmonize and activate, and grammatical material develops the ability to express thought with limited linguistic means. Pure lexical means in periphrasis include: substitution of narrow (special) concepts with more general (general), definitions of unfamiliar words and phrases, antonimization and synonymization.*

Keywords: *etymological component of terms, translation competence, etymological competence, antonimization, synonymization.*

Terminlarning etimologik komponentini hisobga olish asosida ilmiy matnlarni tarjima qilishni o'rganish jarayoni maxsus ishlab chiqilgan texnologiya – atamalarning etimologik komponentini hisobga olishga asoslangan analitik va tarjima texnologiyasini amalga oshirishda eng samarali bo'ladi. Bu texnologiya Ingliz va O'zbek tillardagi pedagogikaga oid terminlarni tarjima qilishda ham qo'llaniladi. Biz tarjimada uchraydigan texnologiya va kompetentsiyalarga nazar tashlasak. Avvalo tarjima kompetensiyasi va uning etimologik kompetensiyadan farqini ta'kidlash joizdir.

Tarjima kompetentsiyasi - bu fanga ixtisoslashgan kompetentsiyalarni (kognitiv, nutqiy, sotsial-madaniy, sotsiolingvistik, pragmatik, kompensatsion, diskursiv va informativ kompetentsiyalarni) shakllantirishda namoyon bo'ladigan yaxlit shaxsiy ta'lim bo'lib, unga ega bo'lish kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishga imkon beradi.

Etimologik kompetentsiya - ko'p qo'llaniladigan so'z va atamalarning kelib chiqishi, shuningdek, ularning funktsional xususiyatlari va asl ma'nosi to'g'risida olingan bilimlar asosida tarjimaning adekvatligini ta'minlash qobiliyati.

Ilmiy matnlarni atamalarning etimologik komponenti asosida tarjima qilishni o'rganish jarayonida kognitiv, nutqiy, sotsial-madaniy, sotsiolingvistik, pragmatik, kompensatsion, diskursiv, informativ va lingvistik kompetentsiyalarni o'z ichiga olgan professional tarjima kompetentsiyasi shakllanadi.

Lingvistik kompetentsiyaning bir qismi sifatida grammatik, imlo, orfoepik bilan bir qatorda tarjima kompetentsiyasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan etimologik kompetentsiyani ajratib ko'rsatamiz.

20-asrning 2-yarmida pedagogik adabiyotlarda paydo bo'lgan "*pedagogik texnologiya*" atamasi mahalliy olimlar tomonidan S.I. Arxangelskiy, M.V. Klarin, M.M. Levina, P.I. Pidkasi, V.A. Slastenin. Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogikada texnologiyalashtirishning kelib chiqishida A.S. Makarenko. Ta'lim texnologiyasini aniqlashda uchta asosiy yondashuv mavjud:

1) alohida belgilangan maqsadga erishishning shaxsiy texnikasi sifatida ushbu yondashuv vakillari oddiygina "metodologiya" tushunchasini "texnologiya" tushunchasi bilan almashtiradilar; 2) yaxlit pedagogik tizim sifatida; 3) berilgan maqsadga erishishning optimal usuli yoki tizimi sifatida, o'ziga xos algoritm sifatida [Pedagogika 2000].

V.V. Pikan texnologiyaning eng muhim xususiyatlarini ta'kidlaydi:

- texnologiya muayyan pedagogik g'oya uchun ishlab chiqilgan bo'lib, u muallifning ma'lum uslubi, falsafiy pozitsiyasiga asoslanadi. Shunday qilib, bilimlarni uzatish jarayoni texnologiyalari va shaxsni rivojlantirish texnologiyalarini ajratish mumkin;

- pedagogik harakatlar, operatsiyalar, aloqalarning texnologik zanjiri aniq kutilgan natija shakliga ega bo'lgan maqsadli sozlashlarga muvofiq qat'iy ravishda qurilgan;

- texnologiya o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'langan faoliyatini shartnoma asosida individuallashtirish va differensiallashtirish, insoniy va texnik imkoniyatlarni optimal amalga oshirish, dialogik muloqot tamoyillarini hisobga olgan holda ta'minlaydi;

- pedagogik texnologiya elementlari, bir tomondan, har qanday o'qituvchi tomonidan takrorlanuvchan bo'lishi, ikkinchi tomondan, rejalashtirilgan natijalarga erishishni kafolatlashi kerak;

- pedagogik texnologiyaning organik qismi ish faoliyatini o'lchash mezonlari, ko'rsatkichlari va vositalarini o'z ichiga olgan diagnostika jarayonlaridir [Pedagogika 2000].

Analitik va tarjima texnologiyasi texnologiyasini amalga oshirish jarayonida atamalarning etimologik komponenti asosida quyidagi bosqichlarni aniqladik:

1) tarjimadan oldingi (M.P. Brandes, V.I. Provotorov [Brandes, Provotorov 2001] tomonidan tasvirlangan matnning tarjimadan oldingi tahlili asosida); Ushbu bosqichda talabalar matnni o'qiydilar, ushbu matn tegishli bo'lgan ilmiy bilim sohasini tahlil qiladilar, ushbu turdagi matnning xarakterli xususiyatlarini tahlil qiladilar, ilmiy terminologiyani ajratib ko'rsatadilar, ushbu matnda uchraydigan atamalarning kelib chiqishini aniqlaydilar, morfemik ishlarni bajaradilar. atamani tahlil qilish, imkoniyatlarga ko'ra uning etimoni va asl ma'nosini aniqlashga harakat qilish, qo'shimcha ravishda uning funktsional va semantik yukini aniqlash;

2) tarjima bosqichi, bunda talabalar birinchi bosqichda olingan ma'lumotlarni hisobga olgan holda matnni tarjima qiladilar, ya'ni. matnda topilgan har bir atama uchun ekvivalentni tanlash jarayonida talabalar matnning etimologik tahlili natijalarini, shuningdek, ushbu turdagi matnning maqsadli va original tillardagi xususiyatlarini hisobga oladi; bu bosqichda tarjima transformatsiyalari amalga oshiriladi, ham leksik, ham grammatik, tarjima qarorlari qabul qilinadi;

3) tarjimadan keyingi bosqich, unda talabalar o'z faoliyati natijalarini baholaydilar, manba va tarjima matnining kommunikativ va pragmatik funktsiyalari bir xil yoki yo'qligini solishtiradilar,

tarjima qilingan tildagi atamalarning ekvivalentlari to'g'ri tanlanganmi va ko'pchilik. Muhimi, o'quvchining asl matnga munosabati o'quvchining matn-tarjimaga munosabati bilan mos keladimi.

Ta'kidlash joizki, ilmiy matnlarni atamalarning etimologik tarkibiy qismi asosida tarjima qilishni o'rgatish samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlab chiqilgan texnologiyalar maxsus kurs kursidagi o'qitish bosqichiga, shuningdek, ish bosqichiga qarab o'zgaradi. matn ustida. Ilmiy matnlarni so'zlarning etimologik xususiyatlariga asoslanib tarjima qilishni o'rganishning dastlabki bosqichlarida reproduktiv texnologiyalar, shu jumladan faktlar, hodisalarni idrok etish, ularni tushunish (aloqa o'rnatish, asosiy narsani ajratib ko'rsatish va boshqalar) ustunlik qiladi, bu esa tushunishga olib keladi. Zagvyazinskiy 2004].

Reproduktiv texnologiyalarga misol tariqasida ma'ruzalarni keltirish mumkin, ular davomida talabalar etimologiya, tarjimaning adekvatligi, ilmiy matnlarning xususiyatlari va turli tillarning atama tizimlari, lotin tilining zamonaviy atama tizimlarining shakllanishidagi o'rni bilan tanishadilar. Ma'ruza jarayonida etarli miqdordagi bilimlarni o'zlashtirgandan so'ng, shuningdek, ta'limning birinchi bosqichida (bakalavr darajasida) olingan bilimlarni faollashtirgandan so'ng, tanlov bosqichiga bog'liq bo'lgan samarali ta'lim texnologiyalariga o'tish amalga oshiriladi. matn ustida ishlash.

Tarjimadan oldingi bosqichda quyidagi *“Atamalarning etimologik komponentiga asoslangan analitik va tarjima”* texnologiyaga ajratib ko'rsatish mumkin:-Bu texnologiya filologiya fakulteti talabalarining tahliliy va lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ya'ni atamani taqqoslash, qiyoslash, kvantlash, morfemik tahlil qilish kabi tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish bilan birga, etimoni izlash, lingvistik ko'nikmalarni rivojlantiradi. Atama elementlarini lingvistik tahlil qilish, atama ma'nosini rivojlantirish. Ushbu texnologiya doirasida quyidagi mashqlarni o'z ichiga olgan lug'atlar to'plami tuzilgan:- lingvistik taxmin va etimologik tahlil bo'yicha; - atamalarning morfemik tahlili bo'yicha; - atama tegishli bo'lgan ilmiy sohani aniqlash bo'yicha; - ma'no rivojlanishini tahlil qilish bo'yicha; - Ingliz tilidagi pedagogikaga oid qisqartmalarni dekodlash. Loyihaning birinchi bosqichida talabalarga fanning quyidagi yo'nalishlaridan bir nechta matnlarni tanlash taklif etiladi: "Tilshunoslik", "Pedagogika", "Filologiya", "Mehmonxona biznesi va turizm", qurishning umumiy tamoyillari bo'yicha farazlarni ilgari suradi. Ushbu turdagi matnlar, terminologiyani tanlashda umumiylik, ushbu fanning atama tizimlarining xususiyatlari, ya'ni ilmiy bilimlarning bir sohasiga oid matnlarni tarjima qilishning universal usullari haqida taxmin qilish. Umumiy xususiyatlar to'g'risida qaror qabul qilib, talabalar ushbu matnlarni tarjima qilish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan farqlar haqida farazlarni ilgari suradilar. Ushbu turdagi pedagogik atamalar lug'ati, matnlarning xususiyatlari haqida nazariy materiallar to'plami, tarjimaning xususiyatlarini muhokama qilish, shuningdek, taqdim etilgan matnlarning etimologik tahlili, pedagogika sohasidagi yangi kirib kelayotgan atamalarni tahlil qiladi va qiyoslanayotgan tillarga uni yetqazib beradi. Ularda qo'llanilgan atamalar, ularning kelib chiqishi va ma'nosiga alohida e'tibor beriladi. Qo'llanilgan atamalarning morfemik tahlili o'tkaziladi, qo'llanilgan atamalarning etimoni topiladi, ularning ma'no evolyutsiyasi tahlil qilinadi.

Tarjima jarayoniga psixologiya sohasidan qaralganda unga ikkita aqliy jarayon: tushunish va nutqqa ko'chirish; Birinchidan agar tarjimona asliyat tili taklifini tushunsa, ya'ni o'zining aqliy rejalashtirishiga ko'ra ma'lumotni qisqartirsa undan keyin esa u rejalashtirgan tushunchani tarjima matnida kengaytiradi. Muammo shundaki bu aqliy jarayonlarni to'g'ridan-to'g'ri ko'rib bo'lmaydi va bu rejalashtirish nima ekanligi hamda ma'lumotni qisqartirish va kengaytirish qanday amalgam oshishi haqida tushunchaga ega emas. Shuning uchun tarjima jarayoni boshqa yo'l bilan ta'riflanishi kerak.

Tarjima qilish jarayonida quyidagi muammolar yuzaga keladi.

1. *Leksik muammo*: Tarjima qilinayotgan tilda (chet tili leksik) birliklarning muqobil variantlari yo'qligi.

2. *Stilistik muammo*: Netral so'zlardan tashqari, ayrim aniq janrlar doirasidagina qo'llanadigan ayrim so'z va so'z birikmalarining mavjudligi.

3. *Grammatik muammo*: Grammatik vositalarning boshqa bir chet tilida yo'qligi.

Ingliz tilida pedagogik faoliyat bilan bog'liq atamalarni ayrim xolatlari o'zbek pedagogika faoliyatiga keng tarqalmagan. Masalan: *“Blended learning, hybrid learning” -Gibrid ta'lim* sifatida ham tanilgan *aralash ta'lim* - bu onlayn ta'lim materiallari va onlayn o'zaro ta'sir qilish imkoniyatlarini an'anaviy joylarda asoslangan sinf usullari bilan birlashtirgan ta'limga yondashuv. Bu vaqt, joy, yo'l yoki sur'at bo'yicha talaba nazoratining ayrim elementlari bilan o'qituvchi va talabani jismoniy ishtirokini talab qiladi ushbu ta'lim shaklining o'zbek tilidagi muqobil variant yo'q. *Face-to-face driver* - bu yerda o'qituvchi ko'rsatmalarni boshqaradi va raqamli vositalar bilan kengaytiradi. *Rotation* - talabalar mustaqil onlayn ta'lim va yuzma-yuz dars vaqti jadvali bo'yicha aylanishadi. *Flex* - O'quv dasturining aksariyati raqamli platforma orqali yetkaziladi va o'qituvchilar yuzma-yuz maslahat va yordam olishlari mumkin. *Labs* - Barcha o'quv dasturlari raqamli platforma orqali, ammo doimiy jismoniy joyda taqdim etiladi. Talabalar odatda bu modelda ham an'anaviy darslarni oladilar. *Self-blend* - Talabalar o'zlarining an'anaviy ta'limlarini onlayn kurs ishi bilan kengaytirishni tanlaydilar.

Shunday qilib, atamalarning etimologik komponentiga asoslangan analitik va tarjima texnologiyasi uch bosqichda amalga oshiriladi: tarjimadan oldingi, tarjima va post-tarjima. Matn ustida ishlashning ushbu bosqichlarida loyiha usuli va "holat bosqichi" usuli faol qo'llaniladi, bu esa ushbu texnologiyani amalga oshirishni eng samarali qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Педагогика: Педагогические теории, системы, технологии [Текст] / Под ред. С.А. Смирнова. - М.: Академия, 2000. — 512 с.
2. Петровская Н.А. Компетентность в общении [Текст] / Н.А. Петровская. — М.: Изд-во МГУ, 1999.-216 с.
3. Strauss, Valerie (22 September 2012). "Three fears about blended learning". The Washington Post.
4. Jump up to:a b "Blended course design: A synthesis of best practices". Journal of Asynchronous Learning Networks.

UDC 37.02

CHARACTERISTICS OF REFLECTIVE LEARNING

M.A.Nomozova, senior lecturer, Karshi State University, Karshi

M.A.Poyonova, master, Karshi State University, Karshi

Annotatsiya. Maqolada "refleksiv faoliyat" tushunchasining mazmuni, uning xususiyatlari va tuzilishi muhokama qilindi. An'anaviy ta'lim jarayonida, zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llagan holda, refleksiv faoliyatni zamonaviy o'quv jarayonida tashkil etish, usullari va yo'llari yoritilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: refleksiya, refleksiv faoliyat, o'quvchilarni o'qitish metodikasi, virtual o'quv muhiti, zamonaviy ta'lim jarayoni.

Аннотация. В статье рассматривается содержание понятия «рефлексивная деятельность», ее характеристики и структура. Описываются и анализируются методы и способы организации рефлексивной деятельности в традиционном учебном процессе и с применением современных информационных технологий в современном образовательном процессе.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная деятельность, методика обучения студентов, виртуальная среда обучения, современный образовательный процесс.

Abstract. The article discusses the content of the concept of "reflexive activity", its characteristics and structure. Methods and ways of organizing reflexive activity in the traditional educational process and with the use of modern information technologies in the modern educational process are described and analyzed.

Keywords: reflection, reflective activity, student teaching methodology, virtual learning environment, modern educational process.

Introduction. Modern society is interested in a university graduate who has such personal qualities as responsibility for decisions, independence, the ability to analyze the work performed and

its critical reflection. The development and formation of these qualities in students is associated with the processes of self-regulation, one of the manifestations of which is reflexive activity.

In our study, by reflexive activity, we will understand a special type of internally motivated analytical activity aimed at understanding its value-semantic, procedural and productive components in order to clarify, correct or improve them. In the course of reflexive activity, the ability for self-control and self-assessment of its structural components (including its motivation, planning, process and result) is formed, the need for self-control, responsibility for the result obtained as characteristics of the personality (its qualities) is developed.

Literature review. A number of dissertations of recent years are related to the study of the reflective activity of students (O.V. Berejnova, 2019; I.A. Istomina, 2020; G.D. Tonkikh, 2021, etc.). Reflective control and evaluation activity is also considered as its important component (E.Y. Azbukina, 2019; N.B. Gusareva, 2020; O.A. Tarasova, 2019; N.I. Oleinik, 2021 etc.).

An analysis of the psychological and pedagogical literature allowed us to clarify the concept of "reflexive activity". Previously, the authors (M.N. Demidko, V.V. Kotenko, I. Reece), who studied reflexive activity, did not indicate the motivational component in the structure of this concept.

The method of organizing reflexive activity in the educational process is considered by many researchers (V.A. Andreev, V.V. Kotenko, A.V. Korzhuev, M. Tutushkina, A.M. Novikov, A.A. Pligin, V.A. Popkov, A.V. Khutorskoy, etc.). Its content is connected with the psychological mechanism of reflection.

Results and discussion. The appeal of the subject "to itself" is associated with a psychological phenomenon - reflection, therefore, we consider it possible to apply the selected characteristics of educational activity to describe reflexive activity. Let's consider these characteristics.

1. Features of reflective activity: internally motivated; is aimed at analyzing and understanding the value and meaning, process and result of activity; forms the ability to self-control and self-assessment; promotes the development of personal and collective responsibility for the result.

2. Principles of organization of reflexive activity: the principle of completeness: the inclusion of students in reflective activities during the entire course of study; in various types of educational activities; at various stages of training sessions; about in the conditions of various organizational forms of training; using traditional and new information educational technologies; the principle of awareness: the formation of the need for students to analyze and comprehend their activities in order to correct them, as well as predict future activities, taking into account previous experience; the principle of individualization: taking into account the individual characteristics of students in the organization of reflexive activity.

3. Spheres of reflective activity: self-consciousness needs reflection as a mechanism for self-determination of internal guidelines and ways of distinguishing between "I" and "non-I", from which self-development begins; thinking aimed at solving problems needs reflection in order to understand the grounds for one's own actions; in communication and cooperation, reflection is a mechanism for entering the position of "outsideness", which ensures the coordination of actions and the organization of mutual understanding of partners.

4. Conditions for reflective activity: external: creation of a reflective environment, the components of which are the socio-psychological and objective environment; internal: motivation to carry out reflexive activities.

5. Psychological mechanism of reflective activity: detection of difficulty (problem); formulation and study of the problem (collection of information); search for an idea to solve a problem; identification of possible solutions; choice of the most efficient (rational) solution.

Analyzing the various approaches of the authors to the definition of the structure of reflexive activity, we can distinguish the following components: analysis of the situation (mental activity is aimed at a type of activity that is significant for a person); self-regulation - identifying difficulties and establishing their causes, regulation of behavior and activities; self-control - comparison of the expected results with the results obtained, if the result is negative, then a reflexive adjustment is triggered in the reflexive plane, which performs the control and adjustment function of the activity that has taken place; self-realization - in the process of analyzing and comprehending one's activity,

there is a revision of the methods of activity, accompanied by planning and forecasting, both the process of activity and its result, in order to improve its quality; self-assessment - assessment of oneself, one's position in the situation of solving the task, one's contribution to its solution.

V.V. Kraevsky and A.V. Khutorskaya distinguishes the following stages of reflexive activity: 1. Stopping the subject (pre-reflexive activity). The activity carried out in the subject - mathematical, physical, artistic or otherwise - must be completed or terminated. 2. Restoring the sequence of actions performed. Orally or in writing, everything that has been done is described, including what the student does not seem important at first glance. 3. The study of the compiled sequence of actions in terms of its compliance with the tasks set, productivity, efficiency, etc. The parameters for the analysis of reflective material are selected from those proposed by the teacher or determined by the teacher based on their goals. 4. Identification and formulation of the results of reflection, which include: subject products of activity - ideas, assumptions, patterns, answers to questions, etc; methods that were used or created (invented) in the course of activities; hypotheses in relation to future activities, for example: in terms of quality and quantity, this is expected, this is increasing, etc. 5. Testing hypotheses in practice in the subsequent subject activity.

In the work of D. Dewey, "Psychology and Pedagogy of Thinking", the psychological mechanism of reflexive activity is considered, consisting of five separate logical steps: feeling of embarrassment; its definition and definition of its boundaries; an idea of a possible solution; development by reasoning about representation relations; further observations leading to acceptance or rejection, i.e. conclusion of certainty or uncertainty.

One of the objectives of our study is to determine the place and features of reflexive activity in a virtual subject environment.

Reflective activity in a virtual subject environment can be organized:

1) in working with educational information: analysis of information search method and choice of more efficient one; selection of relevant material; analysis and systematization of data; awareness of the sufficiency and lack of information resources; determination of the quality, objectivity and reliability of information.

2) in the course of communications and cooperation: expressing one's own thoughts on the problem under study, proposed ways of solving it and their implementation, adding comments; creation of common projects requiring group decision and collective reflection.

3) in the implementation of reflective control: when working with digital educational resources (comprehension of what has been read: highlighting the main, essential, fixing the most "difficult places", etc.); when solving interactive problems (step-by-step reflexive analysis of the problem); when performing a virtual experiment or a full-scale experiment using ICT tools (reflexive analysis of working with graphs, tables, diagrams, understanding the results of the experiment and their interpretation).

The information component of the reflective component of the virtual subject environment includes elements of two types:

I. Elements reflecting the subject of study (for example, physics): digital educational texts; digital visual aids, including interactive ones (tables, supporting notes, photographs, presentations, videos, etc.); interactive models (computer models, animations); virtual laboratory work (laboratory workshop); interactive tasks (bank of tasks, tests); testing blocks implemented by means of the virtual test environment; a reference block (tables, glossaries, indexes, etc.) equipped with an appropriate information retrieval system, etc.

II. Elements reflecting the methods, techniques for the implementation of reflexive activities: instructions; action algorithms; algorithmic prescriptions; generalized plans for the implementation of various types of educational activities, including plans for studying the basic elements of scientific knowledge (facts, phenomena, concepts, laws, theories); requirements for the execution process and performance results and etc.

Conclusion. Thus, reliance on models of educational activities (specific, generalized) will allow students to independently implement the control and evaluation function in mastering the experience of practical activities, including in a virtual information environment. The information

resource, created on the basis of the chosen areas, will allow initiating the reflective activity of students, and this, in turn, will lead to the development of significant personal and professional qualities in them.

Summing up, we can say that the application of the principles of a reflexive approach makes it possible to train specialists of a new generation. Specialists capable of self-awareness in this society. Thus, specialists who will be able to adapt to rapid changes in all areas of our lives and, by analyzing their own decisions and the result obtained from their implementation, will choose the right course of action.

REFERENCES:

1. Kraevsky V.V., Khutorskoy A.V. Fundamentals of learning. Didactics and methodology: Textbook. - M.: Academy, 2021 (In Russ).
2. Novikov A.M. Methodology of educational activity. - M.: EGVES, 2020 (In Eng).
3. Efremov A.S. Using a reflexive approach in training future teachers // Modern Problems of Science and Education. 2017 (In Eng).
4. Masetto M. Docência Na Universidade. São Paulo, Papirus. 2019 (In Port).
5. MORIN, Edgar. The Epistemological Problem of Complexity. Portugal: Europa-América. Publicações Europa-América, 2021 (In Eng).

UO'K 808.3

BO'G'IN HOSIL BO'LISHIDAGI UMUMIY YONDASHUV

G. O'zbekova, o'qituvchi, Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti, Qarshi

L. Ahmedov, o'qituvchi, Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti, Qarshi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ingliz va O'zbek tillarida bo'g'inning hosil bo'lishi va so'zlarda bo'g'in ajralishining lingvistik hamda nazariy, shuningdek fonetik hamda fonologik tahlili to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar: bo'g'inning hosil bo'lishi, lingvistik, fonetik, fonologik, unli, undosh, tovush.

Аннотация. В данной статье речь идет о лингвистического-теоретическом, а также фонетическом и фонологическом анализе слово образования и слово разделения в словах английского и узбекского языков.

Ключевые слова: слово образование, лингвистический, фонетический, фонологический, гласный, согласный, звук.

Abstract. This article is about linguistic and theoretical, as well as phonetic and phonological analysis of syllable formation and syllable separation in words in English and Uzbek.

Key words: syllable formation, linguistic, phonetic, phonological, vowel, consonant, sound

Nutq jarayonidagi bir necha qismlardan iborat tovushlar hamda nutqning fonetik kategoriyalari shu tilda gapiruvchilarning tilning lingvistik jihatdan o'rganilmagan holda, bevosita eshitish mahsuli emas balki lingvistik tahlil natijasi hisoblanadi. Uzoq vaqt mobaynida ular eshitgan nutq bu ularning talaffuz jarayonida nimani his qilgan bo'lsa shudir, ular hatto ayrim nutq tovushlarini sezishmaydi ham. Buning sabablaridan biri shuki ular o'zaro og'zaki muloqot jarayonida bu nutq tovushlarini ishlatishmaydi. Bu esa o'z navbatida quyidagi faktga bog'liqdir, nutq tovushlari odatda kattaroq fonetik birlik hisoblanmish bo'g'inning bir qismidir, bo'g'in esa o'z o'rnida kattaroq til birligi hisoblanmish so'zning ajralmas tarkibiy qismidir. Bo'g'inlarning talaffuz jarayonida nutq tovushlariga nisbatan birinchi vazifasi bu harflarning asosiy biriktiruvchi vazifasida kelishidir. Haqiqatdan ham, bir unli tovushdan tashkil topgan bir so'z yoki so'z tarkibi ajratib talaffuz qilinganda, bu unli tovush bir bo'g'in hisoblanadi, masalan: [a:] – are. Garchi alohida undoshlarning o'zi Ingliz tili lug'at birligida hech qanday so'zni tashkil etmasada, ba'zi holatlarda o'zi bir bo'g'inni tashkil etuvchi yoki bir bo'g'inning qismi bo'luvchi undoshlar, ba'zi strukturali so'zlarning kuchsiz formalarida ko'pincha bittaga ya'ni bitta undoshga kamayadi, masalan: [wil] (will), [betl du:] (That'll do.), va (am) in [aim bizi.] (I'm busy.). Bo'g'inning “fonema o'tqazish” vazifasi birdan ortiq fonemadan tashkil topgan so'zlarda yanada aniqroq ko'rinadi.

Bo'g'inning bu vazifasi bir paytning o'zida uning (so'z, shakl, ibora va gap) tuzuvchi vazifasi ham hisoblanadi. Biroq shu narsaga ahamiyat berib eslab qolish kerakki, bo'g'inlarning ibora va gap

tuzish vazifasi qismli fonemalardagidek o'zini bilvosita aniq ko'rsatadi, ya'ni ibora hamda gapdagi so'zlarning o'zi bo'g'inlardan tashkil topganidek. Bo'g'in so'z va so'z shakllarining fonetik strukturasi asosiy ajralmas tarkibiy qismi bo'lganligi sababli u gap hamda iboralarning ham fonetik strukturasi ajralmas bir qismidir.

Ikki yoki undan ortiq nutq tovushlaridan tashkil topgan bo'g'inlar faqat qismli fonemalarning tizimli guruhiga mansub emas. Harflarning bir-biri bilan qo'shilishidan bo'g'inlar tashkil topadi, bo'g'inlarning o'zaro qo'shilishidan esa aniq bir ma'no anglatuvchi so'z yoki so'z tarkiblari hosil bo'ladi, shu asnoda so'zlar orqali gap va iboralar hosil bo'ladi. Lekin alohida talaffuz qilinganda so'zlarning bo'g'in strukturasi gap va iboralardagi o'sha so'zlarning bo'g'in strukturasi bilan farq qilishi mumkin (yuqoridagi misollarni ko'ring), bu bilan faqatgina tildagi so'z yoki so'z tarkiblarining bo'g'in strukturasi gapirish bilan kifoyalanib qolmasdan balki undagi gap va iboralarning bo'g'in strukturasi haqida umuman olganda tilning umumiy bo'g'in strukturasi haqida ham gapirish lozim. Bo'g'in haqidagi umumiy ma'lumotga shuni qo'shimcha qiladigan bo'lsak, uning aniq fonetik tuzilishi haqidagi savolga to'liq javob bera olinmasada, u haqidagi ko'pgina ma'lumotlar: uning akustik, funksional hamda strukturaviy aspektlari tilshunoslarga ma'lum. Yuqorida tilga olingan bo'g'inning barcha aspektlariga oid quyidagi xususiyatlar tilshunoslar orasida katta bir kelishuvni yuzaga keltiradi. Bo'g'in paydo bo'lish va bo'linishining muhim mexanizmi hali ham javobsiz bo'lsada, J. Kenyonning ba'zi bir gaplaridan foydalanib, bo'g'inni aniqlash mumkin, bir yoki undan ortiq nutq tovushlari birgina bo'linmas nutq birligini tashkil etadi, birgina so'z bitta bo'g'inni tashkil etishi mumkin, mana masalan: [*man*] (*man*) yoki qismlarga bo'linadigan so'z bo'lishi ham mumkin, misol uchun [*in-glish*] (*English*) yoki so'z tarkibi bo'lishi ham mumkin, masalan: [*lei-ta*] (*later*). Yana shu narsa ma'lumki bir bo'g'in doim bir unidan tashkil topadi, ba'zi tillarda undosh tovush bilan ham yasaliishi mumkin, odatda sonorlar bilan. Misol uchun: Ingliz tilida [*m, n, I*] ([*ri.6(e)m*] (*rhythm*), [*lesn*] (*lesson*), [*taitl*] (*title*). Nutq tovushlari bo'g'in hosil qila olmaydi. Birgina unli tovush bir fonemali so'zda butun bir bo'g'inni yasay oladi, ya'ni birgina unli tovush butun bir so'zni tashkil etadi, masalan [*o:]*-*awe*. Ko'p fonemali so'zda u butun bir bo'g'inni tashkil etishi ham mumkin, [*e-beft*] – *abaft*, [*o-na*] – *ona* so'zlaridek. Bir bo'g'inda bir yoki undan ortiq undoshlar unli bilan birgalikda talaffuz qilinganda unli tovush bo'g'inning markazini yoki avjini hosil qiladi. Bo'g'in avjidan oldin yoki keyin kelgan undoshlar uning bo'linishini tashkil etadi. Bo'g'inning unli tovush hamda undosh tovushli qismlarini tashkil etuvchi fonemalar “*crest*” – bo'g'inning avji (ya'ni bo'g'inlashgan) va “*slope*” – (ya'ni bo'g'inlashmagan) fonemalari deb ataladi. Avji diftongdagidek birdan ortiq unlini o'z ichiga olishi mumkin.: bunda bo'g'in hosil qiluvchi faol unli bo'g'inning avjini yani eng yuqori nuqtasini hosil qiladi. Agar avj faqatgina bir unidan tashkil topgan bo'lsa, shu unlining o'zi bo'g'inning avji hisoblanadi, ya'ni bu unli bir vaqtning o'zida ham bo'g'in hosil qiladi ham shu bo'g'inning avji (yuqori nuqtasi) hisoblanadi.

So'z hamda so'z tarkiblarining bo'g'in strukturasi grafikli ko'rinishida har bir unli tovush bosh V harfi bilan ifodalanadi (Rus tilshunoslik adabiyotida Г harfi bilan ifodalanadi) va har bir bo'g'inlashmagan, ya'ni bo'g'in hosil qilmaydigan undosh tovush bosh C harfi bilan ifoda etiladi (ham Ingliz ham Rus tilshunoslik adabiyotida C harfi bilan ifodalanadi, ya'ni Ingliz tilida u consonant, Rus tilida согласные so'zlarining ifodasidir). Bo'g'in hosil qiluvchi ya'ni bo'g'inlashgan undosh tovush C` ko'rinishida ifodalanadi, urg'u olgan unli esa V tarzida, tarixiy qisqa unli V` ko'rinishida, tarixiy uzun monoftong yoki diftong V~ tarzida ifoda etiladi. Shu sababdan Ingliz va Rus tilidagi ba'zi so'zlarning bo'g'in strukturasi quyidagicha ifodalanishi mumkin: *awe* [*a:*] – V (yoki V~ tarzida ifodalanadi, agar unlining uzunligini ifodalash kerak bo'lsa) , *on* [*on*] – VC (yoki V~C) *OH* [*OH*] – FC, *no* [*nou*] – CV, *na* [*na*] – CF, *man* [*mən*] – CVC, *mam* [*мам*] – CFC, *ago* [*a`gou*] – VCV (yoki VCV~), *ona* [*ona*] – FCF, *rhythm* [*rizm*] – CVCC va hokazo.

Bo'g'in – bu tarkibiy tuzilmaning eng muhim qismi hisoblanadi. Unda biror bir til so'zlashuvchilari aniqlay oladigan psixologik bir birlik mavjud. So'zlashuvchilar bir so'zdagi bo'g'inlar sonini hisoblay olishadi hamda qayerda bo'g'in tugashini va keyingisi qayerda boshlanishini ayta olishadi. Fonetik jihatdan bo'g'inlarni aniqlashtirishda tinglovchilarga sonorlik to'g'risida ham aytib o'tiladi.

Sonorlik – bu boshqalarga nisbatan jarangliroq talaffuz qilinadigan qismdir. Har bir bo'g'inda bitta sonorli nuqta (avj) mavjud. Bo'g'in o'zi nima? Bo'g'inga ta'rif yo'q. Fonetiklar yoki fonologiya olimlari qadim zamonlardan mavjud fonemaga qaraganda kattaroq birlik deb qarashadi. Tovush hamda so'zlovchi xususiyatlari bilan bog'liq bir necha turli xil ta'riflar mavjud. Sonorlik bu ba'zi tovushlarning boshqalariga qaraganda kuchliroq aytilishi bo'lib, ular bo'g'inning asosini tashkil etadi. Bo'g'in chegaralari kuchsizroq tovushga tushadi. So'zlovchining bilimi uning bo'g'inni aniqlay olishiga bog'liq. Biron bir lingvistik bilimga ega bo'lmay turib kishi so'zlarni bo'g'inlarga ajrata oladi. Bolalar o'qishni o'rganishlaridan oldin so'zlarni qarsak chalib bo'g'inlarga bo'la oladilar. Odamlar bo'g'inlarni aniqlashdan ko'ra yozma alifbo tizimida qismlarni fonetik tizimida qismlarni fonetik birliklarni aniqlashda ko'proq qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ko'pgina yozuv sistemalarida bo'g'inlanish xodisasi ro'y beradi. Yapon tilida misol qilib oladigan bo'lsak CV (undosh so'ziga unlini ergashtirib keladi) strukturasi asosiy fonologik birlik sifatida ko'rsatiladi. CV fonologik birlikda qanday o'rinni tutadi. Deyarli barcha tillarda CVCV yoki CV ko'rinishidagi so'zlar bo'lsa unda CV ko'rinishidagi so'zlar ham mavjud bo'ladi. Biron bir tilda CV ko'rinishidagi so'zlarsiz V yoki VC ko'rinishidagi so'zlarning bo'lishi qiyin. Kamdan kam hollarda qadimgi tillarning Arrandik guruhi bundan mustasno. Bolalarning birinchi sistematik so'zlashuv qobiliyatlari odatda tilning turiga qaramaydigan shakli hisoblanadi. Bo'g'in asosiy muskullar va akustik hodisalarga nisbatan neytral dasturlashtirilgan birlik sifatida ko'riladi. Agar fonemaning uzayishida xatolik bo'ladigan bo'lsa, yakka holda keladigan fonemalarga qaraganda yuqori darajadagi artikulyatsiya hodisalarini namoyon qiluvchi bo'g'inlashgan (ya'ni bo'g'in hosil qiluvchi) birliklar orqali bu xatoning o'rni poklanadi. Neytral dasturlashning boshqa bir asosi, tilning sirg'aluvchi tovushlari kabi nutq xatolaridan kelib chiqqan. Spunerizmlar sodir bo'lganda, misol uchun bir undosh boshqa bir undosh bilan o'rin almashganda bu ayni o'sha bo'g'inda sodir bo'ladi. Masalan boshidagi undoshlar o'zaro va oxiridagi undoshlar o'zaro almashinishi mumkin. Xatolar qismlar o'rtasidagi tasodifiy o'zgarishlarga ta'sir qilmaydi. Bo'g'in strukturali birlik bo'lib, bu strukturasi biz undosh (C) hamda unlinilarning (V) ketma-ketligini aniqlay olamiz. Grammatikada biz grammatik strukturani grammatik tahlil qila olganimizdek, fonetikada bo'g'in strukturasi tahlil qila olamiz.

Bir nafas zarbi bilan aytilgan bir yoki bir necha tovush bo'g'in deyiladi. Akustik jihardan bo'g'in nutqning tovush parchasi bo'lib, unda bir tovush boshqalaridan jaranglili bilan ajralib turadi. Bumday tovushlar bo'g'in hosil qiluvchi tovush hisoblanadi. Odatda unlinilar bo'g'in hosil qiluvchi tovush bo'ladi. Har bir bo'g'in tarkibida, albatta, bir unli tovush qatnashadi.

Unli va undosh fonemalarni tahlil qilganda biz doim ham ularning so'zlarda tez-tez birga uchraydi deyolmaymiz. Ingliz tilida eng keng tarqalgan so'z turi bu

CVC ko'rinishidagi so'zlar bo'lib, bunday so'zlar bir bo'g'inli yoki bir morfemali tuzilma sifatida izohlanadi. B.Trnkaning statistik tahlillariga ko'ra, CVC ko'rinishidagi so'zlar miqdori 42% ni tashkil etarkan [Trnka B.A 1968:124]. Faqatgina o'n ettitagina fonema boshlanish qismida hosil bo'ladi va faqat [d, w] bu qismda hosil bo'lmaydi. Uzun unlinilar hamda diftonglar odatda urg'u olgan qismda ko'proq uchraydi. Undoshlar orasida [h], [rj] lar bilan chegaralangan. Shunga e'tibor berish kerakki [x, b] undoshlari ham rus tilidan olingan so'zlar kabi o'zbek tilida ham chegara hodisasi sodir qiladi.

Biron bir tilning so'zlashuv jarayonini tinglayotganda nutq jarayonida baland tovush avjini kuzatish mumkin. Qismli fonemalarda aniqlangan past tovushlar nutq jarayonida eng kichkina qismning natijasidir. Nutq tovushlari kombinatsiyasi barcha fonetik tarkibiy qismlarning murakkab birligi hisoblanish uzunroq qismlardan tashkil topgan bo'lib, ularning xususiyatlarini ochib beradi. Bo'g'in fonetik fonema sifatida mavjud emas va bu bo'g'inlardagi fonemalarning guruhlanishi shubhasiz biron bir dalilsiz amalga oshmaydi degan qarashlarda xatolik mavjud. (G. Panconcelli – Calzia, O. Von Essen bunday qarashlarni ilgari surishgan.) Shunga qaramay ko'pgina tilshunoslar bo'g'inning artikulyatsiya-akustik mavjudligi haqidagi qarashlarga qo'shilishgan. Bo'g'inlar ikki yoki undan ortiq fonemalardan va birikkan artikulyatsiyalardan tashkil topgan bo'lib, sirg'aluvchi, mustahkam hamda fonemalarning oddiy kombinatsiyalaridagi asosiy orqa sirg'aluvchilari orqali xarakterlanadigan murakkab strukturaga ega. Bo'g'inning avji ko'pincha pet, act, see so'zlaridagidek bir unlidan hosil bo'ladi, ba'zan cable, tension, times so'zlarining ikkinchi bo'g'inidagi kabi

undoshlar yoki sonorlar (m, n, l) orqali yasaladi va cable, tension, times so'zlarining ikkinchi bo'g'inidagi kabi undoshlar yoki sonorlar (m, n, l) orqali yasaladi. Bo'g'in avjini jarangsiz undoshlar ham hosil qilishi mumkin. Urg'u olgan ya'ni ovoz pardasining eng kuchli talaffuz qilinadigan tovush bo'g'in vazifasini bajarishi mumkin (A.A.Abdualizov 1992). Masalan: *I [ai], little [lit-l], rhythm [ri6-m]*.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.A.Abdualizov. O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi. T., "O'qituvchi", 1992.
2. Choriyev M. Theoretical phonetics of modern English. Qarshi: "Nasaf", 2010.
3. Choriyev M. Ingliz tili leksikasini o'qitishning lingvodidaktik asoslari. Qarshi, 2004.

UDC 37.02

MORAL STORIES AND THEIR ROLE IN CHILDREN'S EDUCATION

D.J. Polvonov, teacher, Urgench State University, Urgench

Annotatsiya. *Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir. Oilada bolalarni tarbiyalash jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada bolalarni ruhiy sog'lom, ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashda axloqiy hikoyalarning o'rni yoritilgan. Shuningdek, maqolada diniy ta'limning ahamiyati va ta'lim muassasalarining o'quv dasturiga kiritilishi alohida ta'kidlangan.*

Kalit so'zlar: *tarbiya, qadr-qimmat, haqiqat, tartib-intizom, aldash, axloqiy tarbiya, ma'naviy, mutafakkir, diniy nazm, o'quv rejasi, avlod.*

Ключевые слова: *воспитание, достоинство, правда, дисциплина, обман, нравственное воспитание, духовность, мыслитель, стих, учебная программа, поколение.*

Аннотация. *Семья является основной ячейкой общества. Воспитание детей в семье играет важнейшую роль в развитии общества. В данной статье освещается роль нравоучительных рассказов в воспитании детей психически здоровыми, духовно-нравственно зрелыми. В статье также подчеркивается важность религиозного образования и включения их в учебную программу общеобразовательных учреждений.*

Abstract. *The family is a main unit of society. Raising children in the family plays a vital function in the development of society. This article highlights the role of moral stories in raising children to be mentally healthy, spiritually and morally mature. The article also emphasizes the importance of religious education and their inclusion in the curriculum of educational institutions.*

Key words: *upbringing, dignity, truth, discipline, seduction, moral education, spiritual, thinker, verses, curriculum, descendant.*

Sometimes people pay little attention to the upbringing of their children because of hustle and bustle of modern life. In order to live a better life, most people try to make a lot of money, gain great respect, build luxurious houses, but they become careless of their children's upbringing. As a result of this ignorance, their wealth and dignity may be abolished in a day.

We all should be well aware of the deep truth of the words of the famous Uzbek enlightener Abdullah Avloni [1]: "Education for us is a matter of life or death, salvation or destruction, happiness or disaster." We all know the frustrations that come with neglecting education, and the harmful consequences it can have. Discipline is not something that can be "talked about." You have to work hard on it. The world should be free from the pain of greed for clothes and should be engaged in upbringing.

Families, kindergartens and schools play an important role in upbringing of children. However, we live in a society where sometimes children are exposed to many seductions, many hazards such as drugs, bullying, alcohol, cigarettes, cyber bullying, violence and it is demanding to hit on a method to support them in understanding that all these can ruin them constantly and, to the same extent, understand that they must not go along this path.

In this case, moral stories could be used as one of the many ways to bring up well-bred children, whether they are told by parents or educators, but it is exceedingly important that parents use them in their kinship with children. We know from the history of Eastern and Western pedagogy that

educating the younger generation through literature and moral stories gives effective results. There is an Uzbek traditional saying that says “Knowledge gained in childhood is like script carved in stone”. Indeed, early years of children are a vital period in the period of a child’s somatic, intellectual, emotional and communal development. Intellectual and bodily capabilities advance at a remarkable pace and an extreme percentage of erudition happens at an early year of children. Medical analysis reveals that the brain of mankind evolves swiftly in the earliest period. When a child is about four years old, their intellect gets to half of its subsequent top, and when they are around eight, it grows to nearly fourscore percent. Thus, initial years of adolescence are described as the prosperous period as it is throughout this phase of growth that most of mental abilities which are in charge of a person’s activities and nature are shaped. The ideal factors that play an important role in children’s being intellectually developed can be by making sure that they get good nutrition, healthy lifestyle and education that encourages creativity. It is believed that child’s moral perception and manner also advance at early years of their age. Accordingly, children’s schooling from an early age, as well as their moral education requires much attention.

It is considered that the early childhood schooling establishes a basis for the development of a child’s nature, manner, erudition, ability and ingenuity to goad further progress and growth. At the same time, it is certain that a playful child who does not understand that life consists of worries and constant searches, may not pay much attention to any advice directed at him. In this regard, the attitude of children to moral stories and advice is not similar to the attitude of adult people. Adults are always preoccupied with worldly worries, a little tired, and have a little outdated memory mechanism. Hence, it is difficult for them to keep the so-called treasure of wisdom perfectly, even if they want to. In children, the opposite is true. Just as the stone has no will in the carving of the inscription, so the children see this treasure as a careless pastime. They don't even try to remember it. Nevertheless, their memories, thirsty for information and news, keep what they need, hidden even from their owners, until it is time for a duty. This treasure gives work when wisdom and experience are needed in the hectic paths of life, serves as a manual of life and an important reminder to man. Therefore, in the experience of the peoples of the world, great attention is paid to moral stories in upbringing of children.

Were moral stories only focused on upbringing, the attention paid to them would not be so strong, seeing that upbringing gives the expected result only when it is combined with practice. As English proverb says “Actions speak louder than words”, if we should show children more practical examples, they will receive and follow them easier. Wisdom left in a child's memory is reborn only through the exemplary actions of adults. Therefore, in the world experience, it has become a tradition to combine child upbringing with education. In this sense, moral stories serve to educate the child in two ways. First, any exemplary story not only carries some artistic information in its structure, but also carries a certain level of knowledge. From this, the child receives information, spiritual satisfaction, as well as certain knowledge. Second, stories of the same character are mainly used in the educational process.

Such an effective experience is often observed in the Central Asian school system up to the twentieth century. In particular, the sapient stories of the folklore, as well as, the exemplary stories and morality of such writers as Ahmad Yugnaki [2], Yusuf Khos Hajib [3], Ahmad Yassavi [4], Alisher Navoi [5], Saadi Sherozi [6], Jalaladdin Rumi [7], Sufi Ollayor [8], Suleiman Baqirgani [9], Gulkhani [10] were taught in old schools.

At the beginning of the XX century, the same process became more active in the pedagogical activity of modern Jadid [11] thinkers - Mahmudhoja Behbudi [12], Munavvarqori Abdurashidkhonov [13], Ishakhon Ibrat [14], Abdurauf Fitrat [15], Abdulla Avloni. We see a high example of moral education in Avloni's textbooks "Turkish Gulistan or Morality", "The First Teacher", "The Second Teacher", and in Fitrat's work which is called "Read". What distinguishes Jadid educators from traditional educators is that they have made effective use of exemplary stories not only in Eastern literature but also in examples from world literature. In short, they synthesized the science of Eastern and Western pedagogy.

Undoubtedly, the above-mentioned thinkers and scholars have created their works based on Islamic stories, mainly on the educational, moral and spiritual instructions given in the Qur'an, the holy book of Islam. The link between religion and morality is reflected in the many pages in the Qur'an. Muslims believe that moral behavior presupposes faith and that faith is genuine only if it results in moral behavior.

Hamid Reza Alavi [16], one of the most leading philosophers and thinkers, who created wonderful works on moral education, mentioned in his books that nearly 80% of the Holy Qur'an verses are related to morality. The Qur'an is a holy book for people to live a righteous and pure life by doing good to others in this life. Read - is the first message of the Qur'an. The word "Read" here has an inclusive meaning. This word is observed in the Qur'an several times. We can from this conclude that the devotees of Islam should read, know and follow the sacred rules. So Islamic moral education should consider this. Not only should we preach children to carry out things, but also support them to read, to know and to follow the moral values. Furthermore, teaching morality through stories has been in use for many centuries in the world of Muslim people. A great deal of hadiths, the oral sayings of the Prophet Muhammad's life, were handed down from one generation to the next accurately as their powerful stories that appealed to the human soul.

In conclusion, I must say that the rules of morality based on Islam, educational stories should be taught to children from an early age. Ethical rules should not only be taught at home by parents in the family, but should also be included in curriculums in kindergartens, schools and higher education. In this way we can bring up mentally and spiritually mature, loyal to their Motherland descendants.

REFERENCES:

1. Abdulla Avloni (June 12, 1878 - August 25, 1934) was a well-known Uzbek writer, playwright, playwright, educator and educator, who did a lot for the development of modern Uzbek schools.
2. Ahmad Yugnakiy (late 12th century, Samarkand, Yugnak village - first half of the 13th century) - Turkish poet, thinker.
3. Yusuf Khas Hajib (real name Yusuf) (c. 1020/21, Bolosogun) was a Turkish poet, thinker, and statesman. Author of the epic "Kutadgu bilig". He served in the Karakhanid palace.
4. Ahmad Yassaviy (1093-1166) was a Turkish poet and Sufi.
5. Alisher Navoi (February 9, 1441 - January 3, 1501) was a poet, thinker and statesman of the great Uzbek and other Turkic peoples.
6. Sa'di Sherazi (pseudonym; real name Muslihiddin Abu Muhammad Abdullah ibn Mushrifiddin (1210 - 1291 or 1292) - Persian poet, writer and thinker
7. Jalāl al-Dīn Muḥammad Rūmī (also known as Jalāl al-Dīn Muḥammad Balkhī), Mawlānā ("our master"), more popularly known simply as Rumi (30 September 1207 - 17 December 1273), was a 13th-century Persian poet.
8. Sufi Olloyor (1654, Minglar village, Samarkand, Kattakurgan principality - 1724, Denau) is a religious figure and mystical Uzbek poet.
9. Suleiman Bakyrqani (Suleiman-Ata, Hakim-Khoja; 1091, Khorezm - 1186) is a Turkic "saint" (avliya), a legendary Sufi sheikh, a spreader of Islam in Central Asia. The most prominent of the students of Khoja Ahmed Yasawi, the 4th caliph (viceroy) of the Yasawi sect. He is considered the author of the work "Akhir zaman kitabi", the Islamic version of the Apocalypse. Under the name Hakim-Ata, he is a popular character in Turkic mythology.
10. Muhammad Sharif Gulkhani (1770s – 1827), better simply known as Gulkhani, was a poet and satirist from Kokand. He was bilingual in Persian and Turkish.
11. The Jadids were Muslim modernist reformers within the Russian Empire in the late 19th and early 20th centuries. They normally referred to themselves by the Turkic terms Taraqqiparvarlar ('progressives'), Ziyalilar ('intellectuals') or simply Yoshlar ('youth'). Jadids maintained that the Turks in the Russian Empire had entered a period of decay that could only be rectified by the acquisition of a new kind of knowledge and modernist, European-modeled cultural reform.
12. Mahmudkhoja Behbudi (January 20, 1875 Samarkand - March 25, 1919 Karshi) was a playwright, publisher, religious and public figure, one of the leaders of the Jadid movement.
13. Munavvarqori, Abdurashidkhonov Munavvar qori (1878, Tashkent - 1931.23.4, Moscow) - leader of the Central Asian Jadid movement, founder of the 20th century Uzbek national press and a new style of national school, one of the founders of the new national theater, writer and poet.
14. Ishakhon Junaydullohoja's son Ibrat (1862-1937) was an enlightened poet, linguist, historian, one of the first Uzbek printers. He was born in the village of Turakurgan near Namangan.
15. Abdurauf Fitrat (1886, Bukhara, Bukhara Emirate - October 4, 1938, Tashkent) - Uzbek historian, philologist, translator, writer, playwright and poet, one of the founders of modern Uzbek language and literature, one of the most prominent representatives of Central Asian Jadidism, first Uzbek professor (1926).
16. Al-Ghazālī (1058–1111 CE) is probably the most influential scholar, philosopher, theologian, legal expert, religious reformer and mystic in the history of Islam.

**XVII-XIX ASRLARDA XORAZM ADABIY MUHITI NAMOYONDALARIDAN
PAHLAVONQULI RAVNAQ IJODIDA IZDOSHLIK***D.Rahmatova, o'qituvchi, Samarqand Davlat Universiteti akademik litseyi, Samarqand*

Annotatsiya. Pahlavonquli Ravnaq 18-asrda yetishgan atoqli so'z san'atkorlaridan biridir. Navoiy va Fuzuliy kabi ustoz so'z san'atkorlaridan ta'lim olgan, ularning g'azallariga muxammaslar bitgan Ravnaq o'z davrining yetuk shoirlaridan biri bo'lib yetishdi, zamondoshlari va keyingi davrda o'tgan bir qator adabiyot ahllarining ijodiyotiga samarali ta'sir etdi. Ushbu mawolada Pahlavonquli Ravnaqning Navoiy she'rlari izidan borib, o'zi yashagan muhit voqealarini, yangi tarixiy sharoitda tug'ilgan fikr-o'ylarini Navoiy an'anasi bilan uyg'unlashtirganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: tajohili orif, zullisonayn, devon, g'azal, muhammas, shiru shakar, bayoz, musfazod.

Аннотация. Пахлавонкули Равнак – один из самых известных поэтов 18 века Равнак был одним из ведущих поэтов своего времени, оказал влияние на творчество своих современников и ряда литературных деятелей более позднего периода. В данной статье Пахлавонкули Равнак идет по стопам навоийских стихов и соединяет события среды, в которой он жил, его мысли, рожденные в новых исторических условиях, с Навоийской традицией.

Ключевые слова: таджохили ориф, зуллисонайн, девон, газель, мухаммас, ширю шакар, байоз, мусфазод.

Abstract. Pahlavonquli Ravnaq is one of the most famous poets of the 18th century. Ravnaq was one of the leading poets of his time. influenced the work of his contemporaries and a number of literary figures of the later period. In this article, Pahlavonquli Ravnaq follows in the footsteps of Navoi's poems and combines the events of the environment in which he lived, his thoughts born in the new historical conditions with the Navoi tradition.

Keywords: tajohili arif, zullisonayn, devon, ghazal, muhammas, shiru shakar, bayoz, musfazod.

Kirish. Navoiy ijodining Vafoiy, Nodir, Nishotiy, Ravnaq, Andalib, Roqim, Muhammadi Xokisor, Munis, Bayoniy, Ogahiy, Mujrim Obid, Hiromiy, Shavqiy, Joniy, Noqis, Vola Tolib-Tolibiy va boshqa ko'plab shoirlarga ta'siri haqida mulohazalar adabiyotimiz tarixidagi kashfiyotlar edi.

Akademik Vohid Abdullayevning yirik tadqiqotida xorazmlik Mavlono Vafo-Vafoiy, Pahlavonquli Ravnaq, Roqim, Nishotiy, Andalib, Nodir Umarboqiy, Xokisor kabi o'ndan ortiq iste'dodli shoirlar va adiblarning ijodiyoti adabiy aloqalar, adabiyotning kitobiyot, xattotlik, musiqa, xalq dostonchiligi kabi san'at turlari bilan bog'liq holda tadqiq etildi. U jumladan, ikki asr davomida Xorazmda ko'chirilgan badiiiy, tarixiy, ilmiy kitoblar, ularning xattotlari haqida, xususan, bu qadimiy ilm-fan va madaniyat beshigida o'zbek va boshqa xalqlar adabiyotining qanday badiiiy va ilmiy yodgorliklari ko'chirilgan va bunday ishlarning ilmiy-ma'rifiy ahamiyati to'g'risida bahs yuritib, qiziq va diqqatni jalb qiluvchi mulohazalarni bayon etdi. [1.1]

Mavzuning dorzarbligi. Vohid Abdullayevning "Tanlangan asarlar"ida 18-asrda Xorazmda yetishgan atoqli so'z san'atkorlaridan biri Pahlavonquli Ravnaq hayoti va faoliyati haqida ham ma'lumot berilgan. Ravnaq yashagan davr Xiva xonligining iqtisodiy-siyosiy tushkunligi davri bo'lib, bu davrda toj-taxt talashlari nihoyatda avj olgan, abulg'oziylar dinastiyasi hukmronlari deyarli bir qo'g'irchoq hukmronlarga aylangan, nufuzli ruhoniylar va urug' aristokratlari xonlik jilovini o'z qo'lga olgan va nihoyat, Muhammad Amin inoqning faoliyati bilan abulg'oziylar dinastiyasi xarobazorlarida yangi dinastiya-qo'ng'irotlar dinastiyasi hukmronligining kurtaklari paydo bo'lgan edi. [3.1]

Ravnaq o'zi yashagan davrning hayot mashaqqatlariga turli ziddiyatlariga duch keldi. U ba'zan zadogonlarga bag'ishlab qasida va tarixlar yozgan bo'lishiga qaramay, o'z ijodini asosan yashagan muhitning hayot voqealarini, dahshatlarini tasvirlashga, istibdodning illatlarini tanqid qilishga, oliyjanob insoniy fazilatlarini, hayot va ma'rifatga muhabbatni kuylashga, xalq ommasining

mandaatlarini himoya qilishga bag'ishladi,o'ziga xos uslub va ovozga ega bo'ldi, peshqadam shoir bo'lib yetishdi,xalqqa va adabiyot ahllariga manzur bo'ldi.[1.2]

Pahlavonquli Ravnaq 18-asrdagi mudhish sharoit va o'sha jamiyatdagi baxtsizliklar haqida shunday yozgan edi:

Charxi nosoz bila mumkin emas sozishimiz...
Bo'lmadi xotirimiz qayg'udin ozod hanuz...
Oh kim men chekmagan davron jafosi qolmamish...
Ey baxt,qachon bir kun holim so'ra kelgaysen...

Bu misralarda o'sha davrdagi jamiyatning bir a'zosi sifatida,"davron jafosi"ni juda ko'p tortgan Ravnaq o'z alamdiya xalqi bilan birga baxtli kunlar kelishini sabrsizlik bilan kutadi. Shoir mamlakatni halokatdan qutqarish,fuqaroni tinchlikka erishtirish, madaniyat va adabiyotni ravnaq toptirish masalalari va boshqa masalalar borasida bosh qotiradi,xalq va mamlakat andishalari bilan qalam tebratadi,tarixga nazar tashlab,o'zicha o'zgalarga ibratli bo'lgan xonlarni qidirib topishga intiladi.Xiva xonlaridan bo'lgan Abulg'oziy shoirning ko'ziga juda ulug',mo'tabar kishiday ko'rinadi.Shoir uni Husayn Bayqaroga tenglashtiradi,uning fikricha,Husayn Bayqaro so'z ahllariga katta e'tibor berganidek,Abulg'oziy ham unga taqlid qilib shu zaylda ish tutgan.

Ravnaq umidsizlik girdobiga tushmadi.U yashagan muhitida taraqqiyotparvar maylga ega bo'lgan o'ziga o'xshash kishilarni ko'rdi.Shuning uchun ham shoir,agar kishining qadr-qimmatiga yetuvchi aqlli odamlar bo'lsa edi, ular Aflotundan yuz karra ortiqroq donishmand bo'lgan odamlar borligini ko'rish mumkin bo'lur edi,deb yozadi.[1.3]

Shoir xayol dengiziga cho'mib, o'tmish davrlarni o'ylab ketadi.Xayol kemasi uni Alisher Navoiy davrdagi Hiriy(Hirot)ga olib boradi. Ravnaqqa ma'qul tushgan Hirot Nodirshoh davridagi yoki umuman,18-asrdagi Hirot emas,Ravnaqni mahliyo etgan Hirot 15-asr oxirlarida Alisher Navoiy va uning maslakdoshlari yordami bilan mehnatkash aholi tomonidan obod qilingan va Alisher Navoiy g'azallarida ifodalangan Hiriy edi.Ravnaq Navoiyning ana shunday g'azallariga muxammaslar bog'lab,Xorazmning Hirotdek bo'lishini,o'zining esa Alisher Navoiydek bo'lishini orzu qilardi.

Ey ko'ngil,olamni kezdin necha yillardan beri,
Ne Xurosan shahri qoldi,ne Sifahon kishvari,
Qof to qof jahonni sayr qildim bir sari,
Men Hiriy shahrida ko'rdim bir ajoyib manzare,
Manzar ichra o'ltirubdur hur yanglig' bir pari.

Ravnaq Navoiy ijodiyotini o'z dunyoqarashi va saviyasiniga muvofiq tarzda tasavvur qiladi.Navoiyning sermazmun va badiiy yetuk asarlarini o'z ijodining kamoloti uchun bir maktab deb biladi.Ravnaq Navoiy she'rlari izidan borib,o'zi yashagan muhit voqealarini,yangi tarixiy sharoitda tug'ilgan fikr o'ylarini Navoiy an'anasi bilan uyg'unlashtiradi.Chunonchi,Navoiyning "qolmamish"radifli[4.1] bir she'rda vafosizlikning alamli oqibatlarini mana bunday tasvirlanadi:

O'yla buzmish mehnatu xauli ko'nglim kishvarin,
Kim nishot anda sig'inguncha fazosi qolmamish...
Yorkim qilmas tafoyu jabr ermas rafmdin,
Kim menga ko'rguzmagan javru jafosi qolmamish.[5.1]

Ravnaq ana shu g'azalga muxammas bog'lab,o'z davrida tortgan jafolarini,hol-ahvolini tubandagicha chizib berdi:

Ohkim man chekmagan davron jafosi qolmamish,
Ko'nglima andin rioyat iltimosi qolmamish
Sayri bog' aylarga ta'bim iqtizosi qolmamish,
Mebga edi sarv ila gul muddaosi qolmamish,
Sarv bo'yluq guljabinliklar havosi qolmamish.

Navoiyning "yana"radifli bir she'rda insonning boshiga tushgan og'ir fojia mana bunday tasvirlanadi:

Aql yigti,hush ketti,ko'ngil kuydi,chiqdi jon,
Shukur et endi Bavoiyki sabukbor men yana.[5.1]

Ravnaq bu g'azalning g'oyaviy yo'nalishini davom ettirib, o'zining bemorligi va dardiga davo qidirishini quyidagicha ifodalaydi:

Yorab, bir oyga oshiqi dildor men yana,
 Tunlar g'amida tonggacha bedor men yana,
 Dardim davosi qaydagi, bemor men yana,
 Hayhot kim biroq g'amida zor men yana,
 Faryodkim, balog'a giriftor men yana.

Demak, bu iste'dodli shoir ham g'oyaviy mazmun, ham badiiy shakl masalalari yuzasidan Navoiy merosiga juda ko'p murojaat etgan, uning she'rlari izidan borib, juda ko'p mashqlar qilgan. [1.4] Bunday baytlar Ravnaq devonida anchagina bor. Bularidan tashqari, devonda Navoiyning "barot-zakot", "manzari-pari", "tutibmen-unutibmen", "deyin", "yana", "mening", "sanchar" kabi qofiya yoki radif bilan tugagan g'azallariga Ravnaq tomonidan bog'langan muxammaslar ham uchraydi. Chunonchi, Ravnaq devonidagi 12 muxammasdan 9 tasi Navoiy g'azaliga taxmis qilingan.

Ravnaq Navoiyga taqlid qilar ekan, uning san'atkorlik tahribasidan mubolag'a, istiora, jonlantirish, o'xshatish kabi tasviriy vositalaridan, bahramand bo'lgani holda, she'riyatda o'ziga xos til va uslub egasi bo'lishiga-mustaqil qalam yurita bilish mahoratini oshirishga intiladi, ko'r-ko'rona taqlid qilishdan yoki aynan ko'chirib olishdan qochadi, original tashbehtar to'qiydi. [2.1]

Mavzuning hozirgi holati. Klassik adabiyotda, Navoiy baytlarida ko'proq uchraydigan badiiy usullardan biri "tajohili orifona" (bilib bilmaslikka olish) dir. Jumladan, Navoiy yor yuzidagi ter donalarini durdonalarga, uning so'zlashini la'li labidan durdonalarning sochilishiga o'xshatgani holda, o'zini bilmaslikka soladi;

Qatra terlardin yuzida dur nishonimu deyin?
 Yo takallum vaqti la'li durfishonimi deyin? [4.2]
 Bunday badiiy usul Ravnaq baytlarida ham uchraydi:
 Orazing partavini sham'i shabistonmu deyin?
 Yo guli bog'u eram yo mahi tabonmu deyin?

Mavzuning tajriba qismi. Ravnaq o'z she'rlarida mumtoz adabiyotdagi talmeh, tazmin singari badiiy vositalardan ham ijodoy foydalanadi. Ravnaq 18-asr sharoitidagi adabiyotda tilning soddaligi uchun kurashadi. "Ishqning ertagi", "jon iligi", "rashk libosi", "g'am xastasi", "hijron qilichi", "ajal kori", iboralar yaratdi, "xobgoh", "nomard", "nokas" kabi sodda tojikcha so'zlarni o'z poetik leksikoniga singdiradi; "Ey kabi misralarda intonatsiyani kuchaytiruvchi "hey" singari nido va xitoblarni ishlatadi.

Ravnaq zullisonayn shoirdir. U mumtoz adabiyotimizda an'ana bo'lib qolgan "shiru shakar" formasida ajoyib badialar yaratdi, o'zbekcha misralariga tojikcha so'zlarni payvand etib, baytlarini jozibador qilishga intildi. Ravnaq ulug' ozarbayjon shoiri Muhammad Fuzuliy traditsiyalaridan ham ilhom va ta'lim oldi.

Olingan natijalar tahlili. O'zbek she'riyatining juda ko'p atoqli arboblari Fuzuliy ulug' ustod, ayniqsa, juda yaxshi ishqiy g'azallar yaratishda hassos san'atkor deb biladilar, unga naziralar yaratdilar, g'azallariga muxammaslar bog'ladilar, uning g'oyaviy va badiiy jihatdan puxta ishlangan baytlarini adabiy suhbatlarda namuna qilib ko'rsatdilar, "Bayoz", "G'azaliyot" va "Muxammasot" nomi bilan nashr etilgan kitoblarda uning she'rlarini keltirdilar, alohida devonlarini, kulliyotlarini ko'chirib, ommalashtirdilar.

Binobarin, 18-asr shoiri Ravnaq ham Fuzuliy she'rlariga o'xshash:
 Kelki boshingga do'nib nozingga qurbon o'layin,
 Chashmi jodui fusunsozingga qurbon o'layin.
 Yoki:
 Yondim sevarim xoh inon, xoh inonma...
 Kuydi jigarim coh inon, xoh inonma...
 kabi she'riy misralar yaratdi.

Shoir Ravnaq isyonkor shoir Mashrabdan ham bahramand bo'ldi. Chunonchi, u Mashrabning: Gulchehralar boshingdin bo'lsin sadog'a dilbar,
 Misralarib bilan boshlangan o'ynoqi she'riga nazira bog'lab:

Qurbon o'lay shakardek shirin dudog'a dilbar,
Tushmish azalda zavqim bodom kabog'a dilbar.[1.4]

Xulosa. Ravnaq o'tmish merosidan samarali foydalanishga intildivva she'riyatda mavzu, shakl va badiiy mahorat e'tibori bilan ham mustaqil yo'l tutdi. Garchi uning "Devoni"da ba'zan hukmdorlar sha'niga aytilgan qasida va baytlar bo'lsa-da, bular shoir ijodining asosiy va yetakchi g'oyaviy yo'nalishini o'zgartirmaydi. Shuning o'z faxriyalaridan birida:

Gulshani ma'ni aro murg'i xushilhon Ravnaq deb aytishi bejiz emas edi, albatta. Shoir o'z lirikasida masnaviy, ruboiy, murabba', muxammas, qasida, tarix, mustazod kabi xilma-xil she'riy shakllarining go'zal namunalarini yaratdi. U o'z davri uchun "Bebaho guhari ganjinai irfon Ravnaq" bo'lib, mashhur zamondoshi Roqim ham, 18-asr oxiri va 19-asr boshlarida o'tgan Shermuhammad Munis ham, 19-asr oxiri va 20-asr boshlaridagi shoirlardan Mirzo ham uning g'azallariga muxammaslar bog'ladilar. Demak, Ravnaq o'zidan keyingi o'zbek, shoirlarining ijodiga ham barakali ta'sir ko'rsatgan. Ravnaqning mazmundor she'rlari 18-asr o'zbek poeziyasining go'zal namunasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Vohid Abdullayev. Tanlangan asarlar. Ikki jildlik. Birinchi jild. - Toshkent, O'zFA "Fan" nashriyoti, 2002, -248-bet.
2. Vohid Abdullayev. O'zbek adabiyoti tarixi. 2-kitob. T. "O'qituvchi" nashriyoti. 1967. -384-bet
3. Munis "Firdavs ul-iqbol" Toshkent, 1952
4. Alisher Navoiy. Asarlar. O'n besh tomlik. Majolis un-nafois. G'afur G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1966-yil.
5. Alisher Navoiy. Asarlar. 1-tom. Xazoyin ul maoniy ("G'aroyib us-sig'ar")
6. Аслонова, Ш.И. (2020). Проблемы педагогических технологий в обучении молодёжи в высших учебных заведениях. *Интернаука*, (21-1), 59-60.
7. Madaminovich, T.I. (2017). The linguistic peculiarities and appropriate methods of translation. *Восточно-европейский научный журнал*, (12-4 (28)), 52-53.
8. Швачко, Е. В. (2017). Научные школы. Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы междунар. науч.-творч. форума. 31 окт.–3 нояб. 2017 г./Челяб. гос. ин-т культуры; сост. ЕВ Швачко.–Челябинск: ЧГИК, 2017.–394 с. ISBN 978-5-94839-629-3.
9. Madaminovich, T. I., Khusanovich, K. B., Akhatovna, K. O., & Kholmamatovna, B. L. (2019). Features of the system of formation of compensatory competence among agricultural students as a means of filling in professional terminology. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(11), 2202-2206.
10. Тухташинов, И.М. (2014). Национально-культурная специфика сложных слов, выражающих внешность и характер человека (на материале английского и узбекского языков). *Paradigmata poznání*, (3), 74-78.

UDC 81-13

DEVELOPMENT OF READING COMPETENCE OF STUDENTS AT UNIVERSITY

*Z.A. Salikhova, teacher, Pedagogical Institute of Bukhara State University,
Bukhara*

Annotatsiya. Maqola zamonaviy oliy o'quv yurtlarida bo'lajak o'qituvchilarning o'qish qobiliyatini oshirish va o'qish muammolarini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: o'qish, ish, zamonaviylikni rivojlantirish.

Аннотация. Статья направлена на изучение проблем чтения и совершенствование читательской компетенции будущих учителей в современных вузах.

Ключевые слова: компетентность, чтение, работа, развитие современности.

Abstract. The article is aimed at studying the problems of reading and improving the reading competence of future teachers in modern universities.

Keywords: competence, reading, writing, development, modernity.

The status of reading, its role and attitude toward it in many countries around the world have changed dramatically over the past twenty years. Decrease of interest in reading is a global trend of globalization of mass media and the rapid development of the entertainment industry, replacing reading as a prestigious source of information and as a pleasant and prestigious form of leisure.

The opinion of the population shows that not only students, but also those categories of citizens who have higher education, have significantly decreased interest in reading books.

Since the advent of electronic media a new era of neotribalism has begun, a "global village" in which the human world will once again become shared, but this time only at the global level. The means of communication and information are changing, the way of thinking is changing, behavior and forms of association are changing," conclude foreign scholars .

The problem of reading among students and young people is one of the current problems of our time.

In foreign literature scientists emphasize the importance of reading in human development. Reading contributes to the development of a complete intellectual and emotional personality, capable of self-development and self-realization .

The younger generation has ceased to see the sense in reading books and magazines, though earlier almost any family used to subscribe to periodical literature for the children, visits to libraries, theaters, museums, implementation of lessons outside the classroom, for example, in the school yard or in a museum of a famous person, project and research activity, group or personal expositions of student works - all this excites the interest of students to the study.

Extracurricular activities broaden the horizons of students, develop creativity, encourage extra information about the subject, the self-study of literature. Formation of expressive reading in the process of education of reading competence. Expressive reading implies the development of a certain minimum of skills related to the pronunciation culture of speech.

The quality and level of reading culture is mentioned in pedagogical, library, bibliological, bibliographic, cultural, socio-psychological studies of reading problems of future teachers: Akimova A. G., E. A. Volkova , I. V. Vorontsov , G. G. Granik , S. M. Bondarenko and L. A. Kontseva, D. S. Likhachev, V. A. Kozyrev and V. D. Chernyak, N. N. Svetly and Persik-ool, T. S., I. I. Tikhomirova , V. P. Chudinova . On ways to improve the quality of development of reading competence and reading culture written by foreign scientists M. Adler, M. McLuhan D. Pennac.

Ability to read is defined by specialists as a skill of reading, in the process of mastering which a person passes four stages of development: on the first stage a person learns to put letters into words and read; on the second stage one learns to read aloud; on the third stage - to read to oneself; on the fourth stage - to read critically. To become a complete, competent reader, one must master all four stages of reading skills .

Reading is a body of knowledge and skills that allows a person to select, understand, organize information presented in sound and letter form, and successfully use it for social and personal purposes. This definition reflects the information-cognitive approach to reading. Reading is viewed as a type of cognitive activity and is aimed at extracting information from texts, understanding and interpreting it. In this interpretation, the concept of "reading competence" is close to informational competence. The new standards refer both these types of competences to the meta-disciplinary educational outcomes [1].

A modern university teacher has a clear goal - to educate a qualified, talented, creative reader. Reading is a constantly developing body of knowledge, skills, and abilities that should be improved throughout life.

"Reading is an interactive problem-solving process associated with making sense of texts. "Reading is a complex interaction between text, reader, and reading goals that are shaped by the reader's prior knowledge and experience [2].

The development of personal creativity, creative abilities, creative thinking is a very topical issue in the educational process. In today's rapidly changing world there is a demand for a personality not only possessing the sum of knowledge, but also capable of creative creativity, to make unconventional decisions, to be able to prognosticate, to invent, to show initiative, to predict, to think out, to show initiative.

The person with a creative way of mind finds it easier not only to change a profession, but also to find a creative "zest" in any business, to be enthusiastic about any work and achieve high labor productivity. One of the main goals of Russian language and literature: to awaken the students' need for creativity, to develop their creative abilities, which will contribute to success in learning and later in labor activity.

An important condition for creative activity is a sense of surprise, novelty, and also readiness to take a non-standard decision.

Tasks that teach students not to be afraid of fantasize, help them look at ordinary things from a new, unusual perspective.

The necessity of developing a personality with a broad intellectual potential to develop creativity as the basis of innovative activity is reflected in the State Standard of the RU and government documents, decrees, resolutions, orders and

and other regulatory legal acts on school and secondary special education.

The goals can only be achieved in a systematic and integrated, i.e., integrative. One of the ways to implement the integrative in school education is to use the methods of scientific creativity methods in the process of teaching schoolchildren different subjects, which allows you not to teach a subject, but to teach a subject.

Looking at books their reading, reading and looking is the way by which through the study of books - objects in all their diversity the educator leads children from ignorance to knowledge, from helplessness to independence. The basic processes that characterize the path to the book and the world of books, and gave the name of the leading method of shaping beginning readers' interest in books and reading independence - the method of reading - considering.

The method of reading-viewing is a continuous chain of interconnected successive mental and practical actions, as a result of which the child independently identifies the external indicators of the content of each book, mutually correlates them and makes a general but fairly reasonable conclusion about the subject, nature, quantity and specificity of the works placed in the book, and then based on a general preliminary assessment of the book, sets the purpose of reading and immediately, really includes himself in the development of this content, choosing the approach.

When reading a new book with new content, its content is revealed page by page, and in order to grasp it in its entirety, it requires viewing the entire material through a narrow prism of perception. For us another way of perceiving subjects is usual - from the general impression to the details. A preliminary acquaintance with the book before the actual reading and working through it usually gives a great saving of labor time and better results. In addition to being a comprehensive, synthetic method of reading-reading books is designed to organically, merge for child readers both sides of the perception of the book when reading.

Text and out-of-text information, equally designed for the reader to comprehend the human experience contained in the book in a meaningful and purposeful way. This information helps the child, left alone with the world of books without anyone else's interference, by means of feasible and independent reading activity, to choose the book consciously, to discern the author's program in it, perceiving and recreating for himself the content of what he has read.

This method helps children involuntarily and for a long time, if not forever, to remember books to which they turned, and at the first stages of learning appreciably facilitates them and the difficulties associated with the imperfect technique of reading, activates the necessary vocabulary and ideas, stimulates imagination, sets the necessary focus and concentration of thoughts, allows you to allocate your reading circle.

With the method of reading-examining retains its importance and the method of the living word in a variety of forms in the form of reading aloud especially by heart, in the form of reflections on the book read, and various kinds of conversations, stories, retellings.

The method of reading-reading allows a system of a wide and solid range of general and specific knowledge, skills and abilities necessary for full-fledged independent communication with the world of books, and as a result translates consistently reproduced by the child reader and mutually complementary, reading activities into an internal plan. Work of libraries to develop reading interest in children. The modern librarian has a well-established traditional forms and methods of library work.

A professional librarian, striving to meet the expressed and unspoken needs of readers as much as possible, cannot but act in accordance with the "laws of librarianship". The first of these states: - to every reader his book; -to every book his reader. For practical work, the librarian needs to have an

idea of the specific readers of his library. For this purpose there are well known, proven by science and practice methods. Each method has its advantages and disadvantages, each of them has a place in solving the problems of studying readers.

Primary information on the level of reading culture librarian, of course through observation. Thus, a group of readers who do not use other means in the selection of books, other than the librarian's advice and viewing the books handed in by other readers can be identified. [3]

Librarians take note of such readers by making appropriate notes in the form. Based on the results of the observation the librarian determines the method of further work. Sociologists note that there are always readers who are reluctant to enter into a conversation with the librarian, negatively related to his recommendations. Thus, the method of observation is extremely important.

The most common method for studying readers is periodic qualitative and quantitative analysis of reading materials. It allows collecting valuable material on the dynamics and content of reading, identifying the circle of reading interests, the systematic nature of reading. In the library, in particular in the reading rooms (of which there are several in the library: the children's reading room, the hall for young people, the hall of literature on art) come to do school homework.

And, of course, come to the aid of librarian-educators, advising and applying the whole rich palette of possibilities of the library. Librarians try to teach children to use different media in preparing homework. Actually, the very concept of homework is interpreted much wider than the preparation for the lesson, especially since the librarian has to deal not only with schoolchildren, but also with the kids. It is the development of speech and thinking, reading competence, providing access to literature, revealing the variety of uses of print and electronic media, and writing school assignments.

Librarians, while solving the important tasks of fostering reading competence, do not neglect working with teachers and educators. Teachers and educators can be offered a variety of information days, specialist days, recommendation and bibliographic reviews. In many ways the librarians draw attention to the library, the variety of media and the possibilities of instilling in children an interest in literature and reading. An important condition for effective work is to know the reading interests of children and adolescents.

This is facilitated by the "Book Days" conducted by the library (Children and modern reading, Value orientations of young people, Your favorite magazine, The best book of the year). The library itself should determine the priorities of library services, to identify those reading groups that are in particular need of its assistance and services.

A significant part of libraries are libraries in rural areas. It should be noted that today the reading interests and needs of rural readers are becoming more complex and deepened, and their whole reading profile is undergoing a noticeable change today.

However, among the various reading needs a significant place continues to be taken by the need for information to help education, as well as - self-education, understood widely enough: as assistance in solving many problems of life. With regard to children and adolescents rural and school libraries have accumulated vast experience, managing, despite all the difficulties, in most cases, to realize its main function - to create the conditions of education and development of personality in the library.

REFERENCES:

1. Annenkova A.V. Technology of formation of foreign language reading competence by means of fiction translation. *Scientific Almanac*, 9-1 (23), 214-216.
2. Salikhova Z.A., Development of creative thinking in the lessons of Russian language and literature. Actual challenges of modern science XXXV International scientific conference collection of scientific works. 3(35) Part (2019) r. 64-70
3. Babkina E. B. (2016). Principles of formation of foreign language reading competence in a technical university. *New word in science: prospects for Development*, 2 (8), 66-67.

NEW TRENDS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING
G.Saydalieva, lecturer, Namangan State University, Namangan

Annotatsiya. *Ingliz tilini o'qitish yillar davomida, ayniqsa so'nggi o'n yil ichida juda katta o'zgarishlarga duch keldi. Mazkur maqolada bugungi kunda butun dunyoda amalda qo'llanilayotgan ingliz tilini o'qitishning yangi tendentsiyalaridan biri hisoblangan kommunikativ metod haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Ingliz tilini o'qitish, innovatsion metodlar, innovatsion texnologiyalar, kommunikativ usul.*

Аннотация. *Преподавание английского языка претерпело огромные изменения за эти годы, особенно за последнее десятилетие. В данной статье рассматривается коммуникативный метод, который является одним из новых направлений в обучении английскому языку, используемым сегодня на практике во всем мире.*

Ключевые слова: *обучение английскому языку, инновационные методы, инновационные технологии, коммуникативный метод.*

Abstract. *Annotation: Teaching English has undergone tremendous changes over the years, especially over the last decade. This article discusses the communicative method, which is one of the new trends in English language teaching used in practice all over the world today.*

Keywords: *English language teaching, innovative methods, innovative technologies, communicative method.*

Teaching English has undergone tremendous changes over the years, especially in the last ten years. Previously, researchers have paid great attention to authentic and meaningful contextualized discourse. They focused on successful adult second language learning as a parallel process of learning a foreign language. In other words, the teachers presented the content of the lecture, and the students listened to it. The learning mode tended to be passive and the students played a minor role in the learning process. Over time, many teachers and students have found that the traditional classroom lecture approach has limited effectiveness in both teaching and learning. This method remained in practice for a long period due to its focus on the functional use of the English language. However, this method was ineffective. It took a long time, a good budget and a small class size for things to start to change. However, even that was not enough. The problems led to another method called audio-linguistic and the direct method of teaching a foreign language using audiovisual means.

At present, such alternative approaches, such as the development of communication, technical skills, interpersonal skills, ICT literacy, are becoming increasingly important. The need for successful graduates who are able to compete in the tough survival environment of the global market is very much in demand today. The communicative teaching method is more student-centered and takes less time. The quality of teaching became better, and the applied communication of students in English can be effectively cultivated, which means that the communicative competence of students will be successfully developed. Ideally, language in education is usually built on such a naturally acquired language ability, which, enriched by literacy, turns into a tool for abstract thinking and the acquisition of academic knowledge. Teachers use various texts in English for translation, listening and grammar tests. The teacher's work system to ensure the results of teaching a foreign language must necessarily include the implementation of the following technologies: communicative learning technology, technology for understanding the communicative meaning of the text, game technologies, learning technologies in collaboration, project technologies, etc.

Today, English teachers attend to various types of conferences and workshops to create a platform and get to know the upcoming ideologies in the ELT, as well as improve their professional level. Academic qualifications alone cannot help teachers grow professionally; on the other hand, they must be equipped with up-to-date materials. There were too many methods of teaching English. World globalization is inseparable from the teaching of English for the development of information

and communication technologies. New trends in teaching English languages, such as an interactive approach, evolve as a result of constant research.

One of the promising technologies for teaching a foreign language in recent years is web learning. Web learning is one of the fastest growing areas. There are thousands of English language web classes that offer teaching of various basic language skills such as learning, speaking, reading and writing in interactive ways. Some common techniques are as follows: students can correspond with native speakers via email by creating a personal email account (Gmail, yahoo, mail, etc.) which is free. Students can mail their homework to teachers and have it reviewed. The teacher can create his/her own blog. A blog is a personal or professional journal, updated frequently for public consumption. Blogs allow you to upload and link files, which are very suitable for use as online personal journals for students. A blog becomes communicative and interactive when members take on multiple roles, as readers/reviewers who respond to other authors' posts, and as writer-readers who, returning to their own posts, respond to criticisms of their own posts. Readers, in turn, can comment on what they read, although blogs can also be hosted in secure environments. Laptops with cameras have audio features and technology tools. Students can communicate with their teachers and friends who are far away [2].

New devices meet the requirements of young people, allowing them to study, communicate in social networks, travel and be mobile. Another device, the e-reader, is a boon for the new generation on the move. The brand new kindle white paper is another invention. Other devices are voice recorders, such as Olympus, which can be used to record all English lectures and play back at a convenient time. New language programs, curricula for the effective development of students' skills have been developed.

A clear description of the content in terms of linguistic competence, sociolinguistic competence and pragmatic competence is language. With the help of descriptor scales, the level of student's language proficiency is measured. Descriptors consist of a number of can-do statements that have received a lot of attention. In the process of teaching and learning, special attention is also paid to the involvement of students and the empowerment of the teacher.

Researchers have defined the term "role" as a technical term that originally came from sociology and refers to the general concept of how an individual should behave. Several methodologies highlight different roles for the language teacher. In some, the role of the teacher is part of the design, a component of the method. In others, it is a learning facilitator, warden, class teacher, counselor, and sometimes co-communicator with students. For others, the teacher plays the role of controller, organizer, evaluator, promoter, participant, resource, mentor and observer. The task of modern teaching is communicative language teaching. Experiential learning or learning by doing as the main conceptual framework of TBLT [1].

Task-based language teaching (TBLT), also known as task-based instruction (TBI), focuses on using authentic language and asking students to complete meaningful tasks using the target language. Such tasks might include visiting a doctor, conducting an interview, or contacting customer service for help. TBLT breaks down the barriers of the traditional class because what's in TBLT. The role of the student is changing significantly. The teacher becomes a true mediator, a teacher for exclusively dialogic communication. The role of the teacher is not completely avoided, but limited: the teacher must be a guide on the side. The role of the teacher is the lead, independent contributor, analyst, advisor, and group data manager.

All over the world, information technology is fundamentally changing the way students, teachers and staff learn and work. As the demand for technology continues to grow, colleges and universities are providing a variety of services for students, from laundry to online food delivery. Technology is also changing the way we work in the classroom. Computers allow us to write notes directly on the screen with a special pen, are replacing the archaic projector. The traditional method placed great emphasis on the teacher himself and was teacher-centered. Repetitive practice, rote exercise, and memorization were the hallmarks of traditional methods. The quality of teaching depended on how well the teacher taught. Modern trends and methods of ELT assessment aim to transfer information or knowledge into the minds of students.

REFERENCES:

1. Culture in Second Language Teaching and Learning; Cambridge University Press. 2011
2. Ahmad, S., & Rao, C. (2013). Applying communicative approach in teaching english as a foreign language: a case study of Pakistan.
3. Saydalieva, G.S. (2017). Implementation of portfolio assessment method in Tashkent university of information technologies. In *International Scientific and Practical Conference World science* (Vol. 4, No. 3, pp. 8-12). ROST.
4. Nazarova, Y., Alimova, M., Saydalieva, G., & Sayfuddinova, N. (2021). Approaches in foreign language teaching. *Frontline Social Sciences and History Journal*, 1(08), 68-72.
5. Саримсакова, Д.М. (2021). Веб-квесты как эффективные учебные задачи с точки зрения развития социолингвистической компетентности будущих учителей английского языка. In *Высокие технологии, наука и образование: актуальные вопросы, достижения и инновации* (pp. 176-178).
6. Tamara Kivilova, Bahrom Karaboshev, & Ikrom Karaboshev. (2022). Modern educational technologies for teaching a foreign language. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 3, 6–10.

UDC 37.014(08) S-60

DESCRIPTION OF LEGAL TERMS IN THE INTEGRATION OF EDUCATION

Sh.S. Sirojiddinova, Independent Researcher, SamSIFL, Samarkand

Annotatsiya. *Ushbu maqola ta'limning integratsiyalashuvidagi huquqiy atamalarning tavsifini yoritadi. Ushbu masala bo'yicha oldingi ishlar o'rganiladi va tahlil qilinadi. Huquqiy atamalarning tavsifiga ko'proq e'tibor qaratilib, tegishli takliflar berildi.*

Kalit so'zlar: *yuridik atamalar, huquq, terminologiya, integratsiya, ta'lim, tilshunoslik, nutq*

Аннотация. *Данная статья проливает свет на описание правовых терминов в сфере интеграции образования. Изучены и проанализированы предыдущие работы по данному вопросу. Больше внимания уделяется описанию юридических терминов, и даются соответствующие предложения.*

Ключевые слова: *юридические термины, право, терминология, интеграция, образование, языкознание, дискурс.*

Abstract. *This article sheds light on description of legal terms in the integration of education. Previous works on this issue are studied and analyzed. More attention is given to the description of legal terms and proper suggestions are given.*

Key words: *legal terms, law, terminology, integration, education, linguistics, discourse.*

Problem statement. Modern linguistics comprehends and studies language as a system. Consistency is one of the main principles in linguistics for learning a language and its levels. The variety of approaches to the perception of the systematic nature of the language indicates the complexity, diversity, multi-aspect, inconsistency and variability of the language system itself, its levels and units. The entire multidimensional nature of language is expressed by discourse.

Discourse (French discourse — speech) — in the broad sense of the word is a complex unity of language practice and extralinguistic factors (significant behavior manifesting in forms accessible to sensory perception) necessary for understanding the text, i.e. giving an idea of the participants of communication, their attitudes and goals, the conditions of production and perception of the message. Traditionally, the discourse was considered as an ordered written, but most often a speech message of a separate subject [4].

Modern scientists consider discourse as a more complex phenomenon. Discourse is often identified with the text due to the absence in some European languages of a term equivalent to French — English, discourse (e), and besides, previously only language practice was included in the scope of the concept of discourse. As the volume of research in this area has grown, the meaning of discourse has expanded beyond written and oral speech.

Discourse is considered as a more complex phenomenon that performs different functions (rhythmic, referential, semantic, emotional-evaluative, etc.), and not just a textual or dialogical structure.

Legal discourse aims at an accurate description of the state of affairs in social reality, and the implementation of actions to change it, which characterizes the goal of legal discourse aimed at

normalizing and regulating this reality as specific to this type of discourse. The specificity of the language of legal discourse is expressed in the wide use of specialized concepts, cliches and clerical phrases, the steady use of a limited range of genre and stylistic means, low contextuality, etc.

Legal texts include the basic concepts of jurisprudence and interpret their content. They include criteria for evaluating the legality of completed actions, describe the technology of applying law, create informational precedents, have value characteristics, and are also perceived both as a represented reality and as a socio-cultural construct.

Analysis of the latest research and publications. The legal text is one of the most important life forms of expression of law. A legal document or other written carrier of legal information has textual features, a peculiar linguistic expression. Despite the existing contradictions in the views of linguists and lawyers, most agree that every text has a lexical (linguistic), logical and grammatical basis, organized in a certain way for the purpose of transmitting information. There is no doubt that legal texts, regardless of their functional purpose and pragmatic role, have the same foundations. Depending on the functional purpose, legal texts differ in a certain organization, principles and rules of implementation, Legal texts can be presented within the framework of two functional styles, namely: official business and scientific styles. The official business style is also called administrative style or business speech. It should be noted that the role of these texts in society is extremely large. The official business style serves the field of official business relations, public policy, as well as the field of law. It is implemented through such types of texts as state acts, laws, decrees, resolutions, contracts, instructions, charters, official communications, business letters, receipts, various types of texts in institutions (certificate, application, report, etc.). The generation of the text, as well as its functioning, are pragmatically oriented, since any text, including legal, is created when a certain target setting arises and functions in certain communicative conditions Within the framework of the official business style, as a rule, either two subfields are distinguished: legislative and clerical, or administrative and clerical, or three sub - layers: diplomatic sub-layer, documentary sub-layer and everyday business sub-layer .At the same time, the diplomatic substyle is presented in such texts as a diplomatic note, a government statement. The documentary sub-style is represented by such types of texts as codes, various acts that serve the official documentary activities of state and public organizations, as well as citizens as individuals. In business correspondence between institutions and organizations, as well as in private business papers, the everyday business litter is presented.

Highlighting previously unsolved parts of a common problem. As for the characteristics of the legislative text, there is no doubt that it should be accurate in its content and at the same time understandable. The texts of laws are treated differently than with any other type of texts. Each law is closely related to the others, so the linguistic concept of coherence is not enough to describe the connections in the law. The references contained in the law to other laws or to parts of the text within the law itself indicate that laws are a special type of information organization peculiar to the activity of a lawyer, developed by lawyers and having their own text form. As for the status of legislative texts in comparison with other legal texts, it should be noted that if we consider legislative texts as texts of a higher rank, in particular, as a reference point for the interpretation of legal concepts, then legislative terms can be considered as a standard in terms of language form, use and content.

Of undoubted interest is the study of the specifics of the use of terms in the process of organizing the legislative text. The formed terminology base allows the specialist to effectively exchange information, and, consequently, to effectively interact and perform their professional duties [1].

The purpose of the article. In modern encyclopedic sources, the terms (from Lat. terminus–boundary, limit, end) are interpreted as " words or combinations of words (complex, or descriptive), the meanings of which are determined in the context of the relevant scientific theory (discipline) or in general in any branch of knowledge. In this sense, the frequently occurring problem of clarifying a term implies their definition, the elimination of homonyms and the mandatory fixation of the universe of reasoning."

Terms belong to the categories of linguistics, but they give a name to the corresponding concepts that are a category of logic. Between the concept and the term, as a rule, it is possible to have an intermediate link, namely: the definition (definitions) of the concept. Since the term refers to

a special concept of a particular sphere of production, science or art, a legal term is the name of a concept in the field of jurisprudence. The specificity of the terms lies, first of all, in their conciseness, accuracy, system conditionality and unambiguity. Special legal terminology cannot be limited to a set of particularly complex legal expressions and words. [2]

Presentation of the main material. In the linguistic literature, it is rightly noted that the terms have the conservativeness of paradigmatic relations, i.e. they occupy a strictly defined place in the semantic paradigm, while being not limited in their syntagmatic connections.

Terminology is a special type of vocabulary that has its own structural, semantic, word-forming and stylistic features, which distinguishes this layer of lexical units from common words and, thus, occupies a special place in the lexical system of the language. The analysis of semantic relations in terminology allows us to reveal the relations in the lexical system of the English and Russian languages compared in the work.

The role of legal terms in the life of society is becoming more and more noticeable in connection with the awareness of their rights and the expansion of international relations.

In legal terminology, the main percentage is traditionally made up of highly specialized, unambiguous terms.

The analysis of the features of the formation of complex terminological units that have one common core in their composition, which can attach entire chains of words, shows that such terminological formations are characterized by a significant complexity of their semantic structure.

The semantics and syntax of complex terminological units are interrelated, the presence of which determines the further development of each unit.

The largest number of terminological combinations are two-component combinations. Polysemantic terms are also found in two-component combinations, but extremely rarely. This is understandable, since an increase in the number of components that make up the term prevents the appearance of ambiguity.

The process of creating terms takes place in the process of developing the material and spiritual culture of society. "The history of the terminology of any sphere of science, culture, industrial activity is at the same time a story about the laws of the development of knowledge about nature and society."

Terminology is the basis of the language of science. The analysis of the regularities and features of the development of terminology is the primary task of terminology studies as a science, since "without this, modern terminology studies are in danger of becoming a purely descriptive science, fixing certain aspects of the layers of special vocabulary, without generalizing the results of individual studies and attempts to interpret them, and, consequently, unable to give subject specialists an idea of the essence of terminological phenomena" [3].

The term is a means of optimizing professional and scientific communication and reflecting the results of people's practical activities, which contributes to the development of human cognition.

Terms are verbal designations of concepts used in the presentation of the content of a law (other normative legal act).

There are three types of terms used in the texts of laws:

a) commonly used, i.e., terms in the generally accepted, well-known sense; for example, "structure", "building", "document";

b) special-technical, i.e. having a meaning that is accepted in the field of special knowledge-technology, medicine, economics, biology, for example, "deposit", "industrial enterprise";

c) specially-legal, i.e. having a special legal meaning that expresses the uniqueness of a particular legal concept; for example, "pledge", "possession", "transfer of debt".

Special legal terminology cannot be limited to a set of particularly complex legal expressions and words. In laws and other normative documents, expressions and words that belong to ordinary, commonly used, in fact have their own specific legal content, and in some cases they differ from the commonly used one.

In fact, each formulation of the law contains a peculiar legal meaning, the assimilation of which is achieved with the help of thorough professional legal knowledge.

The terminological vocabulary in the legal discourse is determined by a number of requirements:

- unity of terminology: the same term (for example, "official", "minor") should be used in this section of the legal discourse (and in all other normative acts) in the same sense;
- the general recognition of the term: the words should not be "invented", invented by the legislator only for this law or used in it in some special sense by one or another developer of the bill, the terms should be used in all sections of the legal discourse;
- stability of terms: their use in legal discourse should be stable, their meaning should not change with each new law;
- accessibility, despite the complexity of legal terminology, the words and expressions of the law should generally give a correct idea of the content of its norms when used within the framework of legal discourse.

It is quite difficult to analyze the systems of legal discourse in English and Russian, since we have to deal not so much with the terms themselves, but with different legal systems, and, consequently, with different legal discourses. The dictionary correspondence does not reflect an exact idea of a lexical unit, since similar terms in two languages represent different concepts. For example, the English term "prosecutor" means "prosecutor", but the English-speaking reader imagines something different than the Russian-speaking reader.

For a clearer description of the legal discourse, it is necessary to analyze and form a classification of the terms of the proposed discourse, which implies the need to choose the grounds for classification. The first and main reason is that the term belongs to a professional or specialized discourse.

The classification developed by A. S. Pigolkin was created according to the vertical and horizontal principles. Vertical classification begins with the terminological vocabulary fixed in the basic law and other legislative acts. This is a general legal terminology that combines terms used in all branches of law and designates the broadest concepts.

Horizontal terminology is based on intersectoral and sectoral principles. Intersectoral terminology is the terms used in several branches of law ("material liability", "significant damage", "misconduct", etc.). The bulk of legal terms falls on intersectoral terminology, while the number of industry terms is relatively small.

A distinctive feature of the industry terminology is that it is based on the subject-logical connections and relations of the corresponding concepts that reflect the specifics of a particular sphere of legal relations [4].

D. I. Miloslavskaya divides the terminological vocabulary according to the principle of use [3]:

- 1) commonly used;
- 2) commonly used, having a narrower, special meaning in the normative act;
- 3) purely legal;
- 4) technical

In the legal literature, there is a similar division into three types of legal terms:

- 1) common terms that are used in everyday speech and are understandable to everyone;
- 2) special legal terms that have a special legal content ("letter of credit", "statement of claim", etc.). Such terms are used to denote legal concepts, express legal constructions, industry typing, etc.;
- 3) special-technical legal terms that reflect the field of special knowledge, for example, safety regulations, equipment maintenance, examination of technical solutions, etc.

Knowledge of the classification of legal terminological vocabulary helps to correctly choose a competent translation equivalent that is suitable for this subsection of legal discourse.

Incomplete equivalents are terms between which it is possible to note the absence of either structural, semantic, or structural-semantic identity, for example: legal error-ignorance of law.

When legal systems do not coincide, non-equivalent terms may occur. Non-equivalent term units include those that denote realities that are absent in the legal discourse of another country.

Incomplete semantic equivalence and lack of equivalence of terms in the field under consideration is caused by the following reasons:

- differences in the compatibility of the components of analytical categories, for example: causal transaction-contract with consideration.

- using different types of nominations in the compared languages to denote one concept: power of attorney – a power of attorney, assignment – assignment of a claim.

- the lack of an appropriate reality in one of the compared languages, for example: writ of assistance – an executive court order for taking possession.

In the process of word formation of the terminological vocabulary of legal discourse, there are two opposite trends. The tendency to increase the length of phrases is caused by the desire for the accuracy of the expression of the concept. The tendency to save language resources is manifested in the creation of new terms-words.

The transfer of Russian-language terms that are not full equivalents involves varying the structure of terminological units (a word in the source language can be transmitted by a phrase in the translation language and vice versa). However, there are no clear rules for this kind of situation yet. Since, despite the unambiguity of the term, which is its main characteristic, a terminological unit can have several definitions.

Conclusions and suggestions. Thus, the following structural types of terms are distinguished: simple terms, complex terms and terminological combinations. Analyzing simple terms from the point of view of the affixal method of formation, we can conclude that the most productive suffixes are — tion,- ty — er/or/ar, and prefixes — re -, de -, dis. In addition to affixation, word composition as a kind of morphological method is also productive in the formation of terms of legal psychology. The analysis of the structural characteristics of the term indicates the tendency of the formation of terms with more than one basis.

The study of the structure and use of terms in the field of administrative law allows us to deduce the main patterns and methods of education. Knowledge of formulas and options for creating terms and terminological formations helps to understand the essence of the phenomena that arise when interacting with foreign legal systems, and to explain the meaning of the realities that are characteristic of the legal systems of other countries, and laws that are absent in our system.

The formed terminology base in the legal sphere allows a specialist to effectively exchange professionally relevant information, and, consequently, to effectively interact and perform their professional duties. The skill of effective communication is the essence of the communicative competence, the formation of which is aimed at teaching a foreign language in educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of Uzbekistan.

Thus, the formation of foreign language communicative competence is one of the main goals of teaching a foreign language in educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of Russia, which is a means of achieving another, common goal – the development of professional competence of the student. Foreign language communicative activity contributes to the formation of professional communicative competence among students and ensures their successful professional activity in the future, being enriched by appropriate knowledge, skills and abilities in the process of educational and professional activity.

Foreign-language professional communicative competence should be considered as a resource quality, which acts as a basis for the formation of a professionally competent specialist and, therefore, should be taken into account when designing educational programs of a new generation.

REFERENCES:

1. V.N. Manakin. Comparative lexicology. - Kiev: Znannya, 2004. - P. 58.
2. A.V. Superanskaya, N.V. Podolskaya, N.V. Vasilieva. General terminology: theoretical questions. - M.: Nauka, 1989. -- P. 41.
3. Berezin F.M., Golovin B.N. General linguistics. - M.: 1979. -- S. 264.
4. Kobrin B.N., Golovin R.I. Linguistic basics of the doctrine of terms. M.: Vyssh. 1987. 104 s.
5. Miloslavskaya D.I. Typical difficulties of semantic interpretation of the legal text, 2000. p. 272.
6. Maximenko E.S. National-cultural specifics of industry terminology (on the material of English and American legal terminology).-Autoref. candidate ... M.,2002.
7. Krylov A.I. Language units and context. - L.: 1973.
8. The Constitution of the United Kingdom. Institute for Public Policy Research, Southampton Street, London, 1991.

UDC 81-13

EFFECTIVE WAYS OF PRESENTING AND REINFORCING VOCABULARY THROUGH EFFECTIVE TOOLS AND TECHNIQUES IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES*D.Suvonova, teacher, Karshi Institute of Irrigation and agrotechnology at the National Research University "TIAME", Karshi**M.Mustafaeva, teacher, Karshi Institute of Irrigation and agrotechnology at the National Research University "TIAME", Karshi*

Annotatsiya. *Har qanday tilni o'rganishda lug'at muhim rol o'ynaydi. So'zlarni o'rganmasdan, ularning ma'nosini bilmasdan turib, boshqa tilni o'rganish juda qiyin. Ushbu maqolada chet tilini o'rganishda lug'atning ahamiyati haqida ma'lumot berilgan. Bu so'z boyligini o'rganishga ham tegishli. Ba'zi foydali usullar o'qituvchilarimizga lug'atni o'rgatishda yordam berishi mumkin.*

Kalit so'zlar: *talaba nuqtai nazari, identifikatsiya, kontekstlar, sinonim, o'rgimchak grammasi, strategiya.*

Аннотация. *Словарный запас играет важную роль в изучении любого языка. Очень трудно выучить другой язык, не выучив слов, не зная их значения. В этой статье представлена информация о важности словарного запаса в изучении иностранного языка. Это касается и вопросов обучения словарному запасу. Некоторые полезные методы могут помочь нашим учителям в обучении словарному запасу.*

Ключевые слова: *точка зрения студента, выявление, контексты, синоним, спайдерграмма, стратегия.*

Abstract. *Vocabulary plays an important role in learning any language. It is very difficult to learn another language without learning the words, without knowing their meaning. This article provides information on the importance of vocabulary in learning a foreign language. It is also about issues of teaching vocabularies. Some useful methods can help our teachers teach vocabulary.*

Keywords: *student's perspective, eliciting, contexts, synonym, spidergram, strategy.*

Learning vocabulary is an important part of a student's development process, but vocabulary instruction can be a challenge for educators, especially when it comes to making it effective and engaging.

Teaching vocabulary can feel daunting, the struggles associated with vocabulary practices in the classroom make it challenging for students to learn and teachers to, well, teach. Teachers may have a hard time hand-picking the 10-20 words every week that their students will learn which words are the most important? What about the students who learn and read at different levels?

From a student's perspective, it becomes difficult to simply memorize words and terms that they have no prior connections.

We can use activities and games of teaching vocabulary during our lessons. Unfortunately, many students struggle to remember what the vocabulary words mean. To help students learn the definitions we can try these classroom vocabulary games with our students by pairing up and creating a checkerboard out of paper. Then, they should write a vocabulary word in each square. As the students play the game, they need to provide the correct definition of the word in the square. They could also make up a sentence using the word. If the student can do it, they get to claim that square.

Dictionary. Split the class into 2 teams. Have one student from each team come to the board. Assign them one vocabulary word to draw. The students' team should try to guess what vocabulary word is being drawn. Newspaper Search. Provide groups of students with newspapers and magazines. Have them look for pictures or articles that relate to each vocabulary word. Give students a set amount of time to complete the assignment. Then, have students present their findings to the class. Well, when it comes to the vocabulary we think that some activities are designed for presenting and practicing vocabulary, while other activities are designed to help students record and activate vocabulary. Of course, it's not a clear divide and many activities cover both areas, but I do think it is an important distinction to make. Here we'll look at various techniques for presenting and, to a lesser degree, practicing vocabulary. It is important to realize that a good teacher will not rely on just one

of these techniques, but will use a combination. Different techniques are appropriate for different vocabulary items and also for different types of learners. As we read through the different techniques, we should try to think what words would be best taught using the technique and for which words the technique would probably not work very well.

Another way of presenting vocabulary is to tell a short anecdote containing the new words. This gives the words a context and helps students understand not only the core meaning but also how the words might be used. It's also quite simple to recycle the words within an anecdote so that students hear the same word more than once. The more times students hear a word, the more likely they are to remember it. Repetition is quite natural in anecdotes and so does not seem out of place.

>**Eliciting and contexts** - Eliciting words from students is an effective way of activating their memories. In a class of students, one or two may have come across the word before, even with low levels. It also helps you find out how much your students already know. There are a few different techniques for eliciting vocabulary, from drawing a quick picture on the board to giving an explanation or a short example of a situation. It's important to remember when you are eliciting (or explaining) vocabulary that the language you use is simpler than the language you are trying to elicit. Giving the context for a word, just like embedding the word in an anecdote, helps students see how a particular item of vocabulary might be used. It also makes the word more memorable, helping students learn the item. Even if you are unable to elicit a word from your students when you eventually tell them the word you were trying to elicit it is far more likely that they will remember it and its meaning.

>**Using synonyms and antonyms** - A technique often used by teachers, especially at low levels, is to explain words by using a synonym or antonym. In many respects, this is a flawed idea. Firstly, because many of the words will be of a similar level and, if a student doesn't know one, then they won't know the other, i.e. if a teacher wants to elicit **black** and they say it's the opposite of **white** then this is unlikely to be helpful as the students probably don't know **white**. Secondly, it can be very misleading as very few words have a direct antonym. For example, what's the opposite of **old**? Is it **new** or **young**? Both, but then that becomes confusing. Thirdly, many words have more than one antonym or synonym all with similar meanings, so which do you use? For example, the opposite of **happy** could be **sad**, it often depends on the context. So, using antonyms and synonyms words sometimes can be useful, as long as it's thought through carefully. Synonyms and antonyms can also be extremely useful as a framework for recording and remembering vocabulary (we'll look more at this in the section on learning vocabulary).

>**Translation** - Translation is another technique that has pros and cons. Many teachers and teacher trainers see translation as a bad thing. They seem to feel that translation will in some way prevent the student from ever becoming proficient in the target language. This is quite obviously not true. There are many cases of learners becoming quite good in a language despite relying heavily on translation. In some instances, translation is clearly advantageous. Where a group of students shares the same mother tongue (and in particular where the teacher does too) it makes sense to make use of this facility from time to time. Translation can often save time and help with comprehension. Many students use translation when they are recording the new vocabulary, whether the teacher likes it or not. However, it is important to make students aware of some of the shortcomings of translation. It is often the case that there aren't any direct translations (word for word equivalents), or that one language might have more than one way of saying something, depending on the context. Making students aware of these problems, rather than completely avoiding translation, may well help their learning. Students can easily become over-reliant on the teacher to translate everything so translation should only be used as one of many techniques employed in teaching vocabulary.

Giving your students strategies for learning is an important part of teaching. When you consider the amount of time your students will spend outside the classroom, you must help them to become independent learners. One of the best, and probably easiest, ways of learning about new words is by using a dictionary (especially a good monolingual dictionary such as the Macmillan Dictionary). Encouraging your students to use a dictionary in the classroom when reading a text, for example, will be extremely useful for them. A nice dictionary activity to develop vocabulary is to get your students to find a word they have recently learned and read the definition they either don't understand, or that they think is key, and then look this word up and read the definition. Working in pairs and noting down the 'route' and the definitions they take can lead to an extremely productive period of learning

new vocabulary and thinking about meanings. “Once vocabulary has been presented (and often before it is practiced), students will need to start learning it. Practicing and using the vocabulary is part of the learning process but students usually need time to process a vocabulary item too. The first stage is to find ways of recording the various aspects of the word (see previous article - What do words mean? to get an idea of the complex nature of *knowing* a word). Storing a word somewhere that can be accessed easily, or keeping it in mind, is essential. Even our mental filing cabinets (our brains) need to have a system by which they store and retrieve things. Helping our students develop a system that they can use is a must. The second stage is helping our students to be able to retrieve these items, not just as a set of letters, but as a meaningful piece of language”. Making connections - Recording vocabulary is an important step in remembering it and being able to turn passive knowledge into something active. However, in order to activate vocabulary, students need to be able to retrieve it and remember the meaning and how it's used in a sentence. To do this we often make connections; these connections help us recall the word, its meaning, and how it's used. There are three ways we can do this:

1. Keywords and pictures. This is a technique that some people have claimed helps to fix the word and its meaning in the memory. The technique is based on making a mental image that connects the new word in the L2 with a word in the student's L1 that has some association (often sound) with the L2 word. For example, when I want to remember how to say ‘I love you’ in Chinese I connect the Chinese words that make up the phrase with three words/pictures in English - *wall*, *eye*, and *knee*. When I put these English words together I can make the phrase for ‘I love you’ in Chinese! If you can't think of a keyword, then often a simple picture will help remind you of a word and its meaning. Groups, scales, and spider grams. Putting words into groups of related vocabulary items is another good technique. Groups might consist of hyponyms, such as *father*, *mother*, *sister*, *son*, *cousin*, *aunt*, *grandfather*; grammar sets, such as adjectives and adverbs; or root words and derivatives, such as *comfort*, *discomfort*, *comfortable*, and *uncomfortable*. Another way of grouping words is in the form of a scale. This is a common way for things like adverbs of frequency to be presented in many books, for example, *always*, *usually*, *often*, *sometimes*, *hardly ever*, *never*. It's also useful for sets of adjectives that can be presented on a scale from one extreme to the other, i.e. *boiling*, *hot*, *warm*, *cool*, *cold*, *freezing*. Finally, using a spidergram can be extremely useful as it enables you to add more words later on. A spidergram for *sport* might look like this:

To sum up, finding the best ways to teach and learn vocabulary with your students is one of the most important things as a teacher you can do, and having a range of techniques and activities aids this process.

REFERENCES:

1. Penny Ur (2009) A Course in language teaching. Cambridge University Press
2. Harmer.J. (1991) the practice of English language teaching(2nd) London; Longman
3. Patel M.F. “English language teaching” p 91
4. Douglas Brown, Principles of language learning and teaching-5th ed p.133
5. Patel N (2017) “Effective Vocabulary Instruction: Five Best Practices for Teachers”
6. Nation I.P., “Teaching vocabulary”, 2001.

UDC 428

NATIONAL CULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE KOREAN LANGUAGE

S.F. Turakulova, teacher, Samarkand State Institute of Foreign Languages, Samarkand

*Annotatsiya. Ushbu maqolada koreys tili misolida frazeologik birliklarning milliy o'ziga xosligi nimada va qanday namoyon bo'lishi tahlili, frazeologik birliklarning qaysi tematik guruhlarida o'ziga xoslik yanada yaqqol namoyon bo'lishini kuzatish muhokama qilinadi. Bundan tashqari milliy-madaniy semantikaga ega bo'lgan frazeologik birliklarning kommunikativ ahamiyatini ham ta'kidlash mumkin. Yana shuni aytish joizki, har qanday frazeologik birlikda dunyoni til va milliy madaniyat orqali idrok etishning o'ziga xosligi mavjud. Frazeologiyani o'rganish shu paytgacha kam o'rganilib qolmoqda, garchi unda xalq hayoti va madaniyati aks etsada. Shunday qilib til birliklarini o'rganishning milliy*madaniy jihati zamonaviy tillarning eng boy arxeologik materialining mazmunan chuqurlashtirish va kengaytirish imkonini beradi. Alohida*

frazeologik birliklarning o'ziga xos tahlili esa qayerda va nimaga tegishli degan savolga javob berishga imkon berib koreys frazeologik birliklarning qanchalik o'ziga xosligini namoyon qiladi.

Kalit so'zlar: *emperik tajriba, milliy o'ziga xoslik, axloqiy tizim, madaniyat, steriotip, mentalitit, tilning frazeologik tarkibi.*

Аннотация. *В этой статье рассматривается анализ в чём и как проявляется национальное своеобразие фразеологических единиц на примере корейского языка, проследить, в каких тематических группах фразеологизмов это национальная специфика проявляется наиболее ярко. Можно также подчеркнуть коммуникативную значимость отдельных групп фразеологизмов с национально-культурной семантикой. Хотела бы добавить, что в любом фразеологизме заложено своеобразие восприятия мира через язык и национальную культуру. Изучение фразеологии до сих пор остаётся мало изученной, хотя в ней отражаются жизнь и культура народа.*

Таким образом национально-культурный аспект исследования языковых единиц позволяет углубить и расширить содержательную сторону богатейшего фразеологического материала современных языков, а конкретный анализ отдельных фразеологических единиц позволяет ответить на вопрос, где и в какой степени проявляется наиболее явно национальное своеобразие корейских фразеологизмов.

Ключевые слова: *эмпирический опыт, национальное самосознание, этическая система, культура, стереотип, менталитет, фразеологический состав языка.*

Abstract. *This article discusses the analysis of the national identity of phraseological units manifests itself in the example of the Korean language, to trace in which thematic groups of phraseological units this national specificity is most pronounced. We can also emphasize the communicative significance of individual groups of phraseological units with national-cultural semantics. I would like to add that any phraseological unit contains a unique perception of the world through language and national culture. The study of phraseology still remains little voiced, although it reflects the life and culture of people. The national -cultural aspect of the study of language units allows us to deepen and expand the content side of the richest material of modern languages, and a specific analysis of individual phraseological units allows us to answer the question of where and to what extent the national identity of Korean phraseological units is most clearly manifested.*

Keywords: *empirical experience, national identity, ethnic system, culture, stereotype, mentality, phraseological composition of the language.*

Introduction. It is well known that the phraseological composition of the language is an original phenomenon. This originality is due to the fact that phraseological units arise on the basis of a figurative representation of reality, reflecting primarily the everyday-empirical, historical and spiritual experience of a language community associated with its cultural traditions. [1.C.158] The lexical composition of a certain part of the phraseological units of the Korean language also contains an indication of national identity. The indication may be related to:

1. With everyday - empirical experience of the people: **죽도 밥도 아니다** (lit. neither porridge, nor porridge) is not good at all.

2. With the sphere of material culture: **파김치가 되다** (lit. to become kimchi from an onion.) - very tired, overtired.; **떡을 만들다** (lit. to cook tog) – to mess things up., **묵사밥 되다** (lit. to become a china bowl of mug.) suffer complete defeat. Etc.;

3. With the historical experience of the people, which has become the property of its national identity or just a memorable sign. [2.P.302-314]. These phraseological units also contain regionally marked components: **함흥 차사** (lit. hamhung chhasa.) (chhasa in feudal Korea, an official sent to carry out an emergency assignment; Hamhung is the name of a province in Korea), which means “messenger who did not return (missing)”, **삼고초려** (lit. visit the hut three times). To find the right person, you need to show patience and attention. This phraseological unit is associated with the three-time visit by the ruler of the Qing Dynasty, Yu Bi, to the house of the famous scientist Jagalliang in

order to invite him to cooperation. Awareness of the meaning of phraseological units in such cases is associated directly with historical facts.

However, in the language there are phraseological units (their vast majority), the plan of expression of which does not reveal any national features. Such, for example, are phraseological units such as 돼지 꿈을 꾸다 (lit. to see the dream of a pig) - a good sign, good luck .; 배가 아프다 (lit. stomach ache) - to be jealous of someone. Here, in the content of idioms, a spiritual foundation is laid, a moral, ethical system of value orientation in the world. This system finds its expression in correlation with the standards and stereotypes characteristic of the mentality of a particular people.

The prototypical situation that formed the basis of the Korean phraseological unit **군계일학** (literally, a crane among chickens). This phraseological unit is a comparison of the majestic crane bird with domestic chickens. The associative-figurative perception of this bird is associated with the following stereotype: the crane, according to Chinese and Korean beliefs, is considered a sacred bird. Since the immortal heroes of Taoist legends rode on it. For a Korean, a crane is the personification of nobility, majesty, beauty, intelligence, etc.

At the heart of the prototypical scene of Russian phraseology neither fish nor meat lies something that does not look like either meat or fish, which does not belong to either type of food. The associative-figurative perception of this phraseological unit is associated with a stereotype in a Russian person: it is something in between meat and fish, neither one nor the other, neither this nor that. Hence the meaning of "an unremarkable average, mediocre person."

Relevance of the topic.

We have made an attempt to compile a thematic classification of phraseological units of the Russian and Korean languages, as having ethnographic idiolects in their lexical composition, reflecting the national and cultural specifics of the Korean people, is not reflected in their plan of expression, but the figurative basis of these phraseological units is associated with cultural and national worldview. [3.P. 55-63.]

Cultural connotation refers to the interpretation of the denotative or figuratively motivated, quasi-denotative aspects of meaning in terms of culture. A characteristic feature of phraseological units is figurative-situational motivation, which is directly related to the worldview of the people, the native speaker, the mediastinum of cultural connotation, its main nerve is this figurative basis. [2.P. 302-314.]

Phraseological units of the Korean language, which include the names of household items, monetary units, names of games, measures of measurement, etc., which are included in the main vocabulary of both languages, reflect the processes characteristic of the language and its national specificity. Korean phraseological units associated with garments: 치마 - a national cut skirt. 치마 바람 (lit. wind from chimi) - excessive activity of a woman., 고무신 (rubber Korean shoes.). 고무신거꾸로신다 (lit. put on komushin backwards.) the meaning of this phraseological unit is "it is about a woman who abandons men." 삿갓 (large reed (bamboo) hat from rain and sun). 삿갓을 사우다 (lit. to wear a satkat on someone.) - to harm someone. 저고리 (Traditional jacket with narrow long sleeves). 바지 저고리 (lit. trousers and jeogori.) - an empty place (about a person) .; 면사포 (wedding veil of the bride.). 면사포를 쓰다 (lit. to wear a bride's wedding veil.) - to marry someone, etc. Phraseological units of the Russian and Korean languages of these thematic groups have significant differences in semantic and lexical terms. So, in the group of clothes, the words bast shoes, soles, hem, boots, hat are found in the Russian language, the customs of the Eastern Slavs are connected, which made it a symbol of the complete trust of witnesses in judicial practice: "The cap is on fire on the thief." [4.P.65-73.]

Analysis of the obtained results. In Korean, among the names of national clothes, there are the following: 치마, 고무신, 삿갓, 저고리, etc. For the Korean people, 삿갓 symbolizes shame for

an unseemly act, a crime, an escape from a crime scene. Koreans associate this word with a tradition when a person who has committed an unseemly act covers his face with a wide-brimmed reed hat so that no one can see his face, and also this person himself cannot look freely at the sky because of a sense of guilt before God.

In the thematic group "food" the following ethnographic idiolexes are registered: 국수, 김치, 떡, 밥, 콩밥, etc. The people imprinted these names in phraseological units as a result of certain living conditions. The main food was what he could produce with his own hands, what grew on his land. Therefore, there are phraseological units reflecting the national culture, way of life, customs, traditions of the people of Korea, associated with eating. 밥 – unleavened rice porridge. In the traditional Korean diet, rice served as the main source of calories, while all other foods played only a secondary role. In this respect, the role of rice may indeed be comparable to that of bread. In Korea, rice is still the main dish, the mainstay of any or almost any meal. Like centuries ago, all other dishes are considered only as additions to rice. For example, 밥을 먹다 (lit. eat rice) is to live normally while earning money; 밥을 주다 (lit. give rice) - financially support someone;

Noodles have been cooked in Asia since ancient times. Wheat noodles were expensive in Korea and only entered the daily diet around 1945, and are still eaten today for holidays, birthdays and weddings: the length of the noodles is considered to bring longevity or prophesy a long life together. Therefore, there is a phraseological unit 국수를 먹다 (lit. eat guksu) - to marry.

떡국 - New Year's soup with pieces of chop rice bread, (떡 - Korean steamed rice cake).. Many phraseological units include the main national dishes; 두 손에 든 떡 (lit. in two hands dok.) - not knowing where to start. 떡이 생기다 (current appears) - to receive unexpected profit; 누워서 떡 먹기 (lit. lying there is a current) - very easy, without much effort.; 떡이 되다 (lit. turn into a current) - to be exhausted; be in a broken state after intoxication, etc.

Korean phraseological units: 콩밥 - rice cooked with soybeans - food of poverty. 콩밥을 먹다 (lit. there is khongbap.) - to be in prison.; 김치 (Korean national dish of cabbage, radish, etc.) 파김치가 되다 (lit. become onion kimchi) – very tired.; 김치국부터 마시다 (lit. start drinking from kimchi juice) - to distribute profits from a business that has not yet been completed. 미역국 (seaweed soup). 미역국을 먹다 (lit. eating seaweed soup) – failing exams, etc. 목사발이 되다 (lit. become a china bowl of mug) (mug is a Korean national dish similar to jelly) - to be completely defeated, etc.

There are also phraseological units with elements of the monetary system. Russian phraseological units: ruble (for a long ruble), penny, penny, altyn (not a penny, not a penny, not a penny for the soul; it's not worth a penny; it will cost a pretty penny), etc. In the thematic group of the monetary system, the following lexemes are noted: ruble, penny, kopeck, altyn. Of these, the penny, altyn and kopeck fell into disuse. Grosh - a Russian coin worth 2 kopecks; from the 19th century the word penny began to be called a coin in half a penny. Altyn is a monetary unit worth 3 kopecks [6.P.54].

In Korean, in phraseological units, the specific concept 푼 is used - a small monetary unit of Korea, obsolete and generic 돈 - money. Korean 푼 and Russian penny, altyn act as standards for the minimum amount of money.

Korean phraseological units: 푼 – 한푼의 가치도 없다 (lit. not worth a single pung), which means “no good, no value, no value.”; 돈 is money. 돈방석에 앉다 (lit. to sit on a square rug (made of money) - to be a rich person.; 돈을 뿌리다 (lit. to throw money) - to spend, waste, recklessly

(about money, fortune, property).; 돈이 양반 (lit. money, which is yangban) Yangban is a Korean nobleman. This phraseological unit carries the meaning of the important role of money in human life, etc.

Measurement measures. Russian phraseological units: arshin (measure on your own arshin); pound (know how much a pound is dashing; not a pound of raisins); span (seven spans in the forehead; not an inch of land (do not give, do not yield)); vershok (two vershoks from the pot), etc.

Korean phraseological units - measures of measurement: 치 - a measure of length = 3.3 cm 리 (measure of length equal to 0.393 km). 천리만리 (lit. one thousand li, ten thousand li) – very far away.; 근 (measure of weight = 0.6 kg). 몸이 천근만근 (lit. a body weighing a thousand kyn, ten thousand kyn.) - to be very overworked, tired .; 척 (a measure of length 30.3 cm). 팔척장신 (lit. eight-cheek high) - about a very tall person, etc.

Russian phrases denoting measures of measurement, such as arshin (a measure of length equal to 0.71 m), pound (a unit of weight equal to 409.5 g), vershok (a measure of length equal to approximately 4.5 cm), span (a measure of length, equal to the distance between the stretched thumb and forefinger, is 18 cm), are archaic.

In Korean phraseological units, there are idioms 치, 척, 리, 근. The first two of them are archaic, while the rest are actively used in modern Korean. In Russian, there are phraseological units associated with national games and sports: play hide and seek (cat and mouse, blind man's buff, spillikins); the pile is small, our regiment has arrived; wall to wall, take (take) someone's side; put on the shoulder blades, knock the soil out from under the feet, etc.

Korean Phraseological Units: 포석을 놓다 take precautionary measures. (포석 - strategic placement of pebbles for padug (Korean checkers); 시름하다 (lit. engage in sireum) - fight over something, overcome (sth.), 걸기돌을 놀리다 (lit. how to play with pebbles (gongi), which means “manipulate a person with a deed”; 못 먹어도 고 (lit. even if we don't eat, we still move on) - even if we end up in failure, we still continue .; 차 떼고 포 떼고 (lit. taking (off the board) cha and pho) - “to exclude the most important link, element from the chain of something”; 차 - a chariot (a figure in Korean chess), 포 - an artillery piece (a figure in Korean chess); 줄다리기를 한다 (lit. tug of war) - compete with someone or.

In idioms with idioms dating back to national games, the national cultural specificity of the two peoples is especially clearly manifested. So, in Russian phraseological units, traditional children's games were reflected: (wall to wall, take (take) someone's side, take sides, etc.).

Conclusion. So, as can be seen from the analysis, the vast majority of Russian and Korean phraseological units reflect the mentality of the nation, identity, worldview of the peoples of native speakers, i.e. phraseological units contain a cultural connotation that reflects the everyday-empirical, historical, spiritual experience of two language communities.

REFERENCES:

1. Пак Сон Гу. Функционально-параметрическое описание фразеологических единиц (на материале фразеологизмов русского и корейского языков): Дисс..канд. М., 1996.С.470.
2. Телия В.Н. культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мироведения к миропониманию) // Славянское языкознание. XI Международный съезд славистов. М.: Наука, 1993. С. 302-314.
3. Кириллова Н.Н. Принципы параметризации идиом как фрагмента языковой картины мира // Фразеологическая параметризация в Машинном фонде русского языка. М.: ИРЯ РАН Ан СССР 1990. С. 55-63.
4. Коломиец Л.И. Об истоках фразеологии восточных славян // Тр. Самарк. ун-та им. А. Навои. Новая сер. Вопросы фразеологии. 1975. Вып. 277. С. 65-73.
5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологические аспекты. М.: Школа. Языки русской культуры., 1996.С.369.
6. Им Хо Бин, Хон Гён Пчё, Чонг Сук Ин, Конг Чо. Грамматика корейского языка для иностранцев. Сеул. 2009, 372 стр.

7. 김선정. 살아있는 한국어 관요어. 서울, 2007.C.215.
8. 박영준. 최경봉. 관용어산전. 서울, 1996.C.410.
9. 김정숙, 박동호, 이병규. 외국인을 위한 한국어 문법. 커뮤니케이션북스. 서울, 2005 C.570.
10. 국어문법. 서울. 2003. C.315.

UO'K 37.02

ZA'MONAVIY TA'LIM BOSHQARUVIDA SINGAPUR TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI

X.R. Tursunbekov, talaba, Qo'qon davlat pedagogika instituti, Qo'qon

Annotatsiya. Ushbu maqola moddiy boylikdan ko'ra, intellektual boylikni afzal ko'rgan, ta'lim tizimi bo'yicha jahonda yetakchi o'rinlarni egallagan, sifatli talimga ega bo'lgan Singapur davlatining ta'lim tizimi, rivojlanish istiqbollari, uning taraqqiyot yo'li omillari tahlili haqida.

Kalit so'zlar: Intellektual boylik, Singapur mo'jizasi, PSLE, TIMMS, PISA, qadriyat, maorif, shaxsiy imtihon tizimi.

Аннотация. В данной статье рассматривается система образования Сингапура, ведущая мировая система образования, отдающая предпочтение интеллектуальным богатствам материальным, качество образования, перспективы развития, пути его развития, анализ факторов.

Ключевые слова: Интеллектуальное богатство, Чудо Сингапура, PSLE, TIMMS, PISA, Ценность, Образование, Система личного экзамена

Abstract. This article discusses the education system of Singapore, the world's leading education system, which prefers intellectual wealth over material wealth, and the prospects for its development. on the analysis of factors.

Keywords: Intellectual Wealth, The Miracle of Singapore, PSLE, TIMMS, PISA, Value, Education, Personal Examination System

Kirish. «Bugun hech kimga sir emaski, biz yashayotgan XXI asr – intellektual boylik hukmronlik qiladigan asr. Kimki bu haqiqatni o'z vaqtida anglab olmasa, intellektual bilim, intellektual boylikka intilish har qaysi millat va davlat uchun kundalik hayot mazmuniga aylanmasa– bunday davlat jahon taraqqiyoti yo'lidan chetda qolib ketishi muqarrar» [1].

Za'mon falsafasidek yangrayotgan ushbu satrlarni inkor etib bo'lmaydi, tajribalar buni isbotlaydi. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan texnika taraqqiyoti davri shuni ko'rsatmoqdaki bugungi kunda mamlakatning rivojlanishi uchun tabiiy resurslar, moddiy boyliklardan ko'ra intellektual boylik omili muhimroq. Tabiiy boyliklarga burkangan davlatning, ushbu moddiy ne'matlarni qayta ishlashga salohiyati yetmasa bu resurslarning samaradorligi o'zini oqlamaydi. Shularning e'tiboridan mamlakatlarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari kundan-kunga ortib bormoqda. Xususan, O'zbekistonimizning uchinchi renessans davridagi taraqqiyot yo'lining maorif (*yangicha maktablar ochish, ta'lim usulini yangilash*) sohasi rivoji bilan baholanishi bejiz emas. Ma'rifatchilikni yangi bosqichga ko'tarish, zamonga xos raqobatbardosh ta'lim tizimini ishlab chiqish bugungi kunimizning bosh maqsadiga aylanmoqda. Bu esa O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847 son farmoni bilan tasdiqlangan

“O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ga ko'ra xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimini o'rganish, tahlil qilish, muvaffaqiyatli jihatlarni o'z ta'lim tizimimizga tatbiq etish istiqbollarini o'rganishni taqazo etmoqda.

Materiallar va usullar. Maqola kichik tadqiqot sifatida mavzu atrofida maqola, ilmiy ish va kitoblarni batafsil o'rganib chiqilgach yozildi. O'zbekiston Respublikasi qonunlari, prezidenti qarorlari e'tiborga olindi. Singapur ta'limini yoritishda, ta'lim tizimi tarixiga nazar tashlandi, amaldagi ta'lim tizimi tahlil qilindi, erishilgan yutuqlar aniq statistikalar bilan bayon etildi. Eng muhim jihati bo'lgan ta'lim tizimidagi rivojlanish omillari tadqiq qilindi va O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etishga taklif etildi.

Natijalar bo'limi

Deyarli tabiiy resurslarga ega bo'lmagan, mustamlakachilik davrlarida Buyuk Britaniya qaramligida bo'lgan, 1965-yil 9-avgustga kelibgina o'z mustaqilligiga ega bo'lgan – Singapur, bugungi zamon falsafasini oldindan idrok etgandek, intellektual boylikka asosiy e'tirborini jalb etdi. Ta'lim tizimida hozirgi kunda erishilgan yutuqlar ushbu mamlakat tizimini o'rganishga majbur etmoqda. Qisqa davrdagi rivojlanish “Singapur mo'jizasi” [2] degan nom bilan atalmoqda. Ushbu mo'jiza mamlakat bosh vaziri(1965-2000),”iqtidorlilar rahnamosi” deb ta'riflangan Li Kuan Yu(1923-2015)ning nomi bilan bevosita bo'g'liq. Li Kuan Yu ilgari surgan tizimning asosi ta'lim va tibbiyot sohasiga tez va jiddiy e'tibor qaratish, korrupsiya illatini parchalash deya baholanadi. Moddiy boylikdan intellektual boylikni ustun baholagan boshqaruvchi va xalqning bugungi kundagi ta'lim tizimi va bu sohada erishilgan yutuqlarning ilmiy asoslariga e'tibor qaratamiz.

Singapurdagi ta'limga oid siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishga, ta'limdagi ilg'or va samardor yo'nalishlarni belgilab berishga ta'lim vazirligi rahbarlik qiladi. Ta'lim vazirligi tomonidan ishlaydigan davlat xizmatchilari bir nechta ittifoqlarga, shu jumladan Singapur o'qituvchilar uyushmasi, Singapur Xitoy o'qituvchilar uyushmasi, Singapur Malay o'qituvchilar uyushmasi va ta'lim bo'yicha mutaxassislar uchun Singapur Tamil o'qituvchilar uyushmasi va nodavlat ta'lim sohasi xodimlari uchun jamoat xodimlarining birlashtirilgan uyushmasi. Ushbu barcha kasaba uyushmalari kasaba uyushmalarining milliy kongressi deb ataladi [3].

Singapurda ta'lim tizimi 3 bosqichdan iborat:

- maktabgacha ta'lim;
- umumiy o'rta ta'lim;
- oliy ta'lim;

Bog'chaga bolalar qabuli 3 yoshdan boshlanadi. Ikki-uch yil davomida ularga ona tili va ingliz tili, o'qish, sanash, kuylash, rasm chizish, raqs tushish kabilar o'rgatiladi. Singapurda davlat tassarrufidagi bog'chalar yo'q. Maktabgacha ta'lim muassasalarining deyarli barchasi xususiy bo'lib, ayrimlarigina diniy tashkilot yoki jamg'armalar tomonidan boshqariladi.

Maktabga bolalar 6 yoshdan qabul qilinadi. Umumiy o'rta ta'lim 3 bosqichda amalga oshiriladi:

- boshlang'ich ta'lim(1-4-sinf);
- o'rta ta'lim(5-6-sinflar);
- universitetoldi ta'lim

Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarga ingliz tili, ona tili (xitoy, malay yoki tamil) va matematika fanlari o'rgatiladi. O'quvchilarning tanloviga ko'ra etika, estetika, mehnat, musiqa va jismoniy tarbiya darslari ham o'tiladi, shu bilan birga 3-sinfdan o'quv dasturiga tabiiy-ilmiy fanlar qo'shiladi. Bolalar 4 yillik ta'limdan so'ng o'rta ta'lim(ixtisoslashtirilgan tayyorlov) bosqichiga o'tgach, ona tili, ingliz tili va matematikani o'rganish qobiliyatiga ko'ra guruhlarga ajratiladi. Maktablarda o'quvchilarga shaxsiy imtihon topshirish tizimini ishlab chiqish imkoniyati berilgan. Bu har bir bolaning o'z qobiliyatini yanada yaxshiroq namoyon etishini ta'minlaydi.

Imtihonlar yakunida bolalar iqtidoriga ko'ra ingliz va ona tilidan boshlang'ich, standart hamda yuqori daraja, matematika va tabiiy fanlardan dastlabki va standart darajalardan birini oladi. O'qish so'ngida o'quvchilar bitiruv imtihonini topshiradi va ta'limning keyingi bosqichiga o'tish uchun PSLE (Primary School Leaving Examination) shahodatnomasiga ega bo'ladi [4].

Singapur rasmiylari o'quvchilarning samaradorligi va sog'lig'ini yaxshilash uchun maktab tizimini doimiy ravishda qayta ko'rib chiqadilar va takomillashtiradilar. Masalan, 2017-yilda talabalar akademik qattiqqo'llikdan kelib chiqadigan stress va psixologik muammolar darajasi oshgani haqida xabar berishgan. Bunga javoban ta'lim idoralari talabalar bosimini yumshatish uchun imtihonlarda eng ko'p ball olganlarni ro'yxatga olishni to'xtatdilar. Bundan tashqari, mamlakatda “Kamroq o'rgat, ko'proq o'rgan” strategiyasi joriy etildi, bu o'qituvchilarni ta'lim miqdoriga emas, balki sifatga e'tibor berishga undaydi.

Singapur ta'lim tizimi samaradorligining yana bir muhim omili mamlakatda milliy byudjetning 20 foizi ta'limga sarflanadi. Hukumat yoshlarni jahon bozorida raqobatbardosh etib tarbiyalash uchun yetarli bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish maqsadida ushbu sohaga katta mablag' sarflaydi. Yo'lga qo'yilgan tizimning tartib-intizom, izchillik bilan amalda tatbiq etilganligi bugungi kundagi

ushbu davlatning ta'lim sohasida erishgan muvaffaqiyatlarida namoyon bo'ladi. Jahon mamlakatlari ta'lim rivojini baholab beruvchi xalqaro baholash dasturlari Singapurning ta'lim sohasidagi yetakchi sifatlarini yuzaga chiqardi. Jumladan.

TIMSS – *“Trends in International Mathematics and Science Study”*, ya'ni 4 -va 8-sinf o'quvchilarining matematik va tabiiy-ilmiy yo'nalishlar bo'yicha ta'limdagi natijalarini xalqaro miqyosda baholaydigan tadqiqotdir. TIMSS-2019 tadqiqotning 7-davriyligida 60 dan ortiq mamlakat va iqtisodiyotlar ishtirok etdi. Ushbu tadqiqotda matematika fani bo'yicha Singapurning 4-sinf o'quvchilari 625 ball, 8-sinf o'quvchilari esa 616 ball bilan 1-o'rindan joy oldilar. Tabiiy-ilmiy yo'nalish bo'yicha Singapurning 4-sinf o'quvchilari eng yuqori natijani 595 ball, 8-sinf o'quvchilari esa 608 ball qayd etib, bu yo'nalishda ham dunyoda yetakchi ekanliklarini yana bir-bora namoyon etdilar [5].

PISA (*inglizcha - Programme for International Student Assessment*) – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur. PISA 2018 natijalariga ko'ra yuqori intellekt egallari umumiy reytingda 2-o'rinni egalladilar [6].

Xalqaro tadqiqotlar doirasida olingan sinovlar bolalarning mantiqiy fikrlashi hayotiy muammolarga yechim topa olishi kabi jihatlari baholashni asosiy o'ringa qo'yadi. Demak bu borada Singapur bolalari yetakchi. Bu esa mamlakatning rivojlanishi istiqbollari va masalalariga to'laqonli yechim topa oladigan avlodni tarbiyalashga dasturi-amal bo'lib xizmat qiladi.

Munozara bo'limi.

Yuqoridagi topilmalardan foydalangan holda, shuni xulosa qilish mumkinki zamonaviy ta'limda raqobatbardosh bo'lgan Singapur ta'lim tizimining taraqqiyot omillarini tahlil qilgan holda, tizimning ba'zi elementlariga alohida e'tibor qaratishimiz darkor. Singapur ta'lim tizimidagi e'tiborli jihati o'quvchilarning shaxsiy imtixon tizimini ishlab chiqishi. Bunda o'quvchi o'zi qiziqqan fan va sohada o'zini ko'rsata oladi va shu fanning yetuk mutaxassisi, malakali kadri bo'lib shakllanadi degan nuqtai nazar mavjud va bu amalda o'z tasdig'ini topmoqda. Aynan mana shu jihatni O'zbekiston ta'lim tizimiga tatbiq etilganda ta'lim rivojiga salmoqli hissasini qo'shgan bo'lardi. Sinfdan-sinfga o'tish va yakuniy bitiruv imtihonlaridagi majburiy fanlar katalogi o'rniga o'quvchilar o'z qiziqishlari doirasidagi fanlarni tanlab imtihon topshirsalar ularning ta'limga bo'lgan munosabatida ijobiy o'zgarishga hamda sohalar bo'yicha sifatli va malakali kadrlarni ishlab chiqarishda samaradorlikka erishiladi.

Bir sohaning yuksalishida tizim va inson qadriyati tushunchasi yonma-yon keladi. Dunyo havas qilib turgan bu davlatning ta'lim sohasi yuksalishini amaldagi tizimga to'laqonli bog'lash noto'g'ri albatta. Bu borada ushbu millat qadriyatlari, ularning ta'limga bo'lgan munosabatlari, vatanparvarlik jihatlari eng muhim omillaridan biri sifatida oldinga chiqadi. Bir so'z bilan aytganda, maorif sohasi yuksalishi uchun ta'lim beruvchi bilan paralel ravishda ta'lim oluvchi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A. O'zbekiston Konstitutsiyasi–biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatini barpo etishda mustahkam poydevordir. – T.: O'zbekiston
2. Kun.uz Singapur mo'jizasi haqida,/Doston Ahrorov maqolasi
3. Marifat.uz Singapur ta'lim izimi/ Iroda Toshmatova maqolasi
4. Tdi.uz/xalqaro tadqiqotlar.
5. Tdi.uz/Butun dunyoda o'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha PISA tadqiqoti.
6. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847 son farmoni bilan tasdiqlangan “O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”.

QISHLOQ XO'JALIK OLIY O'QUV YURLARIDA KASBIY TERMINOLOGIYANI O'QITISH NAZARIYASI

M.M. Xamidov, katta o'qituvchi, Toshkent davlat agrar universiteti, Toshkent

Annotasiya. Ushbu maqolada qishloq xo'jalik oliy o'quv yurtlarida kasbiy terminologiyani o'qitish nazariyasi ko'rib chiqilgan. Shu bilan bilrga zamonaviy jamiyatda chet tilining ahamiyati katta, chunki ko'plab qishloq xo'jaligi korxonolari xorijiy firma va kompaniyalar bilan hamkorlik qiladi, shuning uchun talabalar kelgusida ishga joylashish va martaba ko'tarilishiga yordam beradigan asosiy bilimlarga ega bo'lishlari kerak.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jalik, talaba, oliy o'quv yurtlari, kasbiy terminologiya, o'qitish nazariyasi, chet tili

Аннотация. В данной статье рассматривается теория преподавания профессиональной терминологии в аграрных вузах. В то же время значение иностранного языка в современном обществе велико, так как многие сельскохозяйственные предприятия сотрудничают с иностранными фирмами и компаниями, поэтому студенты должны иметь базовые знания, которые помогут им в дальнейшем трудоустройстве и продвижении по карьерной лестнице.

Ключевые слова: сельское хозяйство, студент, высшее образование, профессиональная терминология, теория обучения, иностранный язык.

Abstract. This article discusses the theory of teaching professional terminology in agricultural universities. At the same time, the importance of a foreign language in modern society is great, since many agricultural enterprises cooperate with foreign firms and companies, so students must have basic knowledge that will help them in further employment and career advancement.

Key words: agriculture, student, higher education, professional terminology, learning theory, foreign language.

Kirish. Agrar oliy o'quv yurtlari talabalarining chet tilini o'qitish kasbiy yo'naltirilgan bo'lib, ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqichda talabaning ilgari olingan bilimlarini tuzatuvchi tizimlashtirish amalga oshiriladi (umumiy til suhbat mavzularini, kerakli grammatik materialni takrorlash). Ikkinchi bosqich - professionallashtirish - talabalarni keyingi ishlarga tayyorlashda mutaxassislik bo'yicha matnlar bilan ishlashga o'rgatishni o'z ichiga oladi [1].

Mavzuning dolzarbligi. Chet tilini o'qitish yo'li bilan kasbiylashtirish bosqichida terminologiya fundamental ahamiyatga ega bo'lib, ma'lum bir kasbiy bilim yoki ishlab chiqarish sohasi atamaları yig'indisi bo'lgan ma'lum bir til lug'atining maxsus qatlamidir. Aniq yuqori ixtisoslashgan sohaning atamaları majmui terminologik sohadir. Terminologik sohada bu atama bir ma'noli emas, lekin boshqa sohalarda omonimlarga ega bo'lishi mumkin. Terminologiyani o'rgatish qiyin, chunki lug'atning ushbu qatlami terminologik bo'lmagan lug'atga nisbatan bir oz boshqacha ishlaydi. Kasbiy bilimning ma'lum bir sohasida atama o'ziga xosdir, qoida tariqasida, lug'atning terminologik bo'lmagan qatlamining birliklari kabi ko'p sinonimlarga ega emas, shuningdek, boshqa leksik birliklar bilan muvofiqligi cheklangan. Ko'pincha atamaning tildagi ma'no doirasi ona tilidagi bir xil atamaning ma'no doirasi bilan mos kelmaydi. Bularning barchasini hisobga olgan holda, terminologik lug'atdan foydalanish ko'nikmalari yuqori darajada avtomatlashtirilgan bo'lishi kerak, shundagina talaba o'z fikrini to'g'ri ifodalay oladi va birovning fikrini tushunadi. Tilshunoslik va metodologiyada umumiy atamashunoslikka ham, alohida sohalar terminologiyasiga ham doim katta e'tibor berilgan. Talabalarga terminologik lug'atni o'rgatish uchun ko'plab ishlar bag'ishlangan. So'nggi yillarda qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlari talabalariga terminologik lug'atni o'rgatish masalasiga katta e'tibor berilmayapti. Qishloq xo'jaligida terminologik lug'atni o'rgatishda tizimli yondashuv yo'q. Ushbu ishda "Qishloq xo'jaligi" mavzusining terminologik lug'atini tematik bo'linishining asosini tegishli mavzu kontekstining proyeksiyasi sifatida funksional terminologik soha tushunchasi tashkil etadi. Maqola muallifi terminologik lug'atni o'qitishning maqsadga muvofiqligini ko'rib chiqishni taklif qiladi. Bu nazariya so'nggi paytlarda metodologiya va tilshunoslikda juda mashhur bo'ldi.

Birinchi marta atama sun'iy intellekt bo'yicha tadqiqotning kontseptual apparatiga kiritildi [3], bu uni "sterotipik vaziyatlarni ifodalash uchun mo'ljallangan ma'lumotlar tuzilmasi", "minimal zarur tizimli ma'lumotlar" sifatida belgiladi. Xotirada mavjud bo'lgan ramkalarni taqqoslash orqali inson haqiqatining markazida.

Tilshunoslik nazariyalarining turlari:

- sintaktik;
- semantik;
- tematik ramka (steriotipik vaziyatlarni ifodalash);
- hikoya (axborotni uzatish usuli) [3].

Tajriba qismi. Til hamjamiyati tomonidan umumiy ma'noning umumiy kontseptual asoslariga asoslangan til birliklarining sintaktik xatti-harakati ifodalaydi. Ma'ruzachi ma'lumotni tushuntirishi mumkin, ammo ramka xotiradan tegishli stsenariyni chaqirib, vaziyatni ko'rsatishga imkon beradi [3].

Turli tadqiqotchilar tuzilishini turli yo'llar bilan taqdim etdilar. Tugunlar va ular orasidagi bog'lanishlardan iborat tarmoq. Har bir slot kontseptsiyani ifodalaydi. Yuqori darajalarda ramka bilan ifodalangan vaziyatga nisbatan doimo amal qiladigan tushunchalar mavjud. Ular majburiy ramka komponentlari deb ataladi. Va bu shaklda ko'rsatilmagan uyalar strukturaning quyi darajalarini tashkil qiladi va ixtiyoriy komponentlar deb ataladi, ular ham bevosita, ham aniq ko'rsatilishi mumkin. Har bir slot o'z vazifalari bajarishi kerak bo'lgan shartlarni o'rnatishi mumkin (masalan, vazifa - bu shaxs, ma'lum o'lchamdagi ob'ekt). Maqola muallifining fikricha, bu nazariya talabalarga umumiy lug'at va xususan, terminologik lug'atni o'rgatishda qo'llanilishi mumkin. Til hamjamiyati tomonidan umumiy ma'noning umumiy kontseptual asoslariga asoslangan til birliklarining sintaktik xatti-harakati. Ma'ruzachi ma'lumotni tushuntirishi mumkin, ammo ramka xotiradan tegishli stsenariyni chaqirib, vaziyatni ko'rsatishga imkon beradi [3].

Olingan natijalar. Turli tadqiqotchilar ramka tuzilishini turli yo'llar bilan taqdim etdilar. Tugunlar va ular orasidagi bog'lanishlardan iborat tarmoq. Har bir slot kontseptsiyani ifodalaydi. Yuqori darajalarda ramka bilan ifodalangan vaziyatga nisbatan doimo amal qiladigan tushunchalar mavjud. Ular majburiy ramka komponentlari deb ataladi. Va bu shaklda ko'rsatilmagan uyalar strukturaning quyi darajalarini tashkil qiladi va ixtiyoriy komponentlar deb ataladi, ular ham bevosita, ham aniq ko'rsatilishi mumkin. Har bir slot o'z vazifalari bajarishi kerak bo'lgan shartlarni o'rnatishi mumkin (masalan, vazifa - bu shaxs, ma'lum o'lchamdagi ob'ekt). Maqola muallifining fikricha, bu nazariya talabalarga umumiy lug'at va xususan, terminologik lug'atni o'rgatishda qo'llanilishi mumkin.

Olimlar har doim chet tilini o'zlashtirishda chet el lug'atini o'zlashtirishning alohida o'rni borligini ta'kidlab kelishgan. Til o'rganish so'zlarni to'g'ri tushunish va ishlatishga o'rgatish bo'lib, u fikrning predmet mazmuni, nomlash uchun xizmat qiladi. Nutq nutqining ma'no tashuvchisi nutqning rasmiy grammatik jihati emas, balki leksikadir, chunki nutqning mantiqiy va tematik izchilligi aynan leksikada amalga oshiriladi. Leksik jihatni o'rgatishda u lug'at ustida ishlashning uch bosqichini ajratadi:

1. Kirish bosqichi, bu davrda yangi so'zning paydo bo'lishi va uning dastlabki takrorlanishi.
2. Stereotiplashtirish vaziyat bosqichi - bir xil turdagi nutq vaziyatlarida belgilangan chegaralar doirasida dasturiy leksik nutq aloqalarini o'rgatish va yaratish bosqichi.
3. O'zgaruvchan vaziyat bosqichi — dinamik leksik bog'lanishlar hosil qilish bosqichi [5].

Muallif talabalarga lug'atni o'rgatishda quyidagi bosqichlarda foydalanish mumkin, deb hisoblaydi: leksik birliklarni semantikashtirish, leksik birliklarni birlashtirish malakasini rivojlantirish va nutq faoliyatining mahsuldor turlarini o'rgatishda o'rganilgan lug'atdan nutqda erkin foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish. So'zning lug'aviy ma'nosi diqqatni alohida elementlarga qaratish orqali bilim doirasi bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir sahnani bildiradi. Ilgari ma'lum bo'lgan so'zlar kontekstiga yangi so'z kiritish orqali bu so'zning boshqa so'z bilan emas, balki tushuncha bilan assotsiatsiyasini yaratishni ta'minlaydi. Semantizatsiya jarayonida strukturalarning ishtiroki funktsional darajada turli xil ma'nolarni shakllantirish usullarini tushuntirishga yordam beradi va bu nazariyadan keyingi foydalanish istiqbolidir.

Xulosa. Inson tafakkuri uning xotirasida turli xil atamalarning moddiylashtirilgan ulkan to'plamining mavjudligiga asoslanadi, tushunish jarayoni tegishli nazariyani tanlash va uni hozirgi vaziyatga moslashtirish bilan birga keladi va til birliklari buning faqat lingvistik timsolidir. kontseptual tuzilma. Yangi materialni taqdim etish shakli, chunki u lingvistik va ekstralingvistik bilimlarni birlashtiradi. Materialni taqdim etishning bunday usuli talabalarda kognitiv qiziqishni oshiradi. Ba'zi uslubiy ishlanmalarda, masalan, "Everyday English". Lug'at leksik-semantik maydon shaklida taqdim etiladi, bu esa ma'lum darajada. U nafaqat vertikal, balki gorizontall tuzilishga ham ega. Ushbu struktura faqat ma'lum bir tartibda ro'yxatga olinishi mumkin bo'lgan ramkaning tarkibiy qismlari o'rtasidagi munosabatlar bilan tavsiflanadi.

Og'zaki va yozma ravishda o'zlarining batafsil bayonotlarini qurishni o'rganish asosida. Bu usuldan talabalar konferensiyalarida ma'ruzalarni tayyorlash, referatlar va kurs ishlarini tayyorlashda foydalanish mumkin. Talabalar mustaqil ravishda yoki o'qituvchi yordamida ma'lum bir mavzu bo'yicha taqdimot tuzadilar. "Qishloq xo'jaligi atamallari" mavzusi doirasida, masalan, quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: Shuning uchun lug'at o'rgatishda ramkalar nazariyasidan foydalanish qiziqish uyg'otadi va keyingi tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N. Ish yuritish. (amaliy qo'llanma) – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.-455 b.
2. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo'ldoshev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish (Darslik)-Toshkent: Cho'lpon, 2013.
3. Lutfullayeva D. Mustaqillik davri rasmiy-idoraviy ish uslubi taraqqiyoti. (Monografiya.)-Toshkent, 2020.
4. Mirziyoyev Sh. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017-yil 7-fevraldagi farmoni.
7. Imamova T., Tuxvatulina L. Ish qog'ozlari qanday yoziladi? - Toshkent, 1992
8. Tojiyev Y., Hasanova N., Tojimatov, Yo'ldosheva O. O'zbek nutqi va uslubiyat asoslari. - Toshkent, 1994.
9. <https://lex.uz/docs>
10. <https://sahifa.tj/uzbeksko-russkij.aspx-Uzbekskogo-russkiy-perevodchik>.
11. <https://library.ziyonet.uz/-ta'lim-portali>

UO'K 37.02

JISMONIY TARBIYA VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH SALOMATLIK GAROVI

I.T. Xasanov, dots., Termiz Davlat universitetining Pedagogika instituti, Termiz

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sport sohasida davlatimiz va xukumatimiz tomonidan yaratilgan shart sharoitlar hamda jismoniy tarbiya vositalari orqali ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan sport tadbirlari va uning ahamiyati haqidagi fikrlar atroflicha tahlil etilgan. Jismoniy tarbiya vositalarining inson salomatligidagi o'rni haqidagi ma'lumotlarni olish uchun bu maqola muxim manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Tezkorlikni, epcillikni, egiluvchanlik, kuchni, chidamlilikni mashq, texnika, taktika, metod.

Аннотация. В данной статье приводится подробный анализ условий, созданных государством и правительством в сфере физической культуры и спорта, а также взгляды на значимость спортивно-массовых мероприятий, организуемых в образовательных учреждениях средствами физической культуры. Эта статья является одним из наиболее важных ресурсов для изучения роли физической активности в здоровье человека.

Ключевые слова: Упражнение на ловкость, ловкость, гибкость, силу, выносливость, технику, тактику, метод.

Abstract. This article provides a detailed analysis of the conditions created by the state and the government in the field of physical culture and sports, as well as views on the importance of sports

events organized in educational institutions by means of physical culture. This article is one of the most important resources for studying the role of physical activity in human health.

Keywords: *Exercise for dexterity, dexterity, flexibility, strength, endurance, technique, tactics, method.*

Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, yosh avlod qalbiga va ongiga ona yurtga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini chuqur singdirish, ongini yuksaltirish, dunyoqarashini va bilim doirasini kengaytirish, barkamol inson qilib voyaga yetkazish masalasi bugungi kunda tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shuning uchun ham Respublikamizda ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'limning samaradorligini oshirish borasida juda ko'plab ko'zga ko'rinarli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jamiyatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi siyosiy va iqtisodiy sohalar bilan bir qatorda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uni zamon talabi darajasiga ko'tarish uchun O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 8-moddasida: "Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.

O'zbekiston Respublikasining davlat va jamiyat taraqqiyotida e'tibor qaratilgan barcha sohalar singari jismoniy tarbiya va sportga ham alohida e'tibor qaratildi. Mamlakatimiz yoshlarini ma'nan etuk, aqlan sog'lom, jismonan barkamol va vatan himoyasiga munosib etib tarbiyalash jismoniy tarbiyaning bosh maqsadlaridan etib belgilandi. Jismonan barkamol avlodni tarbiyalash, ularni avvalo jismoniy tarbiya va sportga qiziqtirish hamda targ'ibot ishlarini olib borish buning uchun asosiy vazifalardan biri etib belgilandi. Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi qonun (1992,2000,2015yy), Bolalar sportini rivojlantirish (2001y) to'g'risidagi, Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida (1997y)gi qarorlarning qabul qilinish va ijrosi aynan shu yo'nalishlarni belgilab qo'ygan edi. So'ngi yillarda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish maqsadida Prezidentimizning 2021-yil 6-apreldagi PF-6199-son qarori bilan Jismoniy tarbiya va sport vazirligi hamda Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi negizida Turizm va sport vazirligining tashkil etilganligi fikrimiz isbotidir.

Inson salomatligi va yosh avlodni tarbiyalashda jismoniy mashqlar, mexnat, tegishli kun tartibi va tabiatning tabiiy omillaridan foydalanish yoshlarni jismoniy tarbiyalash vositalari hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiyasining asosiy vositasi jismoniy mashqlardir. Jismoniy mashqlar o'quvchi va talabalarda harakat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq vazifalarni xalq etadi, harakat apparatining rivojlanishiga yordam beradi, qon aylanish va modda almashishini yaxshilaydi, nafas olishga ijobiy ta'sir etadi. Ta'lim muassasasidagi jismoniy tarbiyaga oid amaliy ishlarda qo'llaniladigan harakatlar tezkorlikni, ephillikni, egiluvchanlik, kuchni, chidamlilikni rivojlantiradi va kishining yurish, yugurish, sakrash, muvozanat saqlash, uloqtirish, tirmashib chiqish kabi tabiiy harakatlarni to'g'ri bajarish ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Jismoniy mashqlarni to'g'ri qo'llashda mashqlarni tanlash va ularni o'tkazish uslubiyati katta ahamiyatga ega.

Jismoniy mashqlar harakatlariga o'rgatish jarayonining bir qismida ham shuningdek yaxlit jarayonda ham ishtirok etadi. O'yin va musobaqalar tarkibida jismoniy mashqlar mavjud bo'lib, bolalarni jismoniy rivojlanish hamda jismoniy fazilatlarini takomillapggirishni amalga oshiradi. Jismoniy tarbiya mutaxassislari yosh avlodni jismoniy tarbiyalash va jismoniy rivojlantirish mexnatga va hayotga tayyorlash hamda axolini sog'lomlashtirish vazifalarini bajaradilar. Shuning uchun ular o'z soxalarini etuk mutaxassislari va mohir sportchilar bo'lishlari kerak. Ular jismoniy tarbiya jarayonida harakatlarga o'rgatish, harakat malaka va ko'nikmalarni shakllantirish hamda jismoniy mashqlar texnikasiga o'rgatishda o'zlari nazariy va amaliy jihatdan yuksak darajada tayyorgarligi bilan o'rnak bo'lishlari kerak. Shu bilan birga murabbiy mutaxassislar axloqiy va ma'naviy etukligi shug'ullanuvchilarga xar qanday yordamga tayyorligi ularda iroda va ruxiy fazilatlarini tarbiyalashda moxir do'st ekanligi bilan ajralib turishlari kerak.

Ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiyani yo'lga qo'yish shakllari orasida darsdan tashqari ishlar shakli katta ahamiyatga egadir. Darsdan tashqari ishlar o'quvchi va talabalar jismoniy

tarbiyasini olib borishda, ularni jismoniy jixatdan har tomonlama rivojlanishlarini yo'lga qo'yish va yoshlar sportini taraqqiy ettirishda, shuningdek umuman ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilashda yordam bermog'i kerak. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun o'quvchi va talabalar jismoniy tarbiya jamoa to'garaklariga ommaviy ravishda jalb qilinadi, barcha o'quvchi va talabalar bilan jismoniy tarbiya va sportga doir ommaviy tadbirlar o'tkaziladi.

Jismoniy tayyorgarlikni nazorat qilishga tayyorlanish va topshirish ishlari olib boriladi, jismoniy tarbiya bayramlari, sport musobaqalari, o'yinlar, poxodlar, ekskursiyalar o'tkaziladi. Ta'lim muassasalarida o'quvchi va talabalar, ularning ota-onalari va o'qituvchilari o'rtasida jismoniy tarbiya hamda sportni targ'ibot va tashviqot qilishga oid ishlar olib boriladi. Ta'lim muassasasi jismoniy tarbiya va sport jamoasi mmaviy sportning asosiy tashkiliy shaklidir. Jismoniy tarbiya jamoalari o'quvchi va talabalarining xavaskorlik tashkiloti bo'lib, ta'lim muassasasi va jismoniy tarbiya o'qituvchisining raxbarligida ish olib boradi. Jismoniy tarbiya jamoani, agar uning a'zolari kamida 25 o'quvchi yoki talabadan iborat bo'lsa, uyushgan jamoa hisoblamoq lozim.

Jismoniy tarbiya jamoaning hamma o'quv-sport ishlari o'quvchilarning sport turiga qiziqishlarini hisobga olish asosida sport turlari va umumiy jismoniy tayyorgarlik to'garaklarida olib boriladi. To'garaklarda jismoniy tarbiya faoli sport turlaridan xakamlar, jismoniy tarbiya o'qituvchisiga yordam beruvchi jamoatchi instruktorlar tayyorlaydi. Ta'lim muassasasida jismoniy tarbiya jamoasida engil atletika, gimnastika, suzish va sport o'yinlari to'garaklari etakchi to'garaklar bo'lmog'i kerak. Yengil atletika va sport o'yinlarini taraqqiy ettirishga aloxida e'tibor berilmog'i lozim. Ko'pchilik ta'lim muassasalarida gimnastika zallari va tegishli asbob-anjomlar asosida tashkil qilinmog'i darkor. Qanday to'garaklar tashkil etish kerakligi haqidagi masala xar bir ta'lim muassasasining mavjud sharoitini hisobga olgan holda xal qilinmog'i darkor. Sport turlari bo'yicha to'garaklar faoliyati ta'lim muassasasining sharoitlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Sport ishlarini yo'lga qo'yish ishiga ta'lim muassasasi rahbari raxbarlik qilishi katta axamiyatga egadir. Ta'lim muassasasi rahbari bu ishlarni amalga oshirish uchun kerakli sharoit yaratishi, mashg'ulotlar o'tkaziladigan joy bilan ta'minlashi, kerakli asbob-anjom va jixozlar sotib olishi lozim. Sport va ommaviy jismoniy tarbiyani yo'lga qo'yish hamda o'tkazish ishlariga ta'lim muassasa yoshlar tashkilotlarini, gurux raxbarlarini, butun pedagoglar jamoasini va maktab vrachini jalb etish darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947- сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг билан “Жисмоний тарбия ва спорт вазирлиги” ҳамда “Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси негизда Туризм ва спорт вазирлигининг ташкил этиш тўғрисида”ги 2021-йил 6-апрелдаги ПФ-6199-сон қарори.

3. Abdullaev A.A., Xonkeldiev SH.H., Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati, darslik, Farg'ona, 2001.

4. Xasanov Ilyos To'ychievich., “Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi” (I-qism) darslik. “KITOB NASHR” Termiz-2021

5. Xasanov Ilyos To'ychievich., “Bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi va texnologiyasi” O'quv qo'llanma. “KITOB NASHR” Termiz-2021

UO'K 37.02

BOSHLANG'ICH SINFLAR ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA AXBOROT- RESURSLARI INTEGRATSIYASI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

J.O'. Xurramov, magistrant, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Denov

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim xususan, boshlang'ich ta'limda axborot-resurs integratsiyasi haqida so'z boradi. Mamlakatimizda shu kungacha qator ishlar amalga oshirilgan. Ta'lim jarayonida turli hil mantiqiy tizimlar orqali o'qituvchi va u bilan birgalikda o'quvchilar o'z bilim, qobiliyat va ko'nikmalarini deduksiya, induksiya, sintez, umumlashtirish, konkretlashtirish, taqqoslash shaklida ifodalaydidar. Barcha mantiqiy jarayonlar uslubning mazmun bilan uzviy bog'langan ichki tomonini tashkil qiladi. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayoni foydalanilayotgan usul, uslub va shakllarining turli tumanligi bilan ajralib turadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yangi o'quv rejalari va dasturlariga o'tish

davrida jamiyat va atrof-muhit o'rtasidagi aloqalarni uyg'unlashtirish, atrof-muhitga jiddiy munosabatni o'rnatish va shakllantirish masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, ta'lim, dastur, davr, tekshiruv, umumiy, ifoda

Аннотация. *Эта статья о управленческом образовании, информационном образовании и политике интеграции ресурсов. На сегодняшний день в нашей стране проведен ряд работ. В процессе обучения через различные логические системы учитель и совместно с учащимися формируют у них дедукцию, индукцию, синтез, конкретизацию, определение, обобщение своих знаний, физических и умений. Организует внутренний контроль, который неразрывно связан с содержанием всех логических процессов. В начальной школе процесс обучения характеризуется разнообразием подвижных приемов, стилей и стилей, разнообразием. Большое значение имеют вопросы гармонизации отношений общества и окружающей среды, установления и формирования серьезного отношения к окружающей среде через переход на новые учебные планы и программы, реализуемые в нашей стране.*

Ключевые слова: интеграция, образование, программа, период, операции, общее, выражение

Abstract. *This article is about management education, information education and resource integration policy. To date, a number of works have been carried out in our country. In the process of learning, through various logical systems, the teacher and together with the students form their deduction, induction, synthesis, concretization, definition, generalization of their knowledge, physical and skills. Organizes internal control, which is inextricably linked with the content of all logical processes. In elementary school, the learning process is characterized by a variety of moving methods, styles and styles, and variety. The issues of harmonization of relations between society and the environment, the establishment and formation of a serious attitude to the environment through the transition to new curricula and programs implemented in our country are of great importance.*

Keywords: integration, education, program, period, operations, general, expression

Didaktik olimlarning tekshiruvlarida uslubning amaliy faoliyat bilan bo'lgani genetik tabiati ajratib ko'rsatiladi. N.N.Skatkin, I.Y.Lerner, Aleksyuk Y.K.Babanskiylarning tekshiruvlarida ta'lim uslublariga taalluqdi ikkilamchi tur belgilarining ta'rifi beriladi. Ular uslub-ifoda, mazmun va ta'lim usuli ekanligi isbotlab berishgan. Gegal falsafadagi uslubni mazmun xarakterining shakli sifatida ko'rsatadi. Atrof-muhitga jiddiy munosabatlarning poydevori boshlang'ich sinflarda o'rgatiladi. Shuning uchun iqtisodiy ta'limning natijasi maktab ta'limining birinchi bosqichiga bog'liq. Yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining bilish faoliyatlari cheklanganligi haqida ilgari tushunchalarni ko'rib chiqishga imkon beradi. Bu boshlang'ich iqtisodiy ta'limining barcha tarkibiy qismlarini o'zgartirish va yangilashga asos yaratadi [20; 11-b.].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan, maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir. XIX-XX asrlar oralig'ida pedagogikada kichik maktab o'quvchilarining tabiiy muhit bilan tanishtirishning integratsiyalangan kursini yaratish fikri paydo bo'lgan. Bu fikr A.Y.Gerd, D.N.Kaygorodov, A.P.Pavlov nomlari bilan bog'liq bo'lib, ular boshlang'ich maktabga atrof-dagi jonli va jonsiz dunyo hakidagi bo'linmagan kursni kirgizishni talab qilishdi. Integratsiyalashgan ta'lim-tarbiya, fanlararo aloqalarning ayrim jihatlari mashhur pedagoglarning (Y.Komenskiy, D.Lokk, I.Gerbart, M.Pestalotssi, K.Ushinskiy va boshqalar), didaktiklarning (I.D.Zverev, M.A.Danilov, V.N. Maksimova, S.P.Baranova, N.M.Katkina va boshqalar) psixolog olimlarning (E.N.Kabanova, Meller, N.F.Talizina, Y.A.Samarina, G.I.Vergeles), metodist olimlarning (M.R.Lvov, V.G.Goretskiy, N.N.Svetlovskaya, Y.M.Kolyagin, G.N.Pristupova) ishlarida ko'rib chiqilgan. Bir qator ishlar boshlang'ich ta'limdagi fanlararo va fanlar ichidagi aloqalarga bag'ishlangap. Bu muammolar o'quv fanlarinn integratsiyalashga o'tishning yaqin rivojlanish zonasidir (T.G.Raizayeva, G.N.Akvileva, D.I.Troytap, G.V. Balyukova, N.Y.Velenkin, N.M.Drujnina, T.S.Nazarova, I.K.Blinova, R.G.Matyushova). Boshlang'ich maktab fanlarining integratsion aloqalari kam ishlab chiqilgan, qarama-qarshi ifodalangan. Bu aloqalarning mohiyati haqida olimlar orasida qarama-qarshiliklar ko'p Integratsiya atama va uslubiy nuqtaiy nazardan hodisa sifatida nima ekanligani ko'rib chiqaylik. «Intergratsiya» so'zi lotincha integratio-tiklash, to'ldirish, «integer» butun so'zidan kelib chiqqan. Ikkita tushunchaga egamiz:

1. Tizim, organizmning alohida tabaqalashtirilgan qism va vazifalarning bog'liqlik xolatini bildiruvchi tushuncha va shu xolatga olib boruvchi jarayon.

2. Tabaqalashtirish jarayonlari bilan birga amalga oshirilayotgan fanlarni yaqinlashtirish jarayoni.

Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgandir. Maktabning birinchi sinfiga bolalar olti-yetti yoshidan qabul qilinadi.

«Bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik bepul tayyorlash tajriba guruhlarini faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risida»gi Nizom bolalarni boshlang'ich ta'limga majburiy bir yillik bepul tayyorlash tajriba guruhlarini faoliyatini tashkil etish tartibini belgilaydi. Tajriba guruhlarini maktabgacha ta'lim muassasalariga bormaydigan bolalarga maktabgacha ta'lim va tarbiya olishda yordam berish, buning uchun zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida tashkil etiladi. Tajriba guruhlarini maktabgacha ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi va quyidagilar ularning asosiy vazifalari hisoblanadi:

bolalar har tomonlama aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy kamol topishi uchun davlat talablariga muvofiq va ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda shart-sharoitlar yaratish;

bolalarning sog'lig'ini muhofaza qilish va mustahkamlash;

bolaning aqliy, shaxsiy va jismoniy kamol topishini ta'minlash;

bolalarni milliy madaniyat va umuminsoniy qadriyatlar bilan tanishtirish;

o'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, ta'lim va tarbiyaning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

bola shaxsining asoslarini shakllantirish, unda bilimga qiziqishni rivojlantirish;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi tashkil etildi va Milliy markazning asosiy vazifalari va faoliyatining yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish hamda muvofiqlashtirishda O'zbekiston Respublikasining vakili sifatida ishtirok etish;

ta'lim tizimida o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlarini ishlab chiqish va joriy etishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar olib borish;

ta'lim sifatini baholash sohasida xalqaro aloqalarni o'rnatish, xalqaro loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish, xalqaro ilmiy anjumanlar va simpoziumlarni tashkil etish va o'tkazishda ishtirok etish;

ta'lim sifatini baholash sohasida fundamental va amaliy tadqiqotlar o'tkazish;

ta'lim sifatini baholash bo'yicha tadqiqotlarni ilmiy va uslubiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

umumiy o'rta ta'lim muassasalarining xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash;

O'zbekiston Respublikasining xalqaro baholash dasturlarida qayd etgan natijalarini boshqa davlatlar natijalari bilan qiyosiy taqqoslash;

xalqaro baholash dasturlarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha tizimli monitoring olib borish, ushbu sohadagi ilg'or tajribani ommalashtirish va uning asosida ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar va qo'llanmalar ishlab chiqishda ishtirok etish;

o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha o'quv-uslubiy tavsiyalar tayyorlash [7].

Boshlang'ich sinflarda inobatga olinishi lozim bo'lgan jihatlar:

«Tarbiya» fani orqali o'quvchilarda ma'naviy tarbiya indikatorlari va kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalarni ta'lim mazmuniga keng singdirish;

o'quv fanlari doirasidagi ma'naviy tarbiya indikatorlarini amaliyotga joriy etish, ularni amaliyotda qo'llay olish imkonini beruvchi amaliy mashq va topshiriqlar bilan boyitish (ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar);

muvaffaqiyatga erishishga intilish motivining shaxs ustuvor xususiyati sifatida mustahkamlanishi;

Integratsiya kursi - o'quv fanlaridan biri bo'lib, fanlararo bilimlarni (integrativ bilimlarni) chuqurlashtirish va oshirish, ularni shakllantirish uchun o'rganiladi. U har xil turlar, usullar, uslublar, fanlararo integratsiya obektlari asosida tuzilgan. Integratsiya kurslarining sinflarga bo'linishini turli asoslarda qilish mumkin:

maqsad va muammolar asosida;
 maktab tabiiy-ilmiy tizimidagi vazifalari asosida;
 qo'shiluvchi fan tarmoqlari asosida;
 integratsiya usullari va yo'llari asosida;
 o'quv rejasidagi o'rni asosida;
 kursni o'rganishga sarflangan vaqt asosida;
 o'quvchilar uchun qiyinlik darajasi asosida va h.k.

Shuni e'tiborga olamizki, bu kurslarning mualliflari odatda o'z oldilariga bir necha maqsad va muammolarni yechish masalasini qo'yadilar, shu sababli kurslar ko'p maqsadli, turli vazifali bo'ladi. Ko'p miqdordagi dasturlar va ularni tadbiq etishga urinishlarni ko'rib chiqib, biz bu kurslar qurilishining asosiy yo'nalishlarini ajratishimiz va ularni mohiyatiga qarab sinflarga bo'lishimiz mumkin.

Integrativ ta'limning sinflarga bo'linishi (klassifikatsiya). Ko'p fanlar integratsiyasi. Ularni yana universal yoki bir necha asosiy tizim kurslarini almashtiruvchi umumiy deb ham atash mumkin. Masalan, o'qish, tabiat, rasm darslarini bitta umumiy darsga birlashtirish.

Odatda, bunday kurslarning mualliflari tabiiy fanlar materiallarini birlashtirib, ularni bir ma'lum tizimga keltirishadi va o'z kurslarini integrativ yoki kompleks (umumiy) deb ataydilar. Ko'rinib turibdiki, boshlang'ich ta'lim tizimidagi tabiiy fanlar materiallarini berishda to'g'ri ketma-ketlikka faqat darslar tuzilishini saqlab qolibgina erishish mumkin. Ba'zi e'tiborli olimlar ta'kidlaydilar, bu an'anaviy maktablarda ham tabiiy fanlarni ketma-ket o'rganish yo'li bilan ham hal qilinmoqda. Bir qator olimlar boshlang'ich ta'limga ham darslarga ajratib o'qitish an'analari tarqalgan deb hisoblaydilar.

Tabiiy fanlarni o'qitishning tizim bo'yicha davom ettirishni bekor qilish va soddalashtirish uchun ko'pgina mualliflar gumanitar sinflar uchun umumlashtirilgan kurslar (darslar) taklif qiladilar. Bularga umumiy tushunchalar beruvchi, bolalarda tabiiy fanlarni o'rganishga qiziqish uyg'otish vazifasini bajaruvchi, tabiat haqida qiziqarli ko'rinishda hikoya qiluvchi boshlang'ich tabiiy fanlar kurslari (masalan, boshlang'ich sinflardagi «Tabiatshunoslik») kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисида Қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1997. – Б. 2-29.
2. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1997. – Б. 31-61.
3. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4947-сон Фармони. 2017 йил 7 февраль.
4. Халқ таълимини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5538-сон Фармони. 2018 йил 5 сентябрь.
5. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5712-сон Фармони. 2019 йил 29 апрель.

УЎК 001.1

МИШЕЛЬ МОНТЕН “ТАЖРИБАЛАР” АСАРИДА “ИНСОНПАРВАРЛИК” ТАРБИЯСИДАГИ ЛЕКСЕМАЛАРНИНГ ПАРАДИГМАТИК ТАҲЛИЛИ Г.Ш. Абсаламова, ассистент, Тошкент давлат аграр университети Самарқанд филиали, Самарқанд

Аннотация. Ушбу мақолада XVI асрда яшаб ижод этган франсуз мутафаккири Мишел Монтен “Тажрибалар” асарида “инсонпарварлик” тарбиясидаги лексемаларнинг парадигматик таҳлили, ўша даврда фойдаланган сўзлари унинг мазмун жиҳатига ва бугунги кунда ҳам долзарблиги аҳамиятига тўхталамиз.

Калит сўзлар: инсонпарварлик, қалб, дўстлик, сеvgи, овқатлантириш, виждон, яхшилик, қувонч, эркинлик.

Аннотация. В данной статье французского мыслителя XVI века Мишеля Монтена «Опыты» основное внимание уделяется парадигматическому анализу лексем в «гуманистическом» образовании, значению слов, которые он использовал в то время, и их актуальности сегодня.

Ключевые слова: человечество, сердце, дружба, любовь, питание, совесть, добро, радость, свобода.

Abstract. In this article, the 16th-century French thinker Michel Monten's "Experiments" focuses on the paradigmatic analysis of lexemes in "humanistic" education, the meaning of the words he used at the time, and their relevance today.

Keywords: humanity, heart, friendship, love, nutrition, conscience, goodness, joy, freedom.

“Тажрибалар” асарида инсонпарварликни улуғловчи лексмаларнинг “Оила ва фарзанд тарбияси”даги муҳим аҳамият касб етувчи сўзларнинг парадигматик қаторини, синонимлик ҳолатларини кўриб чиқамиз.

Humanité женской род оти инсонпарварлик, одамгарчилик, одамийлик, инсонийлик, мурувват каби ўзбек тилида таржималари мавжуд. “Тажрибалар” асарида 19 мартаба ушбу сўз қўлланган.

Фазилат таснифида келаётган навбатдаги *âme*- қалб, кўнгил, женской род оти “Тажрибалар” асарида бирлик шаклида 462 марта, кўплик шаклида 92 марта қўлланилган. Рақамларнинг юқорилиги асарда киши таърифида Монтен одатда фикрлари ва мулоҳазаларида етакчилардан ушбу сўзни қўллагани кўринади. Айтиш мумкинки, у умумий ва универсаллашган “*moi*” менни англатади. Монтенда прогнозлаш ва режалаштириш хатти-ҳаракатнинг энг муҳими қалб фалсафасига қаратилганлигидир. Дастлаб провансал диалектида *anima, arma*; испан ва италян тилларида *alma; anima* кўринишида илк маънолари нафас, шамол, ҳаёт, қалб, руҳ маъносида қўлланган. Бунда биз бу сўзнинг фақат шамол маъносини саклаб қолган юнонча *ánemos* билан ўхшашлигини кўрамиз; анима ва *ánemos* санскрит тилидаги нафас олишга асосланган. Бу моддий объектларга нисбатан қўлланиладиган мавҳум сўзлардан қандай қилиб олинганлигини кўрсатади. Баъзи қадимий матнларда *anema* фақат уч бўғинли сўздир; шеърий ўлчовда эса фақат икки бўғин бўлганлигини исботлайди; бундай имло архаизм бўлиб, лотинча шаклини кўпроқ эслатади. *Amitié*- дўстлик; женской род, от сўз туркумига мансуб. “Тажрибалар” асарида муаллиф бу сўзни 114 марта ишлатган. Бошқа сўз туркумлари билан келишини кузатадиган бўлсак *determinative+nom, verb+prepositions+nom, adjective+nom, nombre+nom, adverb+nom* поғонасида келмоқда. Дўстлик эссеист онгида ихтиёрий мажбурият сифатида нутқида катта аҳамият касб этади. (V.Lugli, Florence, 1935) Монтен жалб қилишни ёқтиради, айниқса унинг дўстлик тажрибасини классик мисоллар қаторига қўшишни яхши кўрганлиги ва бу идеал дўстлик туфайли юзага келган ҳақиқий ҳис-туйғуларни ёзганларидан англаш мумкин. “*Amitié*” сўзи XVI-асрда оддий ижтимоий ёки сиёсий бирлашмалардан тортиб энг яқин дўстликгача, ҳатто аёл ва эркак яқинлигига қадар ҳар қандай ҳамдардлик муносабатларига тегишли бўлган. Тадқиқотимиз жараёнида Монтен “*amitié*” атамасини кўпликда ишлатганда у кўпинча заиф маънода қўллаганлигини, чунки мустаҳкам дўстлик фақат битта мавжудот билан эканлигини кўрсатиб берганини аниқладик.

Amour- севги, ишқ, муҳаббат; меҳр маъноларини берувчи мужской род, от сўз туркумига мансуб сўз. Монтен “*De l'amitié*”- дўстлик тўғрисидаги иншосида бу икки туйғуни узок таққослаб, уларни муҳаббат номида кўради. Биз ўйлаганимиздек дўсти Ла Боитие билан боғлиқлигини *passion*-эҳтирос хусусиятида тан олишни ният қилмайди. Бу ерда у оддийгина XVI-асрда умумий қабул қилинган *passion*-эҳтиросга кўра таснифлашга амал қилади, қадимгиларнинг тузилган аънаналаридан мерос бўлиб *pathè, adfectus, perturbationes animi* тушунчаси билан атайди. Бу тушунчаларда “*tristesse, peur, audace, crainte, espérance, émulation*” (F.Charpentier; 52, 1988, 175-189) -қайғу, кўркув, жасорат, хавотирланиш, ишонч, иштиёқ каби ўттизга яқин маъноларни ўз ичига олган эди. “Тажрибалар” асарида “*amour*” сўзининг 111 марта қўлланишини ўргансак, Тадқиқотимиз жараёнида Монтен ҳеч қачон “*amour*”-муҳаббат сўзини “*fortune*” – муваффақият, “*bastir*”- ҳозирги француз тилидаги *bâtir*-қурмоқ, “*en trois siècles*”(M.LI.Ch28;p-184) уч асрда каби сўзлар билан боғламайди унга кўра бу сўзлар оддий дўстлик табиатини четлаб ўтади. Муҳаббатда Монтен учун эҳтироснинг кўп хусусиятлари бор “*pathos*”(E.Joly;2003), *касалликдан азоб чекиш*, ҳатто баъзан айтадиган бўлсак “*folie*” “жиннилик” ҳам бор ва шу сабабдан у бу ишга қўл уришдан чекинади. *Amour* от сўз туркумига оид сўз бўлани учун асарда *дéterминативе+ном, ном+дéterминативе+ном, аджестиве+ном, адверб+ном* каби поғонада келганини аниқладик.

Alimentation женской род оти боқиш, едириш, овқатлантириш; озикланиш, овқатланиш каби ўзбек тилида таржималари икки тилли луғатларда мавжуд. Монтенда овқатланиш мавзуси асосан маданиятлилик ва овқатга ўчликнинг табиий хусусиятини исботлашга қаратилган. Монтен бу даъвосининг хусусияти аччиқ яни истъёмол қилиб бўлмайдиган дориларни масхаралаш билан ифодаланади, худди “*crottes de rat pulverisées*” (М. LII, Ch37; p-770) - каламушнинг талқон қилинган тезаги сингари бир “*fantastique*”-зўр табиб уни куланждан ҳолос этадиган дори сифатида ўзи сингари бу дарддан азият чекадиган беморларга буюриши мумкин бўлар эди.

La bonté женской род оти ўзбек тилига яхшилик, эзгулик, яхши иш каби таржима қилинади, “Тажрибалар” асарида Монтен ушбу сўзни 68 марта қуйидаги сўз туркумлари билан *déterminative+nom, nom+nom, adjectif+nom, pronom+nom verb+déterminative+nom, adverb+nom* каби қўллаган. *La bonté s’acquiert-elle ? Il semble que la plupart du temps, la bonté relève de la « complexion » et donc de la nature* (II.17.661 ; II.36.754 ; II.37.770 ; III.10.1006). Яхшиликни қозониш мумкинми? Кўринадики кўпинча яхшилик табиатнинг “тузилиши”. Бу ҳолатда Монтен сўрайди, яхшилик ахлоқий қадриятга эгами? Савол “*De la cruauté*” бобининг бошланишини ташкил қилади: “*Il me semble que la vertu est chose autre et plus noble que les inclinations à la bonté qui naissent en nous*” (М.LII, Ch11,p.-422) - мэнимча, фазилат бизда туғилган яхшиликка мойилликдан бошқача олижаноброқ нарсадир, деб ҳисоблайди файласуф. Эзгулик эса табиий майл меваси эмас; бу “*chemin aspre et espineux*” “аччиқ ва тиконли йўл” (М.LII,Ch11,p-423) у саъй-ҳаракатларни, ёмон мойилликларга ва ташқи қийинчиликларга қарши курашни назарда тутаяди дейди Монтен. Бу табиий равишда қабул қилинган ҳаракатнинг акси: “*l’une action se pourroit dire bonté; l’autre, vertu*” (М.LII, Ch11,p-423) яъни бир фаолиятни яхшилик деб айтиш мумкин; иккинчисини эса фазилат.

Conscience женской род оти виждон, инсоф, диёнат каби ўзбек тилига таржима қилинади. Ўзининг биринчи маъносида юнон-лотин меросига боғлиқ ҳолда “виждон” тушунчаси инсонда туғма бўлган ахлоқий туйғуни англатади. *Suneidesis* атамаси ўзининг келиб чиқишида (Демокрит) инсоннинг ўз хатти-ҳаракатларини идрок этишини, уларни баҳолаш қобилятини, айниқса улар ёмон бўлганда ва улар учун пушаймон бўлишини англатади (В. Baertschi, P., 2004). Ўрта асрлар тафаккурида *conscience*-виждон *syndérèse*- бу инсондаги яхшиликни хатосиз тан олиш қобилятидир жуфтлигига боғланган ҳолатлар кўпаяди (А. Voase, 1580-1669, 1935). Бу мураккаблик “Тажрибалар” асарида учрайди, Монтен бундан ташқари тушунчанинг ўзига хос маъноларини ривожлантиради. Изланишлар давомида “*Conscience*” атамаси асарда кенг қўлланилганини 124 марта бирликда, 44 марта кўпликда, 17 марта сифатдош ёки равишдош сифатида фойдаланилганини аниқладик. *Fortune* женской род оти ўзбек тилида қуйидаги таржима маънолари мавжуд: 1. бахт, омад, муваффақият 2. тақдир, қисмат, ёзмиш, пешона; 3. бойлик, мулк. Тақдирот жараёнида *fortune* сўзи “Тажрибалар” муаллифига энг ёқадиган сўзлардан бири эканлигини аниқладик. Ушбу сўзнинг 349 марта ишлатилишини ҳисобладик. Бундан ташқари, ўттизга яқин ҳолатда лотин муаллифларининг иқтибосларида ва учтаси италян тилидаги иқтибосларда учрайди (Z.Samaras; 10-11, 1974, 71-77).

Joie женской род оти шодлик, қувонч; севинч; роҳат, фароғат каби икки тилли луғатларда таржимаси берилган. Асарда ушбу сўз 26 марта муаллиф томонидан қўлланган. Монтенинг ахлоқи бу – қувонч, шодлик этикаси бўлган “*Il faut estendre la joye, mais retrencher autant qu’on peut la tristesse*” (М.LIII, Ch9; P-979) яъни биз қувончни кенгайтиришимиз керак, лекин қайғудан имкон қадар узоклашишимиз керак дея таъкидлаган фикри асарда келтирилган. Монтен *joie* қувонч сўзини *gaillardise, gaieté, éjouissance, allégresse, réjouissance* сўзлари билан ҳам атаган. Бу Монтен фазилатларнинг меваси ва самарасига ўхшайди, бу одамларни ҳаётга муҳаббат уйғотишига сабаб бўлади (Н. Friedrich. P, 1968, 316-339).

Liberté женской род оти озодлик, эркинлик, эрк, хур каби маъноларда ўзбек тилига таржима қилинади. Тақдирот жараёнида асарда гуманист ушбу сўзни 181 марта қўллаб инсон эркига муносиб тўхталганига амин бўлди. Мутафаккир донолик ва саломатликни эркинлик ҳамроҳлигида кўради. Унинг таъкидлашича, соғлиқ ва унинг самардорлигини танада қаршиликсиз мужассам этишига донолик имкон беради (М.Smith; 1991).

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, Мишел Монтен ўз асарини ёзишда тасвирлашда инсонпарварлик тушунчаларини улуғлаб ҳар бир бобда таъкидлашдан

толмайди. Зотан инсонийликни англашимиз жамиятда ўз ўрнимизни топишимизда дебеча бўлиб хизмат қилади. Шундай экан бугунги кунда бутун Европа ва Осиё давлатлари адабиётда муҳим рол ўйнаб келаётган ушбу француз мутафаккирини ўзбек китобхонларига, фарзандларига етказиш у танлаган сўзларнинг ахамиятини очиб бериш биз тадқиқотчиларнинг вазифамиздир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.V.Lugli, Une Amitié illustre, Montaigne et La Boétie, Florence, 1935
- 2.E.Joly, Une stratégie de la relation amoureuse dans les 'Essais' de Montaigne, Lille, 2003.
- 3.Montaigne "Les essays" Livre II, Chapitre 8 "Que le goût des biens et des maux dépend" P-399
- 4.R.Trinquet, La Jeunesse de Montaigne Ses origines familiales, son enfance et ses études, Paris, 1972
- 5.Montaigne "Les essays" Livre I, Chapitre 26 "De l'institution des enfants" P-165
- 6.Montaigne "Les essays" Livre III, Chapitre 7 "De l'incommodité de la grandeur" P-918
- 7.R.Grandroute, « L'enfance dans les *Essais* », *BSAM*, 15-16, 1983, 23-33
- 8.Montaigne "Les essays" Livre I, Chapitre 26 "De l'institution des enfants" P-165

УДК 330

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЭРУ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Г.А. Акрамова, стар.преп., Ташкентский университет информационных технологий, Ташкент
А.А. Мирзарахимова, стар.преп., Ташкентский университет информационных технологий, Ташкент

Аннотация. Мақоллада жамиятни рақамлаштириш davrida axborot texnologiyalarini takomillashtirish atrof-muhit omillari ko'rib chiqiladi

Калит со'злар: yashil iqtisodiyot, texnosfera, investitsiyalar, xarajatlar, yashil texnologiyalar, quyosh energiyasi, bioyoqilg'i.

Аннотация. В статье рассмотрены экологические факторы совершенствование информативных технологий в эру цифровизации общества

Ключевые слова: зелёная экономика, техносфера, инвестиций, издержки, зелёные технологий, солнечная энергия, биотопливо.

Abstract. The article considers environmental factors improving informative technologies in the era of digitalization of society

Keywords: green economy, technosphere, investments, costs, green technologies, solar energy, biofuels.

Введение. В 2019 г. Правительство Узбекистана приняло программу «зеленая» экономика на период 2019 - 2030 годов в целях реализации Стратегии совершенствование нормативно-правовой базы и политики для «зеленой» экономики, поощрение инновационных «зеленых» инвестиций через партнерские отношения между государственным и частным секторами. Устойчивое развитие является во многом связанным с сохранением биосферы и природного капитала совместно с техносферой и социосферой.

В стране реализуются комплексные меры, направленные на углубление структурных преобразований, модернизацию и диверсификацию базовых отраслей экономики, и сбалансированное социально-экономическое развитие территорий.

Степень изученности. Большую роль в продвижение концепции «зеленой» экономики в жизнь внесла Экономическая и Социальная комиссия для Азии и Тихого океана (ЭСКФТО), членами которой являются такие страны постсоветского пространства, как Армения, Азербайджан, Грузия, Казахстан, Кыргызстан, Россия, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. 8-9 июля 2019 года в г. Ташкенте проведена Региональная министерская конференция стран Европы и СНГ по "зеленой" экономике, направленная на совершенствование нормативно-правовой базы и политики для "зеленой" экономики, поощрение инновационных "зеленых" инвестиций через партнерские отношения между государственным и частным секторами. В соответствии с классификацией организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) приняли Стратегию экологически ориентированного («зеленого») роста как инструмент преодоления финансово-

экономического кризиса на среднесрочную (до 2030 г.) и долгосрочную (до 2050 г.) перспективу.

В настоящее время информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) широко используются во всех сферах жизни общества: государственном управлении, экономике, медицине, образовании, науке и культуре, быту и т. д.

Обсуждение. В последние годы в условиях реализации стратегии экологически ориентированного роста развитые страны ускоренными темпами развивают «зеленые» технологии. Зеленые технологии - технологии, которые могут сократить издержки и повысить производительность, уменьшая при этом давление, оказываемое на окружающую среду. Важнейшими стимулами роста служат различные меры государственной политики, а также новые возможности, открывающиеся перед бизнесом на экологическом рынке, который быстро растет под влиянием спроса со стороны потребителей.

Согласно классификации Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), «зеленые» технологии охватывают следующие сферы:

- общее экологическое управление (управление отходами, борьба с загрязнением воды, воздуха, восстановление земель и пр.);
- производство энергии из возобновляемых источников (солнечная энергия, биотопливо и пр.), смягчение последствий изменения климата, снижение вредных выбросов в атмосферу, повышение эффективности использования топлива, а также энергоэффективности в зданиях и осветительных приборах.

Исследовательская компания Plunkett Research Компания классифицировала зеленые технологии и соответствующие услуги по следующим категориям:

- энергетические технологии (включают производство возобновляемой и другой альтернативной энергии, энергосбережение, накопление и хранение энергии);
- технологии сбережения, рециркуляции и производства воды из возобновляемых источников (например, опреснение воды);
- природоохранные и препятствующие загрязнению устройства и услуги (управление отходами, их удаление и переработка, удаление и восстановление токсичных отходов, контроль над выбросами; контроль, техническая разработка, тестирование и консалтинг, товарный и системный дизайн и технологическая перестройка);
- прочие технологии (утилизация и сбережение металлов, лесоматериалов, бумаги, химической продукции и синтетических материалов, охрана земель, водных путей, дикой флоры и фауны).

Анализ и результаты. В ряде развитых стран такая «экологизированная промышленность» оказывается в ряду высокорентабельных производств, заметно расширяет сферу занятости и приносит немалую прибыль. Возникает ситуация, при которой экологические требования не противоречат экономическим интересам, когда капитал приобретает не за счет ухудшения состояния среды, а благодаря решению экологических проблем. Этот процесс получил название экологизации производства. Список самых новых экологически чистых технологий, позволяющих бороться за благополучие нашей планеты:

1. «Умные» дома. Компания EnOcean проводит в настоящее время разработку экологической технологии, которая позволяет оснастить жилые дома датчиками радиосигнала, которые позволят регулировать уровень освещенности и температуру в помещении.

2. Модернизация систем для опреснения воды и снижение себестоимости. Данной проблемой активно занимаются в Объединенных Арабских Эмиратах и США. Так как потребность в питьевой воде все время увеличивается, экологическая технология опреснения требует тщательного изучения.

3. Оптимизация оффшорных платформ, улучшение технических характеристик и дизайна.

4. Биотопливо из водорослей. Если не случится никаких экономических эксцессов, то 12% топлива для авиационной отрасли до 2030 года будет выпускаться из водорослей.

Мексика рассчитывает с помощью этой экологической технологии достичь 1% за четыре года. Первый автомобиль, функционирующий на топливе из водорослей, был выпущен в 2009 году

Заключение. Для успешного перехода к «зеленой» экономике к 2030 году Узбекистану предстоит определить масштабные, четкие и количественно выраженные цели, соответствующие приоритетным направлениям развития страны в ближайшие годы. Их достижение потребует внедрение эффективных механизмов. Например, использование инновационных технологий и процессов, инструментов финансирования «зеленых» проектов, а также вовлечение научной-исследовательских институтов, общественных организаций и бизнеса в их реализацию посредством развития государственно-частного партнерства и стимулирования конкуренции в различных отраслях экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон республики Узбекистан «Об электронном правительстве» 9 декабря 2015 г., № ЗРУ-395.
2. Закон Республики Узбекистан «Об электронной цифровой подписи» 11 декабря 2003 г., № 562- П.
3. Постановление президента республики Узбекистан «Об утверждении стратегии по переходу республики Узбекистан на «зеленую» экономику на период 2019 - 2030 годов», 4 октября 2019г., № пп-4477.
4. Постановление президента республики Узбекистан « О мерах по широкому внедрению цифровой экономики и электронного правительства», 28 апреля 2020 г., № ПП-4699.
5. Т.К. Иминов, А.В. Вахобов, Т.З. Тешабаев, М.Т. Бутабоев. «Зеленая экономика», как основа устойчивого развития. (Экономический рост без ущерба для экологии). Монография. – Ташкент: «Aloqachi», 2019 г., 480 с.
6. Воротникова (Башорина) О.В., Бедрина Е.Б. Экологический менеджмент как фактор формирования информационного общества // Экономические, правовые и управленческие процессы в становлении информационного общества в России: Материалы Всероссийской научно-практической конференции преподавателей и студентов. -Нижний Тагил, 2010. - С.57-59. -0,16 п.л.(в том числе авторских 0,1 п.л)
7. Green Technology (GreenTech), Clean Technology (CleanTech), & Sustainability Market Research [Электронный ресурс] // Plunkett Research. URL: <https://www.plunkettresearch.com/industries/green-technology-greentech-cleantech-market-research/> (дата обращения: 01.12.2019).
8. www.gov.uz
9. www.norma.uz
10. www.lex.uz

УЎК 37(082)

ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИКАДА МОДУЛ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Н.А. Арипова, доцент, Тошкент архитектура – қурилиш институти, Тошкент

Аннотация. Мақолада педагогик технология ва интерфаол ўқитиш жараёнининг мазмун - моҳияти, педагогик технология доирасидаги ёндошувларни, қурилиш фанларига оид мавзуларда модул технологияси, интерфаол ўқитиш усулларини қўлланилиши ҳақида баён этилган.

Калим сўзлар: модул технологияси, пойдевор, том ёпма конструкциялари, табиий ва технологик таъсирлар, механик, физик емирилиш ва дефектлар, табиий омилилар таъсири.

Аннотация. В статье рассматривается педагогическая технология, подходы педагогической технологии и значимость процесса интерактивного обучения, а также применение модульной технологии, интерактивных методов обучения при преподавания строительных дисциплин.

Ключевые слова: модульная технология, фундамент, кровельные конструкции, природные и техногенные воздействия, механические, физические разрушения и дефекты, влияние природных факторов.

Abstract. This article deals with pedagogical technologies, approaches and significance of pedagogical technologies in the process of interactive teaching, and also application of the modul and interactive methods of teaching in training building and construction subjects.

Key words: modular technology, foundation, roof structures, natural and man-caused impacts, mechanical, physical damage and defects, the influence of natural factors

Педагогик технологиялар қаторидан ўрин олган модулли таълим технологияси дастлаб АҚШ, Олмония, Англия каби ривожланган давлатларнинг олий ўқув юртлари ва малака ошириш тизимида қўлланила бошланди ва катта шов - шувларга сабаб бўлди.

Ўқув модулларининг таълим жараёнига киритилиши ҳисобига таълим мазмуни янгиланиб боради.

Модул – бир бутун мақсадга, яъни таълим мазмуни ва уни эгаллаш технологиясини умумлаштиришга қаратилган бўғин. Таълим мазмуни тугалланган мустақил комплексларда (ахборот блокларида) намоён бўлади, уларни ўзлаштириш мақсадга мос равишда амалга оширилади. Дидактик мақсад таълим олувчи учун шаклланади ва ўз ичига нафақат билимлар ҳамжи, балки уларни ўзлаштириш даражаси бўйича кўрсатмаларни ҳам қамраб олади.

Модулар таълимни субъект-субъект асосига ўтказиш, алоҳида ўқувчилар билан ишлашни индивидуаллаштириш, индивидуал ёрдам кўрсатишни меъёрлаштириш, ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги мулоқот шакллари ўзгартириши мумкин. Педагог модуллар мажмуаси ва кетма-кет мураккаблашиб бораётган дидактик масалалардан иборат бўлган дастурни ишлаб чиқади ва ўқувчи ўқитувчи билан биргаликда таълим олишни бошқариш имкониятини берадиган кириш ҳамда оралиқ назоратини таъминлайди.

Модулли таълим технологияси индивидуаллаштирилган таълимнинг йўналишидан бири бўлиб, мустақил таълим олишни амалга ошириш, нафақат иш темпини балки ўқув материалининг мазмунини ҳам меъёрлаштириш имкониятини беради.

Модул технологияси модулларни лойиҳалаштиришдан бошланади (ўқув предметининг мазмуни ва унинг бўлимларини структуралаш – касбий фаолиятнинг мантикий тугалланган, кейинчалик таълимнинг мазкур даражасида бўлинмайдиган қисмларини ажратиш). Кейин ҳар бир ажратилган модул мазмунини ташкил этувчи фаолият ва мақсад аниқланади. Модулнинг мақсадларига эришиш босқичма - босқич амалга оширилганлиги учун, ҳар бир қадам ўқув элементи кўринишида ишлаб чиқилади.

Биз қуйида “Бинонинг асосий конструкцияларида учрайдиган шикастланиш ва авария ҳолатлари” мавзуси бўйича ўқув модуллари намунасини ишлаб чиқдик.

“Бинонинг асосий конструкцияларида учрайдиган шикастланиш ва авария ҳолатлари” мавзуси қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Пойдеворларда учрайдиган шикастланишлар.
- Деворларда учрайдиган шикастланишлар.
- Том ёпма конструкцияларида учрайдиган шикастланишлар.
- Биноларга табиий ва технологик таъсирлар.
- Қурилиш конструкцияларининг намланиши ва ундан ҳимояланиш усуллари.
- Бино элементларини эрта эскириши ва уни олдини олиш.

“Бинонинг асосий конструкцияларида учрайдиган шикастланиш ва авария ҳолатлари” мавзуси бўйича амалдаги услубий кўрсатма талабалар ўрганиши лозим бўлган материал ҳақида атрофлича ахборот беради.

“Бинонинг асосий конструкцияларида учрайдиган шикастланиш ва авария ҳолатлари” мавзусини бўйича қуйидаги модул технологиясини ишлаб чиқилди.

Биз бунда тўртта модул ишлаб чиқдик.

1 – модул – Пойдеворларда учрайдиган шикастланишлар.

Бунда талабаларга механик, физик емирилиш ва дефектлар; ер ости қисмининг чўкиши натижасида пайдо бўладиган ёриқларни аниқлаш; пойдеворларнинг емирилишига таъсир килувчи омиллар ҳақида маълумот берилади.

2 – модул – Деворларда учрайдиган шикастланишлар.

Бунда талабаларга деворларда ёриқларнинг пайдо бўлиши; деворларнинг шикастланиши ва деформацияланишига олиб келувчи сабаблар; девордаги ёриқларнинг ташқи кўриниши ва характериға қараб, уларнинг келиб чиқиши сабабини аниқлаш ҳақида маълумот берилади

3 – модул – Том ёпма конструкцияларида учрайдиган шикастланишлар.

Бунда талабаларга том қопламасининг ишончилиги ва умрбоқийлиги; чордоқли том ёпмаларининг афзаллиги; ёпма конструкцияларидаги дефектлар ҳақида маълумот берилади.

4 - модул – Биноларга табиий ва технологик таъсирлар.

Бунда талабаларга табиий омиллар таъсири; ҳаво муҳитининг таъсири; тажаввузкор муҳитнинг туркумлари ва уларнинг металл ва нометалл ашёларга бўлган таъсири ҳақида маълумот берилади.

5 - модул – Қурилиш конструкцияларининг намланиши ва ундан ҳимояланиш усуллари.

Бунда талабаларга қурилиш конструкцияларини емирилишига олиб боровчи энг кўп тарқалган ва сезиларли таъсир қилувчи омиллар; ҳавонинг нисбий намлиги бўйича хоналарнинг туркумлари; тўсиқ конструкцияларда намланишининг турлари ҳақида маълумот берилади.

Ҳар бир модул учун алоҳида технология ишлаб чиқамиз.

1 - модул – Пойдеворларда учрайдиган шикастланишлар.

Мақсад. Ушбу модул якунида:

- механик, физик емирилиш ва дефектлар ҳақида тушунчага эга бўлади;
- ер ости қисмининг чўкиши натижасида пайдо бўладиган ёриқларни аниқлайди;
- пойдеворларнинг емирилишига таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилади.

2 - модул – Деворларда учрайдиган шикастланишлар.

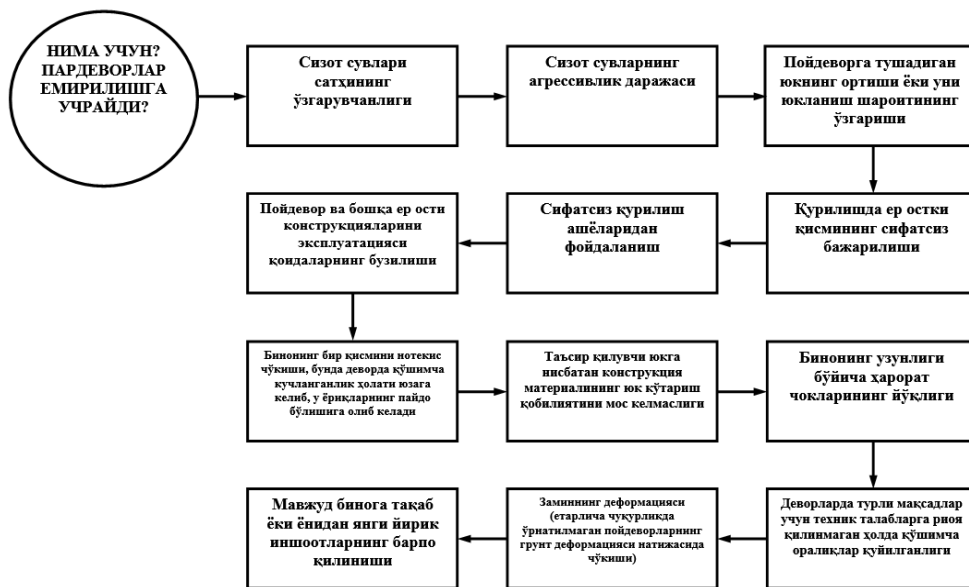
Мақсад. Ушбу модул якунида:

деворларда ёриқларнинг пайдо бўлиши сабабларини билади;

деворларнинг шикастланиши ва деформацияланишига олиб келувчи сабабларни умумлаштиради;

девордаги ёриқларнинг ташқи кўриниши ва характериға қараб, уларнинг келиб чиқиши сабабини аниқлайди.

“Пойдеворларда учрайдиган шикастланишлар” мавзусига оид “Нима учун” схемаси намунаси

3 – модул – Том ёпма конструкцияларида учрайдиган шикастланишлар.

Мақсад. Ушбу модул якунида:

- том қопламасининг ишончилиги ва умрбоқийлигини таҳлил қилади;
- чордоқли том ёпмаларининг афзаллигини билади;
- ёпма конструкцияларидаги дефектларни изоҳлаб беради.

4 - модул – Биноларга табиий ва технологик таъсирлар.

Мақсад. Ушбу модул якунида:

- табиий омиллар таъсирини билади;
- ҳаво муҳитининг таъсирини таҳлил қилади;
- тажаввузкор муҳитнинг туркумлари ва уларнинг металл ва нометалл ашёларга бўлган таъсирини таҳлил қилади.

5 - модул – *Қурилиш конструкцияларининг намланиши ва ундан* химояланиш усуллари.

Мақсад. Ушбу модул якунида:

- қурилиш конструкцияларини емирилишига олиб боровчи энг кўп тарқалган ва сезиларли таъсир қилувчи омиллар ҳақида билади;
- ҳавонинг нисбий намлиги бўйича хоналарнинг туркумлари ҳақида гапириб беради;
- тўсиқ конструкцияларда намланишининг турлари таҳлил қилади.

Ҳар бир модул учун технология ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ.

Масалан, биринчи модулни ишлаб чиқишда, яъни “Пойдеворларда учрайдиган шикастланишлар” мавзусини ўқитишда “Нима учун?” техникасини қўллаш мумкин.

“Нима учун?” схемаси - муаммонинг дастлабки сабабларини аниқлаш бўйича фикрлар занжири. Тизимли, ижодий, таҳлилий фикрлашни ривожлантиради ва фаоллаштиради.

Модулли таълим технологияси дидактиканинг тизимлилик, онглилик, тушунарлилик каби тамойилларига асосланади.

Модулли таълимда бир модулни ўзлаштирмасдан, иккинчи модулга ўтилмайди. Бу эса ўзлаштириш самарадорлигини янада оширади.

Ҳар бир модулни ўқитишда ҳар хил интерфаол усуллардан фойдаланиш мумкинлиги кўрсатдик.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш: Ўқув услубий қўлланма/ Инновацион таълим технологияси серияси. – Т.: “Иқтисодиёт” 2012.
2. Фарберман Б. Илғор педагогик технологиялар. - Т.: Фан. 2000.
3. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. Т., 2000.
4. Бозорбоев Н., Хушназаров Б. Қурилиш машиналари. Ўқув қўлланма. ТАҚИ, 2014 й., - 96. бет)

УЎК 37.02

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

М.А.Бозорова, катта ўқитувчи, ТИҚХММИ миллий тадқиқот университети Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институти, Бухоро

Аннотация. Мақолада ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланиш, олинган ахборотларни саралаш ва таҳлил қилиш малакаларини ошириш, ахборотлардан фойдаланиш маданиятини шакллантиришга доир маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: замонавий мактаб, педагогик макон, ахборот оқими, ахборотларни саралаш, ахборот истеъмолчиси, ахборот маданиятини тарбиялаш, маданий ривожланиш, интеллект, ахборот саводхонлиги.

Аннотация. В статье приведены сведения об использовании учащимися информационными средствами, о навыках отбора и анализа информации, о формировании культуры использования информацией.

Ключевые слова: современная школа, педагогическое пространство, информационный поток, подбор информации, потребитель информации, воспитание информационной культуры, культурное развитие, интеллект, информационная грамотность.

Abstract. In article is given the information on tools instruction by students, to select the information and analyzing skills, to form a networking etiquette.

Keywords: modern school, pedagogical sphere, information flow, selection of information, consumer of information, education of networking etiquette, cultural development, intelligence, information literacy.

Ҳаётимизда шундай ижтимоий-сиёсий жараёнлар юз бермоқдаки, уларга шу кун нуктаи назаридан келиб чиқиб баҳо бериш, ҳар қачонгидан-да масъулиятли ёндашувни талаб этмоқда. Чунки фарзандларимизни ҳар жиҳатдан етук ва баркамол инсон қилиб вояга етказиш, уларга келажагимиз эгалари деб қараш, ҳалқ келажагига бевосита дахлдор масала сифатида истиқлол

сиёсатининг узвий қисмига айланиши долзарб аҳамиятга эга. Истиклолнинг дастлабки йилларидан бошлаб, шахсни камол топтириш, соғлом авлодни тарбиялаш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ишларни янги босқичга кўтариш, жамиятнинг юксак психологиясини тўла шакллантиришдан иборат эканлиги маълум.

Бугунги глобаллашаётган дунёда ахборот халқаро ва давлатлараро муносабатларда катта ўрин тутаётгани сир эмас. Замонавий дунё кишининг интеллектуал даражасини унинг нечоғли кўп ахборотга бойлиги белгилаб бераётган бир даврда, ўсиб келаётган ёш авлодлар, туганмас ахборот оқимидан ўзига зарур бўлган энг фойдали ахборотларни саралаб олишни билишлари, уларнинг ахборот олиш ҳуқуқлари сунистеъмол қилинмаслиги, ахборот истеъмолчиси сифатида улар зарарли ахборот оқимидан ҳимояланганлиги масаланинг моҳиятан қанчалик аҳамиятли эканини кўрсатади. Замонавий ахборот майдонидаги ҳаракатлар шу қадар тезкорки, энди аввалгидек, унга эътиборсизлик билан қараш тўғри келмайди. Айни вақтда Ўзбекистонда ҳам очиқ ахборот-информацион технологиялар, компьютер ва интернет тизимида кузатилаётган турли хил ахборот манбалари воситасида юртимизда камол топаётган ёшларда ўзига хос фикрлаш тарзи ва дунёқарашнинг кенг ёйилишига сабаб бўлаётганининг гувоҳи бўляпмиз. Ахборот воситаларининг ўсиб келаётган ёшлар онгида миллий менталитетга тўғри келмайдиган ёт ғояларнинг пайдо бўлишига ҳамда кескин қарашларнинг шаклланаётганлигига сабабчи бўлаётганлиги тўғрисида, бир томонлама фикрлар эътироф этилмоқда. Шу боисдан, ахборот воситалари ўқувчилар тарбиясидаги, таъсир доираси қайдаражада эканлиги ва фойдаланиш маданиятини шакллантиришда нималарга аҳамият қаратилиши лозимлигини аниқлаш мақсадида тадқиқотлар, изланишлар олиб боришни, таълим-тарбия жараёнида ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини тарбиялашни тақозо этмоқда. Ахборот асри шиддати, ахборот хавфсизлиги бўйича олиб бориладиган ислохотларда, кириб келаётган ахборот оқимининг моҳиятини ақл-идрок, тафаккур кўзгусига солиб, тўғри тушуниб олишга ўргатиш ва ахборотларни саралаш қобилиятини шакллантириш, ўқувчиларнинг ғоявий курашчанлик фазилатларига жиддий эътибор қаратишни амалга ошириш учун, замонавий таълим ва инновацион технологиялар, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда, умумий ўрта таълим мактабларида фаолият юритаётган педагог кадрларнинг инновацион фаоллигини ривожлантириш, таълим самардорлигини оширишда педагогик компетентлик ва креативлик хусусиятларини шакллантириш бугун долзарб масаладир. Бу, ўз навбатида, мактабларда, ўқувчиларга сабоқ бераётган ўқитувчиларнинг замон билан ҳамнафас бўлишларига, ўқув жараёнига фанлар бўйича инновациялар, шунингдек, илғор услубларини кенг жорий этишга зарур шарт-шароит яратади, шу билан бирга, касб маҳорати, педагогик ва илмий фаолиятини муттасил ривожлантириб боришни талаб этади. Чунки бугун вояга етаётган навқирон авлодни интеллектуал салоҳиятли, зукко қилиб тарбиялаш, уларга пухта билим бериш, ўқитувчиларнинг юксак билимлик даражасига бевосита боғлиқдир. Зеро, Абдулла Авлоний айтганидек, "Тарбия қилувчи муаллимларнинг ўзлари илмларига амал қилувчи бўлиб, шогирдларига ҳам берган дарсларини амал билан кўшиб ўргатмоқлари лозим. Бу тарзда таълим билан берилган дарс ва маълумот шогирдларнинг дилига тез таъсир этиб, илмига амал қилувчи бо-лалар бўлишига хизмат қилади"[4]. Бу саъй-ҳаракатлар, албатта, бугунги бозор иқтисодиёти шароитида юксак ақл заковатга эга, интеллектуал салоҳияти юқори бўлган ёш авлодни тарбиялашда жамиятда ўзининг муносиб ўрнини топишига йўналтириш, қолаверса, таълим ва тарбия жараёнининг сифати ва самардорлигини оширишга хизмат қилади. Миллионлаб ёшларимиз илм олиш, ижод қилиш, ақлий тафаккурни янада ривожлантириш, интеллектуал салоҳиятини замон талабига мослаштириш, дунё ёшлари билан беллаша олиш руҳияти ила яшаётган бир даврда, имкониятларнинг янада самарали ечимли йўлларини яратмоғимиз, ўқувчиларимизни ақлан етук, маънан бақувват қилиб тарбияламоғимиз керак эмасми.

Мутахассислар фикрича, бугунги кунда жамиятда айнан ахборотни олиш, унга йўл топиш соҳасида кескин бурилиш, табақалашув содир бўлаётгани кузатилмоқда. Бўш вақт ресурсларига эғалиги туфайли юқори даражада коммуникатив фаоллик кўрсатаётган ўқувчи-

ёшлар, ўзининг ҳаракатчанлиги ва янгиликка интилувчанлиги билан юқори даражага чиқмоқдалар. Бошқа гуруҳларда эса нисбатан пассивлик кузатилади. Уларга хос бундай хусусиятлар салбий оқибатларни ҳам келтириб чиқариши мумкин. Бу биринчи гуруҳ учун тобора фаоллашётган агрессив – сиёсий таъсирга берилиб кетиш хавфининг мавжудлигида бўлса, иккинчи гуруҳнинг эса позитив мазмунга эга ахборотлар таъсиридан ташқарида қолиши билан изоҳланади. Янги ахборот технологияларининг афзалликлари қанчалик эътироф этилмасин, инсоннинг интеллекти, унинг эрки, ҳатто маънавий олами ахборотнинг тўхтовсиз янгилашиб бораётган техник воситаларига қарам бўлиб қолаётганини назардан четда қолдириб бўлмайди.

“Тараққиёт тақдирини маънавий жиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Техникавий билим, мураккаб технологияларни эгаллаш қобилияти маънавий баркамоллик билан, мустақил тафаккур билан бирга бориши керак. Ақлий заковат ва руҳий-маънавий салоҳият – маърифатли инсоннинг икки қанотидир”[1], – деган эди Ўзбекистоннинг Биринчи Президенти И.А. Каримов. Эришилган билимларга суяниб, шахс рационал жиҳатдан англаган ва эмоционал маъқулланган, ҳаётдаги ўз ўрнини тўғри белгилашга ёрдам берувчи мўлжалларни намоён этиши ва ривожлантириши лозим. Ҳозирги кундаги глобаллашув жараёнлари ва уларда кузатилаётган маънавий таҳдидлар, айниқса, юртимизда таълим соҳасида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар тизимида асосий эътибор қаратилаётган ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини шакллантириш, таълим-тарбия жараёнида замонавий ахборот воситаларининг ролини ошириш муҳим масала-лалардани бири ҳисобланади. Ўқувчиларнинг дунёқараши, ўй-фикрлари, тафаккуридаги ривожланиш механизмларини ўрганиш ҳозирги кунда долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Улардаги мафкуравий дунёқарашни шакллантиришда ахборот воситалари, хусусан, интернет ёшлар онгига таъсир этаётган материалларни қандай ёритаётганининг илмий-назарий жиҳатларини эмпирик тадқиқот материаллари билан асослаш ва таҳлил қилиш зарур. Бугун ахборот воситалари орасида тобора оммалашиб бораётгани интернет бўлиб, ўқувчи ёшлар интернетга маълумот олишнинг асоосий манбаи деб қарайди. Улар интернетга, асосан, янгиликларни излаш, дўстлар билан мулоқот қилиш, мусиқа ёзиб олиш учун киради. Шу жараёнда ёшлар онгига —ўргимчак тўри орқали кўз илғамас таҳдидлар кучаймоқда. Афсуски, кўплари бундай хатарларнинг қурбонига айланмоқда [5].

Ўқувчи-ёшлар орасида шундайлар борки, ҳақиқатан ҳам ўзлари ҳар томонлама камол топган шахс қандай бўлиши меъёри ва талабларидан беҳабар бўлсалар-да, зўр бериб шуни хоҳлайдилар. Шунга эришиш учун моддий адабиётларни мутолаа қилади, машхур фильм, клипларни томоша қилади. Шу билан бирга, ахборот воситаларидаги бошловчиларининг кийинишига, юриш-туришга, хулқ-атворда ўшандайларга зўр бериб тақлид қилади, нима бўлгандаям, замонавий бўлишга иштиёқ билдирадидлар. Бизнингча, ҳар томонлама камолга эришганликни бундай тарзда тушуниш нафақат хато, балки зарарлидир. Шахснинг ўз-ўзини бундай тарзда камол топтириши, ўз-ўзини тарбиялаши сунъий жараён бўлиб, кўпроқ ўзига хос ўз-ўзини тарбиялашни англатади. Ўқувчиларда бунинг оқибатида кўпроқ ўзига хос юзаки ишқибоз, маҳмадона, олифта сўзларга ошуфта —қуруқ нарасага айланади, инсоннинг ҳар тарафлама камол топиши унинг ижтимоий фойдали фаолияти ва фақат шу орқали намоён бўлиши ҳаёлига ҳам келтира олмайди.

Бугунги педагогикамиз учун муайян билимлар йиғиндиси эмас, балки бола шахси бош қадриятига айланди. Шу сабабли ҳам, айти дамда ёшларга қўйиладиган талаб фақатгина билимли бўлишгина эмас, балки изланувчан, ташаббускор, фидойи, интеллектуал салоҳиятли ва уммуминсоний мада-ниятга эга бўлишини ҳам талаб қилмоқда. Шу маънода замонавий миллий педагогикамиз олдида қўйилган долзарб муаммоларни ҳал қилиш вазифаси турибди. Айти шу каби муаммоларнинг бири ахборот воситаларидан таълим иштирокчиларининг, хусусан, ўқувчиларнинг фойдалана олиш маданиятини тарбиялашдан иборат. Энг аввало, ўқувчиларни ахборотлардан фойдаланиш маданияти, идрок эта олиш маданияти берилаётган ахборотларни таҳлил қилиш ва танқидий баҳолаш кўникмаларининг мавжудлигига кўра тавсифланади. Айтин интеллектуал ва маданий ривожланишга кўмаклашувчи ахборотларни

танлай билиш, ахборотда илгари сурилаётган фикр мазмунини тушуниш, мафкуравий жиҳатдан салбий, зарарли жиҳатларини бартаф этиш, идрок этиш маданиятининг етарлича шаклланганлигини билдиради. Идрок этиш маданиятининг пойдеворини ахборот саводхонлиги ва ахборот хафвсизлиги ташкил қилади. Ахборот саводхонлиги информатика дарсларида шакллантирилади, ахборот хафвсизлиги қонун йўли билан мустаҳкамланади.

Юқорида келтириб ўтилган маълумотлар, хулосалар ва фикрларга таянган ҳолда педагогларнинг ўқувчи-ёшларни ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини оширишда қуйидаги имкониятларни ҳисобга олишлари лозимлигини тавсия этамиз:

1. Ўқувчиларни ахборот воситаларидан фанларга оид манбаларини олиш, ўрганиш, таҳлил қилиш, малака ва кўникмаларини шакллантиришда уларни технологик йўналтириш.

2. Ўқувчиларда ахборот воситалари материалларига нисбатан тўғри ижобий муносабатни, маънавий-ахлоқий, эстетик дунёқарашни таркиб топтириш.

3. Ахборот воситаларини тўғри идрок этишлари учун тушунтириш, суҳбат, мунозара усулларида фойдаланиш.

Ўқувчилар ахборотларни идрок этишларини тарбиялашда, фанларни ўқитиш жараёнида янги педагогик технологияларни яратишга ижодий ёндашиш, ахборот воситаларидан фойдаланишнинг янгича методлари ва шакллари кўллаш, ахборот воситаларининг ижобий мулоҳазали, фаол истеъ-молчисининг шаклланишида тарбиявий моҳиятни юксалтириш, энг муҳими ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланишларида ахборотни идрок этиш маданиятини шакллантиришга эришиш лозим. Ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини шакллантиришда қуйидаги тавсияларга эътибор бериш мақсадга мувофиқ:

Биринчидан, ўқитувчиларнинг таълим бериш жараёнида замонавий ахборот воситалари мате-риалларидан кенг миқёсда фойдаланишига эришиш.

Иккинчидан, ўқувчиларнинг замонавий ахборот воситаларига нисбатан билим манбаи сифатида қараш кайфиятини ва улардан фойдаланиш маданиятини шакллантириш.

Учинчидан, ҳар бир оилада ота-оналарнинг ўз фарзандларини замонавий ахборот комуникация тармоқлари орқали ёритилаётган маълумотларнинг тарбиявий руҳдаги чиқишларига диққатини оширишда фаол бўлишга эришиш.

Тўртинчидан, ўқувчиларнинг ахборот воситаларидан фойдаланиш маданиятини шакллантиришда жамоатчилик ҳамкорлигини кучайтирувчи воситаларидан фойдаланиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: Маънавият, 2013. Б. 134
2. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. 3 т. Тошкент: Ўзбекистон, 1996. Б. 35
3. Кучукбаев Ф.М., Абдуазимова Д.Ф., Джураев Р.Х., Диванова М.С., Иноятова М.Э. Ўқувчи шахсига салбий таъсир курсатувчи интернет сайтлари ва телеқўрсатувларнинг уларда салбий ҳис-туйғуларни вужудга келтиришнинг олдини олиш бўйича профилактик коррекцион дастур. Тошкент, 2016. Б. 10
4. Расулов А. Мактаб оиладан бошланади: ҳар уйга лозим китоб. Тошкент: Янги аср авлод, 2013. Б. 11
5. Яхё Муҳаммад Амин. Интернетдаги таҳдидлардан ҳимоя. Тошкент: Моварауннаҳр, 2016. 295 бет.
6. Гегель. Соч., т.7. М. Л., 1934. С. 216

УДК 796.01:612

ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЛОВАРЕЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗАХ СТРАНЫ

Ш.У. Жалолов, ассистент, Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологии, Андижан

Аннотация. *Ushbu maqola talabalarning nutqiy faolligini rivojlantirish, xususan, har xil turdagi lug'atlar, shuningdek, o'rganish uchun ijobiy motivatsiyani oshirish uchun universitetdagi o'quv jarayonida turli xil o'quv lug'atlaridan foydalanishning nazariy va amaliy masalalarini ochib beradi. Rus tili chet tili sifatida, shuningdek, o'quvchilarning kommunikativ va nutqiy qobiliyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun nutq modellarini o'quv jarayonida qo'llashning uslubiy asoslari, talaba yoshlarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirish maqsadida nutqiy harakatlar taqdimoti.*

Kalit so'zlar: muloqot, nutq, model, qobiliyat, rivojlanish, mahorat.

Аннотация. В настоящей монографии раскрываются теоретические и практические вопросы использования различных типов учебных словарей в учебном процессе в ВУЗе в целях развития речемыслительной деятельности учащейся молодежи, в частности со словарями различного типа, а также повышения положительной мотивации к изучению русского языка как иностранного, также методические основы использования речевых моделей в учебном процессе в целях развития коммуникативно-речевых навыков и умений у студентов, презентации актов речи в целях совершенствовании коммуникативных способностей студенческой молодёжи.

Ключевые слова: общение, речь, модель, способность, развитие, мастерство

Abstract. This graduate work reveals the theoretical and methodological foundations of the use of speech models in the educational process in order to develop communicative-speech skills and abilities among students, as well as the presentation of acts of speech in order to improve the communicative abilities of student youth, and also presents the methodology of communicative teaching in the classroom of the Russian language. at the university.

Key words: communication, speech, model, ability, development, skill.

Современная методика признаёт целесообразным обучение русскому языку на основе различных типов учебных словарей для подготовки учащейся молодёжи в конкретной области знаний. При этом главной задачей является развитие коммуникативных навыков будущего специалиста. Специалист должен уметь вести профессиональную деятельность с использованием русского языка и осуществлять профессиональное общение в иноязычной среде, широко и активно, используя терминологическую лексику в речи, слова профессиональные в своей речевой практике.

Важны все вопросы, связанные с коммуникативной направленностью материала, которому необходимо научить студента. В интересующем нас случае материалом обучения является лексика и современная терминология, сосредоточенная в тексте учебников по специальностям, поскольку «содержание коммуникации включает в себя, в первую очередь, понятийную сферу как совокупность предметов и явлений окружающего мира» [13, 92]. Для достижения лингводидактических целей преподаватель русского языка неязыковых направлений вуза должен иметь знания о специфике словарного материала (или терминологии), которому он будет обучать. Поскольку, считаем, что необходимо обращаться студентам к учебным словарям, где даётся полная информация о том или ином термине.

Между тем, анализ учебников и учебных пособий, предназначенных для обучений учащихся вузов, показал, что для данного аспекта обучения лексикографическая презентация представлена в них явно недостаточно, а иногда и вовсе отсутствует. В этом плане лексикография как научная дисциплина, должна, на наш взгляд, присутствовать при обучении русскому языку в вузовской аудитории. Поэтому в данной работе нами описаны теоретические основы рассматриваемой проблемы, т.е. некоторые аспекты работы со словарями, а также возможности современных информационных технологий в решении вопросов учебной лексикографии, в частности, ее презентации на занятиях русского языка.

По мнению методистов, на употребление лексических единиц приходится наибольший процент ошибок на всех этапах обучения, одна из причин этого заключается в не разработанности некоторых вопросов презентации лексики с помощью словарей. Презентация включает в себя весь процесс работы над материалом словаря и охватывает предъявление, закрепление нового лексического материала и контроль усвоения; эффективность различных противоречивых оценок. Особенно много споров ведется по поводу семантизации, традиционно понимаемой как процесс раскрытия значений иноязычных слов. Это вполне объяснимо, так как семантизация имеет решающее значение для дальнейшей работы над словом. Как утверждает А.А.Леонтьев «значение как психологических феномен есть не вещь, но процесс», поэтому и семантизацию целесообразно рассматривать как минимум из двух этапов:

Первичной, разовой; ситуативной семантизации, когда объясняется один из элементов структуры значения слова.

Полной, адекватной семантизации, предполагающей усвоение всей необходимой информации о значении слова.

Необходимость в специальной работе по обогащению словарного запаса обучаемых определяется:

- во-первых, исключительно важной ролью слова в языке (оно несет в себе разнообразную семантическую информационно-понятийную, эмотивную, функционально-стилистическую и грамматическую; заполняя определенные позиции в коммуникативных единицах-предложениях слово обеспечивает акты речевого общения людей);

- во-вторых, потребностью в постоянном пополнении запаса слов (или большим количеством слов владеет человек; тем точнее реализуется коммуникация между людьми, как в устной, так и в письменной форме).

Как показывают результаты обзора научной литературы, анализ работы преподавателей, владение значением слова во всем богатстве его оттеков (словообразовательные возможности, синонимы, антонимы, многозначные слова, фразеологизмы и устойчивые сочетания, эпитеты и поговорки и др.) - это база для усвоения не только духовно-культурного наследия общества, обогащения эстетико-эмоциональной сферы личности и, естественно, совершенствования речемыслительных способностей обучаемых, но и умения показать изученную лексику со всех сторон. В этом помогут словари и активная и широкая работа с ними.

В практике преподавания русского языка как иностранного постоянно возникают ситуации, при которых нужно дать разъяснение по поводу того или иного слова, уточнить его значения, т.е. осознать и оформить в речи те элементы языка, которыми преподаватель пользуется в определенной мере автоматически. Преподаватель должен уметь раскрывать значения слов перед учащимися различных возрастных групп и категорий. Однако наблюдения показывают, что даже носители языка испытывают значительные трудности при семантизации лексики, особенно при отсутствии специальных навыков. В связи с этим актуальным становится умение презентовать учебные словари.

В действующих программах по русскому языку для вузовского обучения раскрывается содержание речевой подготовки с помощью словарных статей. Для успешного выполнения требований программы не исключает возможности работы, с терминологическими словарями на различную тематику (спорт, здоровье, учеба, а также по специальности студентов и т.д.).

Обобщение опыта работы преподавателей русского языка привели к выводу о том, что эффективность работы с лексикографической литературой на занятиях русского языка зависит от соблюдения целого ряда методологических условий. К ним относятся:

1. Практическая направленность в изучении лексики.

2. Постепенное нарастание количества слов (по классам).

3. Многообразие работ со словарями и лексикой (подбор синонимов и антонимов; толкование слова; составление вопросов и предложений и т.д.).

Обзор научной литературы также дает предположительно такие же результаты. Они заключаются в следующем, если можно выразить в тезисном плане, то изучение лексики в вузе должно быть в комплексе, т.е. надо работать как со словом, так и со словарями, касаясь всех его сторон, а не единичные работы, которые не оправдывают себя.

Важно также отметить, что при изучении лексики преподаватели не придерживаются какой-либо системы. Они считают, что при изучении любой темы ими вводится лексика для расширения словарного запаса студентов и не на должном уровне. По словам преподавателей-русистов, в основном ими используется переводной метод, иногда подбирают синонимы или антонимы, используя соответствующие словари-синонимичные или антонимические.

Изучение состояния работы со словарями в учебных заведениях показало существенную и важную роль лексики в совершенствовании русской речи студентов, в обогащении их словарного запаса, в расширении кругозора, что дает основание говорить о лексике как о наиболее информативном аспекте языка, в том числе и русского.

Задача работы со словарем в узбекской вузовской аудитории тесно связана с разработкой активного аспекта лексикологии, с обязательным учетом возрастных, индивидуальных и психологических особенностей студенческой молодежи разного направления.

Итак, как показал обзор и анализ научной литературы по теме исследования, словарь, прежде всего, является источником познавательной информации о слове. Роль и значение различных типов словарей, и их использование в учебном процессе неопределимы.

Ученые и методисты отмечают важность, полезность и необходимость применения различных видов и типов словарей не только во время занятий русского языка в вузовской аудитории, но и вне занятий (на кружках, дома при выполнении домашних заданий, при чтении газет и журналов и т.д.). Кроме того, нами в данной работе были также выявлены особенности их применения в высших учебных заведениях, обобщен опыт работы преподавателей-практиков, выявлены результаты наблюдений за учебным процессом в плане исследуемой темы, проанализирована учебная литература, учебные словари и действующие программы по русскому языку для высших учебных заведений, осуществили обзор научной литературы с точки зрения рассматриваемой проблемы.

В целях повышения речевой культуры студенческой молодежи видное место должны занимать задания и упражнения, направленные на расширение активного словаря учащейся молодежи, а также на выработку у них умения набирать из своего словарного запаса для выражения мысли те слова, которые наиболее соответствуют содержанию высказывания и делают его правильным, точным и выразительным.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Адриянова В.И. Совершенствование русской устной речи учащихся школ с узбекским языком обучения// Преподавание языка и литературы. – 2002, № 4.
2. Бабайлова А.Э. Текст как продукт, средство и объект коммуникации. Социопсихолингвистический аспект. - Саратов, 2001.
3. Байматова С.К. Учебная лексикография. Нукус, 2000 г.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогических технологий. Москва. Педагогика, 1989 г.

УЎК 394.2

ДЕҲҚОНЧИЛИК БАЙРАМЛАРИ ХАЛҚИМИЗ ТАФАККУРИНИНГ НОЎБ МЎЪЖИЗАСИ (БУХОРО ВОҲАСИ МИСОЛИДА)

Н.А. Жумаева, катта ўқитувчи, Бухоро Давлат Университети, Бухоро

Аннотация. Мақолада Бухоро воҳаси зироатчиларнинг қадимий-диний культлар билан боғлиқ урф-одат ва маросимлари манбалар ва дала маълумотлари асосида таҳлил этилади.

Калит сўзлар: урф-одат, культ, деҳқончилик, фаришталар, Наврўз байрами, оташпарастлик, ҳосилдорлик, мифология, олов.

Аннотация. В статье анализируются обычаи и традиции земледельцев Бухарского оазиса, связанные с древними религиозными культами на основании источников и полевых данных.

Ключевые слова: обычаи, культ, земледелие, ангелы, праздник Навруз, поклонение огню, урожайность, мифология, огонь.

Abstract. Article deals with the analyses of the traditions and customs of farmers in Bukhara oasis connected to the ancient religious cults based on the sources and field data.

Key words: Tradition, cult, farming, angels, Navruz holiday, fire-worshipping, harvest, mythology, fire

XIX асрнинг охири - XX асрнинг бошларида Бухоро воҳасида ҳосилни янчиш ва хирмон кўтариш билан боғлиқ бир қатор урф-одатлар ва маросимлар ўтказилган. Дала ёзувларининг гувоҳлик беришича, бундай одатлар ва маросимларда халққа хос бўлган энг яхши фазилатлар: бағри кенглик, сахийлик, тантилик, чинакам халқчил ва умуминсоний қадриятлар ўз ифодасини топган. Шунини айтиш керакки, воҳа деҳқонлари дала ишларини асосан, маҳаллий

темирчи усталар ясаган бел, кетмон, капча, ўроқ, шоха каби асбоблар билан амалга оширган. Ғаллани ўришда ўроқнинг роли айниқса катта бўлган. XX асрнинг бошларида ҳар бир оила томорқасидаги буғдой ёки арпани ҳеч кимнинг ёрдамисиз ёки 2-3 оила аъзолари бирлашган ҳолда ўришган[1]. Бой-бадавлат кишилар, яъни катта ер зралари ўримга пул эвазига ташқаридан ёрдамчи ишчи кучи таклиф қилган ёки қишлоқдошларини кўмакка, ҳашарга чақирган.

Воҳа деҳқонлари ўримни тугаллаб, буғдойни янчишга ўтар эканлар, бир неча ирим-сирим, урф-одатларни амалга оширганлар. Хирмон жойда янчиш бошланиши олдидан “Чош кўрди” ёки “чош оши” қилинган. Хирмонда мол сўйилиб, қон чиқарилган. Курбонлик килиш ёхуд Хизр, Бободехқонга атаб ис чиқариш пайкал аъзолари ёки якка шахс оиласи томонидан амалга оширилган[2].

“Чош оши”, “хирмон оши”га хирмонга жой ҳозирлаётганлар (тайёрлаётганлар), оқсоқол, мироб ва бир неча хурматли кексалар таклиф этилган. Шу атрофдан ўтаётган йўловчилар ҳам ошга чакирилган. Таом (шўрва, палов) еб бўлингач, дин пешвоси. мабодо у қатнашмаётган бўлса. оқсоқоллардан бири “Қуръон”дан суралар ўқиб, Оллоҳдан чошга, хирмонга барака тилаган[3].

Янчиш ишлари одатда отлар ёки хўкизлар билан амалга оширилган. Ғалласи кам хўжалик (оилалар) аъзолари буғдойни “кўлғоч”, “калтак “тўқмоқ” ва баъзан эшаклар ёрдамида янчганлар. Хирмон жойда ҳайвонлар воситасида бажариладиган ишлар “хўп” деб аталган.

Хирмон жойдаги янчиш ишлари қисқа муддатлик бўлмаган. Баъзан уч-тўрт кунга чўзилиб кетган. Хирмонлаги деҳқонлар зерикарли оғир ишни кўшиқ айтиб енгишган. Янчиш вақтида “хўп ҳайда”, “майдаё-майда”, “Хўп кўшиқлари”, “Майдагул” сингари оммавий термалар ижро этилган. Кўшиқ матни ва оханги ғалағовчининг фаолиятига боғлиқ бўлган. У хурсанд бўлса, кўшиқлар матни ҳазил-ҳузуддан иборат бўлган. У ишлаб толиққан бўлса, кўшиқ оханги мунгли бўлган. Ғалағовни бошқараётган деҳқон ёз бўйин минг машаққат билан етиштирган буғдойни тезроқ янчиб олиш истагида бўлган:

Сенинг энанг сийирдир, майдаё-майда,
Сени хўпга буюрди, майдаё-майда.
Тошдек туёғинг бугун, майдаё-майда,
Сени хўпга уюрди, майдаё-майда.
Хирмонда бўлиқ буғдой, майдаё-майда,
Барака берсин худой, майдаё-майда.
Ишимизни кўрсатсак, майдаё-майда,
Қозонда қайнайди мой, майдаё-майда.

Бир қатор фольклор материалларига, “янчиқ кўшиқлари” деб аталадиган бундай айтимлар қайсидир жиҳати билан этнографик материалларни тўлдирди. Шу боисдан ҳам биз уларни баъзи ўринларда тўлалигича келтиришга қарор қилдик.

“Майдаё-майда” айтими тожикларда “майдо”[4], кирғизларда эса “оп майда” [5] термини билан ифодаланади. Кексаларнинг хотирлашича, янчиқ кўшиқларидаги илк “майдаё-майда” айтими деҳқончиликнинг пири Бободехқонга бағишланади. Кейинги бандларда эса деҳқон ғалағовга ишнинг унумли-ю сифатли бўлишини уқтиради. Ишлар яхши кетса, ғалағовдаги ҳайвонлар дадил ҳаракат килса, донлар мўл-кўл бўлиб, сомони кам бўлса, шодланишини таъкидлайди:

Бошгинангни сийрак¹ қил, майдаё-майда.
Қадамингни бийрак² қил, майдаё-майда.
Донлар оқсин шовуллаб, майдаё-майда,
Похолини сийрак қил, майдаё-майда.

¹Ўйнатмоқ

²Катта-катта

Янчиш даврида дехқон ўзининг энг яқин кўмакчиси бўлган ҳайвонга умид кўзи билан қараган. Уларнинг бажараётган ишлари энгил эмаслигини англаб, оғир ва шарафли ишни энгиллатса, кишштар ҳавас билан бокишини айтиб, бундай ҳурматга эришиш учун ғайрат билан ишлашга ундайди:

Майда десам ярашсин, майдаё-майда,
Сомон-донга ажрашсин, майдаё-майда.
Товдай ишингни кўриб, майдаё-майда,
Халойиқлар қарашсин, майдаё-майда.

Гоҳида буғдой салгина кам бўлса, донни ажратиш анча қийин бўлган. Дехқондан ҳам, ғалағовдан ҳам кўп меҳнат талаб қилган. Ўшандай пайтда дехқон дон ажралмаслигини ҳайвонларнинг секин ҳаракатидан деб билган ва бундан ранжиб ғалағовга қаттиқ-қаттиқ гапирган:

Майда десам мойбосар, майдаё-майда,
От ўрнини той босар, майдаё-майда.
Сенинг калин терингни, майдаё-майда.
Этик қилиб бой босар, майдаё-майда.

Ғалағовчи айтаётган термаларнинг мотиви алмашилиб турган. У ҳайвонларга гоҳ қаттиқ гапирса, гоҳ уларга илиқ сўз айтиб, муомаласини ўзгартирган:

Туёққинанг тиллаё, майдаё-майда,
Ўри-қирда чиллаё, майдаё-майда.
Бул майдонни дон қилсанг, майдаё-майда,
Ях сув ичар паллаё, майдаё-майда.

Назаримизда, дехқон ҳайвонга мурожаат қилиш жараёнида ўзининг хоҳишлари, истакларини ҳам айтган. Чунки ёз чилласида тепадан иссиқ уриб турганлиги боис сомон устида ғалағов билан бирга ҳаракат қилиш анча мушкул бўлган.

Донлар оқса сирғалиб, майдаё-майда,
Бойлар келса ирғалиб, майдаё-майда.
Пешонангии силаса, майдаё-майда,
Менамас-а сен ғолиб, майдаё-майда.

Демак, бойлар майдондаги ишларнинг натижаси кўпроқ ҳайвонларнинг кучига, ҳаракатига боғлиқ, деб ўйлашган. Бой бува бўлиқ ва сара донларни ўргач, хурсандчилигидан дехқоннинг эмас, ҳайвонларнинг пешонасини силаган. Ғолибга бериладиган бу мукофот тинимсиз меҳнат қилган ғалағовчига гоҳида насиб қилган, гоҳ эса йўқ:

Хизматкорга балли деб, майдаё-майда,
Оғзин мойга қорисин, майдаё-майда.
Дон сомондан ариса, майдаё-майда.
Дехқонбува дорисин, майдаё-майда.
Ўнгарлари судралиб, майдаё-майда.
Чошга белбовлар бўлсин, майдаё-майда.
Эрта туриб қарасак, майдаё-майда,
Донимиз товлар бўлсин, майдаё-майда.

Дехқон далага қадам босар экан, Дехқонбобони тилга олган. Ундан ишга барака тилаган. Қўшда ҳам, она буғдой уруғини сочишда ҳам ундан мадад сўрашган. Биз буғдой янчиш билан боғлиқ кўшиқларни ўқир эканмиз, уларда ҳам Дехқонбобо тимсоли акс этганлигини кўрамиз. Майдон теварагида ишлаётган ва ғалағовни бошқараётган кишилар ўз ҳомийси, яъни меҳнатларига унум кўшувчи пирларига ишонишган. Бободехқон сахар вақти, яъни тангри одамларга ризқ улашадиган пайтда хирмонда ҳозир бўлиб, уни турли ёвузликлардан асрайди, донларнинг сочилиб тупроққа қоришиб кетишига йўл қўймайди деб ўйлашган. Бободехқон тонг сахарда хирмон кўргани келади. Мабодо, яхши назар солса, донлар кўпайиб, похол камаяди. Ҳосилнинг баракаси ошади деб тушунишган. Шу боисдан ҳам меҳнат кўшиқларида Бободехқонни чақириш мотивлари бор.

Атрофга сочилган, тупроққа араллашиб қолган донларни дехқонлар супуриб тўдалашган. Буни зироатчилар “хирмонтаги” деб аташган[6]. Дехқон барчасини йиғиб халтага (қопга)

солгач, чош эгаси ундан бир ховуч буғдой олиб, чош ўрнига сепган. бу “бободехқон ҳаққи” деб номланган. Хирмон тагида қолган тупроқ аралаш буғдойлар қишлоқ имоми ёки эшонга берилган[7].

Мабодо чошдаги буғдой бўлинаётган пайтда бирорта йўловчи чош ёнидан ўтиб колса, “чошга барака” деган. Деҳқон эса унга қарата “умрингизга барака, нондан енг” деб жавоб “қайтарган. Дин пешвоси мўл-кўл дон бергани учун Оллоҳга шукрона айтиб, бободехқон шарафига “Қуръон”дан оятлар ўқиб дуо қилган, ҳамда келгуси йил ҳосилига барака беришни сўраган. Барча кўлини кўтариб омин қилгач, уй-уйларига жўнашган.

Хирмон кўтариш даврида ҳам бир қанча урф-одатларга амал қилинган. Аввало, хирмондаги кишиларнинг яқдиллиги, бамаслаҳат иш тутиши, бир-бирига меҳрибончилиги янчиш жараёнида аматга ошириладиган одатлар, айникса хамминг бир қозон ва дастурхондан биргаликда таом тановул қилиш удумида яққол кўзга ташланади.

Деҳқончилик байрамлари халқимиз тафаккурининг ноёб мўъжизаларидан бири ҳисобланади. Байрамлар негизида деҳқонларнинг янги меҳнат мавсумини бошлаши ва ҳалол меҳнатининг самарасини кўриши билан боғлиқ ишончлари акс этади. Байрамларда кишилар ўртасидаги энг яхши фазилатлар, боболар ҳикматлари, оталар насиҳати, улар мерос қолдирган анъанавий қадриятлар улуғланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Кармышева Б. Х. Об узбекских трудовых крестьянских песнях. - С.73.
2. Богомолова К.А. Следы древнего культа воды у таджиков. - С.114
3. Дала маълумотлари. Жондор тумани, Лоло ҚФЙ. Шоди бобо, 80 ёш.1996.
4. Эҷодиёти даҳанакии аҳоли Кулоб. – Сталинобод, 1956. – С. 165. Намунаи фольклори диёри Рудаки. - Сталинобод, 1958. -Б. 183-185
5. М.И.Богданова. О классификации жанров киргизского фольклора//Тр. Киргизского филиала Академии Наук СССР. Т. 1, в. 1, -Фрунзе, 1943. -С. 150; С.М.Абрамзон, К.И.Антипина, Г.П.Васильева, Е.И.Махова, Д.Сулайманов. Быт колхозников киргизских селений Дархан и Чичкан//Тр. Инст. Этнографии АН СССР, новая серия, т.XV VII. -М, 1958. - С. 293.
6. Дала маълумотлари. Жондор тумани, Лоло ҚФЙ. Шоди бобо, 80 ёш.1996.
7. Дала маълумотлари. Жондор тумани, Лоло ҚФЙ. Шоди бобо, 80 ёш.1996.

УДК 81'373:811.411.21

К ВОПРОСУ О ВОЗНИКНОВЕНИИ РУССКОЙ ШКОЛЫ АРАБИСТИКИ НА ПРИМЕРЕ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И.Ю.КРАЧКОВСКОГО

З.М. Зайнабидинова, преподаватель, Ферганский государственный университет, Фергана

Annotatsiya. *Maqola akademik I.Yu.Krachkovskiyning ilmiy-tadqiqot faoliyatini yaqindan tahlil qilishga bag'ishlangan. Rus arabshunoslik maktabiga xos xususiyatlar ajratib ko'rsatilgan va tavsiflangan. Muallif akademik Krachkovskiyning nafaqat arabshunoslik, balki qullik filologiyasi rivojiga ham salmoqli hissa qo'shgan ishlarining umumlashtirilgan tavsifini beradi.*

Kalit so'zlar: *arabshunoslik, rus arabshunoslik maktabi, arab-musulmon sivilizatsiyasi, tarjimalar, qo'lyozmalar.*

Аннотация. *Статья посвящена пристальному анализу исследовательской деятельности академика И.Ю.Крачковского. Выделяются и описываются характерные особенности русской школы арабистики. Автор дает обобщенную характеристику о проделанной работе академиком Крачковским которая внесла несущий вклад в развитии не только арабистики, но и арабской филологии.*

Ключевые слова: *арабистика, русская школа арабистики, арабо-мусульманская цивилизация, переводы, рукописи.*

Abstract. *The article is devoted to a close analysis of the research activities of Academician I.Yu.Krachkovsky. The characteristic features of the Russian school of Arabic studies are singled out and described. The author gives a generalized description of the work done by academician Krachkovsky, which made a significant contribution to the development of not only Arabic studies but also slave philology.*

Key words: *Arabic studies, Russian school of Arabic studies, Arab-Muslim civilization, translations, manuscripts.*

Узбекистан является государством, на территории которого еще с древних времен началось развитие науки и культуры. В частности, широкое развитие получили такие науки как астрономия, математика, медицина, химия, история, философия, языковедение, литературоведение, и ремесла - скульптурное мастерство, ткачество, гончарное дело, стеклоделие и др. В настоящее время ученые Узбекистана активно изучают научное наследие, оставленное учеными древности, обогащают науку своими новыми открытиями, внося значительный вклад в развитие мировой науки [1].

По словам президента Узбекистана Ш.М. Мирзиёева решающую роль в прогрессе любого общества играет здоровое и гармоничное развитие молодого поколения, от которого зависит будущее этого общества. Именно поэтому в вопросах расширения и дальнейшего повышения эффективности реформ Узбекистана, делается акцент на энергичную, инициативную, всесторонне развитую, владеющую современными знаниями и навыками молодежь.

Таким образом Узбекистан поставил перед собой великую цель - формирование фундамента нового Ренессанса в нашей стране и с этой целью должны создать среду и условия для воспитания новых Хорезми, Беруни, Ибн Сино, Улугбеков, Навои и Бабуров. Важнейшими факторами в этом историческом процессе, неотъемлемой частью нашей национальной идеи являются развитие образования и воспитания, науки и инноваций, утверждение здорового образа жизни [2].

Немаловажную роль в процессе научных изысканий играет изучение такого научного и образовательного направления как арабистика. Арабистика в Средней Азии имеет свои глубокие истоки, обуславливается она с проникновением ислама в регионы Центральной Азии, со 2 половины 7 века [3].

С этого момента весь Центральноазиатский регион становится частью мусульманской культуры, а ее население активно приобщается к духовным ценностям ислама и достижениям арабо-мусульманской цивилизации. С распространением и укреплением ислама на территории современной Центральной Азии усиливался авторитет арабского языка, как в качестве культового, так и языка науки. Неоценимый вклад в развитии арабистики внес выдающийся востоковед, арабист, исламовед, один из основоположников научной школы русской арабистики академик И.Ю.Крачковский. Он оставил богатейшее творческое наследие, большинство трудов ученого внесли практически равноценный вклад как в филологические, так и исторические науки. Его перу принадлежит более 500 печатных трудов, десятки неопубликованных рукописей, научных докладов, лекций, набросков по арабской поэзии периода «джахилии» [4], средневековой и новоарабской литературе, арабскому литературному языку и его диалектам, истории арабской культуры, ислама, истории отечественного и зарубежного востоковедения, что свидетельствует о многогранном таланте ученого, широте его научных интересов, блестящей эрудиции, редком даровании

Ю. Крачковский родился 4 (16) марта 1883 г. в г. Вильно (Вильнюс) в семье директора Учительского института. Его отец, Юлиан Фомич Крачковский, был деятелем народного просвещения, мать, Анна Анатольевна Пшелко, воспитывала детей. В 1901 г. Крачковский заканчивает в Вильно гимназию с золотой медалью и поступает на факультет восточных языков Санкт-Петербургского университета. В январе 1908 г. И.Ю. Крачковский был командирован на Восток для более глубоких научных изысканий. В течение двух лет он находился на стажировке в Сирии, Ливане, Палестине и Египте. В Ливане на восточном факультете Бейрутского университета он изучал живые арабские диалекты и современную арабскую литературу, а в университетской библиотеке трудился над арабскими рукописями. В 1910 г. И.Ю. Крачковский становится приват-доцентом, а в 1918 – профессором Петроградского, затем Ленинградского университета; 9 ноября 1921 г. – действительным членом Российской Академии наук, затем - действительным членом АН СССР.

С 1922 по 1929 гг. академик Крачковский стоял во главе отделения исторических наук и филологии АН. С 1916 по 1951 г. И.Ю. Крачковский руководил работой Арабского кабинета Азиатского музея (позднее Институт Востока АН СССР). Академик был инициатором

создания и руководителем Ассоциации арабитов СССР (1934–1938). Он также являлся вице-президентом Русского географического общества (1938–1945) и. В 1915 г. он получил степень магистра арабской словесности после успешной защиты диссертации, посвященной творчеству средневекового арабского поэта Абу аль-Фараджа аль-Вава ад-Димашки, написанной преимущественно на редких арабских рукописях.

Благодаря научно исследовательской работе И.Ю.Крачковского значительно расширилась и рукописная база русской арабистики: в 20—30-е годы заметно обогатились собрания Азиатского музея (позднее Института востоковедения АН СССР), в те же годы и позднее возникли новые центры сбора и хранения рукописей в Ташкенте, Казани, Баку, Тбилиси, Махачкале, Душанбе, Самарканде, Ереване. Среди трудов академика большую популярность обрела книга «Над арабскими рукописями. Листки воспоминаний о книгах и людях» [5]. Первый том «Избранных сочинений» открывался знаменитой книгой «Над арабскими рукописями», за которую автор посмертно получил Сталинскую премию, далее шли разделы «Арабистика и вопросы культуры народов СССР» и «Арабское языкознание». Второй том содержал работы по средневековой художественной литературе, третий — по новой литературе, четвертый — по географической литературе, пятый — по истории востоковедения. Шестой том включал, как и первый, три раздела: «Ибн ал-Му‘тазз» (средневековая арабская поэтика), «Описание рукописей» и «Арабская письменность на Северном Кавказе» [6].

Фундаментальные сочинения И.Ю. Крачковского по новоарабской литературе и истории арабской культуры конца XIX – начала XX в., периода так называемой «Нахды» (с араб. яз. – подъем, возрождение), – положили начало исследованиям в данной области на Западе и Востоке. Также, И.Ю. Крачковский вел обширную переписку с прославленными представителями новоарабской литературы – Махмудом Теймуром, Таха Хусейном, Ахмедом Зеки Абу Шади, Амином ар-Рейхани, Михаилом Нуайме, известными филологами – Мухамедом Курд Али, Абд альКадиром аль-Магриби и многими другими. Эпистолярное наследие Игнатия Юлиановича стало важным историческим источником как для осмысления его вклада в развитие науки, так и для выявления характера и направленности тех контактов и связей, которые он устанавливал и поддерживал на протяжении всей своей жизни. Ученый познакомил читателей с творчеством выдающихся арабских писателей – Касима Амина, Таха Хусейна, Амина ар-Рейхани, Махмуда Теймура, сделав перевод их произведений на русский язык. Под редакцией Крачковского увидело свет первое полное русское издание одной из популярнейших в мире книг – «Тысяча и одна ночь». Его исследования по истории арабской художественной литературы содержат большой фактический материал по культурной, а также социальной истории арабских стран [7].

Бесценен вклад И.Ю. Крачковского в исламоведение. Он был одним из авторов первого международного многотомного издания «Энциклопедии ислама» Его комментированный перевод Священной книги мусульман с арабского языка на русский стал неординарным событием в научной жизни страны. И.Ю.Крачковский работал над переводом Корана в течение восьми лет. Перевод Корана был опубликован посмертно в 1963 г. в Москве, затем неоднократно переиздавался, и до сих пор, как отмечают специалисты-исламоведы, конкурирует с появившимися впоследствии переводами, литературно обработанными и подготовленными переводчиками к печати. Благодаря проделанной академиком огромной работе широкой общественности стал доступен один из ценнейших историко-культурных и литературных памятников мирового значения, важный источник раннего периода истории ислама, ознакомление с которым способствует лучшему пониманию обычаев, традиций, образа жизни мусульманских народов. Известный российский востоковед-арабист Е.А. Резван, оценивая эту масштабную работу, неоднократно подчеркнул что по характеру подхода к тексту и филологической точности труд И.Ю. Крачковского превосходит не только русские, но и многие европейские переводы [8].

Подводя итоги нужно отметить, что И.Ю. Крачковский внес весомый вклад в упрочение роли востоковедения и арабистики в современной российской науке; он участвовал во всех

серьезных трудах об Арабском Востоке в 1930-1940-е гг. Научные заслуги И.Ю. Крачковского были высоко оценены. Они отмечены многими правительственными наградами. Его научная деятельность получила признание и зарубежных коллег в странах Востока и Запада.

И.Ю. Крачковский – почетный, член ряда зарубежных академий и востоковедных обществ Сирии, Индии, Германии, Великобритании, Ирландии, США, Бельгии и Польши. Игнатий Юлианович получил признание не только на у себя на родине, но и за рубежом: был избран членом Арабской академии наук в Дамаске, Польского востоковедного общества, Немецкого востоковедного общества, Ассоциации исламских исследований в Бомбее, Иранской академии наук, Королевского Азиатского общества Великобритании и Ирландии, Польской академии наук, Фламандской академии наук, Азиатского института в Нью-Йорке, принимал участие в работе разнообразных международных объединений и комиссий. [9]

Научное наследие академика И.Ю. Крачковского велико по объему и разнообразно по тематике. Большая часть его трудов посвящена истории арабской литературы, художественной и научной; ему принадлежат также работы по арабскому языкознанию, эфиопистике, исламоведению, историографии и палеографии, истории востоковедения, издания и переводы многочисленных исторических и литературных памятников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. И.А.Каримов. Хорезмская академия Маъмуна. Ташкент: «Шарқ», 2006г.. с. 5.
2. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису («Народное слово» 29 декабря 2020 года)
3. С.А. Тулеубаева «К истории арабистики в казахстане» Арабистика Евразии, № 4, Декабрь 2018.
4. А. А. Долинина «Невольник долга» (Научная биография академика И.Ю.Крачковского)
5. Алексеев В.М. Академик И.Ю. Крачковский. Предисловие и посвящение // Наука о Востоке (Статьи и документы). М., Наука, 1982.
6. Беляев В.М., Винников И.Н. Памяти акад. И.Ю. Крачковского. (16.III.1883 – 24.I.1951) // Палестинский сборник. Вып. I, (63)
7. Резван Е.А. Коран и его мир / Отв. ред.: В.Д. Ушаков. СПб.: Петербургское востоковедение, 2001.
8. Долинина А.А. Игнатий Юлианович Крачковский как исследователь арабской литературы // Народы Азии и Африки. 1985. № 2.
9. В.Малаховская В., В. Малаховский А. К., Савичева Е. М. У истоков российской арабистики: академик Игнатий Юлианович Крачковский // Диалог со временем. 2019. Вып. 68.

УЎК 811.111(038)

ИНГЛИЗ ТИЛИНИНГ ТУРЛИ ХИЛ ИДЕОГРАФИК ЛУҒАТЛАРИНИ АМАЛИЙ ҚЎЛЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Д.И. Исроилова, ўқитувчи, Андижон Давлат Тиббиёт Институтини, Андижон

Аннотация. *Идеографик лугатлар мавзуйи гуруҳларга бўлиниб, уларнинг ўзаро боғлиқлигини акс эттирувчи босқичма-босқич иерархик тузилишига эга. Бундай лугатнинг ҳар бир мавзуйи гуруҳи асосий тушунчага эга бўлган асос сўзга, шунингдек, ушбу тушунчага мос келадиган сўзларга эга. Лугат ва сўз бирликлари ўртасидаги бундай кўриниши семантик алоқаларнинг иерархиясини ифода этувчи кўрғазмали қурол ҳисобланади. Ушбу лугатлардан фойдаланган ҳолда лексик-семантик тизимдаги муайян сўзларнинг ўрнини аниқлаш ва белгилаш анча осон бўлади.*

Калит сўзлар: *идеографик лугатлар, идеография, семантик алоқалар, иерархик тузилиши, лексикография.*

Аннотация. *Идеографические словари разделены на тематические группы и имеют ступенчатую иерархическую структуру, отражающую их взаимосвязь. В каждой тематической группе такого словаря есть ключевое слово, имеющее основное понятие, а также слова, соответствующие этому понятию. Такое представление между лексикой и словесными единицами является визуальным средством, выражающим иерархию смысловых связей. Использование этих словарей значительно облегчает поиск и определение конкретных слов в лексико-семантической системе.*

Ключевые слова: *идеографические словари, идеография, смысловые связи, иерархическая структура, лексикография.*

Abstract. *Ideographic dictionaries are divided into thematic groups and have a step-by-step hierarchical structure that reflects their interrelationships. Each thematic group of such a dictionary has a key word that has a basic concept, as well as words that correspond to that concept. Such a view between vocabulary and word units is a visual tool that expresses the hierarchy of semantic connections. Using these dictionaries makes it much easier to locate and define specific words in the lexical-semantic system.*

Keywords: *ideographic dictionaries, ideography, semantic connections, hierarchical structure, lexicography.*

Идеография, шак-шубҳасиз, замонавий лексикографиянинг асосий бўлимларидан бири ҳисобланади. Бу, биринчи навбатда, тилдаги тизимлилик ва оламнинг лисоний манзарасининг ўрганиш нафақат филологлар, балки файласуф ва психологлар томонидан олиб борилган кўплаб илмий тадқиқот ишлари билан ҳам боғлиқдир.

Ушбу фаннинг предмети ҳисобланган идеографик луғатлар бугунги кунда ҳам жуда машҳур. Бу, айниқса, XIX аср бошидан буён шу кунгача мавжуд бўлиб келаётган инглиз лексикографиясига тааллуқлидир. Шуни ҳам таъкидлаш керакки, ушбу йўналишда ўзбек тилшунослигида олиб борилган ва олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлари ютуқларга қарамадан, орижий тилшуносликда олиб борилаётган тадқиқот ишларига қараганда анча паст.

Инглиз тилидаги идеографик луғатларнинг энг ёрқин мисоллари сифатида биринчи ва кўп марта қайта нашр этилган Roget's Thesaurus, Oxford Thesaurus ва Longman Essential Activatorларни келтириш мумкин. Юқоридаги қоғоз шаклидаги ноёб луғатлар билан бирга фаол электрон луғатларни ҳам эслатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Бу ерда энг мувафакқиятли луғатлардан бири WordNet луғати бўлиб, у Принстон университетида тайёрланган. Бундан ташқари, АБВҮҮ Lingvo луғатини ишлаб чиқувчи маҳаллий лексикографларнинг мувафакқиятларини ҳам қайд этиш лозим. Идеографик луғатлар турлича кўриниш касб этганлиги боис, В.В.Морковкин томонидан ишлаб чиқилган анъанавий таснифга кўра уч турга бўлинади:

1.Идеографик луғатлар. Ушбу луғатлар мавзуй гуруҳларга бўлиниб, уларнинг ўзаро боғлиқлигини акс эттирувчи босқичма-босқич иерархик тузилишга эга. Бундай луғатнинг ҳар бир мавзуй гуруҳи асосий тушунчага эга бўлган асос сўзга, шунингдек, ушбу тушунчага мос келадиган сўзларга эга.

Луғат ва сўз бирликлари ўртасидаги бундай кўриниш семантик алоқаларнинг иерархиясини ифода этувчи кўргазмалар қурол ҳисобланади. Ушбу луғатлардан фойдаланган ҳолда лексик-семантик тизимдаги муайян сўзларнинг ўрнини аниқлаш ва белгилаш анча осон бўлади.

Идеографик луғатнинг асосий камчилиги, луғат муаллифи томонидан сўзнинг лексик-семантик тизими берилишига кўра фойдаланувчи ўзини қизиқтирган сўзни мазкур луғатдан ҳар доим ҳам топа олмаслиги мумкин.

2.Аналогик луғат. Бу турдаги идеографик луғатлар турлича бўлиб, ундаги сўзлар луғатга алифбо тартибда жойлаштирилади. Ҳар бир асос сўз, қоидага кўра маъно жиҳатидан мос келувчи сўз ва сўз бирикмалардан ташкил топган, унча катта бўлмаган мавзуй гуруҳларни ўз ичига олади.

Баъзи аналогик луғатларга сўзларни талқин қилиш, бир хил илдишли сўзлар рўйхати, барқарор иборалар, шунингдек, экстралингвистик хусусиятларга ахборотлар киради (масалан, “мамлакат” мавзуй гуруҳ сўзи билан бир қаторда, у ерда дунёнинг барча мамлакатларини санаб ўтувчи жадвал ҳам жойлаштирилган бўлиши мумкин).

Шундай қилиб, аналогик луғатлар ўзида – идеографик, изоҳли ва ҳатто энциклопедик луғатларни бирлаштириши мумкин. Аналогик луғатларнинг идеографик луғатларга нисбатан фойдаланувчилар учун афзаллиги, унда лексик-семантик тизимнинг “бўлакли” тақдими, сўзлар алоҳида кўрсатмаса-да, уларнинг алоҳида майдон шаклида берилишидир.

1. Идеографик ўқув луғатлари. Бундай луғатлар кўп тилларда яратилган кўп сонли луғатлар билан ифодаланади. Ушбу луғатлар номидан ҳам кўриниб турганидек, хорижий тилларни ўрганишда ёрдамчи материал сифатида хизмат қилади.

Ушбу луғатдаги сўзларнинг ажми, одатда, катта эмас, камдан-кам ҳолатда 10-12 минг сўздан ошади. Чет тилидаги сўзлар уларнинг мавзуга боғлиқлиги асосида гуруҳларга ажратилади. Шунинг учун ҳам бундай луғатларни баъзан мавзуй луғатлар ҳам деб юритилади. Ҳар бир сўз билан бир қаторда тил ўрганаётган шахснинг ўз тилида таржимаси берилади.

Бундай чизмаларни деярли самарали эканлигига қарамасдан, ушбу тамойилга кўра, таълимга оид идеографик луғатларнинг бир нечаси яратилган. Чунки ўқувчига сўзнинг ишлатилиши, шунингдек, расми гапларнинг берилиши ва турғун сўз бирикмаларини ифода этувчи биргина луғат камлик қилади.

Идеографик луғатлар тилнинг лексик-семантик тизимини ифода этади, яъни ўзида лексик-семантик мўйдонни (аниқроғи, унинг қисмларини) ва мазкур майдон бошқа майдонлар билан бир бирига қандай босқичма-босқич тартибда боғланганлигини акс эттиради.

Кўриниб турибдики, бундай ҳолат барча идеографик луғатларга хос эмаслигини, балки уларнинг иккита тури – идеографик тезауруслар ва идеографик ўқув луғатларига хос эканлигини аниқлаб олиш керак. Сўнги луғатлар сўзларнинг чегараланган ҳажми билан ифодаланиб, асосан амалий мақсадлар учун қўлланилади, шу сасбаб ҳам бу ерда ҳисобга олинмайди.

Идеографик тезауруслар, қарама-қарши маънода, нафақат амалий, балки назарий аҳамият ҳам касб этади. Улар ўз ичига сўзларнинг катта ҳамини олиб, маълум тамойилларга асосланган ҳолда қурилиб, мазкур луғатлар муаллифларнинг дунёқарашига, илмий қарашларига ва маданий боғлиқлигига қараб катта фарқ мавжуд.

Қоидага кўра, бундай луғатдаги барча сўзлар бир неча катта синфларга бўлинади, бу эса ўз навбатида кичик синфлардан иборат бўлиб, у ҳам кичикроқ сўз гуруҳларига бўлиниши мумкин. Бундай даражалар луғатнинг ўлчамига қараб бир неча ўнга яқин бўлиши мумкин. Шу билан бирга, тезауруслар дарахтсимон шаклда бўлиб, унинг алоҳида белгилари иерархиядаги мавқеига қарамасдан бир-бирлари билан боғлиқ бўлишлари ҳам мумкин.

Бундай чизма синоптик тезаурус чизмаси деб номланади. Юқорида айтиб ўтилганлардан кўриниб турибдики, у тилнинг лексик-семантик тизими қурилишининг шартли ифодасидир. Шубҳасиз, луғат сўзларнинг ўзаро боғлиқлигини маълум тилда сўзлашувчиларнинг муайян ғояларига ва маълум бир маданиятга кўра, лексик бирликларнинг ҳақиқий дунёви объектлари ва ҳодисалари билан ўзаро боғлиқлиги билан белгилайди.

Бу оламнинг лисоний манзараси тушунчасига С.Г.Тер-Минасова томонидан белгилаб қўйилган лисоний воситалар билан ифодаланган инсоний фикрлаш тамойиллари ҳақидаги тушунчаларга жуда яқин.

Шу нуқтаи назардан тезаурус, оламнинг лисоний воситасининг муҳим бир қисмини, яъни аслида табиатда мавжуд бўлган тушунчаларни ифодаловчи номлаш тизимларини ва фақат инсон фантазияси ёки оқилона фикрлашнинг самараси бўлган, бироқ фикрлаш натижасида пайдо бўлган соддалаштирилган модел сифатида қараш мумкин. Шунинг учун ҳам у бу тизимда бир хил ҳуқуқга эга бўлган жойни эгаллайди.

Шундай қилиб, бундай луғатлар ўз оламнинг лисоний манзараси белгисига эгадир. Шунинг учун мазкур тилнинг тўлақонли оламнинг лисоний манзарасини акс эттирувчи луғатни тузиш қийин. Чунки бу ерда субъективизм жуда юқори бўлади. Шунга қарамай, тезаурус луғатлар оламнинг лисоний манзарасини ўрганишда яхши ёрдамчи восита сифатида хизмат қилиши мумкин.

Гарчанд улар бутунлай ва холисона акс этмасан-да, бироқ уларда статистик маълумотларга асосланган лексик-семантик тизим қурилиши ва сўзларнинг ўзаро алоқаси ҳақидаги қимматли ахборотлар сақланиб қолади. Шунингдек, субъективлик даражасини маълум даражада тушириши, бир гуруҳ олимлар томонидан аниқланган аниқ илмий концепцияларни ўзида акс эттириши мумкин.

Бу ўринда шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, бу барча луғатларга тааллуқли эмас, балки яқинда нашр этилган ва нашрга тайёрланган луғатларга нисбатан қўлланилади. Мана шундай луғат сифатида ўз ичига яхши ишлаб чиқилган тамойиллар ва кўплаб фойдали янгиликлар, масалан, дарахтсимон диаграмма сифатида луғатнинг бўлимлари қурилишини кўрсатиб берувчи чизмалар билан бойитилган.

Бундан ташқари, бошқа луғатлардан фарқли ўлароқ, ушбу луғатда олмошлар, хизмат сўзлари ва юкламалар ифода этилган. Кўп жиҳатдан луғатларда ифодаланган сўзлар тизимини тартибга солиш ўхшашдир. Бу эса кўрғазмали мисоллардан келиб чиқилган ҳолда унинг қурилишини муҳокама қилиш имконини беради. Шундай қилиб, идеографик луғатлар оламнинг лисоний манзарасини ўрганиш билан боғлиқ назарий тушунчалар учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Шу билан бирга, луғатлар субъективизми ижобий жиҳатларга эга бўлиши ҳам мумкин. Турли луғатларни ўзаро солиштириб, оламнинг лисоний манзараси хусусиятлари ва тамойилларини ҳам ўрганиш мумкин. Мисол учун синоптик чизмалар билан таққослаш орқали инсон қиёфаси ва унинг миллий-маданий хусусиятларига, дунёқарашига боғлиқлиги ҳақида хулоса чиқариш ва бу нисбатлардаги қандайдир ўзига хосликларни топиш мумкин. Мисол тариқасида Ю.Н.Караулов ва И.М.Кобзеваларнинг илмий тадқиқот ишларини келтириш мумкин. Бундан ташқари, муайян бир халқ оламининг лисоний манзарасини турли тарихий даврларга оид луғатларни ўрганишни диахрон усулда ҳам кузатиш мумкин.

Бир вақтнинг ўзида бир нечта луғатлардан фойдаланиш тадқиқот самарадорлигини ошириши мумкин. Бунинг натижасида субъективлик даражаси камаяди ва кўриб чиқиладиган сўз ҳажми кенгаяди. Алоҳида сўзлар ва бутун лексик-семантик майдонлар ўртасидаги алоқалар янада аниқроқ кўринади. Мазкур луғатларни қуриш ўртасидаги фарқ эса назардан четда қолган муаммоларни кўриб чиқиш имконини беради.

Турли тилларга хос бўлган луғатларни бир вақтнинг ўзида қўллаш, оламнинг лисоний манзарасининг ҳар бир тилга хос бўлган хусусиятлари ҳақида, умуман олганда, инсоний фикрлаш ва алоҳида тилларнинг ўзига хослиги ҳақида хулоса чиқаришга имкон беради. Идеографик луғатларнинг бундай қўлланилиши, шубҳасиз, тилшуносликда умумийлик (универсалия)ни янги материаллар билан бойитиш ва ривожлантиришнинг янги усуллари билан таъминлайди.

Идеографиянинг фаол ривожланиши ва кўплаб идеографик луғатларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ равишда, улар томонидан тақдим этилган асосий хусусиятларни белгилаш зарур. Идеографик луғатларни ҳам назарий тадқиқотларда, ҳам амалий фаолиятда бемалол қўллашингиз мумкин.

Назарий фаолият билан шуғулланадиган олимлар учун луғатлар қуйидаги жиҳатларда фойдали бўлиши мумкин: Идеографик луғатлар тилшуносларга тилнинг лексик таркибини, хусусан, тизимининг хусусиятларини ва тиллардаги сўзлар ўртасидаги мавжуд бўлган уланишларни ўрганишга ёрдам беради.

Луғат тизимини ташкил қилишнинг идеографик луғатлардаги сўзлар тизими кўп жиҳатдан оламнинг лисоний манзараси тушунчаларини тартибга солишни бошқариши билан ажралиб туради. Бу эса кўрғазмали мисолларни ҳисобга олган ҳолда, уларнинг тузилишини баҳолаш учун замин яратади. Бунда кўрғазмалилик, албатта, катта аҳамиятга эга. Чунки мутахассислар томонидан яратилган аниқ ва ишончли моделга асосланиб хулоса чиқариш кўп ҳолларда уни нолдан яратишга уринишдан кўра оддий ва ишончлироқ бўлади.

Шундай қилиб, идеографик луғатлар маълумотлари оламнинг лисоний манзарасини ўрганиш билан боғлиқ назарий тушунчалар учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бир вақтнинг ўзида бир нечта луғатларни қўллаш орқали тадқиқотлар самарадорлигини ошириш, кўриб чиқилаётган сўзлар ҳажмини кўпайтириш, алоҳида сўзлар ва бутун лексик-семантик майдонлар ўртасидаги алоқаларга янада ойдинлик киритиш имконини берса, ушбу луғатларни яратиш тамойилларидаги фарқ эса назардан четда қолган муаммоларни ҳал этиш имконини беради.

ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИГА АХБОРОТ ХУРУЖЛАРИНИНГ ТАЪСИРИ**Ў.У. Каримов, ўқитувчи, Фаргона давлат университети, Фаргона**

Аннотация. Ушбу мақолада глобаллашув шароитида ахборотлар оқимининг кириб келиши, хусусан ахборот хуружларининг ёшлар тарбиясига таъсири ёритилган.

Калим сўзлар: ёшлар, ахборот хуружи, ОАВ, Интернет, тарбия, тарбиявий омиллар, ижтимоий ҳаёт.

Аннотация. в данной статье рассматривается проникновение информационных потоков в глобализованную среду, в частности влияние информационных атак на образование молодежи.

Ключевые слова: молодежь, информационная атака, СМИ, Интернет, образование, образовательные факторы, социальная жизнь.

Abstract. This article covers the penetration of information flow in the condition globalization, in particular the impact of information attacks on youth education.

Keywords: youth, Information attack, mass media, Internet, education, educational factors, social life.

Бугунги даврда инсон ҳаётини, айниқса ёшлар ҳаётини оммавий ахборот воситаларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Хусусан, телевидение ХХ асрнинг буюк кашфиётларидан бири бўлиши билан бирга оммавий ахборот воситалари ичида энг фаоли, ўзининг аудиовизуал табиатига кўра энг таъсирчани ҳамдир. Телевидение ва интернет ахборот алмашинувининг, шунингдек, коммуникация жараёнининг самарали ва таъсирчан воситаси сифатида ўрин эгаллаган. Аудиовизуал воситалар бизни кун давомида таъкиб этиб, дам олишимиздан тортиб ҳаёт тарзимизни ҳам белгиламоқда, дунё воқеаларидан хабардор қилмоқда, таълим бермоқда, ва тарбияламоқда. Мазкур воситалар орқали тарқатилаётган ахборот кўлами, шакл-шамойили, ғояси ва сифати замонавий шахс тафаккури, дунёқарашининг баъзида ўзгаришига, маданий қарашларига, кадриятларга ўзгача муносабатнинг шаклланишига сабаб бўлмоқда.

Барчамизга маълумки, ёш авлод шахсининг шаклланиши қатор омиллар таъсирида рўй беради. Ушбу омилларни энг муҳимлари унинг тоза хулқли ирсияти, оиладаги намунавий тарбия, маҳаллардаги ижтимоий муҳит, мактаб ва бошқа ўқув юртларида ёшлар тарбияси масалаларига нечоғлик аҳамият берилаётганлиги билан бевосита боғлиқ бўлади.

Тарбиянинг бош мақсади – ўсиб келаётган ёш авлодни комил инсонларга хос ўсиб-улғайиб билимли, доно ва соғлом фикрловчи шахс сифатида, жамиятда ўзининг мустақкам ўрнини топишига йўл очиб беришдир.

Тарбиянинг бош вазифаси эса, ёш авлодни жамиятимизда қабул қилинган одоб-ахлоқ қоидаларига мос келадиган эътиқодини, ахлоқий малака ва кўникмаларини, эҳтиёж ва интилишларини таркиб топтиришдан иборатдир.

Абдулла Авлоний ўзининг «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асарида инсон камолотида тарбиянинг ролини алоҳида таъкидлаб, шундай деган эди: Жаноби Ҳақ инсонларни асил хилқатда истеъдодли ва қобилиятли, яхши ила ёмонни, фойда ила зиённи, оқ ила қорани айирадиган қилиб яратган. Лекин, инсондаги бу қобилиятни камолга етказмоқ тарбия воситасида бўладир. Агар бола яхши тарбия топиб, бузук хулқдан сақланиб, гўзал хулқларга одатланиб катта бўлса бахтиёр инсон бўлиб чиқади. Агар тарбиясиз, ахлоқи бузилиб ўсса, насихатни қулоғига олмайдиган, ҳар хил бузук ишларни қиладиган нодон, жоҳил бир “расвои” одам бўлиб камол топади. Ушбу пурҳикмат сўзларда инсон камолотида тарбиянинг нечоғлик аҳамиятли эканлиги янада яққол кўринади.

Ҳозирги даврда ёш авлод тарбиясида оила, маҳалла, мактаб ва ўқув юртлари таъсиридан ташқари, глобаллашув жараёнлари маҳсули-турли интернет тармоқлари орқали тезлик билан ахборот узатиш ва алмашиш воситалари омилини ҳам диққат марказимида тутишимиз керак. Улар воситасида ҳар хил бузғунчи ғояларни илгари сурувчи, ёшлар онгини заҳарловчи беҳаё,

ур-йикит фильмларни ва турли бемаъни ўйинларнинг ёшларимиз ҳаётига кириб келаётганлиги ташвишланарли ҳолдир.

Яна шунга ҳам диққатни қаратиш лозимки, мамлакатимизда кўплаб оммавий нашрлар фаолият олиб бормоқда, улар орасида савияси бирмунча паст, «кўнгилочар» дея енгил-елпи ҳаёт тарзларини ифодаловчи, ахлоқий нуқтаи назардан миллий менталитетимизга мос келмайдиган материалларни ёшлар эътиборига ҳавола этаётганлари ҳам учраб турганлиги бу ҳақиқат.

Шу ўринда бугунги кунда фаолият кўрсатаётган турли радио-телеведениеларга ҳам эътиборни қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз, бугунги кунда бир мунча камайган бўлсада, афсус эфирга ўзатилаётган айрим “ножўя” кино фильмлар ва эшиттиришлар, енгил-елпи кўшиқларнинг ҳам ёшларимиз онгига салбий таъсири тўғрисида чуқурроқ ўйлаб кўришимиз замон талаби бўлиб қолмоқда.

Энг муҳими шундаки, ҳар бир жамиятда қандай шаклда қандай мақсадда бўлмасин ҳар қандай янги ғояга, турли янги концепцияларга нисбатан ёшлар ўз муносабатини билдиради ва аҳолининг бошқа қатламига нисбатан тезроқ қабул қилади. Чунки ёшлар физиологик ва психологик жиҳатдан ҳали шакилланиш босқичида бўлгани учун уларда янгиликларни бошқаларга нисбатан тез илғаб олувчи ва бир вақтнинг ўзида уларни англаб олиш ва эътиқодига айланишига эҳтиёж катта бўлади. Шунингдек, ёшлар янгиликни тез илғаб олувчи ҳамда салбий ҳодисаларга тез берилувчанлик хусусиятлари билан ҳам ажралиб туради. Ёшлар ўзларининг ижтимоий-руҳий ва бошқа жиҳатларига кўра, жамиятда тез ўзгарувчан шароитга мослашиш қобилиятининг юқори эканлиги билан ажралиб туради. Улар жамиятнинг шундай ижтимоий гуруҳига мансубки, ушбу гуруҳ вакиллрининг онги шакилланиш жараёнида бўлиб, улар турли хил ғоялар (шу жумладан бузғунчи ғояларнинг ҳам) таъсирига тез берилувчан бўладилар. Улар шунингдек, ўткир хиссий билиш қобилиятига эга бўлиб, сўз билан амалиётнинг номуносивлиги ҳолатларини аниқроқ сезадилар.

Ахборот асрининг айнан ёшлар организмга хавфи юқорилигини тиббиётдаги кўпгина ҳолатлар билан изоҳлаш мумкин. Масалан, шифокорлар организмда бирор касаллик кечаётган даврда организм учун фойдали бўлган дармон дорилар (витами́нлар) қабул қилишни мутлақо тақиқлайди. Сабаби витаминларнинг вазифаси ҳужайралар ва бактериялар фаолиятини яхшилашдан иборат бўлиб, касаллик даврида касаллик чақирувчи бактериялар фаолиятини кучайтириб юборади. Айниқса, организмда фаол психофизиологик ўзгаришлар кечаётган ўсмирлик ва ўспиринлик даврида кучли ахборот оқимига қарши туриш учун инсон организми ожизлик қилади. Уларда руҳий иммунитетнинг пасайиши туфайли, турли ахборотлар ўсмирнинг нафақат ички кечинмаларига, ҳатто ҳарактери ўзгаришига сабаб бўлади.

Ваҳимали сюжетлар оқибатида юзага келган бир сониялик кўрқув туфайли шу вақт оралиғида миянинг қон билан таъминланишида узилиш рўй беради. Бу минглаб ҳужайраларнинг емирилиши демакдир. Бош миядаги ҳужайралар ўрнининг тўлдирилиши эса бош оғриғига олиб келади.

Телевидения орқали узатилаётган ахборот бу тўлқин ҳарактерига эга визуал энергиянинг яққол таъсиридир. Ушбу энергия дастлаб руҳий касаллик симптомларини сунъий равишда кўзгатади ва организмни доимий тобеликда ушлаб туради. Бу ҳолат гиёҳванд моддалар “қули”га айланган шахснинг аҳволидан фарқ қилмайди. Яъни инсон доимий равишда ахборотга эҳтиёж сезади ва хатти ҳаракатларини мана шу ахборотлар таъсирида амалга оширади. Бу эса, руҳий инфекция демакдир.

Телеинформация инсонни, аввало, ўз таъсирига тушириб олади, сўнгра эшитиш ва кўриш органлари ёрдамида миянинг барча қатламларини эгаллайди. Телетомошанинг 20-25 дақиқасидан кейин томошабин таҳлил қилишдан чарчайди ва бош мия ахборотни тўғридан тўғри қандай ҳажмда бўлишидан қатъий назар қабул қила бошлайди. Туни билан телевизор қаршисида ўтириш организмнинг ташқи фаоллигини сусайтиради. Тунда қабул қилинган маълумотлар тўғридан тўғри остки онгга муҳрланади. Шундай қилиб, кун давомида ақлий ва жисмоний меҳнатдан чарчаган инсон учун бу ахборотларни таҳлил қилиш ва хулоса чиқариш осон кечмайди. Бу эса унинг “депрессив” ҳолатга тушишига олиб келиши мумкин.

Оммавий ахборот воситаларининг асосий вазифаларидан бири аҳолининг ижтимоий фаоллигини оширишдан иборат. Бироқ қабул қилинаётган ахборот миқдорининг меъёрдан ортиши ўқувчи онгини маълум “қолип”да шаклланишига сабаб бўлади. Чунки катта ҳажм ва тезликдаги ахборот оқими инсонни эшитиш ва кўриш билан чекланувчи томошабинга айлантириб қўяди, унинг мулоҳаза юритиш ва хулоса чиқариш имконияти чекланади. Бу ҳолатда ахборот “ижтимоий наркотик”ка айланади.

Америкалик тадқиқотчи Марии Винн ўз изланишлари давомида зангори экран таъсирини наркотик ва алкоголь таъсири билан тенглаштиради. Унинг фикрича, телетомоша киши руҳиятига таъсир этиб, уни тинчлантириши, реал борлиқни ҳис этмаслик, вақт чегарасини билмаслик, ҳаёт ташвишларини вақтинча бўлса-да, унутишга сабаб бўлар экан.

Хулоса қилиб айтилганда, информациялар оқимидан инсон манфаатлари йўлида фойдаланиш ва унинг мақсадларига бўйсундириш имконияти ҳам йўқ эмас. Бундан унумли фойдаланиш инсоннинг ақлий салоҳияти, маънавий олами, иймон-этиқоди, куч-иродасига боғлиқ. Бугунги глобал шароитда замонавий технологик воситаларнинг таъсир имкониятлари ортиб бораётган бир паллада улардан онгли ва мақсадли равишда, яъни миллий тарбия, маърифат йўлида фойдаланиш, ватанпарварлик туйғуларини шакллантиришда оқилона қўллашимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Anvar D. The Relevance of Teaching Social and Humanitarian Sciences in the Education of the Future Generation // American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – Т. 3. – №. 5. – С. 344-348.
2. Karimov U. U. Scientific and Theoretical Foundations of the Formation of the Social Environment in the Family // Oriental Journal of Social Sciences. – 2021. – С. 37-40.
3. Karimov U., Karimova G., Makhamadaliyev L. The role and significance of spiritual values in youth education // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 12. – №. 2. – С. 181-185.

УЎК 808.5

ХАЛҚ ИЖОДИНИНГ ЁРҚИН КЎЗГУСИ

Ф.Қосимова, ассистент, Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти, Қарши

Аннотация. Мақолада ўзбек фольклори, унинг қадим тарихи, миллий ва маданий меросимизда тутган ўрни ва аҳамияти хусусида сўз юритилган. Хусусан, фольклорнинг халқ турмушини акс эттириши ҳақида фикр-мулоҳазалар келтирилган.

Калим сўзлар: Фольклор, ижод, сюжет, мотив, мерос, синкретик, жанр, эпик, эпос, терма, санъат, қаҳрамонлик.

Аннотация. В статье рассматривается узбекский фольклор, его древняя история, место и значение в нашем национальном и культурном наследии. В частности, есть мнения, что фольклор отражает жизнь народа.

Ключевые слова: Фольклор, творчество, сюжет, мотив, наследие, синкретика, жанр, эпос, эпопея, народность, искусство, героизм.

Abstract. The article discusses Uzbek folklore, its ancient history, place and significance in our national and cultural heritage. In particular, there are opinions that folklore reflects the life of the people.

Key words: Folklore, creativity, plot, motif, heritage, syncretic, genre, epic, epic, nationality, art, heroism.

Ҳар бир миллатнинг ўз фольклори бор. Халқнинг фольклор санъати ва адабиёти турли даврларда ўша халқ ижодининг ёрқин кўзгуси бўлиб келган. Мамлакатлар этнографияси, адабиётшунослиги, мусиқашунослиги, антропологияси ва социологиясини ўз ичига олган фольклор замонлар ўтиб, халқ санъатини (халқ оғзаки ижоди, мусиқа фольклори, рақси, театри, цирки каби) ўрганувчи мустақил ва махсус фан сифатида ривож топган. Фольклоршуносликнинг асослари жуда қадимга бориб тақалади. Қадимги дунё сайёҳлари ва тарихчиларининг афсона ва ривоятлар, турли урф-одат ва маросимлар ҳақидаги қайдлари, ёзувчи ва бастакорларнинг фольклор тўғрисидаги дастлабки фикрлари фольклор-шунослик учун тамал тоши бўлиб хизмат қилган. Туркий халқларда фольклор материалларини ёзиб

олиш дастлаб 11 асрдан бошланган. Махмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асаридаги фольклор материаллари, ёзувчи ва шоирлар томонидан эртақлар, мифлар, афсона ва ривоятларни қайта ишлаш жараёнини мисол қилиб айтса бўлади.

XVIII аср ва XIX аср бошларида фольклорга нисбатан илмий қизиқишнинг кучайди. Халқ оғзаки ижоди материалларини тўплаш ва нашр этиш жадал ривожланди. Бу эса уни чинакамига ўрганиш учун йўл очди. Европа ва Россия фольклоршунослигида турли йўналишлар, мактаблар юзага келди. Шундай мактаблардан бири мифологик мактаб бўлиб, фольклор жанрларининг юзага келишини қадимий афсоналарга боғлиқ деган қарашлар пайдо бўлган. Ўша давр маърифатпарварлари эса, фольклорнинг демократик ва синкретик характерини, ундаги умуминсоний ва миллий хусусиятлар бирлигини ўрганишга алоҳида эътибор бқаратганлар. XIX аср ўрталаридан бошлаб фольклорни илмий принциплар асосида тўплаш ва нашр этиш янада кучайди. Натижада фольклоршуносликда янги йўналиш - «сайёр сюжетлар» назариясини юзага келди. Мазкур назария тарафдорлари ўхшаш сюжет, мотив ва образлардаги мураккаб жараёнларни ҳисобга олмай, уларни бир халқдан иккинчи халқнинг шунчаки ўзлаштириши, деб талқин қилдилар. Яъни бир халқ эртақ ёхуд афсонасидаги воқеа-ҳодисаларнинг бошқа халқ оғзаки ижодида ҳам такрорланиши ана шундай баҳсли вазиятларни юзага келтирди. Антропологик мактаб тарафдорлари эса, халқ ижодидаги ўхшаш ҳодисаларни турли миллат ва ирқларнинг умумийлиги билан изоҳламоқчи бўлдилар. Фольклорни халқ тарихи билан боғлиқ ҳолда ўрганишда тарихий мактаб вакиллари катта ишлар қилдилар. Фольклор асарлари сюжетларининг тарихий-географик тарқалиш ареалини белгилаш, уларни таснифлаш, системага солиш ва каталоглаштиришда фин мактаби вакиллари бирмунча ютуқларга эришдилар.

Юртимизда ҳам бу борада бир қатор ишлар амалга ошириб келинмоқда. Албатта, бу жараён ўзининг тарихий илдизларига эга, албатта. Ўзбек фольклори намуналарини тўплаш ва нашр этиш ишлари XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб кўзга ташлана бошлаган. Жумладан, Ҳ.Вамбери, Н.П. Остроумов тўпламлари, «Ҳикояти Гўрўғли султон», «Юсуф билан Аҳмад» каби нашрлар ана шундай сазй ҳаракатлар сирасидандир. Бироқ, фольклор намуналарини чинакамига тўплаш ва нашр этиш ишлари 1919 йилдан йўлга қўйила бошланди. Янги йўналишда шакллана бошлаган ўзбек фольклоршунослигининг дастлабки босқичи 1918-1925 йилларга тўғри келади. Ўша давр шарқшунос ва ўлкашунослари халқнинг бой маданий мероси бўлган фольклор намуналарини, бу борада эришилган ютуқларни изчиллик билан ўзлаштиришга киришдилар. Бу жараёнда ана шундай фидойилар ўз интилиш, фольклор материалларини жадал жамлаш, халқ ҳаёти ва маиший турмушининг барча томонларига кириб боришга уринишлари билан алоҳида ажралиб турдилар.

XX аср миллий уйғониш даври ўзбек адабиётининг кўзга кўринган вакилларида Ғози Олим, Ғулом Зафарий ва Элбек фаолиятлари бу борада муҳим аҳамиятга эга бўлди. Ўзбек халқи тарихида XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошлари ўзига хос босқич бўлди. Чунки бу даврда қатор муҳим ижтимоий-сиёсий, маданий воқеалар юз берди. Айниқса, XIX асрнинг 50-йиллари ўрталарида чор Россиясининг Ўрта Осиёни босиб олиши, Кўкон хонлигининг тугатилиши, Туркистон генерал-губернаторлигининг ташкил этилиши, унинг сиёсий-маъмурий тузилиши мустамлакачилик зулмига ва ўлка халқларини миллий жиҳатдан эзишга асосланганлиги, ўлканинг Россия саноати молларини сотиш ва унга хомашё етказиб берадиган бозорга айлантирилиши ўзбек халқи тарихида асоратли из қолдирди.

Истилодан сўнг ўлкада айрим ижобий аҳамиятга эга ўзгаришлар ҳам юз берди. Яъни, ўлкада феодал тарқоқликка барҳам берилди, ўзаро урушларга, тож-тахт учун курашларга чек қўйилди. Баъзи йирик шаҳарларда саноаткор хоналари очилди. Темир йўл, почта, телеграф тармоқлари ишга тушди. Европача типдаги рус-тузем мактабларининг очилиши эски усулдаги мактаб ва мадрасалардаги ўқиш-ўқитиш тартибига ҳам ўзгартиришлар киритишга олиб келди. Босма хоналар пайдо бўлди. Шаҳарларда саноаткор хоналарининг, завод ва фабрикаларнинг очилиши туфайли ишчилар синфи шакллана бошлади. Табиийки, ўлка ҳаётида рўй берган бундай ижтимоий-сиёсий, маданий ўзгаришлар фольклор асарларида ҳам бадиий талқин этила бошланди. Фольклорнинг деярли барча жанрларида янги намуналар ижод этилди. Анъанавий

фольклор намуналарининг ижтимоий мазмуни янада теранлашди. Уларда сатирик йўналиш кучайди. Будаврда, айниқса, кўшиқ, тарихийкўшиқ, латифа, аския, терма вадостонжанрларида баракали ижод қилинди, оғзаки драманинг кўпгина намуналари яратилди.

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларида халқ ҳаётида юз бераётган ижтимоий-сиёсий, маданий ўзгаришлар изсиз кетмади. Улар бахшилартомонидан асрий анъанавий мерос заминида яратилаётган қатор терма ва дostonларда ўзига хос равишда акс этди. Жумладан, Фозил Йўлдош ўғлининг «Қаҳатчилик», «Чигиртка» термалари, «Маматкарим полвон», «Жиззах кўзғолони» дostonлари, Пўлкан шоирнинг «Мардикор» дostonи, Нурмон Абдувой ўғлининг «Номоз», Ислomшоирнинг «Мингбоши», «Сўфилар», «Оллоёрбой» каби терма ва тарихий кўшиқлари шундай асарлардан саналади.

Ўзбек фольклорини ўрганиш соҳасида ўтган асрнинг 20-йиллари 2-ярмидан бошлаб янада улкан ютуқлар қўлга киритилди. Эргаш Жуманбулбул ўғли, Фозил Йўлдош ўғли, Пўлкан шоир каби атоқли дostonчилар майдонга чиқди. Улар ижро этган, халқ ҳаёти, орзуси-умидлари, қувонч ва ташвишлари акс этган дostonлар, эпик асарлар илк маротаба тўла ёзиб олина бошланди. Эътиборлиси, халқ санъаткорларига ижодкор сифатида қаралиб, улар ижодида жиддий кузатишлар олиб борилди. Натижада ўзбек фольклоршунослиги ўзининг мустақам илмий йўналишига эга бўлди, унинг асоси яратилди.

Ўтган асрнинг 30-йилларида соҳани ўрганишга Б. Каримов, Ш. Ражабов, М. Афзалов, М. Алавия, З. Ҳусайнова каби фольклоршунослар келиб қўшилдилар. Шу йилларда ўзбек халқ ижодиёти, фольклорни тўплаш ва ўрганишга, бир қанча эпик асарлар ҳамда халқ ижоди намуналарини нашр этишга алоҳида эътибор берилди, фольклор бўйича хрестоматия ва ўқув қўлланмалари яратилди. Бу даврда фольклор билан бир қаторда халқ театри, рақси ва томоша санъати (цирки)ни ўрганиш ишлари ҳам жадал бошлаб юборилди. Ғ. Зафарий, А. Қодирий, М. Гаврилов, А. Боровков, А. Троицкая каби адабиёт ва фольклор жонқуярлари бу соҳада самарали ижод қилдилар. Халқ мусиқа санъатини ўрганишда эса В. Успенский, Е. Романовская, Н. Миронов, Илёс Акбаров, Юнус Ражабий қатор изланишлар олиб боришди.

Фольклорни ўрганиш жаҳон уруши йилларида ҳам сусайгани йўқ. Бу даврда жанг майдонларидаги жангчиларни руҳлантириш, ишларни ватанпарварлик ва қаҳрамонлик руҳида тарбиялашга хизмат қилувчи фольклор асарларини яратишга катта аҳамият берилди. Буни давр фольклоршунослигининг муҳим хусусияти деса бўлади. Жумладан, В. М. Жирмунский ва Ҳ. Зарифовларнинг «Ўзбек халқ қаҳрамонлик эпоси» китоби яратилди ва Москвада нашр этилди. Китоб 1958 йилда Германияда немис тилида ҳам босилиб чиқди. Бу эса ўзбек фольклорини нафақат юртимизда, балки хорижда ҳам ўрганиш ишларининг самарали ташкил этилганлигини кўрсатади. Фольклор санъатини ўрганиш айниқса, мустақиллик йилларида кенг қулоч ёйди.

Фольклористик ишларнинг миқёслари янада кенгайди, экспедициялар уюштириш доимий равишда йўлга қўйилди, нисбатан йирик, миқёсан кенг, фундаментал ишларни яратишга интилиш кучайди. Фольклорнинг турли жанрларига бағишланган монографияларнинг яратилиши, «Ўзбек фольклори очерклари», «Ўзбек халқ ижоди бўйича тадқиқотлар» номида туркум тўпламларнинг юзага келиши, «Ўзбек халқ ижоди», «Булбул тароналари», «Алпомиш» дostonининг академик нашри каби улкан нашрларнинг амалга оширилиши бунга ёрқин мисолдир. Бу ишларни амалга оширишда Ҳ. Раззоқов, Т. Ғозибоев, О. Собиров, Ж. Қобулниёзов, М. Саидов, М. Муродов, А. Қаҳҳоров, Х. Эгамов, Т. Мирзаев, К. Имомов, Ғ. Жалолов, Б. Саримсоқов, О. Сафаров, С. Рўзимбоев, М. Жўраев, А. Мусақулов каби фольклоршуносларнинг ҳиссаси ниҳоятда катта бўлди.

Бугунги кунда дунёнинг деярли барча мамлакатларидаги тегишли фольклор секторлари мавжуд. Шунингдек, турли мамлакатларда халқаро ёки муайян минтақа бўйича ҳар хил жамиятлар фаолият олиб бораёпти. Масалан, ЮНЕСКО ҳузуридаги Этнология ва фольклор халқаро жамияти, Халқ мусиқаси халқаро кенгаши, Фольклор ўртоқлик жамияти кабилар ана шундай илмий ташкилотлардир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Азадовский М. К., История русской фольклористики, т. 1—2, М., 1958— 1963;
2. Музыкальная фольклористика в Узбекистане, Т., 1963;

3. Землянова Л. М., Современная американская фольклористика, М., 1975;
 4. Ходи Зариф, Ўзбек фольклористикаси тарихидан // Ўзбек фольклори масалалари, Т., 1970;
 5. Мирзаев Т., Ходи Зариф, Т., 1967;
 6. Қодирова М., Музайяна Алавия, Т., 1968.

УЎК 372.851

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИЖОДКОРЛИК ҚОБИЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА МАТЕМАТИКАНИНГ ЎРНИ

Н.С. Матязова, доценти, Phd, Тошкент ахборот технологиялари университети Урганч филиали, Урганч

А.С. Отамурадова, магистрант, Урганч Давлат университети, Урганч

Аннотация. Мустақил фикрлайдиган ижодкор авлодни тарбиялашда бошланғич таълим муҳим роль ўйнайди. Бошланғич синф ўқувчиларида мустақил фикрлаш орқали математик тасаввурларини шакллантириш ва тафаккур бойлигини ўстиришда бошланғич математика курсининг самарали таъкил этилиши талаб этилади. Ушбу мақолада бошланғич синфларда математика фанини ўқитиш орқали ижодкорлик қобилиятларини шакллантириш масалалари кенг ёритилган.

Калим сўзлар: Ижодкорлик, фикрлаш қобилияти, ижод, тафаккур, интеллектуал ва маданий салоҳият, истеъдод, ижодий фаолият.

Аннотация. Начальное образование играет важную роль в воспитании творческого поколения с независимым мышлением. Эффективная организация курса элементарной математики необходима для формирования математического воображения и развития богатства мышления посредством самостоятельного мышления у учащихся начальных классов. В данной статье широко освещаются вопросы формирования творческих способностей через преподавание математики в начальных классах.

Ключевые слова: Творчество, мыслительная способность, креативность, мышление, интеллектуально-культурный потенциал, талант, творческая активность.

Abstract. Primary education plays an important role in growing an independent-minded creative generation. Effective organization of the primary mathematics course is required in the formation of mathematical imagination and the growth of thinking wealth in primary school students through independent thinking. This article covers a wide range of issues related to the formation of creative abilities through the teaching of mathematics in primary school.

Key words: Oeuvre, thinking ability, creativity, thinking, intellectual and cultural potential, talent, creative activity.

Ижодкорлик – бу инсоннинг борлиқни билиш ва ўзгартиришга йўналтирилган онгли, мақсадли фаолияти бўлиб, унинг натижасида янги, илгари мавжуд бўлмаган, жамиятнинг моддий ва маънавий ҳаётини яхшилашга қаратилган яратувчанлик шаклланади. Шахс ижодкорлиги, аввало, тарихий-ижтимоий ҳодиса бўлиб, у бир кунда, бир йилда эмас, балки ҳатто бир асрда ўзинининг натижасини кўрсатиши мумкин. Ижодкорликни тавсифловчи тушунча ва элементлар негизида ижод ётади.

Ижод – инсоннинг янги моддий ва маънавий неъматлар яратиш фаолиятидир. Унда инсон тафаккури, хотираси, тасаввури, диққати, иродаси фаол иштирок этиб, бутун билими, истеъдоди намоён бўлади. Ижод дастлаб, инсон тасаввурида туғилади, кейинчалик эгаллаган билимлари, изланишлари, кузатишлари, таҳлил қилишлари, мантиқий хулосалар чиқаришлари ва амалиётда қўллаш натижасида шаклланиб боради. Ҳар бир шахсда тасаввур ва фикр қилиш қобилияти мавжуддир. Дастлаб болаларда борлиқни идрок қилиш тасаввурлар орқали онгида шакллантирилади ва фикрлашга ўргатиб борилади. Бошланғич синф ўқувчиларида ижодий қобилиятларини шакллантириш аста секинлик билан босқичма босқич амалга оширилади. Бунда асосан дарс жараёнида ақлий меҳнат билан дидактик ўйинлар билан олиб борилса бола онгида фақат ўйин эмас балки, энди тасаввур қилиш, фикр юритиш ҳам пайдо бўлади. Бироқ теварак атроф ўз-ўзидан болага ўйлашни ўргатиб қўяди, деб ҳисоблаш

хато бўлади. Назарий тафаккур бўлмаса, нарсалар болаларнинг кўзидан девор билан тўсилганча қолаверади. Бола аторофдаги нарсалардан умумий тасаввурга ўта билгандагина, мавхумлаштира олгандагина табиат ақлий меҳнат мактабига айланади. 1-синфда болаларни ақлий меҳнатга жалб қилишнинг дастлабки кунлариданоқ табиат кўйнига саёхатлар қилиш ва дидактик ўйинлар орқали амалга оширилса боланинг интеллектуал қобилияти камол топади, фараз қилишга ўргатади ва ижодий имкониятлари ривожланади.

Ижод – бу инсонга табиат эхсон этган ноёб қобилият бўлибгина қолмай, балки, унинг намоён бўлиши, рўёбга чиқиши реал ҳаётини шароитга ва индивиднинг психологик ҳолатига боғлиқ. Ижодни буюк рус адиби А.Н.Толстой шундай изоҳлайди: “Одамда чексиз ижодий қувватлар мужассамки, акс ҳолда, у одам бўла олмасди. Бу қувватларни рўёбга чиқармоқ ва очмоқ лозим. Буни адолатга чақирувчи ҳамду санолар билан эмас, балки инсонга қулай ижтимоий ва моддий шарт-шароитларни яратиб бериш билан ҳал этмоқ зарур”¹.

Ижодкор – шу маънода ўз ижодий имкониятларини юзага чиқара бошлаган инсондир. Ўқувчи шахси ижодкорлигини ривожлантириш изчил равишда бири иккинчисининг ўрнини тўлдирувчи босқичлардан иборат узлуксиз жараён бўлиб, ушбу жараённинг сифати муайян педагогик-психологик шарт-шароитлар ва вазифаларга боғлиқ. Бошланғич синф ўқитувчиси олдида турган вазифа қанчалик фавкулотда муҳим бўлмасин, боланинг мияси билимларни ўзлаштириш, эслаб қолиш, хотирада сақлаш ва амалда қўллаш олиши имкониятларини инобатга олиши муҳим ҳисобланади.

Тобора ҳал этувчи кучга айланиб бораётган ёшлар таълим-тарбияси масаласи ўқитувчи-педагог зиммасига юклатилган юксак масъулиятли вазифа бўлиб, ўқувчиларда мустақиллик, креативлик, ташаббускорлик, умуммаданий кўникмаларини шакллантириш вазифаси ётади. Бунда албатта, ўқитувчидан педагогик ижодкорлик, педагогик техника билимларига эгалиги, таълим-тарбия жараёнида ўқувчилар билан ўзаро ҳамкорлик ўрната олиши, мулоқот олиб бориш тактикасининг шаклланганлиги, нутқ маданиятига эгалиги, замонавий ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда дарсларни ташкил этиши ҳамда ўз касбини ривожлантириб боришда доимо изланишда бўлишини талаб этади.

Бугунги кунда амалга ошириладиган таълим ислохотлари шуни тақозо этадики, ўз ишига ижодий ёндашувчи фан, техника, санъат ва ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланишида юксак малакали кадрлар тайёрлашга долзарб вазифадир. Шундай экан, жамият тараққиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқувчини ижодкорлик руҳида тарбиялаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз шарт ва зарур. Бу бизга ривожланишнинг энг қисқа йўлидан бориш имконини беради. Чунки, интеллектуал ва маданий салоҳиятнинг қандай ноёб бойлик, нодир истеъдод эгаларини тарбиялаб камолга етказишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини унутишга ҳаққимиз йўқ².

Болаларни мустақил фикрлашга ўргатиш ижодкорликнинг дастлабки босқичларидир. Фикрлаш мустақил бўлгандагина у ижодий фикрлаш бўла олади. Машғулот жараёнида ўқувчилар учун мустақил фикрлаш ва ўта мураккаб масалаларнинг ечимини топишлари учун ҳам имконият яратиш зарурдир.

Сухомлинский В.А. – “Фикр кўргазмали образдан шу образ ҳақидаги маълумотни “ишлаш”га ўтиши учун, бола миясининг табиати, унинг ақли фикр манбаи олдида – кўргазмали образлар ичида, аввало табиат кўйнида тарбия кўришни талаб қилади. Борди-ю болаларни табиатдан ажратиб қўйилса, агар ўқишнинг биринчи кунларидан бошлаб бола фақат сўзни қабул этаверса, мия хужайралари тез чарчаб қолиб, ўқитувчи бораётган ишнинг уддасидан чиқа олмай қолади. Бу хужайралар эса камол топиши, мустақамланиши, кучга тўлиб бориши керак. Бошланғич синфларда ўқитувчилар тез-тез дуч келиб турадиган кўйидаги воқеанинг сабаби ҳам мана шунда: бола эътибор билан тинглаётгандек, кўзларингга қараб тинчгина ўтиради, лекин биронта сўзингга тушунмайди, чунки педагог тинмай гапираверади, аммо қоидаларни ўйлаш, масала ва мисолларни ечиш керак – буларнинг

хаммаси абстракция, умумлашмалар, улардан жонли образлар йўқ, мия чарчайди...”⁴ – деб изоҳлайди.

Изданишлар ва узоқ йиллик педагогик тажриба шуни кўрсатадики, таълим олувчи мустақил равишда шуғулланса ва ўз устида тинимсиз ишласагина билимларни чуқур ўзлаштириши мумкин. Уларнинг асосий билим, кўникма ва малакалари мустақил таълим жараёнидагина шаклланади, мустақил фаолият кўрсатиш қобилияти ривожланади ва уларда ижодий ишлашга қизиқиш пайдо бўлади. Бошланғич синфда ҳар бир дарс боланинг қобилиятининг учқунларини алангалата оладиган кичик ихтиродай ўтишини таъминлаш зарур. Атрофдаги олам ва ўзини англашдаги кичик ютуқлар ҳам бутун ўқув фаолиятини ғаройиб ва мафтункор бўлишини таъминлаш муҳим ҳисобланади. Болалар учун синфдошлари олдида ўзини кўрсата олиши, нималарга қодирлигини исботлай олиши ўзига бўлган ишончни ортишига сабаб бўлади ва ижодий фикр юритишга иштиёқи кучаяди. Бунинг учун уларга албатта имконият яратиш муҳим ҳисобланади.

Умумтаълим мактабларининг 1- синфларида машғулотларни ўқувчилар тасаввур ёрдамида ўзлаштиришлари учун дарс жараёнини тугамас саёҳат тарзида ташкил қилиш мумкин. Ўқувчилар мавзунини ўзлаштиришдаги дастлабки ҳаёлот тасаввурлари орқали қизиқ ҳикоялар, маематик топишмоқлар, шеър ва эртаклар юзага келади. Болалар ижодиёти ўқув жараёнига боғлиқ равишда борган сари шаклланиб, бойиб боради. Бу жараёнлар бевосита бошқа фанлар билан ҳам узвийлигини таъминлашга имконият яратади.

Абу Наср Форобий “Фозил одамлар шаҳри” асарида арифметика, геометрия, астраномия ва мусиқа фанларини педагогик, яъни тарбияловчи илмлар деб таърифлайди. У шудай дейди – “Юқорида кўрсатиб ўтилган тўрт илм шунинг учун ҳам тарбияловчи илмлар деб аталадики, улар бу илмларни ўрганувчини тарбиялайди, уни янада нафис қилади ва унга бошқа илмларни ўрганишнинг йўл-йўриқларини кўрсатади”⁵.

Шахс ривожланиши жараёнида математик тафаккур ва тушунчаларни шакллантириш бошланғич таълим тизимининг асосий пойдевор ҳисобланади. Бошланғич математика курси, бир томондан, билимларнинг бошқа соҳаларилда фойдаланилади ва болаларнинг ривожланишига ёрдам беради. Шу билан бирга бошланғич билимлар ягона мажмуасини яратади, иккинчи томондан, зарурий методологик тасаввурларни ва фикрлашнинг мантикий тузилишларини шакллантиришга йўналтирилган бўлади.

Математика сўзи грекча “mathema” сўзидан олинган бўлиб, фанларни билиш деган маънони билдиради. Математика фанининг ўрганиладиган объекти фазовий шакллар ва улар орасидаги миқдорий муносабатлардан иборат. Мактаб математика курсининг мақсади ўқувчиларга уларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда математик билимлар тизимини беришдан иборатдир.

Сухомлинский В.А. ўз кузатишлари натижасида шундай деб ёзади – “Бошланғич ва ўрта синфдаги қолоқ болалар математикадан биронта ҳам масалани ҳеч қачон мустақил ечмасликларига амин бўлдим. Улар гўё оқимга эргашиб борадилар, ўртоқлари босиб ўтган изагина қадам кўядилар: доскадан ёки ёнларидаги шерикларидан тайёр нарсани кўчириб оладилар-у, лекин топшириқни мустақил бажариш нима эканини аслида тасаввур ҳам қилмайдилар. Бу ёмон одатни дидактик маҳоратни такомиллаштиришнинг қандайдир йўллари топиш билан тузатиб бўлмайди. Математика дарсларидаги ақлий меҳнат – тафаккурнинг синови тоши. Ёмон одатнинг сабаби бола ўйлашни ўрганмаганлигида; теварак-атроф дунё-ю ундаги нарсалар, ходисалар, боғланишлар ва ўзаро алоқалар унинг учун тафаккур манбаи бўлиб қолмаганлигида. Агар табиат кучоғига саёҳатлар илк болалик дамларидаёқ ақлий меҳнатнинг чинакам мактабига айланса синфда математикадан ўзлаштирмовчи бола бўлмаслигини тажриба кўрсатади”⁶.

Сухамлинский В.А. дарсни ўзлаштиришга қийналган бола фикрини “қафасда ночор уринаётган қушга ва нарсалар дунёсидан, табиат ходисаларидан ажралиб қолиб, қуриб бораётган кичкина кўлга” қиёслайди. Бу кичик кўлни табиат, нарсалар, теварак дунё океанига улаб юбориш лозимлигини айтиш орқали ўқитувчи касбига моҳирона ёндашиб болани ижодкорлик оламига етаклашига урғу беради.

Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодкорлигини шакллантиришда барча фанлардан мукамал билимга эга бўлиши учун аввало математик тасаввурларни бойитиш дастлабки қадамлардан бири ҳисобланади. Бунда албатда, ўзлаштирилиши лозим бўлган билимни кизиқарли математик ўйинлар, бошқотирмалар, муаммоли арифметик масала ва геометрик мантиқ масалаларни аторф-мухит воқеа-ходисалари билан боғлаган ҳолда олиб бориш самарали натижа беради. Шахсга таълим ва тарбия беришда нафақат таълим олувчига таълимнинг йўналтирилиши, балки ўқитувчининг педагогик фаолиятга психологик тайёрлиги муҳимдир. Бундай ҳолларда ўқитувчининг касбий компетентлик даражасига алоҳида эътибор қаратишни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.,2021, 24 - б.
2. Воронцов В.Л. Тафаккур гулшани. Т.,1981, 157-172 - б.
3. Сухомлинский В.А. Болаларга жоним фидо. Т.,1984, 31 - б, 156 - б.
4. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Т.2016, 272 б.
5. Р.Мавлонова, Н.Раҳмонкулова. Бошланғич таълимда педагогика, инновация, интеграция. Т.2013
6. Жумаева М.Э., Таджиева З.Х. Бошланғич синфларда математика ўқитиш методикаси. Т.,2005.

УЎК 372.851

ОЛИЙ ЎҚУВ ЮРТЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА МУОМАЛА МАДАНИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ШАКЛЛАРИ

М.Ю.Маҳкамова, доц., Тошкент архитектура қурилиш институти, Тошкент

Аннотация. Мақолада олий ўқув юртлари талабаларида муомала маданиятини тарбиялашнинг шакллари, талабаларда муомала маданиятини ривожлантириш вазифалари, талаба муомала маданиятини ўзида тарбиялаб боришининг шартлари ҳақида фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: касб маҳорати, муомала маданияти, педагогик фаолият, педагогик қобилият, педагогик муомала, педагогик маҳорат.

Аннотация. В статье рассматриваются формы воспитания культуры поведения у студентов высших учебных заведений, задачи формирования культуры поведения у студентов, условия формирования у студентов культуры поведения.

Ключевые слова: профессиональные качества, культура поведения, педагогическая деятельность, педагогическое умение, педагогическое поведение, педагогическое мастерство.

Abstract. The article discusses the forms of fostering a culture of behavior in students of higher education institutions, the tasks of developing a culture of behavior in students, the conditions for students to cultivate a culture of behavior.

Keywords: professional skills, behavioral culture, pedagogical activity, pedagogical ability, pedagogical behavior, pedagogical skills.

Ўзбекистоннинг келажак равнақи бугунги ёш авлод тарбиясининг қандай бўлиши ва тўлақонли шаклланишига боғлиқ. Демак, педагогнинг билим савияси, касб маҳорати, муомала маданияти, юксак бўлиши ҳаётини эҳтиёж, ҳақиқий педагог юксак маданият соҳиби, чуқур билим ва пухта малакага эга бўлиши лозим.

Талабанинг назарий ва илмий савияси, методик маҳорати ҳам талаб даражасида бўлиши лозим. Янгиликлардан хабардор, энг муҳими етарли қобилиятга, услубий маҳоратга эга бўлиши керак.

Талаба муомала маданиятини ўзида тарбиялаб бориши учун қуйидаги шартларга амал қилиши лозим :

1.Талаба ёш авлодни тарбиялашнинг давр талабларига мос қонун-қоидаларини педагогик манбаларда қайд этилган муомала маданияти асослари, халқ педагогикаси тажрибаси тўплаган ютуқларни эгаллаган ва ўз фаолиятида татбиқ эта билиш кўникмасини ҳосил қилган бўлиши лозим.

2.Талабалар маънавий дунёқарашини шакллантиришда муомала маданияти талабаларига мос муомала ўзаро муносабатга киришиши ва уни ташкил этиш учун нутқи равон ва мантиқий изчил, ихчам шакллантира олиши лозим.

3.Педагог ўз фаолияти жараёнида ибрат, намуна кўрсатиш билан талабанинг фаолигини, ҳис-туйғусини, хатти-ҳаракатини ривожлантириш ва тъсир эта олиши муҳимдир.

4.Муомала жараёнини ташкил этишда талабаларнинг руҳий, жисмоний ҳолатларини, ҳисобга олган ҳолда оддийдан мураккабга қараб бориш мазмунига риоя қилиш.

Талабалар мулоқотининг таъсирчанлиги ва тарбиявий аҳамиятини оширишда оила, оналар меҳнатидан самарали фойдалана билиши аҳамиятлидир, чунки, оила талабанинг ҳар томонлама баркамол вояга етишда асосий вазифани ўтайди.

Педагогик фаолият алоҳида тайёргарликни талаб қилиши ҳақидаги тасаввур таълим тизими тарихида анчадан бери маълум. Педагогик кадрлар тайёрлаш мазмуни ва табиатига нисбатан турли қарашлар мавжуд бўлиб, улар ўсиб келаётган ёш авлодни ривожлантириш ва тарбиялаш моҳиятини турлича тушунишга таянади. Талаба фаолиятининг таҳлили у педагогик фаолиятини бажариш жараёнида бажарадиган бир қатор вазифаларни ажратиб кўрсатиш имконини беради.

Талабада муомала маданиятини ривожлантириш вазифаси қуйидагилардан иборатдир. Олий ўқув юртлари талабаларида муомала маданиятини ривожлантириш вазифаси тажрибали педагогларнинг ишларини кузатиш, тенгдошлари тажрибасини ўрганиши, тарбиявий таъсир воситаларини англаш, зарур адабиётдан ва ахборотдан хабардор бўлиши, уни ўзлаштириши ва шу каби кўникмаларга эга бўлиши керак.

Адабиётлардан асосий йўналишларни ажрата билиш, муаммони аниқлаш, илмий адабиётни маълум нуқтаи-назардан таҳлил қилиш, тадқиқот, фарази ҳамда вазифаларни ўртага қўя билиш, педагогик жараёнда иш мазмуни, методларини аниқлаш мақсадида оддий синов тажрибалар ўтказиш, муаммоли саволлар қўйиши, асосийсини топиши, материални таҳлил қилиш, фикрни мантиқий баён қилиш ва шу каби кўникмаларни қамраб олувчи тадқиқотчилик вазифаси узвий бирикиб кетади.

Ривожлантирувчи вазифа талабага билим, кўникма ва малакаларни беришни таъминловчи ахборот вазифасида ҳам акс этади.

Бу вазифа қуйидаги бир қатор педагогик кўникмалар, ифодали нутқ воситаларидан фойдаланиш, материални аниқ, мантиқий баён қилиш ва шу каби кўникмалари қамраб олувчи тадқиқотчилик вазифаси узвий бирикиб кетади.

Ривожлантирувчи вазифа талабага билим, кўникма ва малакаларни беришни таъминловчи ахборот вазифасида ҳам акс этади. Бу вазифа қуйидаги бир қатор педагогик кўникмалар, ифодали нутқ воситаларидан фойдаланиш, материални аниқ, мантиқий баён қилиш ва тушунилишига эришиш, турли баён қилиш методлари (амалий кўргазмали, оғзаки ва бошқалар.) таълимнинг техника воситаларидан самарали фойдаланишни қўллаш, материални қисмларга ажратиш, саволлар қўйиш ва шу каби кўникмаларни талаб қилади.

Педагогик фаолиятда педагогик ташҳис кўя билиш қобилияти ҳам муҳим рол ўйнайди. Таълим тарбияни аниқ мақсадлар асосида амалга ошириш талабаларнинг ҳолати, ақли, жисмоний ривожланишни аниқлаш ва уларга амалий жиҳатдан кўмак бериш, бир қатор педагогик талабларга риоя қилади.

Ташҳис талабанинг ички ва ташқи қиёфасини аниқлаш, таълим тарбиянинг натижаларини назорат қилиш, хулқ атворини туйғуларининг дастур талабаларига мувофиқлигини аниқлаш, таълим тарбиянинг замон талабаларига мослигини эътиборга олиш, талабаларни ҳар томонлама ривожланишига таълим тарбия методларини самарасини белгилаб олиш, илғор педагогик технологияни амалга тадбиқ этиш ва бола қобилиятининг ривожланиш даражасини, меъёрларини аниқлаш имкониятини беради.

Педагогнинг талабалар билан муомаласи муваффақиятли бўлиши кўп жиҳатдан унда педагогик қобилиятининг мавжудлигига ва педагогик назоратини эгаллаганига боғлиқ бўлади.

Педагогик қобилиятлар деганда инсоннинг муайян психология хусусиятларини тушуниш қабул қилинган. Бу хусусиятлар унинг педагог вазифасида талабаларни ўқитиш ва таълим беришда юксак натижаларни қўлга киритишнинг шарти ҳисобланади.

Педагог қобилиятлар–фақат педагогик фаолият самарали бўлишининг шартигина эмас, балки кўп жиҳатдан педагогнинг муваффақиятли ишлашининг натажаси ҳамдир. Шу муносабат педагогнинг ўзида педагогик қобилиятларнинг аниқ мақсадни кўзлаб таркиб топиши ва ривожланиши катта роль ўйнайди.

Педагогдаги педагогик назокатнинг мазмуни ва унинг намоён бўлиш шакллари белгилаб берадиган айрим ижтимоий йўл-йўриқларни кўриб чиқамиз. Педагогнинг ўзи ўқувчилар билан муносабатлари диалог (мулоқот) тарзида бўлиши лозимлигини тушуниши муҳимдир. Агар педагог талабалар билан муносабатларининг ишонч асосига кўрилишига эришишга йўл-йўриқ бўлсагина, бундай мулоқот рўй беради. Тарбия тажрибасида бундай йўл-йўриқни амалга ошириш қийин ишдир, лекин, унга бутунлай эришиш мумкин. Педагог талабалар билан ўзаро ишонч ва дўстлик муносабатлари вужудга келгандагини бунга эришиш мумкин. Натижада талабалар билан маънавий муомала учун имконият вужудга келади. Бунга шунинг учун ҳам эришиш мумкинки, талабаларда катта ёшдаги дўстга эга бўлиш ва у билан муомала қилишга қатъий эҳтиёж мавжуд бўлади. Табиийки, педагог батамом аниқ ва муайян нуқтаи-назарда турган тақдирдагина унинг талабалар билан ўзаро муносабатларида ишонч вазияти вужудга келиши мумкин. Бунда гап педагогнинг ташқи ҳолати ҳақида эмас, балки жамоадаги ички ҳолати ҳақида боради. У шундан иборатки, педагог талабаларнинг катталар билан муомалада бўлишга юқорида эслатиб ўтилган эҳтиёжи асосида уларнинг муносабатлари тизимига маълум даражада кириб боришга муваффақ бўлади. Бундай ҳолда у болалар муҳитида рўй берадиган ва ташқи кузатишдан яширин бўлган жараёнларни ўрганиш имконига эга бўлади. Педагогнинг ўз ўқувчиларини: уларнинг феъл-атвори, тенгдошлари ва катталар билан муносабатларини, турли воқеаларга, муаммоларга ва ҳоказоларга муносабатларини доимо ўрганиб ва билиб беришга интилиши муҳимдир. Педагог талабаларни қанчалик яхши билиб олса, унда талабалар билан муносабатларида хушмуомалада бўлиш имкониятлари шу қадар кўпроқ бўлади. Лекин, педагог ўз ўқувчилари билан яқинроқ бўлишга ҳаракат қилар экан, баъзан тегишли дақиқаларда ўзи эшитмаслиги лозим. Бунга сабаб эшитиш одобсизлик бўлиши мумкинлиги ёки вазият ноаниқ бўлиб турганда, эшитиш дарҳол аниқлик киритиш зарурлигини тақозо қилишдир. Талабалар билан ўз муомаласини бақириқ ва майда-чуйда нарсаларга аралаштиришга айлантириб юбормаслик учун кундалик ишларда ниманидир сезмай қолишни ўрганиш муҳимдир.

Нихоят, баъзан бирон нарсани тушунмай қолиш ҳам фойдали бўлади. Буларнинг ҳаммаси педагогнинг талабалар билан бўладиган кичик ихтилофларига барҳам беради.

Талабалар билан муомала қилиш педагогнинг ўз тарбияланувчилари билан мулоқот олиб бориш маҳоратини тақозо этади. Гапиришни, мулоқот олиб боришни доимо ўрганиб бориш керак. Бу ўринда икки савол туғилади. «Нимани ўрганиш керак»? ва «қандай ўрганиш керак?».

Педагог жамоа билан, талабалар гуруҳлари айрим ўқувчилар билан гаплаша олиши керак. У дарсни самарали олиб бориш учун гапиришни билишни, суҳбат, маъруза, ҳикоя қилиш каби усуллардан фойдаланиши, умуман бутун таълим-тарбия жараёнида талабалар билан ҳамкорликни йўлга қўя олиши лозим. Талабалар билан гаплаша олиш муайян қоидаларни билишни ва бу қоидаларни амалга оширишнинг муайян усулларини эгаллашни назарда тутати. Уларни қараб чиқамиз. Талабалар жамоаси билан муомала кўпинча суҳбат, маъруза, ахборот ва ҳоказолар шаклида бўлади. Хўш, бу муомала самарали бўлиши учун нималар зарур?

Биринчи навбатда суҳбатни қандай бошлаш, қандай қилиб дарҳол ўқитувчининг гапларига талабаларнинг диққатини тортиш, уларни қизиқтириш мумкинлиги ҳақида қўйидаги фикрларни билдирамиз. Бунинг учун бир неча усуллар бор. Гапни масаланинг қўйилишидан бошлаш мумкин, бу масалада бўлажак суҳбатнинг маъноси мужассамлашган бўлади. Мавзуга диққатни тортишга уриниб кўриш ҳам мумкин, бунда гапни эркин, қизиқарли фактни маълум қилишдан бошласа бўлади, кейин уни тушунтириш ва таҳлил қилиш эса

муомаланинг мазмунини ташкил этади. Тегишли мақолани ўқиб бериш ҳам муваффақиятли бўлиб чиқиши мумкин. Бундан ташқари, дарҳол талабаларга бўлажак суҳбат, уларнинг қизиқишлари билан боғлиқ эканлигини айтиб ўтса ҳам бўлади.

Мана, суҳбатга талабаларнинг диққати жалб қилинди, ҳам дейлик, энди, унинг мавзусини анча қисқа, лекин, етарли даражада аниқ қилиб очиб бериш вазифаси туради. Буни қандай амалга ошириш мумкин. Дастлаб педагог талабалар онги ва ҳиссиётига етказмоқчи бўлган асосий фикр қисқача баён этилади. Сўнгра у очиб берилади, бунинг учун фактлар, мисоллар ва иллюстрациялар тизими баён қилинади. Бунда ёрқин таққослашлар, кутилмаган ўхшатишлардан фойдаланиш жуда фойдали бўлади. Шундан кейин хулоса чиқариш, яъни, суҳбатнинг асосий фикрини бошқача сўзлар билан такрорлаш мумкин.

Суҳбат талабаларда доимий қизиқиш уйғотиши учун, бир қатор мураккаб бўлмаган усуллардан фойдаланиш зарур, энг муҳим сўзлар ва ибораларнинг интонация билан ажратиб кўрсатиш ва аксинча, интонацияни ўзгартириш, унчалик муҳим бўлмаган материални баён қилиш керак, овоз ва нутқ оҳангини ўзгартириш фойдалидир.

Суҳбатни қандай тугаллаш ҳам муҳим аҳамият касб этади. У турлича бўлиши мумкин. Уни шеърий сатрлар билан тугалласа ҳам бўлади. Агар педагог талабаларнинг ўзлари эшитган нарсалари ҳақида фикр юритишларини хоҳласа, жавобсиз савол билан ҳам тугаллаш мумкин.

Бу қоидаларга риоя этиш педагогнинг сўзлари талабаларга зарур таъсир кўрсатиш учун шарт-шароит яратади. Чунки, педагогнинг талабалар билан ҳар қандай муомаласининг маъноси ана шундан иборатдир.

Суҳбат ҳар иккала суҳбатдош учун қизикарли бўлиши учун у мулоқот тарзида бўлиши зарур, шу мақсадда биринчи навбатда суҳбатдошнинг ҳиссий ҳолатини ҳисобга олиши ва шунга мувофиқ равишда суҳбатни бошлаши керак. Масалан, агар талаба ҳаяжонланиб турган бўлса, яхшиси у билан ўзи учун ёқимли бўлган нарса ҳақида гаплашишдан бошлаш керак. Агар, аксинча, талаба хафа кўринса, олдинга унинг диққатини унинг кайфиятини бузган нарсадан чалғитишга уриниш ва ҳатто қандайдир мароқли нарса ҳақида гап бошлаб, уни бирмунча овутишга ҳаракат қилиш муҳимдир. Лекин, ҳар қандай ҳолда ҳам талабанинг кайфияти асосан очилгандагина суҳбат мавзуини муҳокама қилишга киришган маъкул.

Шуни назарда тутиш керакки, агар педагог ҳамма вақт гапириб, сўрайверса, ўқувчи факат эшитиб, бир хилдаги жавобларни бераверса, мулоқот вужудга келмайди. Бунга турлича, талабанинг индивидуал хусусиятларига караб, барҳам бериш мумкин.

Умуман талабалар билан гуруҳ билан муомала қилганда, баъзи умумий усулларни эсда тутиш ва улардан фойдаланиш фойдалидир, улар муомалани диалогли, самарали, кам ихтилофни қилишга имкон беради. Биринчидан, педагогнинг бошқа кишилар томонидан қилинган у ёки бу мурожаатини тасаввур этиши фойдалидир. Шунда ўқувчилар билан суҳбатларда буйруқ бериш ҳуқуқини суистеъмол қилиш керак эмаслиги, яхшиси кўпроқ илтимос шаклидан фойдаланиш кераклиги маълум бўлиб қолади. Чунки, ҳар қандай кишининг буйруқдан кўра илтимосини бажариш осон ва ёқимлироқ бўлади. Шунда ўқувчилар билан суҳбатлар тез-тез «марҳамат» «рахмат» , «барака топинг» деган сўзлардан фойдаланиш, кўпинча уларга «сизнингча бундай қилсангиз яхшироқ бўлмасмикин» деб мурожаат қилиш фойдали эканлиги маълум.

Талабалар билан олиб бориладиган ишда тарбиявий самарага эришмоқ учун педагог улар билан ҳамкорлик қила олиши, талабаларни ҳамкорлик жараёнига тортиш зарурки, бу жараён улар фаолиятининг турли соҳаларида- билимда, маънавий-амалий фаолиятда, спортда, ўйинда амалга оширилади.

Хулоса қилиб қилиб айтганда, талабаларда муомала маданиятини тарбиялашнинг шакллари хилма-хилдир. Олий ўқув юртлари талабаларида муомала маданиятини тарбиялаш учун ана шу шакллардан фойдаланиш бугунги кундаги энг муҳим масалалардан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Очилов М., Очилова Н. Олий мактаб педагогикаси. -Т.: 2008.
- 2.О.У.Ҳасанбоева.Мактабгача таълим педагогикаси.-Т.:2006.
- 3.Маҳкамова М.Ю.Педагогик технологиялар.Т.2012.
- 4.Маҳкамова М.Ю.Касбий педагогика.Т.2018.

ОИЛА ИНСТИТУТИНИ МУСТАҲКАМЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ

Х.Т. Мирзахолов, катта ўқитувчи, Наманган муҳандислик-қурилиш институти, Наманган

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда оила институтини мустаҳкамлашнинг ижтимоий-фалсафий асослари таҳлил қилинган. Оиланинг мустаҳкамлигини таъминловчи омиллар тадқиқ этилган.

Калим сўзлар: Оила, жамият, шахс, қадрият, оилавий муносабатлар

Аннотация. В данной статье анализируются социально-философские основы укрепления семьи в Узбекистане. Изучены факторы, обеспечивающие стабильность семьи.

Ключевые слова: Семья, общество, личность, ценности, семейные отношения.

Abstract. This article analyzes the socio-philosophical basis for strengthening the family in Uzbekistan. Factors that ensure the stability of the family have been studied.

Keywords: Family, society, personality, values, family relationships

Оила инсон учун муқаддас маскан, кишилик жамиятининг ижтимоий пойдеворидир. Оилавий турмушнинг асосий мақсади - бу фарзанд кўриш орқали аҳолини қайта тиклаш, авлодлар билан аждодлар ворислиги ва давомийлигини ҳамда ер юзида инсоният тарихий тараққиётини таъминлашдан иборатдир. Дарҳақиқат, оила - ҳар бир шахсда илк ёшлигидан бошлаб шаклланидиган инсоний фазилатлар, эзгу-истаклар, қадриятлар такомил топадиган, минг йиллар давомида шаклланган ўзбек халқининг қадриятлари ва маънавий мероси равнагини таъминловчи тарбия масканидир. "Ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму-ҳаё, меҳру-оқибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, оилада шаклланган". Бола шаклланишининг илк мактаби эса ота-онанинг ўзаро муносабатлари мажмуи бўлиб ҳисобланади. "Оила ҳақида сўз юритар эканмиз, аввало кўз ўнгимизда она сиймоси шаклланади... Оила муқаддаслигини таъминловчи биринчи омил - она, аҳли аёлнинг покизалиги, оқилалиги, меҳру-муруввати, садоқати ва вафодорлигидир". Ота-оналар муносабатларда намоён бўлувчи ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат, ҳалоллик, поклик, меҳнатсеварлик, инсонпарварлик каби олий тоифадаги қадриятлар уларнинг ўзаро муносабатларида уйғунлаша бориб, оилада ўзаро муносабатлар маромини вужудга келтиради. Оиладаги ушбу ижтимоий жараён ёш авлоднинг моддий олам, ижтимоий турмуш ҳақидаги тасаввурлари, нуқтаи назарлари, тушунчалари, дунёқарашлари ва шарқона одоб-ахлоқ қоидалари ва уларга амалиётда риоя этишнинг тўғри йўл-йўриқларини кўрсатади. Ёш авлоднинг маънавий қиёфаси, уларнинг хатти-ҳаракати, хулқ-атвори дастлаб оилавий муносабат маданиятида шаклланади). Тарихий маълумотларнинг гувоҳлик беришича, оилавий муносабатлар маданияти шарқ халқларида жуда қадимдан ривожланган ижтимоий воқелик эканлигини кўрсатади. Қадимги халқлардан қолган асори-атиқаларда, муқаддас диний манбаларда, ўзбек халқининг оғзаки ижоди дурдоналарида, шарқнинг буюк мутафаккирларининг асарларида шарқ халқлари, хусусан ўзбек халқига хос оилавий шахслараро муносабатларда намоён бўладиган одоб-ахлоқ қоидалари, меъёрлари, инсоний фазилатлар ифодаси тўғрисида қимматли маълумотларни учратиш мумкин. Манбаларда оиласиз инсоний ҳаётни тасаввур қилиб бўлмаслик, баркамол фарзанд тарбияси, ундаги эр-хотин ва ўзаро муносабатлар маданияти, бахтли ва фаровон турмуш кечириш йўллари, ҳаётий мисоллар ёрдами билан ҳикматлар ва насиҳатлар кўринишида баён этилган.

Оилавий турмуш билан жамият тараққиётининг доимий муштараклиги туфайли жамият тараққиётининг барча даврларида ҳам оилавий муаммолар унинг илғор вакиллари диққат-эътиборида бўлган. Оилавий ҳаёт жамият тараққиётида ва фарзандларнинг камолотида учун шу қадар муҳимки, худди шу боис уни бирор сония ҳам диққат-эътибордан четда қолдириб бўлмайд.

Бугунги глобал ижтимоий-иқтисодий инқироз асоратларини баргараф этишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқишда ушбу омил етарли даражада инобатга олинмаганлиги турли даражадаги муаммоларни пайдо бўлишига олиб келди. Шу боисдан ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Биринчи вазифа – биз учун муқаддас бўлган оила асосларини янада мустаҳкамлаш, хонадонларда тинчлик-хотиржамлик, аҳиллик ва ўзаро ҳурмат муҳитини яратиш, маънавий-маърифий ишларни аниқ мазмун билан тўлдиришдан иборат бўлмоғи зарур. Иккинчи вазифа – аёллар ўртасида жиноятчилик, оилаларда ажралишлар кўпайгани, ёшларнинг турли диний-экстремистик оқимлар ва террористик ташкилотлар таъсирига тушиши каби халқимизга хос бўлмаган аччиқ ва нохуш масалалар билан боғлиқ”, дея алоҳида таъкидлаб ўтди.

Биз тадқиқотларимизда ўрганадиган муаммо нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, Форобийнинг инсон камолоти, унинг жамиятдаги, оиладаги ўрни, ёшларнинг вояга етишига таъсири тўғрисидаги фикрлари, инсонлар жамоасидаги ўзаро ҳамжиҳатлик, ёрдам ҳақидаги ҳикматлари ҳозирги оилавий турмуш масалаларини ечишда, ундаги муносабатларни тўғри йўлга қўйишда фаровон турмуш кечириш учун дастуриламал бўлиб хизмат қилади. Ушбу муаммога оид мулоҳазалар Абу Али Ибн Синонинг (980-1037) "Донишнома", "Рисолаи ишқ", "Тиб қонунлари", "Уй хўжалиги" каби қатор асарлари Марказий Осиё халқлари ахлоқ-одоби, тарбия психологияси, фалсафа ва таъбаот оламида алоҳида ўрин тутди. Ибн Сино оилавий муносабатларнинг турли ва муҳим томонларини ёритар экан, аввало оила бошлиғи эрнинг олдидagi масъулиятли вазифаларга эътиборини қаратади. Унинг фикрича, биринчи навбатда эр оиладаги тарбиявий ишларга доир ҳам назарий, ҳам амалий маълумотларга эга бўлиши шарт. Шундагина, у ҳақиқий оила бошлиғи бўла олади. Эр-хотин муносабати тенглик ҳамжиҳатлик ва ўзаро ҳурмат асосида қурилиши ҳақида тўхталиб, "Эркак киши оила бошлиғидир, у оиланинг барча эҳтиёжларини қондирмоғи лозим, чунки бу унинг бирламчи вазифасидир. Аёл эса эркакни яхши, муносиб йўлдоши ва бола тарбияси борасида энг яхши ворис ва ёрдамчисидир" деб ёзади Ибн Сино.

Оила – кишиларнинг никоҳ ёки қонқариндошлик ришталари, умумий турмуш тарзи, ахлоқий масъулият ҳамда ўзаро ёрдамга асосланувчи кичик гуруҳи. «Жамият» ва «оила» тушунчалари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Бу боғлиқлик жамиятнинг оилаларсиз мавжуд бўлмаслиги ҳамда ўз навбатида оиланинг маълум бир жамият таркибида вужудга келиши ва яшовчанлигида кўринади. Оила ҳамда жамият ўртасидаги ижтимоий муносабатлар икки томонлама алоқадорлик хусусиятига эга. Ҳар бир оила умумжамият талаблари асосида фаолият юритади. Жамият тараққиётининг ривожини эса унинг бағрида мавжуд бўлган оилаларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маънавий қиёфасининг шаклланганлик даражасига бевосита боғлиқдир. Чунончи, ижтимоий борлиқнинг оилалар зиммасига қўядиган талаблари уларнинг манфаатларига зид бўлмаса, аксинча, оилалар фаровонлиги, тинчлигини таъминлашга ёрдам берса, оилалар томонидан ижтимоий талабларнинг қўллаб-қувватланиши, уларнинг амалдаги ижросини таъминлаш кўрсаткичи шунча юқори бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Karimbaeva S. Formation of spiritual education of students in higher education // Экономика и социум. – 2020. – №. 11. – С. 169-172.
2. Дехконова С., Абдумуталова Г. Ш. Тенденция политизации религии и формы ее проявления в современном мире // Экономика и социум. – 2017. – №. 4. – С. 491-494.
3. Akbarov B. A. Pedagogical system of formation of professional thinking in secondary school students.: Author. dis.... DeS. – 2020.
4. Akbarov B. A Японияда ўқувчиларни касб-хунарга йўналтиришнинг ўзига хос хусусиятлари // “Халқ таълими” журнали – 2021. – Т. 1(1). – С. 104-111
5. Abdurakhmonovich A. B. Factors influencing the formation. of professional thinking in pupils // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 2.
6. Hakimov A. Problem of gender in the philosophy // Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 11. – С. 641-643.

ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА МИФОНИМЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

З.Р. Сафарова, ўқитувчи, Бухоро муҳандислик-технология институти, Бухоро

Аннотация. Ўтмишдан маълумки, инсоният пайдо бўлгандан бери ўзига номаълум бўлган гайриоддий кучларга ишониши, табиий офатлардан қўрқиши сабаб ўз тафаккурида мавжуд бўлмаган образларни шакллантирган. Бундай образлар салбий ва ижобий хислатларни ифодалаш орқали халқларнинг оғзаки нутқида мифонимлар атамаси вужудга келган. Мифонимлар бевосита мақолларнинг шаклланишида ҳам таъсир кўрсатиб, мифологик образлар орқали халқнинг дунёқараши ва турмуш тарзидан дарак берувчи факторлардан бири ҳисобланади. Ушбу мақолада ўзбек халқ мақолларининг шаклланишида мифонимларнинг таъсири ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: мақол, мифоним, Аямажуз, Юҳо, Ари, Кўҳи Қоф, Семург, Азройил, Хизр, Сулаймон.

Аннотация. Из прошлого известно, что вера в сверхъестественные силы, неизвестные человечеству с начала времен, страх перед стихийными бедствиями сформировали в их мышлении несуществующие образы. Термин мифонимы возник в устной речи народов через выражение таких образов, как отрицательные и положительные качества. Мифонимы также оказывают непосредственное влияние на формирование пословиц и являются одним из факторов, обозначающих мировоззрение и образ жизни народа через мифологические образы. В данной статье рассматривается влияние мифонимов на формирование узбекских народных пословиц.

Ключевые слова: пословица, миф, Аямаджуз, Юхо, Ари, Кохи Коф, Семург, Азраил, Хизр, Сулейман.

Abstract. It is known from the past that the belief in supernatural forces unknown to mankind since the beginning of time, the fear of natural disasters, has formed images that do not exist in their thinking. The term mythonyms originated in the oral discourse of nations through the expression of such images as negative and positive qualities. Mythonyms also have a direct impact on the formation of proverbs and are one of the factors that indicate the worldview and lifestyle of a people through mythological images. This article discusses the influence of mythonyms in the formation of Uzbek folk proverbs.

Keywords: proverb, myth, Ayamajuz, Yuho, Arsh, Kohi Qof, Semurg, Azrael, Hizr, Sulayman.

Маълумки, ҳар бир тилда халқнинг турмуш тажрибалари асосида шаклланган, халқнинг донолигини ўз ифодасида мужасамлаштирган қисқа, насихат характеридаги мақоллар учраб туради. Мақоллар ўз семантикасида ҳар доим кўчма маънога эга бўлиб, рамзий бўёқдорлиги жиҳатидан бошқа тил бирликларидан ажралиб туради. Айниқса, мақоллар таркибида халқнинг диний тафаккури ва дунёқараши асосида шаклланган мифонимларнинг иштирок этиши шу тилда гаплашувчи инсонларнинг қадимий урф-одатлари ва ҳаётий тажрибалари билан боғлиқ бўлади.

Мақоллар ўзбек халқи оғзаки ижодининг маҳсули сифатида ҳозирги кунда олимлар ва тадқиқотчиларнинг диққат марказида бўлиб, улар таркибида мифонимларнинг ўрганилиши тишунослик ва фольклоршунослик йўналишлари кесимидаги жараёнدير.

Ўзбек халқ мақоллари Ҳ.Бердиёров, Р.Расулов, Ш.Шомақсудов, Ш.Шораҳмедов каби олимлар томонидан атрофлича ўрганилган бўлиб, ҳозирги кунда олиб борилаётган тадқиқотларда мақоллар икки ва ундан ортиқ тиллар доирасида қиёсий томондан тадқиқ қилинмоқда. Албатта, бир тил фондидаги мақолларни ўрганиш, улар таркибидаги мифонимларнинг шаклланишини аниқлаш тадқиқотчидан машаққатли меҳнатни талаб этади. Гарчи, мифоним компонентли ўзбек мақолларига бағишланган алоҳида тадқиқот ишлари мавжуд бўлмаса-да, мақол ва маталлар такибида мифонимларнинг ўрганилиши баъзи мақолалардан ўрин олган. Масалан, М.А.Раджабова ўз илмий изланишларида ўзбек

мақолларида учрайдиган баъзи мифонимларнинг келиб чиқиш тарихига назар солади [12; 77-78]. Бошқа тадқиқот ишларида мифонимлар инглиз ва ўзбек тиллари материалида ўрганилган бўлиб, уларда мифонимларнинг адабиёт ва фольклордаги тутган ўрни, таснифи ва қиёсий таҳлиллари ўрин олган [19; 3-21]. Дунё тиллари бир-биридан қай даражада фарқ қилмасин, халқларнинг дунёқараши ва диний тушунчалари билан боғлиқ ҳолда шаклланган мифонимлар бир-биридан фарқ қилиши билан бирга уларнинг ўзаро ўхшаш жиҳатларини ҳам кузатиш мумкин.

Ўзбек адабиёти ва фольклоридида мифонимлар алоҳида бир тизимни ташкил этади. Қуйида айрим мифонимларнинг келиб чиқиш омилларини таҳлилларимизда кўриб чиқамиз. Масалан:

А) «Аямажуз-олти кун, қаҳр айласа қаттиқ кун» мақолидаги *Аямажуз* мифоними арабча «ажуз» – «кампир айёми» сўзидан келиб чиққан бўлиб, Ўрта Осиё халқлари қишни 90 кун ҳисоблаб, «тўқсон» деб атаганлар. Тўқсон ҳозирги ҳисоб бўйича 13 декабрдан 13 мартгача бўлган даврга тўғри келади. Шу тўқсон куннинг охириги олти кунда қаттиқ совуқ бўлиб, (кўп йиллик кузатишларга кўра) ер яхлайдиган одати бор (баъзи йилларда совуқ бўлмай ҳам ўтади). Ана шу 6 кунни «Шаша» деб ҳам, «Аямажуз» деб ҳам атаганлар. Абу Райҳон Беруний «Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар» асарида шубот (февраль) ойи ҳақида шундай ёзади: «Шу ой ичида «кампир кунлари» бўлиб, унинг боши йигирма олтинчи шуботдир. У кетма-кет етти кун бўлади. Йил кабисали бўлса, тўрт кун шуботдан, уч кун озор ойидан бўлади; (йил) кабисали бўлмаса, уч кун шуботдан, тўрт кун озордан (бўлади)... Қадимгилар ҳикоясича, бу кунларнинг «кампир кунлари» деб аталишининг сабаби шуки, буларни худо ўз китобида «етти кеча ва саккиз наҳс кун» (Куръони Карим, Ал-Ҳоқу сураси, 7-оят) деб баён этган. Од қавми шу кунларнинг қаттиқ совуқ шамоли, гирдоблари ва даҳшатлари билан ҳалок бўлган. Улар жумласидан бир кампир тирик қолиб, ҳалок бўлганларга марсия айтиб, йиғлаган. Шунинг учун бу кунлар «кампир кунлари» деб аталган. У (кеча-кундузларнинг) қиссалари машҳурдир... Баъзиларнинг гумонича, шу (кунларнинг «кампир кунлари») деб аталишига сабаб шуки, бир кампир (ҳавонинг) исиганини кўриб, пахталик кийимини ечиб ташлаган ва шу кунларнинг совуғида вафот этган. Баъзи араблар гумонича, «кампир кунлари»нинг бундай деб аталишига (сабаб), бу кунлар қишнинг «кампири», яъни охиридир» [18; 21-22]. Вариантлари: «Аямажуз олти кун, олти ой қишдан қаттиқ кун»; «Аҳмон-даҳмон олти кун, қаҳрига олса қаттиқ кун»; «Аҳмон музи даҳмондай бўлса ҳам кўркма, кузнинг музи кўзгудай бўлса ҳам кўрк»; «Ажум момо олти кун, сакангаса - саккиз кун, тўқангаса - тўқкиз кун». Демак, «Аямажуз» образи Шарқ халқларининг қадимги ривоят ва диний тафаккури асосида шаклланган бўлиб, ўзбек фольклоридида шу образ билан боғлиқ мақолларнинг шаклланишида асосий омиллардан бўлган.

Б) «Илон юз яшаса, аждаҳо, минг яшаса – Юҳо бўлади», «еб тўймас», «баднафс» кишиларга нисбатан ишлатиладиган мазкур мақолда **Юҳо** – одамлар ва ҳайвонларни тириклайин ютиб юборувчи афсонавий махлуқнинг номи. Айрим афсоналарда айтилишича, Юҳо ҳар хил қиёфага кириб (масалан, қиз қиёфасида), одамлар орасига келармишда, уларнинг бутун қонини сўриб, мадорини қуритармиш. Ҳаётда еб-тўймас, баднафс инсонлар шу қонхўр Юҳога ташбеҳ этилган [11; 63].

В) «Амри падар - Аршдан аъло»; ушбу мақолда келтирилган «Арш» – арабча «*тахт*» сўзидан олинган бўлиб, ақоид уламоларининг фикрига кўра, оят ва ҳадисларда келган васфларга биноан, оёқлари бор тахт бўлиб, уни фаришталар кўтариб туради. «**Арш**» худди олам устидаги куббага ўхшайди. У барча махлуқотларнинг шифтидир [1; 39].

Г) «Гап десанг қоп-қоп, пулни Кўҳи Қофдан топ» – «*очкўзлик*», «*хасислик*» маъноларида ишлатиладиган мазкур мақолда «**Кўҳи Қоф тоғи**» дастлаб қадимги Эрон афсоналарида учраб, адабиётда илк бор Фирдавсийнинг «Шоҳнома» асарида тилга олинган. Мофологик қарашларга кўра, «**Кўҳи Қоф**» оламнинг чегараси – Ҳиндистонда жойлашган тоғ [1; 82]. Ўзбек адабиётига ушбу мифоним қадимги Шарқнинг дурдона асарларидан бўлмиш Фирдавсийнинг «Шоҳнома»си орқали кириб келган.

Д) «Давлат қуши қўнса чивин бошига, Семурғ келар кунда унинг қошига» – афсонавий тушунчага кўра, қадим замонларда агар подшоҳ ўлиб, юрт подшоҳсиз қолса-ю,

унинг меросхўри, яъни фарзанди бўлмаса, «давлат қуши» деб аталмиш бир қушни бирор ердан учириб юборарканлар. Бу қуш учиб бориб кимнинг бошига қўнса (у одам бойми, камбағалми, эркакми, аёлми, каттами, кичикми, кўрми, карми, соқовми, чўлоқми ва ҳ.к. бундан қатъий назар), ўша одамни олиб келиб, юртга подшоҳ қилиб қўярканлар. Семурғ – Қоф тоғида яшовчи деб фараз қилинган афсонавий қуш. Уни «**Анқо**» деб ҳам атаганлар. Юқоридаги мақол билан мажозан: «Агар киши бирор амалга минса ё катта бир бойликка эга бўлиб қолса (у жисмоний ё ақлий тарафдан заиф бўлишидан қатъий назар), ҳамма (ҳатто, ундан жисмонан ва ақлан катта, ақлдан устун бўлганлар ҳам) унга келиб бош эгади, бўйсунди, фармонига мунтазир бўлиб туради», дейилмоқчи. Вар.: «Олти яшар отга минса, олтмиш яшар салом берар». Айрим бошқа манбаларда келтирилишича, дастлаб Семурғ улкан бургут сифатида тасаввур қилинган. Эрамиздан аввалги I минг йилликда уни гоҳ аёл кўкракли катта ҳажмли лочин, кўршапалак, шер ёки итни эслатувчи йиртқич қуш деб қабул қилишган. Семурғ шунингдек, адолат ва бахт тимсоли; у дунё ва бу дунё ўртасидаги чегарани энг юқори чўққида туриб ҳимоя қилади, деб саналган. Семурғ доимий равишда инсониятга эзгу мақсадларда хизмат қилади деган хулоса Семурғ тасвирининг кўчишига сабаб бўлган. Жумладан, Семурғ ўз даврида Сосонийлар сулоласининг рамзи ҳисобланган. Ҳиндлар Семурғни аждаҳолардан сақлайди ва йўлдан адашганларга кўмак беради, деб ҳисоблаганлар. Семурғ образи мумтоз Шарқ адабиёти дурдоналаридан муносиб жой олган. Фаридуддин Атторнинг («Мантиқ ут-тайр»), Алишер Навоий («Лисон ут-тайр») фалсафасида Семурғ ўзининг гўзал ва бетакрор талқинини топган [1; 82].

Е) «Азройил – одамнинг жонига қасд, ёмон ўғил – отанинг молига қасд» – эътиқодий тушунчага кўра, кишининг ажали етса, Азройил келиб, жонини олармиш. Ёмон ўғил отанинг мол-мулкидан, ундан қоладиган меросдан умид қилиб, ота ўлимини тилайди, унинг ўлишини кутиб ётади, ҳатто ўлдиради ҳам. Мусулмонларнинг муқаддас китоби Қуръони Каримда «**Азройил**» («Азройил») – **Малакул-маут** (ўлим фариштаси) сифатида тилга олинади. Инсоният тарихида мавжуд бўлган динларнинг мундарижасида Азройилнинг муҳим ўрни бор. Христиан динида Азройил Эсраил (охират куни осий бандаларни қийноққа солувчи ғазаб фариштаси), Эсраил, Гуру Грантх Соҳибда Азраа-иил (ўлим фариштаси), чуваш динида эса Эсрел (ўлим фариштаси) билан қиёсланади. [1; 30].

Ё) «Кўпда Хизр бор» мақолидаги «**Хизр**» – афсонавий пайғамбар. Диний қарашларга кўра, у «оби-ҳаёт» сувини ичган эмиш, шунинг учун қиёматгача ҳаёт кечирармиш; одамлар орасида кўзга кўринмай юрармиш; вақти-вақти билан эса турли қиёфаларга (оппоқ соқолли мўйсафид, отлиқ қария, оқ илон ва ҳоказолар қиёфасига) кириб, бутун жаҳонни кезиб, фалокатга йўлиққанларни ҳалокатдан қутқазармиш, деҳқонлар ҳосилига барака ато қилармиш, кимки уни учратиб қолса, бахтли ва бой бўлармиш. Шунинг учун ўтмишда эътиқодчилар «*Хизрни бир кўрсам*» деган ниятда хайр-эҳсонлар, садоқат ва ибодатлар қилиб юрардилар. Мазкур мақол гарчи ана шу эътиқодий тушунчадан келиб чиққан бўлса ҳам, унинг замирида «кўпчиликка қўшил, кўпчилик билан бирга бўл, бахтингни кўпчилик орасидан топасан», деган илғор ғоя ётади [11; 54].

Ж) «Сулаймон ўлди, девлар қутулди» – бу мақол диний афсоналарга асосланган бўлиб, унга кўра Сулаймон пайғамбар «Байтул муқаддас»ни курдирганда девларни мажбур қилиб ишлатади. У то иморат битгунига қадар ҳеч қаёққа қимирламай, ҳассасига таяниб туради. Девлар Сулаймондан кўрққанларидан ҳеч қаёққа кетмай, ноилож ишлайверади. Сулаймон пайғамбар турган жойида жон беради. Девлар буни пайқамай, ишлайверади. Ниҳоят, пайғамбарнинг жасади бир ёққа ағанаб тушгач, девлар ҳар тарафга қочиб кетадилар... Мазкур мақол мажозий маънода қўлланади: бирор юрт ё оила бошлиғи ўз юрти ё оиласини каттиққўллик билан маҳкам ушлаб, тинчитиб турган, вақти- соати етиб оламдан ўтгач, юрт ёмонлари ёхуд ноқобил фарзандлар ўз ёмонликларини қила бошласалар, одамлар уларга қарата: «Ҳа, Сулаймон ўлиб, девлар қутулибди-да», деб қўядилар [18; 314].

Юқоридаги мисоллар таҳлилидан кўриниб турибдики, ўзбек мақолларининг шаклланишида мифонимларнинг пайдо бўлиш жараёни халқнинг диний дунёқараши, оғзаки

ижоди, урф-одатлари ва атроф-муҳит ҳақидаги тафаккури билан боғлиқ бўлиб, ўзбек фольклорида улар миҳим аҳамият касб этади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш керакки, мифонимлар нафақат халқ оғзаки ижодида, балки, илоҳиёт, фалсафа, тилшунослик соҳаларида кенг ўрганилаётган мавзулардан бири бўлиб, улар мифология ва ономастика йўналишлари кесимида халқларнинг яшаш тарзи, диний ва бадий тушунчаларини ўз ифодасида мужассамлаштирган лингвокультуремалар ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Махмараимова Ш. (2018) Ўзбек тили теоморфик метафораларининг қисқача концептуал лугати: Тошкент: Чўлпон, – 100 с.
2. Раджабова М.А. (2017) Концатуальная сущность антитезы // Достижения науки и образования. – Москва, № 5(18). – С. 43-44.
3. Раджабова М.А. (2017) Когнитивная лингвистика // Достижения науки и образования. – Москва, № 5(18). – С. 41-43.
4. Раджабова М.А. (2017) Новые подходы к изучению стилистических приемов // Достижения науки и образования. – Москва, № 5(18). – С. 44-46.
5. Safarova Zamira Rustamovna. Semantic Peculiarities of Synonyms .Asian Journal of Multidimensional Research (AJMIR) Vol 9, Issue 4, April 2020 – P.126/28.
6. Safarova Zamira Rustamovna. About the Concept of Modern Pedagogical Technology. International Engineering Journal for Research and Development (IEJRD) Vol 5. Special issue , December 2020
7. Safarova Z.R. (2021) One the concept of modern educational technology about the concept of modern pedagogical technology // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Vol. I., Issue XI., – P. 1002-1007.
8. Safarova Z.R. (2021) Internet terminologiyasining rivojlanishi va vazifasi: abreviatsiya va nominatsiya // Xorazm Ma'mun Akademiyasi Axborotnomasi. – Khorazm, № 5. – B. 266-269.
9. Шомақсудов Ш., Шораҳмедов Ш. Маънолар махзани. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2001. – 448 б.
10. Urayeva D., Nazarova G. (2021). Comparative analysis of mythological names and mythologisms in the English and Uzbek literature // Philology Matters. – Tashkent, № 1. – P. 3-21.

УЎК 355.233.23

ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА АХЛОҚИЙ ТАРБИЯНИ ТАШКИЛ ЭТИШ УСЛУБИЯТИ МАНБАЛАРИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР

Х.Я. Сориев, катта ўқитувчи, Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Кичик мутахассисларини тайёрлаш маркази, Тошкент

Аннотация. Мақолада ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий тарбияни ташкил этиш услубияти манбаларига доир мулоҳазалар юритилиб, унинг асосий манбалари сифатида миллий ва умуминсоний қадриятлар, Шарқнинг буюк мутаффакирлари ва алломалари маънавий мероси, ислом таълимоти, ўзбек миллий урф-одатлари, донолар ўғити, Ўзбекистон Республикасининг давлат рамзлари: Байроқ, Герб, Мадҳияси, Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси Президентининг маънавиятга оид барча асарлари, нутқлари, энг сўнги ахборот янгилликлари, таълим муассасаларидаги илгор тажрибалар, педагогик маҳорат ва тарбиячилик санъати эканлиги таҳлилий кўрсатиб берилган.

Калит сўзлар: Байроқ, Герб, Мадҳияси, Конституцияси, тарбия, Эркин, фаровон, инсонпарварлик.

Аннотация. В статье рассматриваются истоки методики нравственного воспитания в военно-учебных заведениях, основными источниками которых являются национальные и общечеловеческие ценности, духовное наследие великих мыслителей и ученых Востока, исламские учения, узбекские национальные традиции, учения мудрецов, государственные символы Республики Узбекистан: Герб, гимн, Конституция, все труды Президента Республики Узбекистан по духовности, речи, последние информационные новости, передовой опыт в учебных заведениях, педагогическое мастерство и искусство воспитания.

Ключевые слова: Флаг, Герб, Гимн, Конституция, Образование, Свободное, Зажиточное, Гуманное.

Abstract. *The article discusses the sources of the methodology of moral education in military educational institutions, the main sources of which are national and universal values, the spiritual heritage of great thinkers and scholars of the East, Islamic teachings, Uzbek national traditions, teachings of sages, state symbols of the Republic of Uzbekistan: The coat of arms, the anthem, the Constitution, all the works of the President of the Republic of Uzbekistan on spirituality, speeches, the latest information news, best practices in educational institutions, pedagogical skills and the art of education are analyzed.*

Keywords: *Flag, Coat of Arms, Anthem, Constitution, Education, Free, Prosperous, Humanitarian*

**Хулқ тўғри бўлса, барча халқ севади,
хулқи тўғри бўлган киши тўрға чиқади.
ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ.**

Фанда тарбия атамаси кенг ва тор маъноларда ифодаланади. Кенг маънода, у инсон шахсини шакллантиришга, унинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий, маданий, маърифий ҳаётда фаол иштирокини таъминлашга қаратилган барча маънавий таъсирлар, тадбирлар, ҳаракатлар, интилишлар йиғиндисини англатади. Тор маънода, миллий тарбия муайян шахснинг маънавий ривожини, дунёқараши, ахлоқий қиёфасини, эстетик дидини ўстирилишига йўналтирилган педагогик фаолиятни англатади. Юртимизда миллат мавжудлигини таъминловчи кадриятлар миллий тарбия туфайли ажодлардан янги авлодга ўтиб келмоқда. Бугун биз фақатгина таълим-тарбия масканлари деб билувчи жойлардагина эмас, балки юртимиз ҳаётининг барча жабҳаларида, адабиёт, санъат, кино, радио ва шу каби ижтимоий тармоқларда, жумладан, ҳарбий соҳада ҳам маънавий тарғибот ва тарбиявий ишларини олиб боришимиз кераклигини даврнинг ўзи кўрсатиб турибди.

Инсоннинг ахлоқий ҳаёти унинг ахлоқий тарбияси билан чамбарчас боғлиқ. Зеро, ахлоқий тарбия инсоннинг шахс бўлиб етишувини таъминлайдиган узлуксиз жараёнларидан бири. Унда индивид ахлоқий кадриятларни англаб етади, ўзида ахлоқий фазилатларни барқарор этади, ахлоқий тамойиллар ва меъёрлар асосида яшашга ўрганади. Ахлоқий тарбия инсоният тарихи мобайнида икки муҳим масалага жавоб излайди: булардан бири-қандай яшамок керак, иккинчиси – нима қилмоғ-у, нима қилмаслик лозим. Ана шу саволларга жавоб излаш жараёни ахлоқий тарбиянинг амалий кўринишидир. Тарбия она қорнидан бошланади деган гап бор. Унинг асл маъноси, аввало, ота-онанинг ўзи ахлоқий тарбия кўрган бўлиши керак дегани. Зеро қуш инида кўрганини қилади: ота-она оилада юксак ахлоқ намунасини кўрсатиши лозим.

Маълумки, Ўзбекистоннинг мустақилликка эришуви ёш авлодни миллий-маънавий руҳда тарбиялашга имкон яратди ва бу борада бир қатор муваффақиятларга эришилди. Бу ҳақда мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев: “Мустақиллик йилларида-тарихан қисқа бир даврда ўз тақдиримизни ўзимиз ҳал этиш, жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллаш, миллий давлатчилигимизни, азалий кадрият ва урф-одатларимизни, муқаддас динимизни тиклаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш борасида улкан ютуқ ва марраларни қўлга киритганимизни фахр билан тилга оламиз” деб таъкидлайди [1, р. 3].

Мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ ёшлар тарбиясида уч манбадан фойдаланишга ҳаракат қилинди. Биринчи Президентимиз Ислам Каримовнинг “Истиқлол ва маънавият” асарида бу уч манба деб қуйидагилар кўрсатилган:

1. Умуминсоний кадриятлар
2. Ислам таълимоти
3. Ўзбек миллий урф-одатлари [2, р. 22].

Юқоридаги омиллар бир-бири билан боғлиқ бўлиб, у буюк мутаффақир Абдула Авлоний ўзининг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асарида айтганидек: “Агар инсон яхши тарбия топиб, бузуқ хулқлардан сақланиб, гўзал хулқларга одатланиб катта бўлса, ҳар ким қошида макбул бахтиёр бир инсон чиқар. Боланинг саломати ва саодати учун яхши тарбия қилмак, танини пок тутмак, ёш вақтидан маслақини тузатмак, яхши хулқларни ўргатмак, ёмон хулқлардан сақлаб

ўстурмақдир. Шариати исломияда ўз болаларини яхшилаб тарбия қилмақ оталарга фарзи айн, ўз миллатининг етим қолган болаларини тарбия қилмақ фарзи кифоядур” [3, р. 36]. Шу сабабдан, Абдулла Авлоний тарбиянинг инсон ҳаётида зарурлигини назарда тутиб, “Тарбия биз учун ё ҳаёт ё мамот, ё нажот ё ҳалокат, ё саодат ё фалокат масаласидир” деб таъкидлаган эди.

Тарбия ҳақида Шайх Муслиҳиддин Саъдий ўзининг “Гулистон” асарининг “Тарбиянинг таъсири баёнида” деб номланган еттинчи бобида тарбияшунослик илми, тарбия одобининг муҳим қонун-қоидалари қизиқарли ҳикоятлар шаклида баён этилади [4, р. 66].

Шайх Саъдий шундай деб ёзган эди:

“Кимга ёшлиқдан берилмас одоб, Улғайғач, бўлади бахтсиз, дили гаш. Хўл новда эгилар қай хилда эгсанг, Курукни тўғрилар фақат ўт-оташ.”[5].

Ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий тарбиянинг мазмундорлигини таъминлашда бой миллий ва умуминсоний қадриятлардан кенг фойдаланиш ва тарбиявий таъсирга эга бўлган куйидаги манбаларни ажрата билиши керак:

-таълим олувчилар жамоасининг тарбияланганлик даражасини ўрганиб, унга тарбиявий таъсир кўрсатиш маҳоратига эга бўлиши;

-тарбиявий тадбирлар учун услубларни тўғри танлаб, кўзланган мақсадга эришиш чора-тадбирларини кўра билиши;

-илғор тажрибаларни кузатиб, таҳлил қилиб, ундан ижодий фойдаланиш;

-янги илғор педагогик технологияларни жалб этиш;

-тарбиявий тадбирларни тинловчи-курсантлар руҳиятига қанчалик ижобий таъсир этганини кузатиб, уни янада ривожлантириши, такомиллаштириши;

-тарбиявий ишларнинг самарадорлигини оширишда ўз билимини бойитиб бориши лозим.

Ахлоқий тарбия ишларни ташкил этишнинг услубий-методологик асоси ўтмиш халқ оғзаки ижодиёти (Широқ, Тўмарис афсоналари, Алпомиш, Гўрўғли, Тоҳир ва Зухра достонлари ва бошқа) ва ёзма ёдгорлик (Авесто, туркий халқлар тош битиклари)лари, пандномалар деб аталган: «Калила ва Димна», «Қобуснома», «Гулистон», «Зарбулмасал» сингари мумтоз асарлар, халқ арбоблари, Марказий Осиёлик мутафаккир ва алломалар (Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Абу Наср Форобий, Абу Али Ибн Сино, Юсуф Хос ҳожиб, Аҳмад Югнакий, Абдулқосим Фирдавсий, Пахлавон Маҳмуд, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий ва бошқалар), маърифатпарвар олим, педагоглар (Исмоилбек Ғаспрати, Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдулла Авлоний, Мунаввар Қори, Исҳоқхон тўра Ибрат, Абдурауф Фитрат, Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон ва бошқалар)нинг бой меросидир. Жаҳонга машҳур аждодларимиз-буюк давлат арбоблари, саркарда Амир Темур, Бобур Мирзо, Мирзо Улуғбек, Жалолиддин Мангуберди нафақат ўзлари пахлавонлик, мардлик, адолатпарварлик, инсонпарварлик, илм-фан бобида ўрнак бўлганлар, балки ўз аскарлари, бўлажак эл-юрт ҳимоячилари тарбиясига ҳам алоҳида эътибор қаратганлар[6, р. 253]. Зеро, Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаб ўтганидек: “Бизнинг ҳавас қилса арзийдиган буюк тарихимиз, улуғ аждодларимиз, бекиёс бойликларимиз бор.” [7, р. 4].

Шу билан бирга, Ислом дини ва тасаввуф оламига оид таълимотлари, Ҳадис ва ҳадисшунос олимларнинг (Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Аҳмад Яссавий, Абулайс Самарқандий, Бурхониддин Марғиноний, Абул Муъин Насафий, Нажмиддин Кубро, Баҳовуддин Нақшбанд ва бошқалар), ғарб (масалан, Шекспир, Гёте, Пушкин, Есенин) ва шарқ шоир ва олимларининг (масалан, Умар Хайём, Жалолиддин Румий, Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Увайсий, Нодира ва бошқалар) шеърларини ўқиш, таҳлил қилиш орқали маънавий-маърифий, ахлоқий тарбия ишларини тинловчи-курсантлар қалбига етказишнинг қонун-қоида, усул ва йўлларини билиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек. 1992 йил 8 декабрда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII чақириқ XI сессиясида қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясини таҳлил қилиб чиқсак, унда юқорида қайд этилган тарбия ва тарбияшунослик ҳақидаги фикрлар ўз ифодасини топганини кузатиш мумкин. Масалан, **64-модда.**

Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар. Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларни рағбатлантиради. **65-модда.**

Фарзандлар ота-оналарнинг насл-насабидан ва фуқаролик ҳолатидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар. Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади. **66-модда.**

Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар [8].

Айниқса, мустақил Ўзбекистонда комил инсон тарбиясига оид илмий-методик, оммавий адабиётлар, шунингдек, Республика Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг бир қатор асар(Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятнинг кундалик қонидаси бўлиши керак. Т., 2017, “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз”. Т, «Ўзбекистон» 2017, «Бугун маърифатга эътибор қаратиш ҳар қачонгидан ҳам муҳимдир» Т, «Ўзбекистон» 2016й ва бошқа)лари ёш авлодни тарбиялашга оид ғоялар тизимининг методологик асоси бўлиб хизмат қилади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳарбий таълим муассасаларида ахлоқий тарбиявий ишларни ташкил этиш услубиятининг асосий манбалари деб қуйидагиларини кўрсатишимиз мумкин:

-Миллий ва умуминсоний кадриятлар.

-Шарқнинг буюк мутаффақирлари ва алломалари маънавий мероси.

-Ислом таълимоти.

-Ўзбек миллий урф-одатлари.

-Донолар ўғити.

-Ўзбекистон Республикасининг давлат рамзлари: Байроқ, Герб, Мадҳияси, Конституцияси.

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг маънавиятга оид барча асарлари, нутқлари, энг сўнгги ахборот янгиликлари.

-Таълим муассасаларидаги илғор тажрибалар, педагогик маҳорат ва тарбиячилик санъати.

Ахлоқий тарбиянинг барча замонлар учун долзарб бўлган йўли бу – намунавийлик тамойили. Оилада, аввало, юқорида айтилганидек, ота-она болага ахлоқий намуна бўлиши керак. Таълим муассасаларида, жумладан ҳарбий олий ўқув юртида муаллимларнинг таълим бериш усулларида тортиб, то «майда-чўйда» ҳатти-ҳаракатларигача ўз шогирдлари томонидан шахсий намуна тарзида қабул қилинишини назардан қочирмаслик лозим. Устоз-шогирдлик муносабатларидаги муомала одоби, ҳалоллик, ростгўйлик ёшлар, тингловчи-курсантлар ахлоқий тарбиясининг шаклланишини таъминловчи муҳим омиллардандир.

Таълим муассасаларида тарбиявий жараёнини ташкил қилиш асосига илғор миллий, маънавий-ахлоқий кадриятлар ва мезонлар, халқ педагогикаси, маросимлар, байрамлар, ўйинлар ва бошқалар кўйилиши керак. Уларни ташкил этишда ва ўтказишда тарбия технологияларидан ёки интерфаол услублардан фойдаланилиш ўқувчида ўз юртига меҳр-муҳаббат, оилапарварлик, касбий фидоийликни шакллантиришга ёрдам беради[9, р. 6].

Хулоса қилиб айтганда, маънавий баркамол, маърифатли, жисмоний соғлом, ўзининг ҳаётдаги ўрни, бугунини англовчи инсонларни тарбиялаш умумдавлат аҳамиятидаги вазифа ҳисобланади. Президентимиз ва ҳукуратимиз томонидан маънавий ва маърифий, ёшлар тарбияси масалаларга катта эътибор берилётганлиги бежиз эмас. Юртбошимиз таъкидлаганидек: “Мамлакатимизнинг тақдири ва келажаги учун масъулиятни ўз зиммасига олишга, бу йўлда бор билим ва салоҳиятини сафарбар этишга қодир бўлган, азму шижоатли ёшларни тарбиялаб вояга етказиш биз учун муҳим масаладир” [10, р. 3].

Дарҳақиқат, миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлатни фақат бой маънавиятга эга бўлган, табиат ва жамият ҳамда улар ривожига ҳақидаги билимлардан хабардор, яхши тарбияланган ва эътиқодли кишиларга таянган ҳолда барпо этиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Мустақил Ўзбекистон халқи келажакка ишонч билан қарайди. (Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. Т. 2017й.)
2. Каримов И.А. Истиклол ва маънавият. Т. “Ўзбекистон”. 1993 й.
3. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. 2 жилд. Т. “Маънавият” 1998й.
4. Сотиболдиев А., Каримжонов А. Ҳарбий педагогика. Ўқув қўлланма. Т. “Шарқ” 2005 й.
5. WWW.Ziyonet.uz (<http://uzsmart.ru/kutubxona/asarlar/3136-diy.html>).
6. Юсак маънавият ва қонун устиворлиги асосида яшаш, эл-юртга садоқат, адолат, ҳалоллик ва жасорат фазилятларини камол топтириш. Махсус курс учун маърузалар тўплами. Т. “Ўзбекистон” НМИУ, 2013 й.
7. Мирзиёев Ш.М. Адабиёт ва санъат яшаса, миллат яшайди. (Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон ижодкор зиёлилар вакиллари билан учрашувдаги маърузаси. Т. 2017й.)
8. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т. 2019 й.
9. Ишмуҳаммедов Р, Пардаев А. Тарбияда инновацион технологиялар. (Таълим муассасалари тарбиячи-ўқитувчиларни ва гуруҳ раҳбарлари учун амалий тавсиялар).Т.; Истеъдод, 2010 й.
10. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний ва маънавий баркамол ёшлар бугунги ва эртанги қунимизнинг ҳал қилувчи кучидир. (Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Қамолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг 2017 йил 30 июндаги IV қурултойида сўзлаган маърузаси. Т. 2017й.)

УЎК 372.881.111.1:371.321

ИНГЛИЗ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ЭРТАК ЖАНРИНИ ЎҚИТИЛИШИ

С. Хамдамова, талаба, Қарши Давлат Университети, Қарши
Н.Маҳмудова, ўқитувчи, PhD, Қарши Давлат Университети, Қарши

Аннотация. Мақолада умумтаълим мактабларининг инглиз тили дарсларида ўқувчиларни эртақ, топшимоқ, мақол, тез айтиши каби фольклор намуналарини ўргатиши усуллари хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: дидактик, методик шартлар, матн, эшитиб тушуниши, ўқиши, талаффуз.

Аннотация. В статье идет речь о методах обучения фольклора как сказки, загадки, пословицы, скороговорки ученикам на уроках английского языка в общеобразовательных школах

Ключевые слова: дидактические, методические условия, аудирование, чтение, произношение.

Abstract. The article discusses how to teach pupils folklore such as fairy tales, riddles, proverbs and tongue twisters in secondary school English classes.

Keywords: didactic, methodological conditions, context, listening, reading, pronunciation.

Халқ оғзаки поэзияси ўқувчиларни кўпроқ қизиқтирадиган адабиётдир. Бу поэзиядаги фантазия, уни ифодалашда айниқса муболағанинг кучли бўлиши тингловчиларни ўзига жалб этади. Халқ маданий меросини юсак баҳолаган ва қадрлаган рус ёзувчиси М.Горький: “Халқ оғзаки ижодини билмай туриб, меҳнаткаш халқнинг ҳақиқий тарихини билиш мумкин эмас” - деган эди. Инглиз тили дарсларида фонетика, грамматика, луғат, имло қоидаларини ўргатиш билан бир қаторда ўқувчиларни фольклор намуналари билан таништиришга алоҳида аҳамият қаратиш муҳим. Сабаби айнан фразеологизмларда тилнинг ҳаёт, тарих билан чамбарчас боғлиқлиги ва жамият маданияти намоён бўлади.

Халқ оғзаки ижоди асарларининг мазмунини тўла ўрганиш, бадий хусусиятларни тушуниб олиш учун, аввало, уни эшитиб тушуниш, ифодали ўқиш ва ундан кейин гапириш лозим. Инглиз тили дарсларида ўқувчиларни инглиз тилидаги эртақ, топшимоқ, мақол, тез айтиш каби фольклор намуналари ўргатиб борилади. Биз эртақ жанрини ўқитилишига чуқурроқ тўхталсак, В.Е.Гусев уни хайвонлар ҳақидаги эртақлар, сеҳрли фантастик эртақлар, баҳодирлик эртақлари, саргузашт эртақлар, тарихий ва ижтимоий – маиший эртақларга бўлиб чиқади. Эртақларнинг анъанавий муқаддимаси ўқувчиларнинг эътиборини жалб этади ва асар мазмунига қизиқишни кучайтиради. Таълим – тарбия жараёнида эртақлардан фойдаланиш учун ижодкорлик кўрсатиб, ўқитувчи бутун билим ва маҳоратини ишга солиб ҳаракат қилиши лозим. Бунинг учун турли кўргазмали қуроқлар, ёрдамида образли ифодали персонаж

товушларга тақлид қилиб ўқиш, ҳикоя қилиб бериш, янги сўзлар билан таништириш, ўз навбатида ўқувчилардан эртақни аниқ, бурро талаффуз билан ўқиб, 5-6 синфлар кичик диалогларни ролларга бўлиб айтиб беришлари, масалан:

-“Good afternoon, dear Rooster! How are you doing?”

-“Thank you, fine.”

-“Do you know? Now all the animals are friends: the wolf and the hare, the dog and the cat, the Rooster and the fox.”

-“That's nice, so now we are also friends!”

Юқори синфлар эса унинг мазмунини гапириб бериши мақсадга мувофиқдир. Эртақлар барча инсонларни дўстлик ва аҳилликка чақириш, сахий ва оққўнгил бўлиш, мард ва жасур бўлиш каби тушунчаларни ўқувчиларга сингдиради. Болалар ўзлари учун яқин ва яхши тушунарли эртақлардаги ҳар қандай ижобий образни ҳаётда мавжуд деб қабул қиладилар ва бу билан уларнинг тасаввурларида ҳайвонот ва табиат олами жонланади. Шунингдек, эртақ қахрамонлари хулқидаги ижобий ва салбий жиҳатларни тушунишларида қулай вазият вужудга келади. Шунинг учун ҳам улуғ рус ёзувчиси М.Горький: “Шахсан эътироф этиш лозимки, бувимдан ва қишлоқ эртақчиларидан эшитган эртақларим зеҳнимнинг ўсишига кучли таъсир кўрсатган”, деб эртақларни дидактик қудратига катта баҳо берган.

Биз шу ўринда ўрта синфлар учун мўлжалланган “The Fox and the Rooster” эртагини ўрганиб чиқсак, тулки хўрозни алдамоқчи бўлади, аммо ит келиб қолиб режаси амалга ошмайди. Болаларда эртақни тушунтиришда тулки, хўроз суратлари ёки шу ҳайвонлар катнашган дисклар, компьютер ва электрон доскалардан фойдаланиш, улар ҳақида суҳбат олиб бориш, эртақни ролларга бўлиниб ифодали ўқиш, уларнинг талаффузига эътибор бериш, эртақдаги янги сўзлар устида ишлаш каби усуллардан фойдаланиш яхши самара беради. Янги мавзунини бу тарзда ўтилиши ўқувчилар учун дарсларни тинглаш қизиқарли кечади ва фанга, тилга нисбатан қизиқиши ортади. Қолаверса, эртақдаги тулкининг ёлғони узоққа бормайди, бу билан “Lies have short legs” яъни «Ёлғоннинг умри қисқа» сингари халқ мақолини ўрганиб олишлари уларнинг тил бойлигининг ошишига хизмат қилади. Ҳар бир эртақ мазмунига доир мақолларни ёд олишлари эса ўқувчилар хотирасини янада мустаҳкамлайди. “The Little Lommel” эртагидаги Ломмел исмли болакай эҳтиётсизлиги туфайли бошига кулфат тушади. Эртақ сўнггидаги “Brain damage makes you smarter”, «Кулфат кишини хушёр қилади» мақоли бутун бир эртақнинг қисқа ва лўнда мазмунини ўз ичига олади. Бу каби фольклор намуналарини дарсликларда кўп учратамиз ва буларнинг барчаси болалар тарбиясида катта аҳамият касб этади. Шу ўринда фразеологизмларни инглиз тили дарсларига татбиқ қилган ҳолда ўргатишда мос дарсликлар танлаш ҳамда ўша дарсликлардаги маълум машқ ва вазифаларни ажратиб олиб текшириш ва дарс учун мақбул вариантни топиш, агар бу машқлар ўқувчилар тил даражаси ҳамда салоҳиятига мос келмаса, уларни бошқа манбалар асосида ўзгартириш масалалари ҳам алоҳида эътиборга молик ҳисобланади. Фольклор намуналарини дарс жараёнида ўрганишда турли машқ ва топшириқлар, яъни онгни ошириш машқлари, шаклга оид машқлар, маънога оид топшириқлар, матн яратиш машқлари ва ҳоказолардан унумли фойдаланиш мумкин. Матн танлашга доир методик шартлар ҳам ишлаб чиқилган ва уларни матн мазмунига ва тилига оид икки гуруҳга ажратилади. Матн танлашга доир методик шартларга қуйидаги талаблар қўйилади:

1) матннинг тарбиявий аҳамияти бўлиши керак;

2) ўқувчининг ҳаётини билимини ошириш, яъни дунёқарашини бойитишга хизмат қиладиган матнлар;

3) ўқишга тавсия этиладиган матннинг мазмуни илмий жиҳатдан сифатли, яъни ундаги маълумотлар воқеликни акс эттирадиган бўлиши;

4) танланаётган матн ўқувчи ёшига мос тушиши талаб этилади.

Ўқиладиган матн тилига мансуб талаблар ҳам қўйилади.

Биринчидан, матндаги тил материали танланган ўқув минимумига мувофиқ бўлиши керак. Лексик ва грамматик ҳодисаларнинг синфма–синф тақсимоли ҳисобга олинади. Иккинчидан, ўқувчилар ўзлаштирган тил бирликлари замида ўқишлари учун матн тавсия

килинади. Матнни ўқиш олдидан ундаги техникавий ва тилига оид қийинчиликларнинг бартараф этилиши зарурий методик тадбирдир. Учинчидан, матн тилининг услубий томонига қўйиладиган талаб ҳозирги замон адабий тили меъёрларининг сақланишидир. Юқорида биз кўриб чиққан матн мазмунига ва тилига оид методик шартлар мактабларда эртақ жанри ўқитилишига жуда мос келади.

Хулоса қилиб шуни айтмамизки, фразеологизмлар тилга ҳаёт ва ранг беради. Бусиз тил фақат ақлли алоқа воситаси бўлган бўлар эди холос[2,5.]. эртақлар ўқувчилар тафаккури ва нутқини ривожлантиради, шу орқали уларнинг нутқини, умумий талаффузини ўстиради, ҳалол, пок ва довюрак, ватанини севадиган баркамол инсон бўлиб шаклланишида катта тарбиявий рол ўйнайди.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ:

1. Ж.Жалолов чет тил ўқитиш методикаси. Тошкент “Ўқитувчи” 1996 й.
2. Griesbach H., Uhlig G. Mit anderen Worten. Deutsche Idiomatik, Redensarten und Redeweisen. München, 1993.

S.5

3. П.Шермухамедов, Ж.Турсунов ва бошқалар. Ўзбек болалар адабиёти “Ўқитувчи” Тошкент 1976 й.
4. Ғ.Жаҳонгиров Ўзбек болалар фольклори “Ўқитувчи” Тошкент 1975 й.

УЎК 34

БОЛАЛАР ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ҚОНУНИЙ АСОСЛАРИ

А.Якубов, катта ўқитувчи, Қарши Давлат Университети, Қарши

Аннотация. Мақолада вояга етмаганлар ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро ва миллий қонунчилик ҳамда вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларининг олдини олишдаги ҳуқуқий асослар баён этилган.

Калим сўзлар: Бола (болалар), васийлар, ҳомийлар, Конвенция, протокол, декларация, стратегия, процессуал, Кодекс, ратификация, профилактика, маъмурий назорат, муомала лаёқати, кафолат

Аннотация. В статье рассматривается международное и национальное законодательство о правах несовершеннолетних, а также правовые основы для предотвращения преступности среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: Ребенок (дети), опекуны, попечители, Конвенция, протокол, декларация, стратегия, процессуальный, Кодекс, ратификация, предупреждение, административный контроль, дееспособность, гарантия.

Abstract. This article deals with the international and national legality of teenagers and protection of verditure among youngsters.

Keywords: Child (children), guardians, trustees, Convention, protocol, declaration, strategy, procedural, Code, ratification, prevention, administrative control, legal capacity, guarantee.

Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни 3-моддасида Бола (болалар) – ўн саккиз ёшга тўлгунга (вояга етгунга қадар бўлган шахс (шахслар), болаларнинг қонуний вакиллари – ота-оналар, фарзандликка олувчилар, васийлар, ҳомийлар эканлиги белгилаб қўйилган. Шунингдек қонунда васийлик ва ҳомийлик, етим бола, жисмоний ва (ёки) руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган бола, ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар, ногирон бола, ота-онанинг ўрнини босувчи шахслар, ота-она қарамоғида бўлган бола тушунчалари ҳам ўз ифодасини топган.

Республикада вояга етмаганлар ўртасида ҳуқуқбузарликларни олдини олишнинг ҳуқуқий асосларини ушбу соҳага тегишли халқаро меъёрий- ҳуқуқий ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва Қонунлари ҳамда Қонуности норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари ташкил этади.

“Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция” (1989 йил 20 ноябрь), Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенцияга Куролли можароларда иштирок этувчи болалар тўғрисидаги факультатив Протокол (2000 йил 25 май), БМТ нинг Озодликдан маҳрум этилган балоғатга етмаган болаларни ҳимоя қилишга доир Қоидалари (1986 йил 21 май), Бола ҳуқуқлари Женева Декларациясида (1924 йил), 1959 йил 20 ноябрда БМТнинг Бош Ассамблеяси томонидан қабул

қилинган “Бола ҳуқуқлари Декларацияси”да кўзда тутилган тамойиллар ва Инсон ҳуқуқларининг Умумжаҳон Декларацияси каби ҳужжатлар бола ҳуқуқлари бўйича муҳим манбалардир.

“Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги Конвенция”га 193 та давлат аъзо, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси томонидан ҳам бу ҳужжат ратификация қилинган. Конвенцияга аъзо давлатлар ҳужжатда белгиланган қоидаларнинг маъмурий қонунчилик, суд ва тегишли чоралар ёрдамида амалда қўллаш мажбуриятини ўз зиммасига олганлар. Давлатимиз ушбу Конвенцияга 1992 йилда қўшилган бўлиб унда белгиланган қоидаларни таъминлаш чоратadbирларини изчил амалга ошириб келмоқда.

Ўзбекистон Республикасида 2007 йил 23 ноябрда “Бола ҳуқуқлари қафолатлари тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди ва 2008 йил 7 январдан кучга кирди. Қонуннинг 1-бобида умумий қоидалар, 2-бобида асосий тушунчалар ва бола ҳуқуқлари, 3-бобида ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларини қўшимча қафолатлари, 4-бобида яқунловчи қоидалар мустаҳкамлаб қўйилган.

1991 йил 20 ноябрда “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”ги Қонун, 2016 йил 14 сентябрда “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Шунингдек, “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги, “Болаларни уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотлардан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги, “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Қонунлар қабул қилинди, қатор халқаро ҳужжатлар ратификация қилинди.

БМТнинг “Бола меҳнатининг оғир шакллари таъқиқлаш ва йўқ қилиш чоратadbирлари тўғрисида”ги 182-сонли ва “Ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш тўғрисида”ги 138-сонли Конвенциялари бола ҳуқуқларига доир муҳим ҳужжатлардир. Ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш тўғрисидаги Конвенция 1973 йилда Халқаро меҳнат ташкилоти Бош конференциясининг 58-сессиясида қабул қилинган бўлиб, унда ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш ўсмирларнинг жисмоний ва ақлий жиҳатдан баркамол бўлиб вояга етишига мос келадиган даражада белгиланиши назарда тутилган. Мазкур ҳужжат 2008 йилда давлатимиз парламенти томонидан ратификация қилинган.

Ушбу ҳужжат қоидаларини амалда қўллаш мақсадида Ўзбекистонда қатор тегишли қонунлар қабул қилинди. Вазирлар Маҳкамасининг Қарори билан Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган ишга қабул қилиш учун энг кичик ёш тўғрисидаги Конвенцияни ҳамда болалар меҳнатининг оғир шакллари таъқиқлаш ва йўқ қилишга доир шошилиш чоралар тўғрисидаги Конвенцияни амалга ошириш бўйича Миллий ҳаракатлар режаси дастури тасдиқланди ва кучга киритилди.

Мамлакатимизда 2000 йилнинг “Соғлом авлод йили”, 2001 йилнинг “Оналар ва болалар йили”, 2008 йилнинг “Ёшлар йили” ва 2010 йилнинг “Баркамол авлод йили” деб эълон қилингани ва зарурий тегишли давлат дастурлари қабул қилиниб амалга жорий этилгани ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг 2014 йил 19 февралдаги ПҚ – 2133-сонли қарори билан тасдиқланган “Соғлом бола йили” Давлат дастури мазмуни ва моҳияти бу борадаги фаолиятни янги босқичга олиб чиққанлигини яхши биламиз.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “Ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш” деб номланган алоҳида банд акс этирилди.

Ёшларга оид давлат сиёсати деганда, давлат томонидан амалга ошириладиган ҳамда ёшларни ижтимоий жиҳатдан шакллантириш ва уларнинг интеллектуал, ижодий ва бошқа йўналишдаги салоҳиятни камол топтириш учун шароитлар яратилишини назарда тутадиган ижтимоий-иқтисодий, ташкилий ва ҳуқуқий чора-таadbирлар тизими тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев “Инсон манфаатларини таъминлаш учун эса аввало одамлар билан, халқ билан мулоқот қилиш, уларнинг дарду ташвишлари, орзу-ниятлари, ҳаётий мумамо ва эҳтиёжларини яхши билиш керак” деб таъкидлаган фикрлари ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштиришда, бу соҳадаги қонунларни янада ривожлантиришда асос сифатида хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 45, 63, 64-моддаларида вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари давлат ҳимоясида эканлиги, оила, жамият ва давлат муҳафазасида

бўлиш ҳуқуқига эгаллиги, ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунга қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурлиги белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси II-боби, “Вояга етмаган болаларнинг шахсий номулкий ҳуқуқлари” деб номланган. Кодекснинг 65,66, 67, 68, 69, 70, 79-моддаларида боланинг оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи, боланинг ота-онаси ва бошқа қариндошлари билан кўришиш ҳуқуқи, боланинг ҳимояга бўлган ҳуқуқи, боланинг ўз фикрини ифода этиш ҳуқуқи, боланинг исм, ота исми ва фамилия олиш ва ўзгартириш ҳуқуқи, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш қоидалари белгиланган.

Оила Кодексининг 14-бобида ота-она ҳамда болаларнинг алимент ҳуқуқи ва мажбуриятлари, 19-бобида ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган болаларни аниқлаш ва жойлаштириш, 20-бобида фарзандликка олиш, 21-бобида васийлик ва ҳомийлик, 22-бобида болаларни оилага тарбияга олиш қоидалари ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни 7 – 23-моддалари бола ҳуқуқларининг асосий кафолатлари, 24 – 29 - моддаларида ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳуқуқларининг қўшимча кафолатлари баён этилган.

Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонунда вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини амалга оширувчи органлар ҳамда муассасалар ва уларнинг ваколатлари, яқка тартибдаги профилактика ишини ташкил этиш, вояга етмаганни ижтимоий-ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш марказига ёки ихтисослаштирилган ўқув тарбия муассасасига жойлаштириш тартиби қайд этилган.

Қонунда васийлар ва ҳомийларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсларнинг ҳуқуқлари (6-боб, 31-33 моддалар), васийликдаги ёки ҳомийликдаги шахсларнинг мулкӣ ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва бу соҳадаги назорат қоидалари ёритиб берилган.

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида” (2015 йил)ги Қонунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг асосий вазифалари, асосий принциплари, турлари белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикасида вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликларини олдини олишдаги ҳуқуқий асослар, қонунчилик вояга етмаганларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилинишини таъминлайди, ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабаблари ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, ўрганиш, баргараф этиш чора-тадбирларини кўришда амалда қонуний асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. “Ўзбекистон” НМИУ, 2018 йил. 45,63,64,65,66-моддалар.
2. Ўзбекистон Республикаси Олий Суди. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўплами. “Адолат” нашриёти. 2015 йил.
3. Ўзбекистон Республикасининг Оила Кодекси. “Адолат” нашриёти. 2018 йил. II-боб. 4,65,66,66,67,68,69,70,79-моддалар.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2018 йил. 1-2-сон 1-модда, 2009 йил, 52-сон, 554-модда.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2010 йил. 39-сон 341-модда, 2009 йил, 52-сон, 554-модда.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2014 йил. 1-сон 1-модда.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонуни. “Адолат” нашриёти. Тошкент. 2015 йил.
8. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожланти-ришнинг бешта устувор йўналиши бўйича “Ҳаракатлар стратегияси”. 4-боб, 4-5-бўлим. Тошкент. 2017 йил.
9. Ортиқхўжаева Г. “Вояга етмаганлар ҳуқуқлари – Қонун ҳимоясида”. “Адолат” нашриёти. Тошкент. 2018 йил. Lex.uz.
10. Зиёдуллаев М. “Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарликлари: уларни олдини олишнинг ҳуқуқий асослари”. ИИБ Академияси. Тошкент. 2018.
11. Асадов Л. Болаларга қандай тасвирларни кўриш тақиқланди? “Ҳуқуқ” газетаси. 2018 йил, 20 сентябр. №38. 12-бет.

УДК 664.66

ПРОДУКТЫ ПЕРЕРАБОТКИ ТОМАТОВ ПЕРСПЕКТИВНОЕ СЫРЬЕ В
ПРОИЗВОДСТВЕ РЖАНЫХ СОРТОВ ХЛЕБА

Б.Н. Аманов, преподаватель, Бухарский инженерно-технологический институт, Бухара
Л.Н.Хайдар-Заде, преподаватель, Бухарский инженерно-технологический институт, Бухара

Annotatsiya. Sharbat va pasta uchun pomidorni qayta ishlashda xom ashyoning umumiy massasining 20,0% gacha chiqindilar (rad etilgan pomidor, urug'lar, qobig'i) ulushiga to'g'ri keladi. Pomidor pomasidan tayyorlangan mahsulotlarning kimyoviy tarkibi va oziq-ovqat xavfsizligi o'rganildi. Mualliflar qoniqarli organoleptik va fizik-kimyoviy ko'rsatkichlarni saqlab qolgan holda, to'yimlilik qiymatini oshirish uchun javdar non navlarini ishlab chiqarishda pomidorni qayta ishlash mahsulotlarini qo'llash mumkin deb hisoblaydilar.

Kalit so'zlar: pomaza, quruq pomaza kukuni, pyuresi, tozalangan javdar uni, oziqaviy qiymati, xavfsizligi.

Аннотация. При переработке томатов на сок и пасту до 20,0% от общей массы сырья приходится на долю отходов (выбракованные помидоры, семена, кожура). Исследованы химический состав и пищевая безопасность продуктов из томатных выжимок. Авторы считают возможным использование продуктов переработки томатов в производстве ржаных сортов хлеба для повышения их пищевой ценности с сохранением удовлетворительных органолептических и физико-химических показателей.

Ключевые слова: выжимки, порошок из сухих выжимок, пюре, мука ржаная обдирная, пищевая ценность, безопасность

Abstract. When processing tomatoes for juice and paste, up to 20.0% of the total mass of raw materials falls on the share of waste (rejected tomatoes, seeds, peel). The chemical composition and food safety of products from tomato pomace have been studied. The authors consider it possible to use tomato processing products in the production of rye bread varieties to increase their nutritional value while maintaining satisfactory organoleptic and physico-chemical parameters.

Key words: pomace, dry pomace powder, puree, peeled rye flour, nutritional value, safety.

Хлеб из ржаных сортов муки отличается повышенной пищевой ценностью, обусловленной содержанием в муке незаменимых аминокислот, витаминов Е и группы В, железа, магния и калия, высокомолекулярных пентозанов – слизи. Обладая высокой гидрофильностью пентозаны участвуют в формировании структурно-механических свойств ржаного теста и наряду с повышенным содержанием пищевых волокон адсорбируют и выводят из организма конечные продукты обмена веществ. Характерный вкус и запах ржаных сортов хлеба повышает их физиологическую ценность, влияя на степень усвояемости продукта. В ряде европейских стран данный вид продукции относится к группе продуктов «здорового» питания.

Однако, не смотря на высокую пищевую ценность, в связи с изменением структуры питания населения в настоящее время наблюдается тенденция снижения потребления и производства хлеба ржаных сортов. Это во многом обусловлено тем, что технологический процесс его производства отличается сложностью, продолжительностью и в полной мере может быть реализован только при непрерывном цикле производства. Однако, осуществление технологии ржаного хлеба в условиях хлебопекарных предприятий малой мощности, которые в настоящее время доминируют в качестве производителей хлеба и хлебобулочных изделий, по полному циклу, предусматривающему использование возобновляемых заквасок, представляет определённые трудности из-за дискретных режимов их работы. Немаловажным фактором является и жаркий климат в Узбекистане, в результате закваски переокисают, приобретают неприятный запах и привкус, что негативно влияет на потребительские достоинства данной продукции.

Одним из направлений реализации производства изделий из ржаной и смеси ржаной и пшеничной муки в условиях малых предприятий при прерывистом цикле работы является использование одностадийных (без заквасок) технологий путём использования разнообразных подкисляющих добавок, в частности из плодово-ягодного и овощного сырья, особенно вторичного.

Проблема поиска комплексного использования сырья и рациональная переработка отходов пищевых производств по-прежнему актуальна. Среди перспективных видов сырья для использования в производстве ржаных сортов хлеба практический интерес представляют вторичные сырьевые ресурсы консервной промышленности, на предприятиях которой ежегодно

перерабатываются десятки тысяч тонн плодов и овощей, что приводит к получению большого количества отходов в основном в виде выжимок.

Целью представленной работы является изучение пищевой ценности и безопасности продуктов переработки томатов для использования в производстве ржаных сортов хлеба.

Задачи исследования:

- изучить пищевую ценность и безопасность продуктов переработки томатов (выжимки, порошок из сухих выжимок, пюре);
- обосновать целесообразность использования данных добавок в производстве ржаных сортов хлеба.

Объекты исследования: выжимки, порошок из сухих выжимок, пюре, мука ржаная обдирная.

Экспериментальная часть работы была выполнена в лабораториях кафедры технологии пищевых продуктов Бухарского инженерно-технологического института и аккредитованном комплексе испытательной лаборатории Бухарского центра санэпидблагополучия (свидетельство аккредитации UZ.AMT.07.MAI.493).

Томат культурный (помидор) - *Solanum lycopersicum* L, семейство - пасленовые (*Solanaceae*).

Плоды томата отличаются высокими питательными, вкусовыми и диетическими качествами. Калорийность спелых плодов (энергетическая ценность) – около 19,0 ккал. Они содержат 4,0...8,0% сухого вещества, в котором доминируют занимают сахара (1,5...6,0% от общей массы плодов, представленные в основном глюкозой и фруктозой), обнаружены также белки (0,6...1,1%), органические кислоты (0,5%), клетчатка (0,84%), пектиновые вещества (до 0,3%), крахмал (0,07...0,30%), минеральные вещества (0,6%). Обращает на себя внимание высокое содержание каротиноидов (0,8...1,2 мг на 100 г сырой массы), витаминов (В1, В2, В3, В5), фолиевой и аскорбиновой кислот (15...45 мг на 100 г сырой массы), органических (лимонная, яблочная, щавелевая, винная, янтарная, гликолевая), высокомолекулярных жирных (пальмитиновая, стеариновая, линолевая) и фенолкарбоновых (п-кумаровая, кофейная, феруловая) кислот. Свежие томаты и продукты их переработки рекомендуется для профилактики атеросклероза, заболеваний сердечно-сосудистой системы, стимулируют диурез и перистальтику кишечника. Рекомендованы в рационе людей с заболеваниями почек, суставов, связанных с нарушением обмена веществ, а также при гипертонии, глаукоме и избыточной массе тела [1].

При переработке томатов на сок и пасту до 20,0% от общей массы сырья приходится на долю отходов (выбракованные помидоры, семена, кожура), поэтому с целью ресурсосбережения целесообразны исследования по рациональному использованию данных сырьевых ресурсов.

Исследовали показатели химический состав и пищевую безопасность продуктов переработки томатов. Результаты исследования представлены в таблицах 1-4.

Свежие томатные выжимки характеризовались следующими показателями: массовая доля влаги – 69,0±1,0%, объёмная масса - 370±5 кг/м³, плотность – 1,31±0,50 кг/м³.

Поскольку томаты являются сезонным продуктом и их переработка приходится, в основном, на период с июля месяца до октября, когда средняя температура воздуха в Узбекистане составляет 30±5°C, очень важно определить предельные сроки хранения сырых выжимок до их переработки. С этой целью исследовали изменение микробиологических показателей свежих томатных выжимок в процессе хранения в естественных условиях (таблица 1).

Из данных таблицы 1 следует, что по истечению 24 и 48 часов хранения количество мезофильных аэробных и факультативно-анаэробных микроорганизмов (КМАФАнМ) увеличилось, соответственно, в 2,9 и 5,0 раз, а количество плесневых грибов – в 12 и 26 раз. Бактерии группы кишечной палочки (БГКП), сальмонеллы и *Listeria monocytogenes* в исследуемом сырье не обнаружены.

Таблица 1.

Изменение микробиологических показателей свежих томатных выжимок в процессе хранения

Показатели	Значение показателей			
	По НД*, не более	Продолжительность хранения, час		
		0	24	48
КМАФАнМ, КОЕ/г, не более	1×10 ⁴	2,4×10 ³	6,9×10 ³	1,2×10 ⁴
БГКП (колиформы), в 1 г	Не допускается	Не обнаружено	Не обнаружено	Не обнаружено
Сальмонеллы в 25 г	Не допускается	Не обнаружено	Не обнаружено	Не обнаружено
Дрожжи, КОЕ/г, не более	1×10 ²	Не обнаружено	Не обнаружено	Не обнаружено
Плесени, КОЕ/г, не более	1×10 ²	0,5×10 ²	0,6×10 ³	1,3×10 ³
<i>Listeria monocytogenes</i> в 25 г	Не доп.	Не обнаружено	Не обнаружено	Не обнаружено

* НД – нормативный документ – СанПиН 03366-19 (6.1.1. Овощи и картофель свежие, свежемороженые и продукты их переработки).

Свежие томатные выжимки являются скоропортящимся продуктом из-за повышенной влажности, что подтверждается результатами анализа динамики развития микрофлоры. К тому же они подвержены комкованию и слипанию, что создаёт определённые сложности при их дальнейшей переработке. Полученные данные позволили установить допустимые до утилизации или переработки сроки хранения свежих томатных выжимок не более 48 часов.

Существуют различные способы хранения аналогичных продуктов, как, например, химическое консервирование, замораживание или применение тепловой обработки. Однако, применение химического консервирования ограничено из-за высоких медико-биологических требований к конечному продукту. Путём решения проблемы может быть консервирование выжимок и их упаковка в полимерных мешках под вакуумом. Однако, данный способ не нашёл широкого применения и не востребован производителями хлебобулочных изделий. Замораживание выжимок также не является решением проблемы из-за высокой себестоимости энергоносителей, сложности процесса хранения и транспортирования сырья к месту их переработки [2].

Одним из наиболее безопасных способов удлинения срока хранения томатных выжимок является их высушивание с целью дальнейшего измельчения и получения порошка. Выбор порошкообразных продуктов обусловлен удобствами при транспортировании, хранении и дозировании.

Для получения порошка свежие томатные выжимки сушили в гелиосушилке фирмы «Hohenheim» (ФРГ) до влажности $7,0 \pm 1,0\%$. Затем измельчали (диспергировали) в лабораторной микромельнице ЛЗМ-1 до крупности диетической муки (сход с сита № 27 не более $2,0\%$, проход сита № 38 – не менее $60,0\%$) согласно требованиям ГОСТа 28561-90.

Пюре готовили из порошка при соотношении с водой 1:3, смесь уваривали до влажности $18,0 \pm 0,5$. Данный способ гораздо удобнее и экономичнее, чем закупать консервированное пюре, так как позволяет подготовить необходимое количество пюре даже для производства определённого вида хлебобулочных изделий в малом объёме.

В полученных полуфабрикатах определяли химический состав и производили сопоставительный анализ с химическим составом муки ржаной обдирной, так как данный добавки позиционируются как заменители определённой части рецептурного количества последней.

Результата исследования представлены в таблицах 2, 3.

Из данных таблицы 2 следует, что образцы исследуемых добавок содержат все необходимые для использования в хлебопекарном производстве основные нутриенты. Разница в их значении обусловлена различной влажностью.

Таблица 2.

Нутриенты	Массовая доля нутриентов, в $\frac{г}{100 г}$ продукта	
	порошок	пюре
Вода	7,00	18,50
Белки (растительные)	22,14	19,40
Жиры растительные	3,54	3,10
Углеводы:	25,70	22,48
крахмал	7,60	6,67
моно- и дисахариды	18,10	15,81
Пищевые волокна, г:	35,44	31,20
клетчатка	26,74	23,42
пектин	8,70	7,78
Органические кислоты	2,30	2,00
Зола	2,40	2,10
Минеральные вещества, мг, в том числе:		
кальций Ca	138	120
магний Mg	62	54
натрий Na	-	-
калий K	524	462
фосфор P	314	275
железо Fe	510	447
Витамины, в мг, том числе:		
рибофлавин B ₂	0,17	0,15
пиридоксин B ₆	0,48	0,40
токоферолы E	5,72	5,01
Прочие вещества	1,48	1,22

Кроме данного стандартного набора нутриентов в томатах обнаружены антоцианы (гликозиды петунидина), стеарины (стигмастерин, бетаситостерин), тритерпеновые сапонины (α - и β -амирины), абсцизиновая кислота. Имеющийся в томатах холин понижает содержание

холестерина в крови, предупреждает жировое перерождение печени, повышает иммунные свойства организма, способствует образованию гемоглобина. Особенностью химического состава выжимок томатов является присутствие в них глюкозидов: нарингина и α -томатина. Следует отметить, что количество глюкозидов в выжимках томатов невысоко и не может оказывать отрицательного влияния на готовые продукты – порог горечи нарингина составляет $2 \cdot 10^{-3}\%$, а α -томатина - $5 \cdot 10^{-3}\%$ [3].

Таблица 3.

Химический состав и энергетическая ценность исследуемого сырья

Нутриенты	Массовая доля нутриентов, в г/100 г СВ/ранг	
	мука ржаная обдирная	томатный порошок
Белки (растительные)	10,35 / 2	23,81 / 1
Жиры растительные	1,86 / 1	3,81 / 2
Углеводы:	71,28	27,63
крахмал	70,23	8,17
моно- и дисахариды	1,05 / 2	19,46 / 1
Пищевые волокна, г:	14,02 / 2	38,11 / 1
клетчатка	9,30	28,75
пектин	-	9,36
Органические кислоты	- / 2	2,47 / 1
Зола	1,37 / 2	2,57 / 1
Минеральные вещества, в мг, в том числе:		
кальций Са	15,12 / 2	148,40 / 1
магний Mg	37,21 / 2	66,67 / 1
натрий Na	2,33 / 1	- / 2
калий К	260,46 / 2	563,00 / 1
фосфор Р	151,16 / 2	338,00 / 1
железо Fe	1,05 / 2	548,00 / 1
Витамины, в мг, в том числе:		
рибофлавин В ₂	0,15 / 2	0,18 / 1
пиридоксин В ₆	0,29 / 2	0,52 / 1
токоферолы Е	4,26 / 2	6,15 / 1
Прочие вещества	1,12	1,60
Энергетическая ценность, ккал	322 / 2	233 / 1
Суммарный ранг, балл	30	18

Далее производили сопоставительный анализ химического состава и энергетической ценности исследуемых добавок, а именно томатного порошка, с мукой ржаной обдирной. Для получения более наглядной информации использовали методику ранжирования основных нутриентов, то есть чем меньше ранг, тем выше значение данного нутриента. Для более объективной оценки пищевой ценности исследуемого сырья производили перерасчет массовой доли нутриентов на сухое вещество (СВ) из-за разности в их влажности (таблица 3).

Таблица 4.

Показатели уровня экологической безопасности исследуемых добавок

Показатель	Значение показателей, в мг/кг	
	По НД, не более	томатные выжимки
Ртуть	0,02	Не обнаружено
Кадмий	0,03	0,00
Свинец	0,50	Не обнаружено
Цинк	10,0	3,75
Медь	5,00	2,52
Йод	1,00	0,00
Мышьяк	0,20	0,00
Ион – нитраты, мг/кг	150,0	283,9
<i>Пестициды:</i>		
Гексахлорциклогексан (α -, β - и γ - изомеры)	0,50	0,12
DDT и его метаболиты	0,10	Не обнаружено
<i>Радионуклеиды, Бк/кг:</i>		
- цезий - 137	120,0	Не обнаружено
- стронций - 90	40,00	Не обнаружено
Афлатоксин В, мг/кг	0,05	0,009

Как следует из данных таблицы 3, по содержанию основных нутриентов исследуемый томатный порошок во многом превосходит муку ржаную обдирную, то есть имеет более высокую пищевую ценность. Так, массовая доля белка в порошке превосходит аналогичное значение в муке в 2,3, жиров – в 2, моно- и дисахариды - в 18,5, пищевых волокон – в 2,7, минеральных веществ – в 1,9 раз. Энергетическая ценность 100 г порошка на 89 ккал меньше, чем у образца сравнения, а ранг

в 1,7 раз меньше. Полученные данные убедительно доказывают целесообразность использования продуктов переработки томатных выжимок в производстве ржаных сортов хлеба.

Однако, для более полной картины перспективности данных добавок для хлебопекарного производства необходимы исследования определению наличия в них токсичных элементов в соответствии с требованиями СанПиН 0366-19 Республики Узбекистан.

Результаты исследования представлены в таблице 4.

Установлено, что массовая доля токсичных металлов, неметаллов и нитратов не превышала ПДК, пестициды и радионуклеиды в исследуемых пробах сырья не обнаружены. Полученные данные свидетельствуют о соответствии качества исследуемого сырья требованиям СанПиН №0366-19 Республики Узбекистан [4].

Таким образом, проведенный комплекс теоретических и экспериментальных исследований подтверждает целесообразность использования продуктов переработки томатов для повышения пищевой ценности ржаных сортов хлеба и сокращения продолжительности технологического процесса. Потенциальные возможности данного сырья до настоящего времени недостаточно изучены особенно в производстве ржаных сортов хлеба.

Преимущество от использования продуктов переработки томатов в производстве хлеба заключается также в том, что они являются натуральным источником особо ценных пищевых веществ, применение которых не требует значительных изменений в технологическом процессе производства новых продуктов, создаёт предпосылки для диверсификации перерабатывающих и хлебопекарных производств. Применение данного сырья и продуктов его переработки в производстве мучных изделий экономически эффективно, а исследования в данном направлении актуальны и своевременны.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Полезные свойства томатов, химический состав и пищевая ценность, вред и противопоказания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stomdet.ru/endokrinologiya/poleznye-svoystva-tomatov-himicheskij-sostav-i-pishhevaya-tsennost-vred-i-protivopokazaniya.html>.

2. Егоров, Б.В. Физические свойства и санитарное качество томатных выжимок/Б.В. Егоров, Е.Е. Воецкая, И.С. Малаки//Зерновые продукты комбикорма. – 2014. - №1(53). – С.42-44.

3. Бальзамова, Т.И. Использование нетрадиционного растительного сырья в качестве кормовых биологически активных добавок / Шаizzo А.Ю., Мартовщук В.И., Корнен Н.Н. // Высокоэффективные пищевые технологии, методы и средства для их реализации: Материалы III Юбилейной выставки-конференции с международным участием. – М.: МГУПП. – 2005. – С. 86-88.

4. СанПиН №0366-19 Республики Узбекистан. Гигиенические нормативы безопасности пищевой продукции. – Ташкент, 2019

УДК 664(075.8)

ЗНАЧЕНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ КОМПОНЕНТОВ ПИЩИ И ИХ РОЛЬ В ПИТАНИИ ЧЕЛОВЕКА

М.Б. Камалова, к.т.н., доц., Бухарский инженерно-технологический институт, Бухара

З.М. Аманова, к.т.н., доц., Бухарский инженерно-технологический институт, Бухара

Annotatsiya. Ishda oziq-ovqat mahsulotlarining tarkibi va sifati, inson ratsionidagi oqsillarning xususiyatlari o'rganildi. Oziq-ovqat oqsillari mahsulotlarni qayta ishlashda texnologik jarayonlarni o'tkazishga ma'lum ta'sir ko'rsatadi, ularning ko'pchiligi texnologiyalarni takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar ochadi.

Kalit so'zlar: parhez, qayta ishlash, omil, oqsil, manba, kombinatsiya, poliseptit.

Аннотация. В работе исследован состав и качества пищевых продуктов и свойства белков в рационе питания человека. Белки пищевых продуктов оказывают определенное влияние на ведение технологических процессов при переработке продуктов, многие из них открывают большие возможности в совершенствовании технологий.

Ключевые слова: рацион, переработка, фактор, белок, источник, комбинация, полицептит.

Abstract. The work investigated the composition and quality of food products and the properties of proteins in the human diet. Food proteins have a certain impact on the conduct of technological processes in the processing of products, many of them open up great opportunities for improving technologies.

Keywords: diet, processing, factor, protein, source, combination, polyceptitis.

При исследовании научной работы необходимо получить полное представление о функциях пищи в организме человека и о значении правильного организованного питания. Без пищи существование человека не возможно. Из пищи организм получает необходимые для жизнедеятельности химические вещества, являющиеся источником роста и энергии. Продукты,

которые не удовлетворяют этим задачам т.е., рассматриваются не как пищевые, а как вкусовые продукты, сопутствующие основной пище. К пище с полным правом относится и вода, без которой в организме человека не могут протекать процессы, связанные с его жизнедеятельностью. Кроме того, вода сама служит материалом для построения живых клеток и тканей. В пищевых продуктах содержится большинство известных элементов, но преобладают углерод, водород, кислород и азот. Эти элементы в различных сочетаниях и комбинациях составляют основу главных пищевых веществ: белков, жиров, углеводов, органических веществ, воды. Кроме того, имеется ряд веществ, содержащихся в продуктах питания в незначительных количествах, но играющих в жизненных процессах не менее важную роль, чем перечисленные. Это отдельные минеральные вещества, витамины, ферменты.

Важнейшая составная часть пищи являются белки. Недостаточность белков в пище является одной из причин повышенной восприимчивости организма к инфекционным заболеваниям. При недостаточном количестве белков снижается кроветворение, задерживается развитие растущего организма, нарушаются обмен жиров и витаминов, деятельность нервной системы, печени и других органов, замедляется восстановление клеток после тяжелых заболеваний. За жизнь человека белок обновляется 200 раз. Белок мышечных тканей обновляется на 50 % за 8, внутренних - за 10 суток. Наш организм получает белок только через пищевые продукты. Белки - это органические высокомолекулярные соединения, в состав большинства которых входят пять элементов: N, C, O, H и S. Без белка не может существовать никакая форма живой материи. В животных организмах белки преобладают по своей массе над другими соединениями. Организм человека, например, на 60 % (на сухую массу) состоит из белковых веществ. Причем если жиры и углеводы в той или иной степени взаимозаменяемы, то недостаток белка нельзя ничем компенсировать. В нашем организме около половины всех сухих веществ представлены белками. Другое название белков - это протеины от греческого «протео» - означает первый. Белки организма разнообразны, и их роль многогранна: Гемоглобин - белок крови - связывает кислород, поступающий из воздуха в легкие, и затем отдает его тканям; Миозин - является основой мышечной ткани, обеспечивает движение; Коллаген - белок костей и хрящей - придает прочность скелету; Кератин - белок кожи - защищает подкожные ткани и т.д. В организме человека насчитывается десятки тысяч различных белков. Каждый орган человека, отдельные ткани состоят из своих, именно им присущих белков, различных по строению и свойствам. Состоят белки из аминокислот, связанных между собой в каждом случае в определенной последовательности. Аминокислоты имеют в своем составе аминную NH_2 и карбоксильную COOH - группы. В молекуле белка аминокислоты соединены между собой пептидными связями ($-\text{CO}-\text{NH}-$), где происходит соединение аминной группы одной молекулы с карбоксильной другой. Разнообразие белков определяется последовательностью размещения аминокислот в аминокислотной цепочке (первичная структура белка). Кроме того, существуют спиралевидная структура спиралевидной цепочки т.е. вторичная структура, компактная упаковка спиралевидной структуры т.е. третичная структура и соединение полипептидных цепочек нековалентными связями водородными, гидрофильными - глобулы или волокна. Несмотря на огромное многообразие белковых веществ в природе, в построении нашего организма участвует лишь 22 аминокислоты. В состав белков входят следующие аминокислоты: валин, лейцин, изолейцин, треонин, лизин, метионин, фенилаланин, триптофан, цистин, аланин, аргинин, асперганивая кислота, цистеин, глютаминовая кислота, гликокол, гистидин, пролин, оксипролин, серин, тирозин. Под действием внешних условий - температура, давление, действие кислот, облучение и т.д. связи в белковой молекуле разрываются. В одних тканях тела белка больше, в других - меньше. Так, белок составляет одну тринадцатую часть мозга и одну четвертую часть крови и мышц. Поступая в организм, белки пищи подвергаются действию ферментов и гормонов и в итоге превращаются в составляющие их аминокислоты. Аминокислоты всасываются через стенки кишечника в кровь. Часть аминокислот посредством тока крови поступает в печень, где происходят их дальнейшие превращения, а большая часть разносится к тканям и органам, где аминокислоты расходуются на построение и обновление клеток, а также на построение и обновление биологически активных веществ - ферментов и гормонов. Наконец, некоторая часть аминокислот является и источником энергии для организма, главным образом при нехватке углеводов и жиров.

Таким образом, белки являются главным материалом для построения тканей организма. Организм человека обладает способностью образовывать нужные аминокислоты из других аминокислот, которые, расщепляясь до кетокислот, синтезируются в новые аминокислоты. Однако имеется 8 аминокислот (триптофан, лейцин, изолейцин, валин, треонин, лизин, метионин, фенилаланин), которые организм человека не способен синтезировать, но которые входят в состав белковых веществ человека - это незаменимые аминокислоты и представляют особую ценность.

Различаются белки простые - протеины, при распаде которых получаются только аминокислоты и сложные - протеиды, в которых помимо кислот имеются молекулы небелковой природы (углеводы, жиры, нуклеиновые кислоты). Заменить белки в пище другими веществами нельзя, так как только в них есть азот в нужной для нормального развития человеческого организма форме. Богаты белками мясо, рыба, яйцо, молочные продукты, хлеб, различные злаки. Растительные белки должны составлять в дневном рационе не более 40 %, так как наиболее полноценными считаются белки животного происхождения. Большинство растительных белков имеет недостаточное содержание одной или двух незаменимых аминокислот. Так, в белке пшеницы лишь 50 % лизина по сравнению с «идеальным белком» (белок, содержащий все незаменимые аминокислоты в оптимальном соотношении), в белке картофеля и бобовых не хватает метионина и цистина. В ржаном и пшеничном хлебе кроме лизина не хватает треонина, валина и изолейцина. Растительные белки хуже усваиваются, что объясняется содержанием в растительных продуктах большого количества клетчатки, которая снижает их усвояемость (как и других компонентов пищи). Недостаток белка, как отмечалось ранее, существенно сказывается на состоянии организма. Вместе с тем следует сказать и об отрицательном влиянии избытка белка в питании. Из-за большой реакционной способности организм переносит избыток белков труднее, чем других пищевых веществ, например жиров и углеводов. Особенно страдают от перегрузки белками печень и почки. Длительный избыток белка в питании вызывает перевозбуждение нервной системы, нарушение обмена витаминов, ожирение организма, заболевание суставов. Все это связано с повышенным поступлением вместе с белками нуклеиновых кислот, накоплением мочевой кислоты - продукта обмена пуринов, превращением избытка белков в жиры и т. д. Средняя потребность взрослого человека в белках - 80-100г в день. За счет изменения структуры белков организм человека может создавать новые белки из полученных с пищей /2/. Некоторые аминокислоты легко образуются в организме из других аминокислот, но первые восемь из перечисленных раньше поступают в организм только с пищей. Поступающие с пищей белки подвергаются в организме сложным превращениям. Основным процессом является их ферментативный гидролиз с расщеплением до свободных кислот. Часть аминокислот используется организмом для построения новых, свойственных ему белков, а часть сгорает с образованием углекислого газа, воды и аммиака, выделяя энергию. Большое значение имеют превращения белков в пищевых продуктах, связанных с формированием их качественных свойств. Состояние белков особенно сказывается на стойкости продуктов к хранению и их внешнем виде. Белки пищевых продуктов обладают рядом свойств, которые оказывают определенное влияние на ведение технологических процессов при переработке продуктов /1/. С этими свойствами нельзя не считаться, тем более что многие из них открывают большие возможности в совершенствовании технологий. Первое свойство – это способность к гидратации, т. е. поглощению и удерживанию влаги, причем не адсорбционно, а осмотически связано, более прочно. В нормальных условиях белки способны удерживать 2 - 3 - кратное количество воды. Набухание обусловлено способностью белков, относящихся к гидрофильным веществам, поглощать воду и при определенных условиях образовывать растворы, называемые студнями. Набухший в воде белок пшеничной муки образует клейковину. Свойство набухания играет большую роль в пищевых технологиях. Второе свойство белков - денатурация, т. е. изменение пространственной ориентации белковой молекулы, не сопровождающееся разрывом ковалентных связей. Она вызвана повышением температуры, механическим и химическим воздействием и другими факторами и играет важную роль в технологических процессах, связанных с образованием структурных систем полуфабрикатов и готовых блюд. Третье свойство белков - пенообразование, т. е. способность образовывать эмульсии в системе жидкость - газ, называемые пенами. Белки как пенообразователи широко используются при изготовлении кондитерских изделий, в частности безе. И наконец, четвертое свойство - способность белков к гидролизу, т. е. расщеплению на составные части в присутствии кислот или ферментов. Эта способность белков используется в ряде отраслей пищевой промышленности, например при рафинации растительных масел.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Камалова М.Б., Умаров Б.Н. Миллий нон махсулотларини ишлаб чиқаришда биологик қўшимчаларни қўллаш Фан ва технологиялар тараққиёти БухМТИ 2019, №5, 238-243б.
2. Камалова М.Б., Юлдашева Ш.Ж. Пищевые продукты на основе белкового обогатителя Вопросы науки и образования 2019 №3(4),13-14с

УДК 616.28-009-08-039.73

КЛИНИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТАБОЛИЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ НЕЙРОСЕНСОРНОЙ ТУГОУХОСТИ
З.С.Наимова, ассистент, Самаркандский государственный медицинский институт, Самарканд

Annotatsiya. Eshitish inson tanasining eng muhim sezgi organlaridan biridir. Eshitish qobiliyatining doimiy yo'qolishi, uning fonida atrofda tovushlarni idrok etish va nutq aloqasi qiyin bo'lib, "eshitish qobiliyati" atamasi bilan belgilanadi. Eng murakkab va ahamiyatlisi - o'tkir va to'satdan sensorli eshitish qobiliyatini yo'qotish muammosi. Ovozni idrok etishning o'tkir buzilishlarining rivojlanishining sabablari yuqumli, immunopatologik, fizik, kimyoviy va ishemik-gipoksik omillar bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: eshitish funksiyasi, o'tkir sensoriyal eshitish qobiliyati, glyukokortikosteroid terapiyasi, neyrotrop terapiya, B vitaminlari, neyromultivit

Аннотация. Слух – один из важнейших органов чувств человеческого организма. Стойкое снижение слуха, на фоне которого затрудняется восприятие окружающих звуков и речевое общение, определяется термином «тугоухость». Наиболее сложной и значимой является проблема острой и внезапной сенсоневральной тугоухости. Причинами развития острых нарушений звуковосприятия могут быть инфекционные, иммунопатологические, физические, химические и ишемически-гипоксические факторы.

Ключевые слова: слуховая функция, острая нейросенсорная тугоухость, глюкокортикостероидная терапия, нейротропная терапия, витамины группы В, нейромультивит.

Abstract. Hearing is one of the most important sense organs of the human body. Persistent hearing loss, against the background of which the perception of surrounding sounds and speech communication is difficult, is defined by the term "hard of hearing". The most complex and significant is the problem of acute and sudden sensorineural hearing loss. The reasons for the development of acute disorders of sound perception can be infectious, immunopathological, physical, chemical, and ischemic-hypoxic factors.

Keywords: auditory function, acute sensorineural hearing loss, glucocorticosteroid therapy, neurotropic therapy, b vitamins, neuromultivit.

Нейросенсорная тугоухость является актуальной проблемой оториноларингологии. С каждым годом число больных, страдающих этой патологией, неуклонно растет, при этом возрастает количество острых нарушений слуха по нейросенсорному типу. Это явление – синдром, в основе которого лежит множество причинных факторов.

В последние годы число больных с нарушениями слуха в РФ и во всем мире постоянно увеличивается. Нарушения слуха зарегистрированы у 4 – 8% населения планеты и РФ. Например, Число больных с нарушениями слуха в РФ превышает 13 млн, более 1 млн человек – это дети [1]. Эпидемиологические исследования [2], проводимые в России в последние 10 лет, свидетельствуют о том, что более 1 млн детей и подростков страдают различными нарушениями слуховой функции, при этом каждый 2-3-й ребенок из 1000 вновь рожденных уже имеют тугоухость той или иной степени [3] или же она развивается на 1-2-м году жизни, т. е. до развития речи в период ее становления.

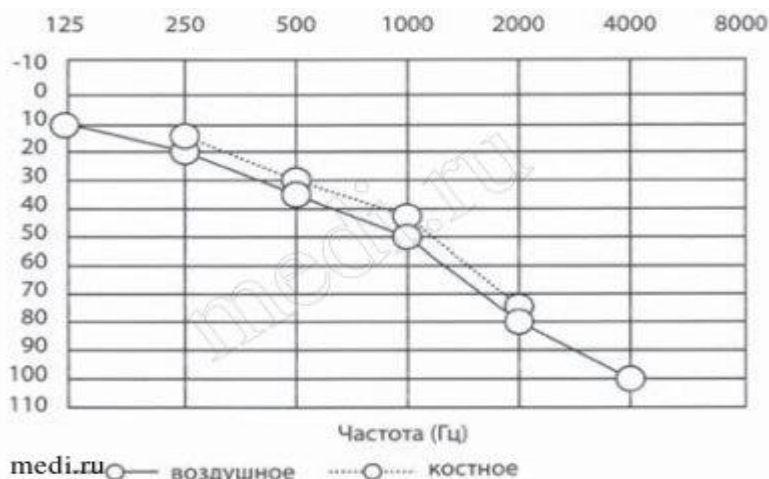

Рис. 1. Вид аудиограммы пациента с сенсоневральной тугоухостью

Сенсоневральная тугоухость - возникает при поражении периферического (улитка) и/ или центральных отделов слухового анализатора (слуховой нерв, проводящие пути, продолговатый мозг, кора головного мозга) (рис. 1).

Смешанная тугоухость - возникает при комбинации поражений звукопроводящего и звуковоспринимающего аппарата (рис. 2).

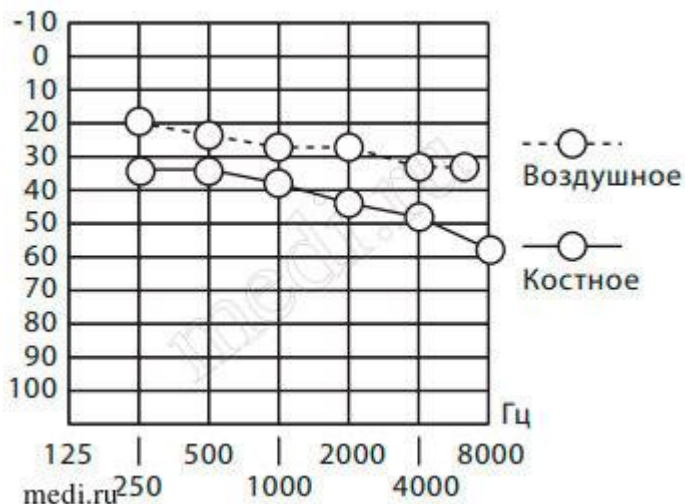

Рис. 2. Аудиограмма пациента со смешанной тугоухостью

Кондуктивная тугоухость - возникает при поражении звукопроводящего аппарата, т. е. при поражении наружного или среднего уха (рис. 3).

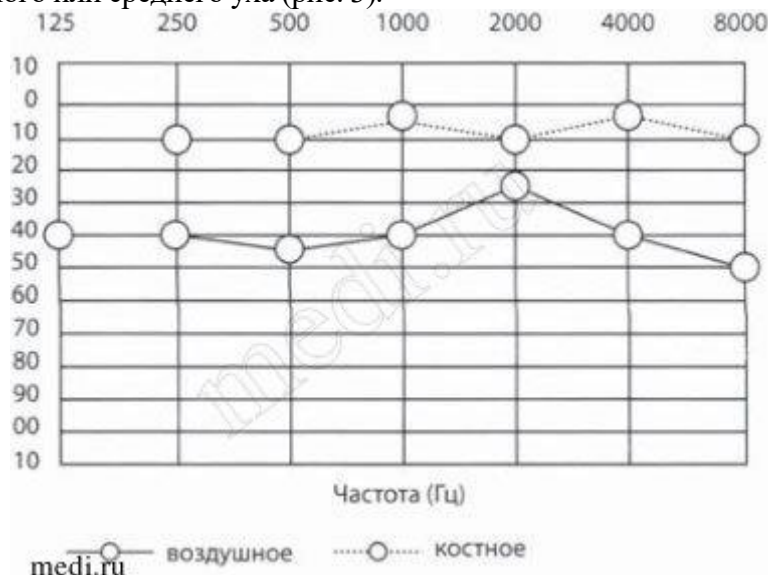

Рис. 3. Вид аудиограммы пациента с кондуктивной тугоухостью

Для определения степени поражения слуховой функции в настоящее время пользуются международной классификацией тугоухости [5-8] на основе усредненных значений порогов звуковосприятия 500 Гц, 1, 2, 4, 6, 8 кГц.

Так, снижение порогов слуховой функции I степени соответствует - 26-40 дБ, II ст. - 41-55 дБ, III ст. - 56-70 дБ, IV ст. - 71-90 дБ. Глухота ставится при порогах выше 91 дБ.

Достижения аудиологии последних десятилетий позволяют провести с достоверной долей вероятности исследование слуховой функции у пациентов любого возраста, что очень важно для ранней диагностики, лечения и их реабилитации при наличии различных форм снижения слуха.

Надо отметить, что в основе комплексном лечении нейросенсорной тугоухости лежит возникновение дегенеративных и атрофических процессов в клеточных структурах спирального органа улитки, спирального ганглия, в волокнах слухового нерва, клетках подкорковых слуховых ядер и слуховой зоны коры головного мозга. Поражение внутреннего уха является преобладающим при НСТ, так как элементы спирального органа весьма чувствительны к воздействию вредных факторов внешней и внутренней среды. Известно, что гибель сенсорных элементов обычно начинается с наружных волосковых клеток, которые наиболее ранимы. Постепенно процесс охватывает и внутренние волосковые клетки, а также другие структуры внутреннего уха.

Дегенеративнодистрофические изменения происходят в слуховом нерве и центральных отделах, что обусловлено тесной взаимосвязью морфофункционального состояния периферического и центрального отделов слухового анализатора.

Одной из сложных проблем современной оториноларингологии является лечение и реабилитация больных, страдающих нейросенсорной тугоухостью (НСТ). По данным ряда авторов, эта патология обнаруживается у 78% больных, страдающих различными формами тугоухости. Количество больных с данной патологией увеличивается, причем возрастает в детском возрасте, что приводит к задержке речевого и интеллектуального развития.

Многочисленные исследования показали, что под воздействием патогенных факторов в улитке происходят гемо- и гидродинамические расстройства, изменение электролитного состава, нарушение метаболизма нейрорецепторов вследствие гипоксии, из-за чего изменяется проницаемость гематолабиринтного барьера.

В клинической аудиологии и сурдологии предложено множество классификаций слуховых нарушений с учетом различных факторов – этиологии, степени и характера понижения слуха, локализации положения [4].

В связи с тем, что повреждение периферических структур слуховой системы может носить частично обратимый характер [5], патогенетически обоснованным является деление НСТ на первичную и вторичную. У больных с первичной формой повышены пороги восприятия ультразвука килогерцового диапазона, разборчивость речи не достигает 100%, электроакустическая коррекция дает меньший эффект, чем при вторичной форме.

В период с апреля 2013 по апреля 2014 гг. на базе Казахского Национального Медицинского Университета им.С.Д.Асфендиярова были обследованы 65 больных с диагнозом «нейросенсорная тугоухость 1- 3 степени». Среди них было 29 (44,6%) мужчин и 36 (56,2%) женщин в возрасте от 35 до 65 лет. Основная цель в лечении сенсоневральной тугоухости – это улучшение циркуляции крови в области органов слуха (среднего и внутреннего уха, лабиринта, слухового нерва и т.д.), а также обогащение крови веществами, уменьшающими кислородное голодание тканей (гипоксию).

Для этого назначаются лекарства, обладающие антигипоксическим действием, и препараты, улучшающие кровоснабжение органов слуха и головного мозга. К ним относятся препараты, которые называются “ноотропы” – такие, как пирацетам, церебролизин, семакс и другие. Эти лекарства также обладают выраженным нейропротекторным действием, т.е. способствуют улучшению защитных свойств нервных клеток и клеток органов чувств. Поскольку при лечении тугоухости один из самых важных факторов успешного выздоровления – это скорость начала лечения, то эти препараты начинают вводить под контролем врача внутривенно (в капельницах), быстро наращивая дозы этих лекарств в первые четыре дня лечения. Затем в течение 10-12 дней подобное интенсивное лечение продолжается. А потом, по мере появления результатов лечения больной выписывается на поддерживающей терапии данными препаратами.

Такое поддерживающее лечение продолжается в течение 1-1,5 месяцев после окончания интенсивной терапии в больнице. В течение этих недель ноотропные и нейротрофические лекарства назначаются уже внутримышечно (в виде уколов) или перорально, то есть в виде приема таблеток.

В настоящее время не существует эффективного восстановительного лечения первичной НСТ, сопровождающейся дегенерацией волосковых клеток с последующей восходящей дегенерацией слуховых путей до уровня кохлеарных ядер и выше. Для предотвращения дальнейшего развития тугоухости проводятся курсы поддерживающей сосудистой и стимулирующей терапии, реабилитация осуществляется с помощью слухопротезирования.

В случае, когда нарушение разборчивого восприятия речи и повышение тональных порогов при костном звукопроведении обусловлены воздействием патологических факторов на структуру и функции слухового рецептора, исключая волосковые клетки и афферентные восходящие слуховые пути, НСТ расценивается как вторичная. При этом пороги восприятия ультразвука килогерцового диапазона неизменны, разборчивость речи достигает 100%, электроакустическая коррекция более эффективна. Таким образом, при первичной форме наблюдаются более глубокие нарушения функции звуковосприятия, чем при вторичной. В связи с этим вызывает интерес эффективность лечения первичной и вторичной НСТ.

Нейросенсорные нарушения слуха могут быть подразделены на три вида: наследственные, врожденные и приобретенные. К наследственным относятся такие, которые передаются из поколения в поколение и возникают в результате определенных генетических нарушений. При этом, как правило, наблюдается аномалия развития периферического отдела звукового анализатора: полное отсутствие внутреннего уха, дегенеративные изменения. Традиционно применяемое медикаментозное лечение нередко приводит к развитию побочных реакций, характеризуется

недостаточной эффективностью препаратов, а также тем, что большинство из них не достигают ушного лабиринта при пероральном и парентеральном введении

Поэтому поиск новых более эффективных методов лечения, включающий хирургические методы, является актуальной задачей современной оториноларингологии.

Одним из относительно новых и довольно широко применяемых методов лечения является метод электростимуляции. Имеется положительный опыт лечения НСТ с использованием флюктуирующих токов, транскраниальной электростимуляции [6]. Разрабатываются инвазивные методы с расположением стимулирующих электродов в структурах среднего и внутреннего уха (область промоториума, овального, круглого окон и внутриулитковая имплантация) [7].

В связи с тем, что использование этих методов не всегда приводит к желаемому эффекту, возникла необходимость выяснить лечебный эффект электростимуляции у больных с острой и хронической НСТ и на основании этого провести сравнительный анализ эффективности использования различных методов электровоздействия в зависимости от степени, характера поражения, давности заболевания и других параметров.

Вирусной этиологии этой болезни возникала на фоне вирусной инфекции (грипп, ОРВИ, инфекционный паротит, герпес Зостер и др.). Больные, у которых на фоне вирусной инфекции возникал арахноидит задней черепной ямки, имели следующие клинические особенности: мучительный шум в ушах, выраженные вестибулярные нарушения, головная боль, которые сопровождали внезапное выраженное снижение слуха. Результаты комплексного отоневрологического обследования этих больных свидетельствовали о диффузном поражении задней черепной ямки с преимущественным поражением мостомозжечкового угла на стороне пораженного уха.

У больных регистрировалось нарушение венозного кровообращения головного мозга, более выраженное в вертебрально-базилярном бассейне на стороне поражения.

У больных с вирусным ганглионитом выявляли нарушение функции только слухового анализатора без каких-либо субъективных или объективных признаков заинтересованности вестибулярной функции. Особых нарушений магистрального кровообращения головного мозга и системного артериального давления выявлено не было.

Больных НСТ травматической этиологии с закрытой черепно-мозговой травмой сопровождало ощущение острого снижения слуха с одной стороны, но при аудиологическом исследовании было диагностировано повышение слуховых порогов в диапазоне высоких частот и на противоположном ухе. В патогенезе развития этой формы ОНТ играют роль ишемические гемодинамические сдвиги, атония мозговых сосудов и затруднение венозного оттока из полости черепа.

Выявленные незначительные изменения показателей липидного обмена и реологии крови клинического значения не имели. Выявлены главные подходы в лечении НСТ: воздействие на этиологические и патогенетические механизмы ее возникновения. При этом некоторые особенности тактики и методов лечения больных с острым снижением слуха по нейросенсорному типу являются общими для всех больных ОНТ. Прежде всего это своевременная экстренная госпитализация и лечение пациентов с ОНТ, так как наряду с другими факторами своевременно начатое лечение влияет на прогноз восстановления или улучшения слуха.

Лечение больных НСТ осуществлялось поэтапно. На начальном этапе проводилась экстренная терапия с использованием дезинтоксикационных препаратов, улучшающих внутричерепную и внутрисосудистую гемодинамику. В этот период предпринималось комплексное обследование пациента, которое помогло установить этиологию и патогенез поражения. Следующим этапом явилось этиологическое и патогенетическое лечение. Последний этап – долечивание больного в амбулаторных условиях с целью дальнейшего улучшения или стабилизации полученного эффекта от первых двух этапов терапии.

Соответственно установленной этиологии и патогенезу НСТ проводилось комплексное лечение. Так, у больных с НСТ сосудистого генеза основное внимание при лечении уделялось препаратам, улучшающим кровообращение головного мозга и внутрисосудистые факторы микроциркуляции. У пациентов с НСТ вирусной этиологии были эффективны противовоспалительные и дезинтоксикационные средства, а также кортикостероиды.

В лечении больных с травматической этиологией НСТ прежде всего осуществляли коррекцию сосудистых нарушений, возникающих в результате травмы. Так как больным с НСТ назначается большое количество препаратов, корригирующих как этиологические, так и патогенетические факторы, лежащие в основе поражения, отдается предпочтение препаратам с поливалентным действием.

Таким образом лечение больных НСТ должно быть безотлагательным, интенсивным, комплексным и назначаться в зависимости от преобладающих этиологического и патогенетических факторов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Загорянская М. Е. Румянцева М. Г., Дайняк Л. Б. Нарушения слуха у детей: эпидемиологическое исследование // Вестн. оторинолар. – 2003. – № 6. – С. 7–10.
2. Загорянская М. Е., Румянцева М. Г., Дайняк Л. Б. Возможности ранней медико-социальной реабилитации взрослых с нарушениями слуха // Тр. Всерос. конф. с межд. участием, посв. 80-летию со дня рождения акад. И. Б. Солдатов. – Самара: ГП «Перспектива», 2003. – С. 116–117.
3. Состояние и перспективы сурдологической помощи детям и подросткам республики Татарстан / Л. Г. Сватко [и др.] // Там же. – С. 480.
4. Ермолаев В. Г. Практическая аудиология. – Л., 1999. – 315 с.
5. Пальчун В. Т. Изменение слуха при квантовой гемотерапии больных нейросенсорной тугоухостью /В. Т. Пальчун, Н. А. Петухова // Вестн. отоларингологии. – 2001. – №5. – С. 15 – 19.
7. Розенблюм А. С. Новые методы диагностики нарушения слуха./А.С. Розенблюм, Е. М. Цирульников. – СПб, 1995. – 218 с.
8. Ростовцев В. Н. Непрямая электростимуляция слуховых нейроструктур в комплексной терапии нейросенсорной тугоухости и субъективного ушного шума /В. Н. Ростовцев, Р. В. Кофанов // 9. Вестн. отоларингологии. – 1992. – №3. – С. 13 – 14.
10. Кунельская Н. Л. Клиника, диагностика, лечение и профилактика острой нейросенсорной тугоухости: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Л., 1985.–32 с.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
МИНТАҚАВИЙ БЎЛИМИ
ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ**

**ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ
АХБОРОТНОМАСИ**

**№6/4 (90)
2022 й., июнь**

Ўзбекча матн муҳаррири:
Русча матн муҳаррири:
Инглизча матн муҳаррири:
Мусахҳих:
Техник муҳаррир:

Рўзметов Дилшод
Ҳасанов Шодлик
Мадаминов Руслан, Ламерс Жон
Ўрозбоев Абдулла
Шомуродов Журъат

“Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси” Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги Хоразм вилоят бошқармасида рўйхатдан ўтган. Гувоҳнома № 13-023

Теришга берилди: 06.06.2022
Босишга рухсат этилди: 14.06.2022.
Қоғоз бичими: 60x84 1/8. Адади 70.
Ҳажми 9 б.т. Буюртма: № 6-Т

Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими
220900, Хива, Марказ-1
Тел/факс: (0 362) 226-20-28
E-mail: mamun-axborotnoma@academy.uz
xma_axborotnomasi@mail.ru

(+998) 97-458-28-18